

ACADEMIA ROMÂNĂ

Filiala Iași

CENTRUL DE STUDII „BUCOVINA”
RĂDĂUȚI

ANALELE BUCOVINEI

ANUL IX, 2/2002

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

COLEGIUL DE REDACȚIE

Acad. RADU GRIGOROVICI
Acad. GHEORGHE PLATON
Acad. ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU
LIVIU IONESI

membri corespondenți al Academiei Române
MIHAI IACOBESCU
MARIAN OLARU
ȘTEFAN PURICI

Redactor-șef:

DIMITRIE VATAMANIUC
membru de onoare al Academiei Române

Secretar de redacție:

VASILE I. SCHIPOR

Responsabil de număr:

ELENA CRISTUȘ-PASCANIUC

În țară și străinătate, revistele se pot procura prin poștă, pe baza unui abonament la:
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sect. 5, 050711,
București, tel. 4021-411 90 08, 4021-410 32 00, fax 4021-410 39 83; e-mail:
edacad@ear.ro; web: www.ear.ro

RODIPET S.A., Piața Presei Libere nr. 1, sect. 1, București, P.O. Box 33–57, tel.
4021-618 51 03, fax 4021-222 64 07, rodipet@rodipet.ro

ORION PRESS IMPEX 2000, S.R.L., Șos. Viilor, 101, bl. 1, sc. 4, ap. 98, parter,
sect. 5, P.O. Box 77–19, București, tel. 4021-301 87 86, fax: 4021 335 02 96,
office@orionpress.ro

Apare de două ori pe an.

Coperta: Sediul Centrului de Studii „Bucovina” al Academiei Române.

Adresa redacției:
Calea Bucovinei nr. 9
725 400 – Rădăuți

©, 2004 EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie nr. 13
050 711 București, România

ANALELE BUCOVINEI

ANUL IX

2 / 2002

SUMAR

1. D. VATAMANIUC, <i>Centrul de Studii „Bucovina” la un deceniu de activitate</i>	317
2. <i>Nota redacției</i>	327
3. Acad. GHEORGHE PLATON, <i>Argument</i>	329

EDITORIALE (1994–2002)

4. Acad. RADU GRIGOROVICI, <i>Bucovina, fereastră către Vest a Moldovei</i>	331
5. D. VATAMANIUC, <i>Bucovina în viziunea a trei instituții de cercetare</i>	339
6. Acad. RADU GRIGOROVICI, <i>Die Österreichische Politik gegenüberder Bukowina und ihre oft unerwarteten folgen</i>	343
7. Acad. GHEORGHE PLATON, <i>România în jocul politic al Marilor Puteri. Determinism politic și acțiune națională</i>	353
8. MARIAN OLARU, ȘTEFAN PURICI, <i>„Bucovinism” și „homo Bucovinensis”</i>	367
9. Acad. RADU GRIGOROVICI, <i>Modelul Bucovinei</i>	375
10. D. VATAMANIUC, <i>Conferința internațională în problemele Bucovinei</i>	393
11. Acad. VLADIMIR TREBICI, <i>Relațiile dintre societățile studențești române și germane de la Universitatea din Cernăuți, ca model de înțelegere interetnică (1875–1938)</i>	397
12. D. VATAMANIUC, <i>Eminescu și federalizarea Europei</i>	403
13. D. VATAMANIUC, <i>Bucovina și Ioan Slavici – un veac și jumătate de la nașterea prozatorului</i> ...	411
14. MIHAI IACOBESCU, <i>Revoluția de la 1848–1849 în Bucovina. Particularități. Revendicări. Consecințe</i>	417
15. MARIAN OLARU, ȘTEFAN PURICI, <i>Bucovina – mirajul identitar supranațional</i>	425
16. D. VATAMANIUC, <i>Eminescu și propaganda ucraineană în Bucovina</i>	429
17. D. VATAMANIUC, <i>Anul Eminescu</i>	433
18. D. VATAMANIUC, <i>Bucovina în istoriografia franceză din ultimii ani</i>	439
19. G. MIHĂILĂ, <i>Limba română – „limba moldovenească”</i>	443
20. D. VATAMANIUC, <i>Academia Română și Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina</i>	455

OPINII (1994–2002)

21. MIRCEA GRIGOROVITĂ, <i>O nouă lucrare despre istoria Bucovinei</i>	457
22. ION ALEXANDRESCU, <i>O viziune modernă a istoriei Bucovinei</i>	461
23. MIRCEA GRIGOROVITĂ, <i>O „istorie a Bucovinei” în limba germană</i>	467
24. MARIAN OLARU, <i>Despre „homo Bucovinensis” sau, împreună cu Klaus Heitmann, despre imagologie</i>	475
25. PAVEL ȚUGUI, <i>Unele precizări cu privire la revenirea Bucovinei la România</i>	485
26. MARIAN OLARU, <i>Despre crezul politic al lui Aurel Onciul</i>	495
27. ȘTEFAN PURICI, <i>Istoria Bucovinei: imperativul demitizării</i>	501
28. D. VATAMANIUC, <i>Obiective, opțiuni și realizări</i>	505
29. CAROL MOHR, <i>Chestiunea germană în Bucovina de azi</i>	509
30. ȘTEFAN PURICI, MARIAN OLARU, <i>Bucovina istorică – între exigențele sintezei naționale și regionalism</i>	513
31. VASILE POSTEUCĂ, <i>Mișcarea literară interbelică din Bucovina (Amintiri de la „Iconar”)</i>	519
32. D. VATAMANIUC, <i>„Homo Bucovinensis” – o teorie nouă și totuși veche</i>	525
33. D. VATAMANIUC, <i>Ignoranță sau rea-credință, sau și una și alta</i>	527
34. Acad. RADU GRIGOROVICI, <i>Comentariu la „Comunicarea” lui Aurel Onciul către contele Tisza István</i>	529
35. MARIAN OLARU, <i>Considerații preliminare despre demografie și geopolitică pe teritoriul Bucovinei (1930–1992)</i>	547
36. D. VATAMANIUC, <i>Bucovina în plină latinătate, la hotarul dintre lumea germanică și lumea slavă</i>	555
37. DUMITRU TEODORESCU, <i>O colaborare demnă de tradiția europeană a Bucovinei</i>	557
38. ELENA CRISTUȘ-PASCANIUC, <i>Bibliografia tematică a revistei „Analele Bucovinei”, pe anii 1994–2002</i>	565
Sumare (1994–2002)	573
Numere speciale	607
Lista ilustrațiilor apărute pe prima copertă a fiecărui număr	613
Indice de autori	615

ANALELE BUCOVINEI

ANUL IX

2 / 2002

INHALTSVERZEICHNIS

1. D. VATAMANIUC, <i>Das Zentrum für Bukowina-Studien nach seiner zehnjährigen Tätigkeit</i>	317
2. NOTE DER REDAKTION	327
3. Akad. GHEORGHE PLATON, <i>Argument</i>	329

LEITARTIKEL (1994–2002)

4. Akad. RADU GRIGOROVICI, <i>Bukowina, Moldaus Fenster nach Westen</i>	331
5. D. VATAMANIUC, <i>Bukowina in der Vorstellung von drei Forschungsinstituten</i>	339
6. Akad. RADU GRIGOROVICI, <i>Die österreichische Politik gegenüber der Bukowina und ihre oft unerwarteten Folgen</i>	343
7. Akad. GHEORGHE PLATON, <i>Rumänien im politischen Spiel der Großmächte. Politisches Determinismus und nationales Handeln</i>	353
8. MARIAN OLARU, ȘTEFAN PURICI, „ <i>Bukowinismus</i> “ und „ <i>homo Bucovinensis</i> “	367
9. Akad. RADU GRIGOROVICI, <i>Das Modell Bukowina</i>	375
10. D. VATAMANIUC, <i>Die Internationale Tagung und die Problemen bezüglich der Bukowina</i> ...	393
11. Akad. VLADIMIR TREBICI, <i>Die Verhältnisse zwischen den rumänischen und den deutschen Studentengesellschaften an der Czernowitzer Universität als Beispiel der interethnischen Verständigung (1875–1938)</i>	397
12. D. VATAMANIUC, <i>Eminescu und die Föderalisierung der Europa</i>	403
13. D. VATAMANIUC; <i>Bukowina und Ioan Slavici – hundert fünfzig Jahre seit dem Geburt des Prosaschriftstellers</i>	411
14. MIHAI IACOBESCU, <i>Die Revolution zwischen 1848 und 1849 in der Bukowina. Besonderheiten. Forderungen. Folgen</i>	417
15. MARIAN OLARU, ȘTEFAN PURICI, <i>Bukowina – der Zauber der supranationalen Identität</i> ...	425
16. D. VATAMANIUC, <i>Eminescu und die ukrainische Propaganda in der Bukowina</i>	429
17. D. VATAMANIUC, <i>Das Eminescu-Jahr</i>	433
18. D. VATAMANIUC, <i>Bukowina in der französischen Historiographie der letzten Jahren</i>	439
19. G. MIHĂILĂ, <i>Die rumänische Sprache – die „moldawische Sprache“</i>	443
20. D. VATAMANIUC, <i>Die Rumänische Akademie und die Gesellschaft für Rumänische Kultur und Literatur in der Bukowina</i>	455

STANDPUNKTE (1994–2002)

21. MIRCEA GRIGOROVIȚĂ, <i>Eine neue Arbeit zur Geschichte der Bukowina</i>	457
22. ION ALEXANDRESCU, <i>Eine moderne Darstellung der Geschichte der Bukowina</i>	461
23. MIRCEA GRIGOROVIȚĂ, <i>Eine „Geschichte der Bukowina“ in deutscher Sprache</i>	467
24. MARIAN OLARU, <i>Über „homo Bucovinensis“ oder, zusammen mit Klaus Heitmann, über Imagologie</i>	475
25. PAVEL ȚUGUI, <i>Einige Bemerkungen zur Bukowinas Einbeziehung ins Großrumänien</i>	485
26. MARIAN OLARU, <i>Zum politischen Bekenntnis von Aurel Onciul</i>	495
27. ȘTEFAN PURICI, <i>Die Geschichte der Bukowina: der notwendige Verzicht auf Mythen</i>	501
28. D. VATAMANIUC, <i>Ziele, Wahlen und Ergebnisse</i>	505
29. CAROL MOHR, <i>Die deutsche Angelegenheit in der heutigen Bukowina</i>	509
30. ȘTEFAN PURICI, MARIAN OLARU, <i>Die historische Bukowina zwischen den Anforderungen der nationalen Synthese und dem Regionalismus</i>	513
31. VASILE POSTEUCĂ, <i>Die Bukowiner literarische Bewegung in der Zwischenkriegszeit (Erinnerungen von „Iconar“)</i>	519
32. D. VATAMANIUC, <i>„Homo Bucovinensis“ – eine neue und trotzdem alte Theorie</i>	525
33. D. VATAMANIUC, <i>Unwissenheit oder Unredlichkeit oder beide</i>	527
34. Akad. RADU GRIGOROVICI, <i>Kommentar zur Aurel Onciuls „Mitteilung“ an den Graf Tisza István</i>	529
35. MARIAN OLARU, <i>Vorbemerkungen zur Demographie und Geopolitik auf dem Bukowiner Gebiet (1930–1992)</i>	547
36. D. VATAMANIUC, <i>Bukowina in einer Zeit voller Latinität an der Grenze zwischen der germanischen und der slawischen Welt</i>	555
37. DUMITRU TEODORESCU, <i>Der europäischen Tradition der Bukowina würdig sein</i>	557
38. ELENA CRISTUȘ-PASCANIUC, <i>Thematische Bibliographie der Zeitschrift für den Jahren 1994–2002</i>	565
Zusammenfassungen (1994–2002)	573
Speciel Besondere	607
Liste der Illustrationen der Umschläge aller bisher erschienenen Nummern	613
Verfasserregister	615

1. CENTRUL DE STUDII „BUCOVINA” LA UN DECENIU DE ACTIVITATE

D. VATAMANIUC

Centrul de Studii „Bucovina” al Academiei Române, cu sediul la Rădăuți (jud. Suceava), s-a înființat în 1992, la inițiativa Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, vechea instituție din Țara de Sus a Moldovei, fondată în 1862. Societatea a întreprins demersurile sale încă din 1990, când s-a adresat Academiei Române să ia sub patronajul său instituția bucovineană de cercetare. Guvernul României a avizat înființarea Centrului pentru Studiarea Problemelor Bucovinei, prin Hotărâre de Guvern, că secțiune de cercetare în subordinea Academiei Române, și a stabilit schema de încadrare (un director, șapte posturi de cercetare și două posturi administrative) și domeniul de cercetare „istoria și cultura Bucovinei”. Noua instituție bucovineană și-a început activitatea în septembrie 1992, fiind repartizată, teritorial, Filialei Iași a Academiei Române, care a reținut, încă de la înființare, trei posturi de cercetare și două posturi administrative.

Funcționau, la data înființării Centrului de Studii „Bucovina”, alte două instituții care se ocupau cu problemele Bucovinei istorice: Bukowina-Institut din Augsburg, întemeiat în 1988, și Centrul de Studii Bucovinene de pe lângă Universitatea din Cernăuți, care își începe activitatea după proclamarea independenței Ucrainei.

Centrul de Studii „Bucovina” a stabilit, îndată după înființarea sa în 1992, un program comun de lucru cu cele două instituții de cercetare. Am convenit cu Ortfried Kotzian, directorul institutului din Augsburg, și cu Oleg Panciuc, directorul Centrului din Cernăuți, să organizăm conferințe internaționale care să se țină, succesiv, la Augsburg, Cernăuți și Rădăuți, la intervale, pe cât posibil, de doi ani. Am convenit ca problemele Bucovinei să le tratăm în funcție de perioadele istorice. Instituției de la Rădăuți i-a revenit sarcina să deschidă reuniunile internaționale după acest program de cercetare.

Centrul de Studii „Bucovina” a organizat prima conferință internațională a celor trei institute la Rădăuți, între 31 mai și 3 iunie, și la București, în 5 iunie 1996. Această conferință internațională – *Bucovina 1775–1862. Aspecte politice, sociale, economice, culturale și etnografice* – și-a consacrat lucrările Țării de Sus a Moldovei, numită Bucovina după anexarea ei de către Imperiul Habsburgic și

încorporarea la Galiția, din 1786, ca al 19-lea cerc administrativ, și până în 1862, când provincia a devenit ducat autonom. Au fost analizate momente din istoria Bucovinei, cu consecințe până în zilele noastre.

Lucrările conferinței internaționale s-au încheiat în Aula Academiei Române, în 5 iunie 1996. Cuvântul de salut a fost rostit de academicianul Alexandru Balaban, din partea înaltului for științific al țării și au ținut alocuțiuni: D. Vatamaniuc, Ortfried Kotzian și Oleg Panciuc, din partea celor trei instituții de cercetare și Georgeta Colban-Grasu, din partea Consiliului pentru Problemele Românilor de Pretutindenii al Guvernului României. Încheierea lucrărilor conferinței în Aula Academiei Române a contribuit, în mare măsură, la sporirea prestigiului instituției de cercetare de la Rădăuți în plan internațional.

Cea de-a doua conferință internațională a celor trei instituții s-a ținut la Rădăuți, între 20 și 22 septembrie 2000. Lucrările conferinței sunt consacrate epocii următoare din istoria Bucovinei istorice, *Bucovina, 1861–1918. Procese politice, sociale, culturale și economice. Aspecte edificatoare pentru o Europă unită?* Conferința analizează consecințele încorporării Bucovinei la Galiția și pune în lumină îndeosebi schimbările demografice în defavoarea românilor, populația autohtonă. Acordă mare atenție situației Bucovinei, devenită teatru de război între Imperiul Austro-Ungar și Imperiul Țarist. Conferința lasă deschisă problema, întrucât Bucovina poate fi invocată – sub stăpânirea habsburgică – ca un model de conviețuire interetnică pentru spiritul european.

Cea de-a treia conferință internațională a celor trei centre de cercetare și-a ținut lucrările la Rădăuți, între 20 și 21 septembrie 2002, când s-a făcut și bilanțul celor zece ani de activitate desfășurată între 1992 și 2002. Conferința s-a ocupat de cea de-a patra epocă din istoria provinciei, *Bucovina istorică, 1945–1989. Memoria culturală și procesul de comunizare*. Conducătorii celor trei instituții au convenit ca cea de-a treia epocă din istoria Țării de Sus a Moldovei, *Bucovina, 1918–1945. Viața politică, economică, culturală și schimbările teritoriale* să fie prezentată la reuniunea viitoare. Conferința internațională din 2002 a celor trei institute a avut loc în cadrul Zilelor Academice Ieșene, ediția a XVII-a și a celei de-a X-a Sesiuni anuale de referate și comunicări științifice a instituției noastre de cercetare.

La lucrările conferințelor internaționale de la Rădăuți au participat și cercetători și personalități din afara celor trei instituții. Limbile oficiale sunt româna, germana și ucraineana, dar se admit și excepții. Lucrările conferinței din 1996 le-am tipărit în 1997, iar ale celei din 2000, în anul 2002.

Centrul de Studii „Bucovina” scoate, cu începere din 1994, revista „Analele Bucovinei”, cu apariție de două ori pe an. Publicație academică de ținută științifică, se ocupă de problemele Bucovinei, sub toate aspectele: viață politică, culturală, literară și artistică, istorie, demografie toponimie, onomastică, statistică, folclor, științe naturale. Acordăm un spațiu larg evocării personalităților bucovinene, prezentării cărților și revistelor, precum și manifestărilor din țară și de peste hotare care se ocupă de Bucovina. Prin caracterul enciclopedic și prin aria de cercetare,

„Analele Bucovinei” ocupă un loc singular între publicațiile periodice ale Academiei Române.

Centrul de Studii „Bucovina” și-a propus – încă de la înființarea sa, în 1992 –, ca temă fundamentală de cercetare, elaborarea unei *Enciclopedii a Bucovinei*, obiectiv stabilit în demersurile Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina pentru înființarea acestei instituții de cercetare de la Rădăuți, de către Vladimir Trebici, la acea dată, membru corespondent al Academiei Române, participant la aceste dezbateri de la Gălănești, împreună cu acad. Radu Grigorovici și Mircea Irimescu, președintele Societății pentru Cultură. Vladimir Trebici și-a asumat răspunderea să întocmească proiectul acestei lucrări de importanță națională. A lucrat foarte repede și în februarie 1991 a prezentat reuniunii de la Gălănești un document în care se fixa aria de cercetare și colaboratorii potențiali din Bucovina și din afara hotarelor ei. Centrul de Studii „Bucovina”, care preia acest obiectiv de cercetare, nu este în măsură să treacă la realizarea lui în absența unei structuri materiale, iar pe de altă parte și pentru faptul că un colectiv atât de mare, la care s-au alăturat, ulterior, și alte persoane, nu s-a putut întruni niciodată. Tipărim în *Anexe* acest document, pentru importanța lui istorică și ca o mărturie a unei inițiative entuziaste, neduse la îndeplinire, ca atâtea altele, într-o societate neașezată și în tranziție.

Centrul de Studii „Bucovina” hotărăște să meargă pe altă cale și inițiază colecția *Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii* în 1996, în care reedităm lucrări importante privind istoria Bucovinei și tipărim sinteze noi. Am publicat, în curs de șase ani, următoarele lucrări:

1. Nicolai Grămadă, *Toponimia minoră a Bucovinei*, vol. I-II, București, 1996. Ediție după manuscrise de Ion Popescu-Sireteanu.
2. *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, București, 1998. Ediție bilingvă germană – română de acad. Radu Grigorovici.
3. *Mișcarea națională românească în Bucovina între 1775–1861*, Suceava, 1998, Studiu monografic de Ștefan Purici.
4. *Biserici și schituri românești din ținutul Cernăuți*, Suceava, 1998. Studiu monografic de Mircea Pahomi.
5. Constantin Morariu, „*Cursul vieții mele*”, Suceava, 1998. Ediție de prof. Mihai Iacobescu.
6. Mircea A. Diaconu, *Mișcarea „Iconar”*. *Literatură și politică în Bucovina anilor '30*, Iași, 1999. Studiu monografic.
7. *Bucovina în prima descriere fizico-politică*, Rădăuți, 2000. Ediție bilingvă germană – română de acad. Radu Grigorovici.
8. *Bucovina, 1861–1918. Aspecte edificatoare pentru o Europă unită?*, Suceava, 2002. Ediție de Ștefan Purici. Materialele conferinței internaționale ținute la Rădăuți în 2000.

Centrul de Studii „Bucovina” preia, de la Colegiul „Eudoxiu Hurmuzachi”, din Rădăuți, Biblioteca germană – înființată de Ernst Rudolf Neubauer (1829–1890), profesorul lui Eminescu la Cernăuți, primul director al liceului rădăuțean – care își deschide cursurile în 1872. Biblioteca deține ediții complete din marii clasici, lucrări de referință în toate domeniile și publicații care nu se mai găsesc nicăieri în țară. De menționat că între acestea se păstrează și ziarul „Bukowina”, scos de Neubauer la Cernăuți, între 1862–1868. Se păstrează și manualele școlare din epoca stăpânirii austriece, cercetate cu interes de mai mulți specialiști din Germania.

Centrul de Studii „Bucovina” s-a preocupat să-și extindă colaborarea cu mai multe instituții din străinătate. Înființează la Rădăuți o filială a Asociației „Uniunea pentru Europa din România”, care se afiliază la Europa – Union Deutschland din München. Organizează primul colocviu internațional la Rădăuți, în 31 mai 1996. Țin comunicări Franz Holzl, din partea organizației centrale Europa – Union Deutschland, acad. Radu Grigorovici, acad. Vladimir Trebici și D. Vatamaniuc, președintele filialei, din partea filialei din Rădăuți a Asociației „Uniunea pentru Europa din România”. Importantă este și colaborarea Centrului de Studii „Bucovina” cu Institutul de Geografie pentru Estul Europei de la Tübingen, cu care a programat prima reuniune între 9 și 11 septembrie 1995. Un cercetător de la acest institut, Horst Fassel, a prezentat o comunicare la conferința internațională din 1996.

Centrul de Studii „Bucovina” participă la un proiect internațional în cadrul Programului Phare, inițiat de Bukowina-Institut din Augsburg, gazda acestei reuniuni în 1995, pentru ca în 1996 să se deruleze la Cernăuți, iar în 1997 la Rădăuți.

Participantii la acest proiect cunosc cele trei țări, creează un climat de colaborare pentru noi acțiuni de cercetare.

De asemenea, Centrul de Studii „Bucovina” se ocupă și de programe cu caracter profesional, în cadrul Bibliotecii Naționale din Viena. Cercetători de la instituția noastră urmează aici cursuri de informare și documentare în biblioteconomie.

Importante sunt și legăturile Centrului de Studii „Bucovina” cu personalități ale vieții științifice din mai multe țări din Europa, din SUA și Australia. S-au stabilit asemenea relații cu Rudolf Wagner, autor al unei istorii a Bucovinei, Erich Beck, cunoscut prin *Bibliografia Bucovinei*, Kazimerz Feleszko, de la Institutul de Filologie al Universității din Varșovia. Colaborarea cea mai fructuoasă cu personalitățile din străinătate rămâne cea cu Helmuth Frisch, de la Universitatea din Bochum (Germania). Fiind director al Centrului de Studii „Bucovina” și editor al lui Eminescu, l-am invitat la finalizarea ediției integrale academice a operei eminesciene pentru textele germane; a tipărit lucrarea *Sursele germane ale creației eminesciene*, apărută în două volume la București, în 1999, și premiată de Academia Română.

Centrul de Studii „Bucovina” are în program să tipărească câteva lucrări noi în seria *Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii* și întocmirea numărului 2 din 2002, ca un volum retrospectiv, de bilanț, în care să se reproducă bibliografic, toate materialele din „Analele Bucovinei” apărute între 1994 și 2002.

Centrul de Studii „Bucovina” este, în cadrul Academiei Române, o instituție de cercetare cu un statut aparte, prin obiectul și aria preocupărilor sale. Este singura instituție care funcționează într-un oraș de provincie, fără universitate, și pregătește cadre de cercetare în istorie, literatură, folclor și științe naturale. Tipărește o revistă academică, ce are un caracter enciclopedic și are în proiect editarea unei *Enciclopedii a Bucovinei*, în condiții aparte. Are un program comun și permanent de cercetare cu alte două instituții străine și relații de colaborare cu mai multe centre și personalități de peste hotare. Instituție mică, cu un număr restrâns de cercetători, Centrul de Studii „Bucovina” desfășoară o activitate bogată în plan național și internațional și contribuie, în mai mare măsură decât oratoria cotidiană, la integrarea europeană.

ANEXĂ

SOCIETATEA PENTRU CULTURA ȘI LITERATURA ROMÂNĂ ÎN BUCOVINA

ENCICLOPEDIA BUCOVINEI

A. STRUCTURA ENCICLOPEDIIEI

Cap. I. *ISTORIA*

Cap. II. *PĂMÂNTUL*

1. Geografie;
2. Geologie;
3. Resurse naturale.

Cap. III. *OAMENII*

1. Demografie generală;
2. Românii;
3. Ucrainenii (rutenii);
4. Germanii;
5. Evreii;
6. Polonezii;
7. Rușii lipoveni;
8. Alte neamuri.

Cap. IV. *ECONOMIA*

1. Agricultură;
2. Creșterea animalelor;
3. Pădurile;
4. Industria și mineritul;
5. Transporturile și comunicațiile;
6. Industria casnică;
7. Alte activități economice.

Cap. V. *CULTURA*

1. Biserica Ortodoxă:
  - Mitropolia;
  - Fondul religios ortodox;
  - Învățământul teologic.
2. Celelalte confesiuni;
3. Învățământul;
4. Sănătatea publică;
5. Literatura și presa;
6. Muzica și teatrul;
7. Folclorul;
8. Alte arte;
9. Societăți culturale.

Cap. VI. *ADMINISTRAȚIA ȘI VIAȚA POLITICĂ*

1. Administrația austriacă (1775–1918);
2. Administrația românească (1918–1940); (1941–1944);
3. Administrația sovietică (1940–1990);
4. Evoluția împărțirii administrative a Bucovinei;
5. Partide politice.

Cap. VII. *BUCOVINA ÎN LUMINA DREPTULUI ISTORIC ȘI INTERNAȚIONAL*

1. Anexarea din 1775;
2. Unirea Bucovinei cu România (1918). Aspecte juridice și diplomatice;
3. Pactul Ribbentrop-Molotov și anexarea Bucovinei de Nord (1940);
4. Legislația și dreptul;
5. Dreptul „obișnuielnic” în Bucovina.

Cap. VIII. *STRUCTURA SOCIALĂ ȘI ETNICĂ A BUCOVINEI*

1. Țăranii;
2. Răzeșii, mazilii și boierii;
3. Colonizarea și imigrările în perioada 1775–1918;
4. Emigrări din Bucovina (până în 1914);
5. Colonizări, imigrări și deportări (1940–1990);
6. Schimburi interetnice: căsătorii mixte, asimilări.

Cap. IX. *SATE ȘI ORAȘE (MONOGRAFII)*

Cap. X. *PERSONALITĂȚI CULTURALE ȘI POLITICE (MONOGRAFII)*

B. LOGISTICA

1. Va fi solicitată colaborarea următoarelor instituții:
  - Universitatea „Ștefan cel Mare” – Suceava;
  - Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” – Iași;
  - Institutul de Istorie „N. Iorga” – București;
  - Institutul de Geografie din Iași și București;
  - Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu” – București;
  - Biblioteca Județeană din Suceava;
  - Muzeul de Istorie și Arheologie din Suceava;
  - Muzeul din Rădăuți;
  - Direcția Arhivelor Statului din Suceava;
  - Arhiepiscopia Sucevei și Rădăuților;
  - Fundația Culturală Română (București).
2. Se înființează un secretariat central al *Enciclopediei Bucovinei*, format din Vl. Trebici, V. Precop și Natalia Cernăuțeanu, precum și secretariate în cadrul filialelor existente.
3. Comitetul Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina va face eforturi, prin editura și librăria sa de la Rădăuți, pentru asigurarea de mijloace tehnice (în primul rând un copiator), în vederea multiplicării textelor și documentelor (inclusiv prin obținerea lor din străinătate, cu sprijinul celor de peste hotare).

C. AUTORI ȘI CONSULTANȚI

1. *În stadiul actual, pot fi comunicate următoarele nume (alfabetic):*

1. Victor Axenciuc (București)
2. Ion Băncilă (București)
3. Nicolae Buga (București)
4. Ștefan Bucevschi (Bârlad)
5. Mircea Bulgaru (București)
6. Nichifor Ceapoi (București)
7. Petre Ciobanu (Brașov)
8. Radu Ștefan Ciobanu (București)
9. Ion V. Cocuz (Suceava)
10. Nicolae Cojoc (Suceava)
11. Nicolae Cojocar (Câmpulung-Moldovenesc)

12. Vladimir Cojocaru (București)
13. Eugen Dimitriu (Suceava)
14. Șerban Dragomirescu (București)
15. Radu Economu (București)
16. Emil Ion Emandi (Iași)
17. Costin Feneșan (București)
18. Dimitrie Gherasim (București)
19. Vasile Ghețău (București)
20. Ion Ghinoiu (București)
21. Dinu Giurescu (București)
22. Radu Grigorovici (București)
23. Mircea Grigoroviță (București)
24. Petre Hurjui (Rădăuți)
25. Mihai Iacobescu (Suceava)
26. Victor Iliescu (București)
27. Liviu Ionesi (Iași)
28. Mihai Iordache (Suceava)
29. Mircea Irimescu (Rădăuți)
30. Grațian Jucan (Câmpulung-Moldovenesc)
31. Dragoș Luchian (Rădăuți)
32. Marcel Lupu (București)
33. George Muntean (București)
34. Dimitrie Păcuraru (București)
35. Arcadie Percek (București)
36. Petre Pânzaru (Suceava)
37. Ion Popescu-Sireteanu (Iași)
38. Vasile Precop (Rădăuți)
39. Valerian Procopciuc (Rădăuți)
40. Șerban Rădulescu-Zoner (București)
41. Emil Satco (Suceava)
42. Victor Săhleanu (București)
43. Dan Slușanschi (București)
44. Victor Spinei (Iași)
45. Ion Șandru (Iași)
46. Ștefan Ștefănescu (București)
47. Vladimir Trebici (București)
48. Leon Țopa (București)
49. Pavel Țugui (București)
50. Alexandru Ungureanu (Iași)
51. Dimitrie Vatamaniuc (București)
52. Alexandru Zub (Iași)

II. În afară de autorii potențiali, o contribuție valoroasă pot aduce persoanele deținând documente, manuscrise, genealogii, monografiile de sate, amintiri istorice etc.:

1. George Antonescu (Câmpulung-Moldovenesc)
2. Oltea Apostolescu-Nistor (București)
3. Traian Cantemir (Iași)
4. Mihai Cazacu (Timișoara)
5. George Drumur (Timișoara)
6. Dimitrie Gălățeanu (București)
7. Ilie Grămadă (Iași)
8. George Macrin (București)
9. Laurenția Negură (București)
10. Dragoș Rusu (București)
11. Liviu Rusu (București)
12. Petre Rezuș (București)
13. Barbu Slușanschi (București)
14. Macrina Vesper (Grosu) (București)
15. Oltea Vitencu-Iliuț (Piatra-Neamț)

III. Proiectul propus nu reprezintă structura finală a *Enciclopediei*, care va fi hotărâtă de consiliul de coordonare. Sistemul de lucru este deci pe module, articularea lor se va face într-o fază ulterioară. Acest sistem este indispensabil pentru ca autorii să porceadă imediat la lucru sau să-și continue activitatea începută. De exemplu, pentru Cap. V, §9, vor fi necesare monografiile privind „Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina”, „Școala Română”, „Armonia” etc.; din ele, însă, se va reține esențialul pentru capitolul amintit. Deci în stadiul actual, nu se pot indica: numărul de pagini, ilustrațiile, anexele, fiecare autor lucrând autonom.

IV. Coordonarea activității de elaborare și de editare a *Enciclopediei* se va asigura de către un comitet, care va fi ales cu prilejul adunării generale. Cu același prilej, va fi propus și un corp de consultanți științifici pentru fiecare domeniu.

V. Elaborarea *Enciclopediei* se va realiza în funcție de definitivarea volumelor. Trebuie acordată prioritate volumului (volumelor) care va (vor) conține cap. I (*Istorie*), cap. II (*Pământul*) și cap. III (*Oamenii*). *Cea mai mare urgență trebuie să fie elaborarea unei lucrări de circa 100–120 de pagini, cu ilustrații, hărți, în limba română și câteva limbi de circulație internațională, în condiții grafice ireproșabile.* Acest volum va putea fi editat de Fundația Culturală Română și difuzat în străinătate.

VI. Propunem ca adunarea generală să fie convocată de către Societate, cu consultarea filialelor, la Suceava, în prima jumătate a lunii martie 1991.

VII. Colaborarea cu Societatea pentru Cultura Românească „Mihai Eminescu” – Cernăuți va face obiectul discuțiilor cu prilejul adunării generale.

Bucovina face obiectul diferitelor cărți, monografii, broșuri de propagandă, toate editate și difuzate în străinătate, în care cel mai adesea adevărul istoric este falsificat. Este timpul ca românii să elaboreze o lucrare științifică importantă, care să înfățișeze obiectiv Bucovina sub toate aspectele.

Timpul nu mai are răbdare!

Prof. dr. Vladimir Trebici
membru corespondent al Academiei Române

2. NOTA REDACȚIEI

Centrul de Studii „Bucovina” și-a propus la înființare, în 1992, să editeze o publicație prin care să facă cercetările sale științifice cunoscute, să prezinte reuniunile din țară sau internaționale pe care le organizează sau la care participă, să monitorizeze producția de carte consacrată Bucovinei și să readucă în actualitate numele personalităților bucovinene cu merite în diferite domenii de activitate. Programată cu o deschidere largă spre problemele acestei provincii cu istorie dramatică, revista „Analele Bucovinei” s-a impus încă de la primele numere, apărute în 1994, ca o publicație cu caracter enciclopedic și cu o ținută științifică aparte.

Acum, la împlinirea unui deceniu de activitate, Centrul de Studii „Bucovina” prezintă, alături de celelalte activități ale sale, și „Analele Bucovinei”, apărute între 1994 și 2002.

Materialele sunt orânduite în mai multe secțiuni:

1. Retipărim, în ordine cronologică, editorialele cu care se deschid numerele revistei.
2. Retipărim, în ordine cronologică, articolele apărute la rubrica *Opinii* din fiecare număr al revistei.
3. Reproducem, cronologic, sumarele numerelor apărute în această perioadă.
4. Sumarele numerelor speciale le prezentăm separat, în continuare.
5. Înregistrăm cronologic titlurile articolelor și studiilor, cu numele autorilor, din rubricile: *Viața politică, culturală, literară și artistică; Istorie, demografie, toponimie, onomastică, statistică; Folclor, etnografie, arhitectură; Științele naturii.*
6. Studiile retipărite în nr. 2/2002 sunt marcate cu cifre de la 1 la 38; în continuare, în ordine crescătoare, sunt numerotate articolele apărute de la primul până ultimul număr.
7. Indicele de nume trimite la aceste poziții marcate prin cifre.
8. De asemenea, este publicată și lista ilustrațiilor de pe prima copertă a fiecărui număr, cu legendele respective.

Centrul de Studii „Bucovina” oferă o privire retrospectivă asupra „Analelor Bucovinei” și apreciază că acest număr va servi și ca instrument de lucru în viitoarele cercetări din această parte a Țării de Sus a Moldovei.

3. ARGUMENT

Acad. GHEORGHE PLATON

Asemenea lui Mihail Kogălniceanu, care, în 1843, de la catedra Academiei Mihăilene, dădea expresie simțirii românești și viziunii integratoare a istoriei, astăzi și noi considerăm ca *patrie* a noastră „toată acea întindere de loc unde se vorbește românește”, iar ca istorie a românilor *Istoria Moldovei întregi, înainte de sfâșierea ei, a Valahiei și a fraților din Transilvania*.

Soarta, și poate nu numai ea, a întreținut vreme îndelungată separația politică între cele trei provincii românești. Din nefericire, *sfâșierea* Moldovei reprezintă și astăzi o realitate pe care *Țara* o resimte dureros. Istoria României, sinteza întregului național existent și viabil în pofida stăpânilor politice vremelnice, a trebuit să fie realizată din suma părților politice în care viețuia organismul etnic național. Istoriei Moldovei însă, provincia istorică cea mai urgisită, aflată direct în „calea răutăților”, a trebuit să i se adauge istoria părții dintre Prut și Nistru – istoria Basarabiei – provincie smulsă din trupul țării și anexată imperiului țarilor, în 1812, și cea a părții de nord – istoria Bucovinei – anexată Imperiului Habsburgic, în 1775.

Unirea din 1918 – *Unirea cea Mare* – a strâns provinciile istorice ale *Țării* în cuprinsul teritoriului național. Pentru scurtă vreme între 1918 și 1940, România Mare a reprezentat o realitate istorică și politică, națiunea română reunindu-se în hotarele sale firești. Din nou însă, în 1940, Basarabia și Nordul Bucovinei au fost smulse din trupul țării și anexate imperiului sovietic, populația românească fiind supusă supliciuului deznaționalizării.

Când o parte a națiunii se află în suferință, întregul organism național se resimte dureros. Sabia care se clatină asupra acestei țări amenință, în egală măsură, întreaga națiune în existența sa materială și spirituală.

Aspirațiilor spre reîntregire și eforturilor politice pentru a le realiza trebuie să li se adauge datoria morală de a cultiva și întreține conștiința întregului național. „Unirea în cugete și simțiri” – chiar și în noile condiții ale istoriei – a rămas, trebuie să rămână, preludiul necesar al actului politic.

Istoria națională a românilor se cuvine să cuprindă evenimentele istorice ale vremurilor în care cele două provincii, părți din trupul țării, s-au aflat sub stăpânire străină. Reconstituirea acestei istorii (adevărată istorie a rezistenței naționale) este un imperativ al vremurilor noastre, trebuitor păstrării încrederii în valorile naționale și în destinul nostru istoric.

Împrejurări politice proprii au imprimat vieții românești și mișcării naționale din Basarabia și Bucovina căi deosebite, modalități de expresie care nu coincid. *Țara*, națiunea, este datoare să urmărească, să sprijine, să încurajeze și să dirijeze, chiar, această mișcare; fără să lezeze interesele cuiva, mișcarea națională a românilor afirmă și promovează valorile libertății și ale democrației, în numele cărora se realizează ordinea politică a lumii de astăzi.

Centrul de Studii „Bucovina”, care a luat ființă la 6 septembrie 1992, sub egida Academiei Române, pe linia unei vechi și nobile tradiții de activitate intelectuală și națională, își propune să întreprindă cercetări fundamentale în domeniul istoriei și al culturii românești din acest colț al *Țării*. De asemenea, *Centrul* își propune să inițieze și să întrețină un dialog cu instituțiile similare de la Cernăuți și Augsburg, precum și din alte centre culturale ale Europei. În cuprinsul acestui dialog, vocea românească este cu atât mai necesară cu cât, în repetate rânduri, multe din adevărurile privitoare la istoria, limba și tradițiile românești ale Bucovinei sunt greșit interpretate, tendențios sau denaturat prezentate.

„Analele Bucovinei” – al cărui prim număr este acesta –, pe linia prestigioaselor publicații care au precedat-o, își propune să fie un instrument pentru împlinirea nobilelor obiective ale promovării și răspândirii culturii naționale; să reprezinte o *alternativă românească autorizată* în dialogul demult deschis, privind istoria și cultura Bucovinei. Se va înscrie în acest dialog cu prestigiul instituției care o patronează și cu autoritatea numelor care vor semna în paginile sale.

Sanctuar al Moldovei, cuprinzând ctitoria descălecătorilor, mormântul marelui Ștefan, cetatea de scaun a Țării și ctitoriile voievodale care mărturisesc geniul creator al poporului, Bucovina poartă în ea sufletul românesc dintotdeauna. „Analele Bucovinei” se vor strădui să dea expresie acestui suflet, ridicând conștiințele noastre ale tuturor, la nivelul unor mari idei.

EDITORIALE (1994–2002)

4. BUCOVINA, FEREASTRĂ CĂTRE VEST A MOLDOVEI

Acad. RADU GRIGOROVICI

Subiectul enunțat în acest titlu este de la bun început pretențios, cu atât mai mult cu cât este formulat de un fizician, fie el de origine bucovineană.

Dacă strângerea informației se face în istorie prin observarea trecutului, fizica a adoptat, de la Francis Bacon încoace, metoda experimentală, care declanșează o succesiune controlată de evenimente repetabile, din observarea cărora se speră că se vor putea trage, prin analiză logică sau matematică, concluzii certe, indiscutabile și desprinse de orice criterii de interese personale sau de grup, de criterii etice sau estetice, de afect, de credință sau de orgoliu personal.

Istoria – contrar dictonului popular – nu se repetă. Nu se poate porni pentru a doua oară de la exact aceeași situație anterioară și constata influența unor factori intenționat modificați pentru a formula *legi istorice*.

Am trecut tocmai printr-o uriașă experiență istorică. Ea nu a dat rezultatele scontate, iar parcurgerea ei a dus la nespusă suferință omenească și la faliment economic. Cine ar îndrăzni s-o repete în alte condiții? Lucrul nici nu ar fi posibil. Chiar dacă am putea repeta evenimente majore ale istoriei omenirii, nu am reuși să tragem din ele concluzii sigure, mai ales după apariția teoriei haosului determinist, după care evenimente cu totul minore pot influența esențial mersul celor majore. Ce consecințe ar fi avut, de pildă, moartea în copilărie a micului Djugașvili?

Întrebări de acest fel s-au pus de mult în legătură cu nasul Cleopatrei. Sau, pentru a reveni la oile noastre, ce s-ar fi întâmplat dacă Traian ar fi murit între cele două expediții dacice sau dacă Grigore Ghica Vodă ar fi fost destul de bogat pentru a împiedica cumpărarea de la Înalta Poartă a Nordului Moldovei de către Iosif al II-lea?

Astfel s-a născut Bucovina pe harta Europei, în scopul protejării noilor teritorii încorporate cu puțin mai înainte de Imperiul Habsburgic. În curând vom comemora acest eveniment și vom putea analiza consecințele unei evoluții de 220 de ani, marcată de această invazie a lumii occidentale într-un spațiu dominat anterior de o cultură autohtonă.

Ce poate face istoria, căutând să analizeze datele cât mai obiectiv? În lipsă de legi precise, se vor aplica criterii care vor fi inevitabil variate și subiective. Așa-zisul

adevăr istoric este întotdeauna colorat de alegerea acestor criterii, mai ales dacă au o nuanță etică sau utilitaristă. A fost oare dreaptă sau utilă cucerirea Daciei de către oștile lui Traian? Depinde de legile morale pe care le aplicăm și de alegerea beneficiarului. Sigur este că i se datorează nașterea poporului român.

Astfel, ajungem, prin analogie, la încorporarea forțată a nordului Moldovei în Imperiul Austriac. A fost ea dreaptă sau utilă? Răspunsul depinde de principiile etice și de interesele grupului din care face parte cel întrebat și ne dezvăluie, mai degrabă, interesele acestuia din urmă, decât adevărul de a cărui existență se îndoia, în *Evanghelia* de la Ioan citire, cinicul Pilat. Dar un lucru este sigur: această încorporare a avut consecințe majore și de durată.

Aici vom pune o singură întrebare, bazată pe faptul indiscutabil că acest fragment, de abia 10 000 km² din Principatul românesc al Moldovei, a fost pus brusc în contact intim cu un stat apusean, după ce fusese timp îndelungat supus mai ales influențelor din Sud și Est. Întrebarea este aparent simplă: i-a dăunat sau i-a folosit neamului românesc, și în particular moldovenilor, acest contact? Putem oare lua distanța necesară pentru o evaluare obiectivă a băncii de date existente?

Dacă acceptăm orice deschidere către Vest drept criteriu pozitiv dominant, răspunsul va fi distorsionat automat în favoarea unei aprecieri pozitive a trecerii, fie și forțate, a unui fragment din trupul Moldovei românești sub stăpânire austriacă, adică sub o administrație relativ eficientă și o putere militară apreciabilă, care a scutit teritoriul de intervenții străine violente. Populația crește prin imigrări și colonizări de vreo 13 ori în 140 de ani.

Nivelul de trai și de civilizație, urbanizarea, industrializarea și tehnologizarea agriculturii și a zootehniei se accentuează și se stabilește un contact solid cu una din marile culturi europene, cea germană.

Dacă ne-am opri aici cu judecata, bunicii și părinții noștri s-ar răsuci în mormintele lor. Căci această occidentalizare s-a plătit scump de către românii din teritoriul Bucovinei. Ei nu mai reprezentau în anul 1910 decât 34% din populația Ducatului Bucovinei, căzând, conform statisticilor oficiale, pe locul al doilea, imediat după ucraineni, de unde reprezentaseră circa 85% din populația Bucovinei în 1775.

În 1786, la Cernăuți nu exista nici o casă, proprietate a unui ucrainean. Universitatea, școlile medii, teatrul, limba de stat erau germane, deși aceștia reprezentau împreună cu evreii vorbitori și ei de limbă cvasigermană și, de aceea, considerați și ei germani în statistici, doar 22% din populație. De fapt, evreii formau aproximativ 2/3 din această pretinsă populație germană. Fostele capitale ale Moldovei, operele cele mai reprezentative ale arhitecturii și picturii murale, vechile ei centre de cultură și educație, de artă muzicală bisericească se găseau, inițial ignorate, pe teritoriul înstrăinat.

Oare toate acestea pot fi uitate sau neglijate în fața criteriului de evidentă deschidere spre Vest? Desigur că nu! Dar este oare necesară o judecată atât de simplistă între DA și NU? Nu putem considera evoluția în timp a Bucovinei ca pe

cea a unui sistem scos din echilibrul său, care își caută un nou echilibru prin relaxarea tensiunilor interne? Acest proces este în plus complicat de faptul că vreme de 74 de ani nu a fost cel puțin un sistem închis, suferind o imigrație masivă de elemente alogene.

Românii și-au dat seama de la bun început că trebuie să obțină închiderea sistemului, prin anularea contopirii Bucovinei cu Galiția, izvorul cel mai bogat în imigranți ce nu aveau cel puțin avantajul de a fi purtătorii unei civilizații sau culturi apusene. Cheia problemei era în mâna împărăției.

Primul boier tânăr român intrat în slujba împăratului a fost Vasile Balș. Știa, desigur, bine germana, căci a devenit de la început conțopist, ceea ce, contrar conotației actuale disprețuitoare, însemna că putea *concepe* un act oficial.

A urcat repede treptele ierarhice ale puternicei birocrății austriece, pentru ca să i se încredințeze la un moment dat o misiune neobișnuită despre care nu se știe nici astăzi precis ce scop avea. A plecat la Iași din însărcinarea Curții Imperiale, de unde a revenit după câțva timp cu un certificat de autentificare a originii sale boierești, semnat de opt boieri moldoveni de neam vechi. Acuzat de invidioși că și-ar fi însușit o sumă importantă de bani, este întemnițat, dar reabilitat după vreo doi ani, încredințându-i-se demnitatea de „Kreishauptmann” al Bucovinei, pe baza unei hotărâri personale a împăratului Franz I. Este apoi înnobilit, devenind membru al camerei nobililor și moare încărcat cu toate onorurile. Alți boieri îi urmează exemplul și devin credincioși împărăției, dominând viața politică a Bucovinei în favoarea neamului lor și chiar a răzeșilor și mazililor numeroși, care obțin și ei titluri inferioare de noblețe ca cel „de cavaler”, marcat prin mult râvnita particulă „de”, sau în germană „von”, de care și-a bătut joc mai târziu Nicolae Iorga, confundând tactica cu trădarea de neam, căci acești nobili au rămas români. De altfel, nici nu li se cerea altceva, cum s-a întâmplat în Transilvania.

Imigrația germană a avut și ea un caracter deosebit. Coloniile au fost implantate, în general, în scopuri bine precizate: pentru industrializarea lemnului, pentru minerit, pentru industria sticlei, pentru creșterea cailor destinați armatei. Restul forma îndeosebi aparatul administrativ orășenesc. Colonizarea rurală se făcea în sate separate, învecinate cu sate autohtone, pe terenurile Fondului Bisericesc, constituit din fostele averi mănăstirești, devenite proprietatea Bisericii Ortodoxe, dar administrată tehnic de stat. Aceste domenii se întindeau peste mai mult de jumătate din întinderea țării. Astfel și Biserica Ortodoxă a fost câștigată de partea împărăției.

Anul 1848 nu declanșase însemnate mișcări revoluționare în Bucovina. În timp ce trupele rusești o traversau pentru a potoli revoluția din Transilvania, revoluționarii moldoveni se găseau ca refugiați pe moșia din Cernauca a Hurmuzăcheștilor. Curând, în 1849, sub influența revoluției s-a luat hotărârea de principiu, cerută de români și germani, de a separa Bucovina de Galiția sub forma unui ducat cu stemă, parlament al țării și reprezentanți în parlamentul de la Viena. Acest regim a fost instalat integral abia în 1861.

Dacă ne concentrăm atenția mai ales asupra aspectelor culturale românești, constatăm începuturile unor stări nu numai absurde, dar cu consecințe din cele mai neașteptate și desigur neurmărite de măsurile luate de guvernul austriac.

Sistemul școlar elementar și profesional introdus imediat după ocuparea militară, a dus la alfabetizarea a 80% din copii în școli cu limba de predare autohtonă și germană. Anul 1808 aduce înființarea primului gimnaziu la Cernăuți, care va deveni cu timpul școala în care va preda Aron Pumnul limba română. Acesta va adăposti în casa sa prima bibliotecă de literatură română și va contribui la înființarea, în 1862, a Societății pentru „Leptură”, devenită mai târziu Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, desființată de regimul comunist și reînființată în 1990.

Devenind după 1919 Liceul „Aron Pumnul”, acesta și alte licee din orașele bucovinene au format vârfurile intelectualității românești din Bucovina în perioada interbelică.

Dar încă sub stăpânirea austriacă, el a fost în același timp leagănul de cultură al acestei intelectualități orientate spre Vest, deschizând tinerilor români accesul spre Apus prin intermediul limbii germane, al comorilor culturale, istorice, filosofice, tehnice și artistice din universitățile, arhivele, muzeele și sălile de concert din Austria și Germania.

S-au adăpat din aceste izvoare Mihai Eminescu și Mihail Kogălniceanu, cel din urmă culegând nenumărate documente de o valoare inestimabilă pentru istoriografia română.

Același lucru l-a făcut și boierul Eudoxie Hurmuzache. S-a inițiat în metoda cercetării istorice Dimitrie Onciul. Pictorul Epaminonda Bucevschi, prieten cu Anselm Feuerbach, își instalează un atelier de portretistică la Viena. Compozitorul Ciprian Porumbescu studiază muzica cu renumitul pianist Carol Mikuli, născut la Cernăuți, prieten al tatălui său, elevul favorit al lui Chopin și autor al unei colecții de 48 de arii naționale românești. Germanistul și povestitorul Emanoil Grigorovița îl traduce pe Eminescu în limba germană. Am amintit doar câteva din personalitățile marcante ale vremurilor trecute. Anul 1875 aduce împlinirea visului românului Constantin Tomașciuc, de înființare a Universității „Franz Iosef” din Cernăuți, cu două facultăți, de drept și de filosofie (cuprinzând și științele naturii), la care se adaugă, prin transformarea Seminarului Teologic existent din 1827, Facultatea de Teologie Ortodoxă, singura din Imperiul Austriac. Limba de predare era germana în toată universitatea, chiar și în Facultatea de Teologie.

Astăzi, mormântul său din cimitirul din Cernăuți este îngrijit de Societatea „Arboroasa”, din fosta capitală a Bucovinei, așa cum mormântul lui Ernst Rudolf Neubauer, profesorul de limba germană al lui Eminescu, înmormântat la Rădăuți, este îngrijit acum de Societatea pentru Cultura și Literatura Română din Bucovina.

Exista pe lângă universitatea cernăuțeană și câte o catedră de limbă română și de limbă ucraineană. Dar culmea incoerenței o forma Facultatea de Teologie Ortodoxă, cu limbă de predare germana (cum se știe, nu există germani ortodocși).

Profesorii erau aproape toți români, numai uneori ucraineni. Facultatea va reuși să realizeze minunea ca toți preoții ortodocși din Bucovina să aibă studii superioare temeinice și să fie focare de cultură și civilizație acolo unde păstoreau. Printre profesorii, absolvenții și doctorii ei se găseau: viitorul mitropolit al Ardealului, Nicolae Bălan, patriarhul Kiril al Bulgariei, părintele Gala Galaction, viitorul mitropolit al Bucovinei și Dalmației – altă curiozitate a timpului – Vladimir de Repta, învățații academicieni Eusebie Popovici, Vasile Gheorghiu și părintele Dumitru Stăniloae.

Românii pătrund cu multă întârziere în universitate ca profesori, dar numele lor sunt ilustre: Ion G. Sbiera, Sextil Pușcariu, Ion Nistor – istoric al Bucovinei și Basarabiei, juristul Constantin Isopescu-Grecul, naturalistul Eugen Botezat, autoritate mondială în domeniul biologiei.

De altfel, printre membrii Academiei Române s-au numărat în decursul timpului 49 de învățați și oameni de cultură bucovineni de baștină sau de adopție. un record pentru un grup atât de redus, și geografic atât de excentric, ca românii din Bucovina.

Alți români bucovineni se afirmă în viața politică și culturală a spațiului austro-german, făcând și în acest fel joncțiune cu Occidentul. Voi aminti doar câțiva: baronul Alexandru de Petrino, care ajunge ministru al Agriculturii în guvernul central. Eusebie Mandicevski, prieten al lui Brahms, muzicolog de frunte al Vienei, editorul operelor complete ale lui Schubert, Johann Sebastian Bach, Haydn și Brahms, devine cetățean de onoare al Vienei. Ion Sârghie își face un nume respectat ca sculptor în lemn. Viorica Ursuleac devine cântăreața care creează rolurile principale din operele lui Richard Strauss și se căsătorește cu renumitul dirijor Clemens Krauss.

La Cernăuți, arhitecții Fellner și Helmer construiesc în 1908 un teatru similar cu cele de la București, Cluj, Iași și Odessa; dar în el se juca numai în limba germană, adeseori cu actori renumiți de la Burgtheater din Viena. El devine în 1927 teatru românesc. Tratat inițial cu ostilitate de germanofonii de alte naționalități, el atrage în curând publicul de toate naționalitățile, mai ales de când conducerea lui fusese preluată de profesorul Dragoș Protopopescu și apoi de Victor Ion Popa, pictor scenograf fiind baronul George von Löwendal, portretistul pasionat a țăranilor bucovineni.

Astfel, ajung la acel grup de neromâni care au îndrăgit peisajul și oamenii Bucovinei. Cehul Iosef Hlavka proiectează și clădește sediul Mitropoliei din Cernăuți, începând cu anul 1863, folosind elemente stilistice moldovenești și inițiază restaurarea bisericilor în ruină de la Suceava și a mănăstirilor cu bisericele lor pictate. Restaurarea o întreprinde Karl Romstorfer, cu nu prea multă înțelegere; el este ales în 1914 membru corespondent al Academiei Române. Prieteni ai românilor au fost și profesorul Friedrich Kleinwächter, ales în 1922 membru al Academiei, economist de renume mondial, și profesorul Eugen Ehrlich, creatorul sociologiei juridice, care a scris un tratat despre dreptul obișnuielnic la români și

era legat de cercurile social-democrate române; l-am cunoscut în copilărie ca prototip al „profesorului distrat”.

Ca martor al toleranței interetnice din Bucovina de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX poate servi profesorul Emil Kalužniacki, ucrainean și slavist de mare renume, elogiat de slavistul român Grigore Nandriș în cursul său de deschidere la Cernăuți. Acesta a devenit apoi profesor de slavistică la Londra și era fratele Aniței Nandriș, autoarea cărții de mare răsunet *20 de ani în Siberia*. Kalužniacki fusese ales membru corespondent al Academiei Române încă din 1890, după ce scosese la iveală documente slavone de maximă importanță pentru istoria românilor.

Monografiile meritoase despre orașul Cernăuți și despre Bucovina a scris profesorul Raimund Friedrich Kaindl, al cărui nume îl poartă astăzi o fundație germană pentru studiul Bucovinei. Nu ne-a fost prea favorabil, dar nici n-a tolerat descrierile dușmănoase ale scriitorului galițian Karl Emil Franzos, pe care le-a caracterizat drept „deformări duse la extrem ale realității, făcute din dorința de senzational”. Că nu a înțeles totuși valoarea culturii moldovenești, rezultă din cele trei scrijelituri ale numelui său pe care le-am văzut recent pe picturile de la intrarea bisericii mănăstirii Sucevița.

Am lăsat ca ultim exemplu pe romanistul Matthias Friedwagner, a cărui colecție de folclor românesc, însumând mii de pagini, se găsește la Biblioteca Națională din București și pe acuarelistul Franz Xaver Knapp, al cărui album intitulat *Bucovina ilustrată*, cu vederi din Bucovina, însoțit de un text explicativ, redactat de profesorul lui Eminescu, Ernst Rudolf Neubauer, a apărut în 1857 la Viena. Anul trecut, o parte din originalele și din reproducerile corespunzătoare, păstrate la Academia Română, au putut fi admirate într-o mică expoziție dedicată Bucovinei.

Până la urmă, diversitatea celor nouă etnii, care coexistau într-un spațiu restrâns în Bucovina austriacă, le-au obligat să accepte în 1910 un statut celebru pe atunci în toată Europa, sub denumirea de „Ausgleich”, care a aplanat prin compromis toate conflictele acute dintre națiunile ei și a făcut din Bucovina o a doua Elveție.

Revenirea Bucovinei întregi la patria-mamă nu s-a făcut prea ușor. Planul Austriei era de a o include fie într-un stat polonez, fie într-un stat ucrainean, amândouă sub un prinț german. Reacția deputaților români în Parlamentul din Viena n-a fost foarte fermă, dar Gheorghe Grigorovici a declarat fără înconjur că, dacă se va încerca așa ceva, românii bucovineni vor chema armata română, protectoarea neamului românesc. Amenințarea cu spânzurătoarea din partea ministrului de război nu l-a intimidat prea tare. O trupă de voluntari ucraineni n-a putut împiedica înaintarea armatei române chemate de Iancu Flondor în numele Consiliului Național Român de la Cernăuți, cu acordul tuturor naționalităților, cu excepția ucrainenilor.

Instalarea, după unirea cu România, a autorităților românești și unificarea instituțională s-a făcut treptat și fără greutăți majore. De unele aspecte am și

vorbit. Localnicii aveau în general pregătirea necesară pentru a prelua administrarea țării.

Trebuie să mai menționez totuși două urmări oarecum neașteptate ale acestei tranziții pe plan cultural.

Din generația colegilor mei de la Liceul „Aron Pumnul” și din alte licee, în special cel din Rădăuți, s-au ivit numeroase grupuri de foarte tineri poeți, cunoscători ai limbii și literaturii germane, care scoteau reviste liceale ce au durat uneori peste 10 ani. Cel mai influent a fost grupul „Iconarilor”, naționaliști și universalști, mistici și atei, tradiționaliști și moderni, totodată, posesori ai unei edituri fecunde, în frunte cu Mircea Streinul și Iulian Vesper. Nu era o școală, cu o ideologie definită, ci un grup haotic ca și sistemul și evenimentele prin care trecuse. Inspirația venea, în bună parte, din lirica germană modernă. Astfel, Mircea Streinul a tradus, pare-se excelent, poeme în proză de poetul austriac Georg Trakl; alții, ca Nicolae Roșca, îi traduc și pe Baudelaire, Rimbaud și Paul Valéry. George Călinescu îi judecă aspru: „Nicăieri ce e mai rău din Blaga, din Barbu, din Arghezi, din poezia modernă, în general, n-a rodit mai viguros”. Critica aceasta este aproape un compliment.

Invazia sovietică a sfârșit tot.

Al doilea șir de consecințe culturale este încă mai straniu. Am amintit mai înainte că evreii, vorbind un soi de germană, erau înglobați statistic în același grup etnic cu germanii autentici. Unii tineri evrei au luat această categorie în serios: s-au debarasat de abaterile uzuale de la limba literară germană, pe care și-au însușit-o foarte bine, cu zelul neofitului. Urmau în același timp școli în limba română, dar nu prea erau acceptați în societatea românilor și din ce în ce mai puțin printre germani.

Unii au scris poezii în românește, ca Paul Celan (Ansel), învățând tehnica poetică de la suprarealiștii bucureșteni, alții, ca Alfred Margul-Sperberg, au scris mult în limba germană și l-au tălmăcit cu succes pe Eminescu, sau au compus lirică nostalgică după Bucovina pierdută, ca Rose Ausländer la București și în Germania postbelică. Cel mai spectaculos succes l-a avut Paul Celan, considerat drept unul din cei mai mari poeți germani, modern și inovator, care a trăit la Paris, unde s-a sinucis în plină glorie. Este culmea ironiei că toate acestea au început în Bucovina românească, s-au desăvârșit în vremea lui Hitler și s-au încheiat tragic la Paris, când lucrurile intraseră în normal.

Dar este timpul să închei, răspunzând la întrebarea pusă inițial: A fost ocupația austriacă benefică sau dăunătoare pentru românii din Bucovina?

Benefică a fost, fără îndoială, deschiderea timpurie spre Vest, contactul cu instituțiile de cultură germană.

Urmele se văd, în parte, până astăzi. Totuși, și celelalte țări românești s-au îndreptat până la urmă spre Vest, spre modernizare, ce-i drept, cu destulă întârziere și, poate, cu mai puțină temeinicie, mai superficial.

Dar, pe de altă parte, Austria a lăsat românilor bucovineni o groaznică moștenire. Invazia străinilor a fost, ce-i drept, atenuată de relativa toleranță

națională a unui imperiu multinațional în care putem găsi multe, multe analogii cu SUA. Dar repartitia geografică a uneia din aceste națiuni alogene pe un teritoriu compact, combinată cu protecția slabă militară pe care i-au putut-o oferi Bucovinei mai întâi Austria și apoi România, i-a pecetluit soarta tragică. Cei care i-au pricinuit această soartă, coloniștii germani, i s-au sustras în cea mai mare parte, dar supraviețuitorii și descendenții lor mai suferă până astăzi de nostalgia după patria pierdută, care devenise și a lor.

Acum este cazul să închei, citându-l pe cel ce a fost, probabil, cel mai reprezentativ politician al Basarabiei interbelice, Pan Halippa, care se zice că i-ar fi spus unui bucovinean: „Ce noroc pe voi că v-au ocupat austriecii”.

5. BUCOVINA ÎN VIZIUNEA A TREI INSTITUȚII DE CERCETARE

D. VATAMANIUC

Bucovina formează, în ultimii ani, obiectul de cercetare a trei instituții: Institutul „Bukowina” din Augsburg, din Germania, Centrul Bucovinean de Cercetări Științifice, de pe lângă Universitatea din Cernăuți, și Centrul de Studii „Bucovina” al Academiei Române, cu sediul la Rădăuți, județul Suceava. Fiecare din cele trei centre vine cu o viziune proprie asupra Bucovinei.

Institutul „Bukowina” din Augsburg, întâiul ca vechime din cele trei, a elaborat în cursul anilor studii de sinteză și parțiale, scoase în volum sau încredințate unor publicații ca „Der Südostdeutsche” și „Kaindl-Archiv”. Atât monografiile, cât și studiile parțiale, publicate în diferite periodice din Germania, sunt preocupate, cu puține excepții, să demonstreze că Imperiul Habsburgic a găsit în Bucovina, la anexarea ei în 1775, o populație cu un nivel de civilizație și cultură foarte scăzut. Meritul stăpânirii habsburgice stă în introducerea Bucovinei în circuitul civilizației occidentale. Este înlocuită administrația românească tradițională, se construiesc șosele, se reglementează dreptul de proprietate prin introducerea cadastrului, se deschid școli și se înființează o universitate. Bucovina devine o „fereastră” spre Occident. Schimbările operate în Bucovina de administrația austriacă au creat condițiile favorabile formării a ceea ce ei numesc „homo Bucovinensis”. Definiția acestuia este destul de labilă și am reține ca trăsătură mai evidentă, toleranța față de conlocuitorii de alte naționalități. Să mai reținem că ni se oferă și o justificare politică. Anume, faptul că, dacă nu ne anexa Imperiul Habsburgic, ne ocupau rușii.

Istoria Ucrainei s-a întocmit până de curând, la declarația de independență, la Moscova și nu la Kiev și, în această privință, rămâne foarte mult de făcut. Conducerea politică a Ucrainei este preocupată să mențină în granițele sale toate teritoriile moștenite de la Uniunea Sovietică, chiar dacă este vorba de rapturi operate de aceasta, ca putere imperialistă. Centrul bucovinean de pe lângă Universitatea din Cernăuți, cu personal numeros și bună dotare materială, este angrenat în acest mecanism politic. Stă mărturie faptul că problema fundamentală care se află în fața cercetătorilor și a publiciștilor ucraineni constă în demonstrarea că Bucovina este vatra vechilor slavi și că ei sunt descendenții, de drept, ai acelei populații. Sunt difuzate hărți, care includ în Ucraina întreaga Moldovă. Un

academician, Arkadi Jukovski, îi aduce pe români – în lucrarea sa, *Istoria Bucovinei* – din Bulgaria, ca să ocupe ținuturile din nordul Dunării. Românii sunt, în viziunea cercetătorilor și publiciștilor ucraineni, un popor cuceritor, care vine din Transilvania, îi alungă pe slavii din Bucovina și se fac stăpâni pe așezările lor, ca să se extindă, apoi, tot mai mult spre răsărit.

Centrul de Studii „Bucovina” s-a înființat în septembrie 1992 și este cea mai nouă instituție de cercetare a problemelor Bucovinei. Încadrarea sa cu personal și dotarea materială sunt modeste, ca la orice început de drum. Centrul de Studii este o instituție academică, nu se subordonează nici unui partid politic și nu participă la campaniile propagandistice de presă. Are o viziune proprie asupra Bucovinei, care coincide, parțial, cu cea a cercetătorilor germani și manifestă rezerve față de cea a cercetătorilor ucraineni, pe motivul că aceștia acordă prioritate politicului.

Centrul de Studii „Bucovina” privește provincia, asemeni cercetătorilor germani, în granițele ei istorice, ca o unitate geografică și spirituală. Împărtășește opinia lor cu privire la importanța încadrării Bucovinei în spațiul civilizației occidentale și nu contestă urmările care au decurs de aici, pentru trecerea provinciei la alt tip de civilizație. Mai departe, urmează deosebiri. Și celelalte provincii românești s-au orientat spre civilizația și cultura occidentală, adevărat, puțin mai târziu și cu precădere spre civilizația și cultura franceză. Administrația bună, modernizarea șoselelor și construirea de căi ferate, legislația în toate domeniile nu se fac cu scopul de a schimba nivelul de civilizație al populației autohtone, ci cu preocuparea de a face din provincie un „Hinterland” pentru Imperiul Habsburgic. Școlile care se înființează și Universitatea nu sunt destinate ridicării nivelului cultural al populației autohtone. Menirea lor era să contribuie la procesul de germanizare a provinciei. Centrul de Studii nu ignoră nici celălalt aspect. Intelectualitatea bucovineană își însușește la aceste instituții de învățământ o limbă de circulație universală și își poate continua pregătirea intelectuală la alte universități din Europa. Nu putem aduce laude politiciii de izolare a Bucovinei de România, punerea provinciei în subordinea Lembergului și favorizarea imigrărilor galițiene. Să mai notăm, tot aici, colonizările cu populație germană între satele românești, cu scopul, evident, de-a șterge caracterul românesc al provinciei.

Centrul de Studii „Bucovina” se situează pe alte poziții și în privința viziunii cercetătorilor germani cu privire la civilizația și cultura românilor, populația autohtonă, la ocuparea provinciei de către Imperiul Habsburgic, în 1775. Românii de aici aveau o civilizație străveche, cum atestă industria casnică, foarte dezvoltată în Bucovina, care ilustrează și aplicare artistică, ce stârnește și astăzi admirația dincolo de hotarele provinciei. Populația autohtonă a înălțat monumentele de arhitectură bisericească, unele și cu pereții acoperiți cu fresce, ce rețin admirația iubitorilor de artă. Nu s-a înălțat pe pământul Bucovinei, pe parcursul a aproape un secol și jumătate de stăpânire austriacă, nici un monument care să le egaleze, ca importanță artistică, pe cele dinaintea anexării provinciei. Palatul Mitropolitan din Cernăuți, monument de artă care reține atenția, nu este opera administrației

austriece. Nici chiar comunitatea germană nu poate invoca exemple concludente, asemenea bisericilor săsești din Transilvania. Comunitatea evreiască din Rădăuți a ridicat un templu care contrastează violent, prin amploarea construcției, cu bisericile modeste ale comunității germane, în acest oraș care se consideră „cel mai german din Țara Fagilor”. Am menționa, totuși, Catedrala catolică din Cernăuți, căreia însă, stăpânirea sovietică i-a dat o altă destinație, menținută și de stăpânirea ucraineană. Trecerea de la civilizația și cultura de tip arhaic la cea de alt tip nu este un proces care caracterizează administrația austriacă. Acest proces a avut și are loc pretutindeni în lume.

Cercetătorii germani se consideră jigniți de faptul că istoricii români folosesc pentru încorporarea Bucovinei la Austria termenul de *anexare* sau, ce este și mai grav, de *rapt*. Centrul de Studii „Bucovina” așteaptă ca cercetătorii germani să demonstreze că documentele care arată cum s-a operat desprinderea Bucovinei de Moldova nu sunt autentice. Până atunci, suntem obligați de onestitatea științifică să considerăm anexarea Bucovinei la Austria, în 1775, „un rapt”, ca și cea a Basarabiei la Rusia țaristă, în 1812.

Toleranța față de alte populații conlocuitoare nu este o trăsătură caracteristică exclusiv bucovinenilor, ci a românilor, în general, și ea a devenit proverbială. Nu se poate vorbi, sub acest aspect, de un „homo Bucovinensis”. Noi privim toleranța românului, deopotrivă, ca pe o însușire nobilă, însă și ca pe un defect, ce a fost și este speculat, în folosul lor, de populațiile alogene. Este adevărat că, dacă Austria nu anexa Bucovina în 1775, aceasta putea cădea sub stăpânire rusească. Provincia s-a bucurat un secol și jumătate de pace, ceea ce explică progresele realizate, cum nu a fost cazul celorlalte provincii românești. Dacă Rusia nu s-a extins și asupra Bucovinei, între 1775 și 1918, a ocupat jumătate din ea în 1940. Germania nu este străină de acest nou „rapt” și de situația de astăzi din această parte a Europei.

Centrul de Studii privește Bucovina ca făcând parte din Moldova, înainte de 1775, apoi stăpânită de Imperiul Habsburgic, între 1775 și 1918, revenită la România, între 1918 și 1940, ocupată, jumătate, de Uniunea Sovietică, în 1940, și lăsată moștenire Ucrainei, în 1991. Bucovina este, în viziunea Centrului de Studii, o unitate geografică și spirituală, cum o privesc și cercetătorii germani. Constată cu părere de rău că cercetătorii și publiciștii ucraineni continuă să fie prizonierii stalinismului. Nimic nu ilustrează mai bine acest lucru decât faptul că ei împart populația autohtonă din Bucovina în români și moldoveni. Și aceasta din considerente politice, străine demersului științific. Centrul de Studii manifestă mari rezerve față de teza ucraineană, potrivit căreia Bucovina este vatra vechilor slavi, iar ucrainenii de pe teritoriul provinciei, azi, sunt descendenții nemijlociți ai acestora.

Centrul de Studii „Bucovina” consideră că este de datoria istoricilor români și a istoricilor ucraineni să se așeze la masa de discuții, cu documentele respective. Facem, totuși, unele constatări pentru care propunem să se aducă documente, dacă există. Românii din Transilvania vin în Bucovina, după opinia noastră, la frații lor.

Dacă nu ar fi așa, ar trebui să avem documente revelatoare că au găsit provincia stăpânită de alte popoare și că acestea au luptat împotriva „cuceritorilor”.

Centrul de Studii „Bucovina” supune unei analize critice, începând cu acest număr, recensământurile din trecut, precum și alte materiale documentare. Analiza recensământurilor austriece din numărul de față este întreprinsă de o personalitate din științele exacte și ia în discuție numai datele înscrise, nu și problema corectitudinii în operația de culegere a lor pe teren. Studiul cu privire la schiturile din nordul Bucovinei ilustrează faptul că ele sunt opera românilor și măsura luată de stăpânirea austriacă pentru desființarea lor a dat o grea lovitură unor instituții culturale modeste, însă importante pentru populația românească. Se știe, pe de altă parte, că există o toponimie, pe care specialiștii o numesc minoră, însă care nu este supusă măsurilor administrative. Sunt numele de movile, dealuri, ulițe, cu un cuvânt, nume din lumea închisă a satelor. Nu se înregistrează, în această toponimie, nume pentru populațiile conlocuitoare, chiar dacă unele se consideră mai vechi ca românii pe acest teritoriu. Sunt probleme pe care le supunem atenției istoricilor.

Actuala graniță care taie Bucovina în două, făcând din ea o Coree în miniatură, este opera unor conjuncturi politice și răspunderea nu cade asupra românilor și nici asupra ucrainenilor.

Dacă această situație este consecința unor conjuncturi politice, se cuvine ca viitorul să fie lăsat tot în seama istoriei. Stă însă, deopotrivă, și în puterea ucrainenilor să hotărască asupra „spiritualizării graniței”, spre a facilita libera trecere dintr-o parte în alta și să acorde și românilor din nordul Bucovinei aceleași drepturi de care se bucură ucrainenii din sudul Bucovinei.

6. DIE ÖSTERREICHISCHE POLITIK GEGENÜBER DER BUKOWINA UND IHRE OFT UNERWARTETEN FOLGEN

Acad. RADU GRIGOROVICI

Als Oesterreich im Jahre 1775 den Norden der Moldau von den Türken erwarb, die etwas verkauften, das ihnen gehörte, hatte es kaum drei Jahre früher, nach der ersten Aufteilung Polens, die Hand auf Galizien gelegt. Auf diese Weise verfügte nun Oesterreich über ein zusammenhängendes Puffergebiet gegen Rußland.

Wie bei jeder Eroberung eines Gebietes, das in Sprache, Struktur und Tradition vom Rest des Kaiserreiches abwich, trat jedoch die Frage auf, wie diese Eroberung zu festigen wäre. Dieses Problem hatte sich am Anfang des 16. Jahrhunderts auch Niccoló Machiavelli gestellt, der in seinem Hauptwerk „Il Principe“ die passenden Wege mit seinem sprichwörtlichen Zynismus und mit der üblichen Klarheit formuliert hatte.

Die erste vorgeschlagene Lösung dieser Frage lautet in seiner eigenen Fassung¹ folgendermaßen: „Schwierigkeiten treten jedoch dann auf, wenn man Gebiete erobert, die in Sprache, Gebräuchen und Einrichtungen von den eigenen abweichen; in diesem Fall muß man das Glück auf seiner Seite haben und sehr tüchtig sein, um das zu bewahren, was man erobert hat, und eines der wichtigsten und wirksamsten Mittel zu diesem Zweck wäre es, daß jener, der das Gebiet erobert hat, sich auch dort niederließe“.

„Tatsächlich, wenn du an einer gewissen Stelle wohnst, dann weißt du, wann Unruhen auftreten und kannst gleich eingreifen ... Außerdem wird das eroberte Gebiet nicht von deinen dorthin geschickten Untergebenen geplündert werden; deine Untertanen werden zufrieden sein, da das Gericht, an das sie sich wenden können, sich in der Nähe des Herrschers befindet; auf diese Weise werden sie, falls sie sich gut benehmen wollen, noch einen weiteren Grund ihn zu fürchten. Jene, die den Staat von außen angreifen wollen, werden lange vorher zögern es zu tun; deshalb wird der Herrscher, dadurch daß er in diesem Gebiet wohnt, schwerlich seine Herrschaft darüber verlieren...“

„Daraus folgt, daß man die Menschen entweder gut behandelt oder sie gänzlich vernichten soll, denn sie rächen sich für rein kleines ihnen angetanes

¹ Die Texte Machiavellis wurden vom Verfasser nach der rumänischen Uebersetzung des // *Principe* von Nina Façon (Editura Ştiinţifică. Bucureşti, 1960) ins Deutsche übertragen.

Uebel, können dies aber im Falle eines großen Uebels nicht tun: deshalb muß das Uebel, das man jemandem antut derart sein, daß man sich vor seiner Rache nicht fürchten soll“.

Diese Lösung wurde in der Vergangenheit schon angewendet und setzt voraus, um wirksam zu sein, daß die einheimische Bevölkerung ausgerottet wird. Als Beispiel kann ein Bibelzitat dienen (2. Könige, 24. und 25. Kapitel): „Zu jener Zeit zogen herauf die Knechte Nebukadnezars, des Königs zu Babel. gen Jerusalem und kamen an die Stadt mit Bollwerk. Und Nebukadnezar kam zur Stadt. da seine Knechte sie belagerten. Aber Jojuchin, der König Judas, ging heraus zum König von Babel mit seiner Mutter, mit seinen Knechten, mit seinen Obersten und Kämmerern; und der König von Babel nahm ihn gefangen ... und nahm von dannen heraus alle Schätze im Hause des Herrn und im Hause des Königs ... und führte weg das ganze Jerusalem, alle Obersten, alle Gewaltigen, zehntausend Gefangene, und alle Zimmerleute und alle Schmiede, und ließ nichts übrig denn geringes Volk des Landes ... Und von den Geringsten im Lande ließ der Hauptmann Nebusaradan Weingärtner und Ackerleute“².

Die zweite Lösung, die Machiavelli vorzieht, sieht ein weniger radikales Vorgehen vor. Ich zitiere abermals den „Principe“: „das andere, bessere Mittel besteht darin, an ein, zwei Stellen Kolonien zu gründen, die eine Art von Verbindungszentren dieser Gebiete mit dem Staat bilden sollen; tatsächlich, entweder bedient man sich dieses Mittels, oder, wenn nicht, dann muß man dort ein zahlreiches Heer von Reitern sowie von Fußsoldaten unterhalten. Kolonien verursachen keine großen Ausgaben; der Herrscher gründet Kolonien, unterhält sie ohne oder mit äußerst geringen Ausgaben und tut derart nur jenen Schlechtes an, denen er die Äcker und Häuser wegnimmt, um sie den neuen Bewohnern zu geben, welche aber im neuen Staat nur eine kleine Minderheit darstellen; derart bilden jene, denen man übles getan hat, nie eine Gefahr, denn sie sind zerstreut und arm, während alle anderen, die nicht gelitten haben, einerseits untertänig und brav bleiben werden, andererseits sich davor hüten müssen, keine Fehler zu begehen aus Angst, daß auch ihnen das geschehen könnte, was anderen geschehen war, und zwar daß sie aller Habe beraubt werden. Meine Folgerung ist somit, daß diese Kolonien kein Geld kosten, daß sie dem Staate treu sein werden und niemandem viel Schaden antun; jene aber, die ihretwegen zu leiden hatten, können nicht gefährlich werden, da sie, wie ich schon sagte, arm und zerstreut sind“.

„Falls jedoch der Herrscher anstelle von Kolonien dort Militärtruppen unterhält, werden die Ausgaben viel höher sein, da die Garnisonen alle Einnahmen des Staates verzehren werden, so daß die Eroberung zum Verlust wird; auch dieses Mittel wird störender, denn es schadet dem ganzen Lande, durch welches die

² Nach der 1920 vom Deutschen Evangelischen Kirchenausschuß genehmigten Übersetzung von Martin Luther.

Truppen durchziehen müssen und sie müssen fortwährend an einer anderen Stelle untergebracht werden; infolgedessen werden alle Bewohner darunter zu leiden haben und jedermann wird zum Feind des Herrschers werden, und solche Feinde können schlimmes tun, obwohl sie zwar untertänig an Ort und Stelle geblieben sind. Von allen Standpunkten aus sind deshalb Besatzungstruppen ebenso unnütz, wie nutzvoll die Kolonien sind“.

„Wer eine Provinz besetzt, die sich von seinem eigenen Staat unterscheidet, wie oben gezeigt wurde, muß auch ein Führer und Beschützer der weniger starken Nachbarvölker werden und muß mit viel Geschick die Autorität der Obersten in der eroberten Provinz vermindern und darauf achten, daß auf irgendeine Weise keine gleich mächtiger Fremde hier eindringe. Dies kann immer durch die Tätigkeit von unzufriedenen Leuten geschehen, die entweder ehrgeizig oder furchtsam sind; sobald ein mächtiger seine Partei, angespornt durch den Neid auf jenen der sie beherrscht; deshalb fällt es einem Herrscher gar nicht schwer die weniger mächtigen auf seine Seite zu bringen; sie werden in der Tat sich vereinigen und sich gerne mit dem Staat identifizieren, der sie hier erobert hat. Er muß nur darauf achten, daß sie nicht zu mächtig werden und zu viel Autorität erlangen; nebstbei, es fällt ihm leicht mit Hilfe der Kräfte, über die er verfügt, die Obersten zu erniedrigen und Alleinherrscher über die ganze Provinz zu bleiben. Jener aber der nicht weiß, wie in dieser Hinsicht vorzugehen, wird was er erobert hat schnell verlieren und wird, solange er Herrscher dieser Provinz ist, unzählige Schwierigkeiten und viel Verdruß erfahren“.

Wie ich glaube, ist es unschwer in Machiavellis zweiter Lösung die Grundlinien der österreichische Politik gegenüber der Bukowina zu erkennen.

In der Tat konnte man es kaum erwarten, daß der Kaiser oder selbst ein hochgestelltes Mitglied des österreichischen Adels in diesem entfernten, unzivilisierten und unsicheren Winkel des Reiches ständig wohnen solle.

Deutsche Kolonien wurden jedoch gleich gegründet. Es war nicht einmal notwendig den einheimischen Bewohnern Acker und Haus zu enteignen. Der Staat verfügte über die Güter der enteigneten Klöster, die dem Namen nach Eigentum der griechisch-orientalischen Kirche geworden waren, aber über den Religionsfond vom österreichischen Staat verwaltet wurden. Nebstbei wurden viele Kolonisten, obgleich sie anfangs mit dem Zweck angesiedelt worden waren, um Industrie- und Bergwerk-Unternehmen zu schaffen, schließlich zu Dorfbewohnern. Dazu kam die Beamtschaft der Verwaltung und die Mehrheit der Lehrerschaft der Mittelschulen und später der Hochschule. Die Anzahl der aus verschiedenen Gebieten Deutschlands und Oesterreichs stammenden Deutschen hat nie 10% der Bevölkerung der Bukowina erreicht.

Aus was die Militärgarnisonen betrifft, haben die österreichischen Behörden den Ratschlägen Machiavellis Folge geleistet: die Militärverwaltung dauerte nur 11 Jahre, obwohl sie besser zu sein schien als die darauffolgende Zivilverwaltung.

Die an der Besetzung der Bukowina beteiligten Kräfte, die auf den russischen Rückzug folgten, bestanden aus einigen Kavallerieabteilungen zur Erkundung, sodann aus 3 Kavallerieregimentern und 5 Infanteriebatallionen, sowie schließlich aus einer 400 Mann zählenden Grenzwache. Im Jahre 1907 gab es in der Bukowina nur noch ein Ulanenregiment und ein Infanterieregiment, ein Landwehrregiment und eine Artilleridivision. Diese Kräfte erwiesen sich als vollkommen unzulänglich, um während des ersten Weltkrieges den drei russischen Offensiven zu widerstehen. Dies bewies, daß der im 18. Jahrhundert befolgte Ratschlag Machiavellis zwar zeitweise bewährte, aber sich im 20. Jahrhundert als falsch erwies.

Der dritte Ratschlag Machiavellis an seinen Herrscher bestand darin, sich mit den schwächeren Elementen innerhalb und außerhalb seiner neuen Provinz zu verbünden, aber keinesfalls mit den stärkeren. Auch diesem Ratschlag wurde Folge geleistet. Es folge daraus, daß das rumänische und orthodoxe Element geschwächt werden müsse. Gestärkt werden sollten die polnischen und ruthenischen Elemente, die einerseits auf ethnischer Ebene in der Minderheit waren, andererseits auf konfessioneller Ebene den Katholizismus vertraten, entweder unter seiner reinen römisch-katholischen oder unter seiner hybriden griechisch-katholischen Form.

Die erste diesbezügliche Maßnahme bestand aus einem Plan, die Bukowina in einen an Galizien anzuschließenden, nördlichen Teil und einen an Siebenbürgen anzuschließenden südlichen Teil aufzuspalten. Der Plan scheiterte dank dem Dazwischentreten in Wien im Jahre 1780 des jungen, aber einflußreichen rumänischen Bojaren Vasile Balş, der in die Dienste des kaiserlichen Hofes und der österreichischen Regierung getreten war.

Die Angliederung an Galizien wurde 1786 in Lemberg beschlossen, wobei die Bukowina einfach den Rang eines Bezirkes erlangte. Die Entscheidung fiel wahrscheinlich unter dem Einfluß des päpstlichen Nuntius Joseph Grampi dank der Anregung seitens seines Rates Josaphat Bastassich, Präfekt des griechisch-katholischen Seminars in Wien³. Dieser erhoffte sich das Eindringen in die Bukowina der griechisch-katholischen Konfession, die bei den galizischen Ruthenen den Vorrang hatte, während die Bukowiner Rumänen und Ruthenen ausschließlich zur griechisch-orientalischen Konfession gehörten. Einige Milderungen der Integration der Bukowina in Galizien erfolgten 1790 und 1817, die vollkommene Trennung als Herzogtum de facto erst 1862.

Während dieses ganzen Zeitabschnittes verlief eine intensive Einwanderung ruthenischer Bauern aus Galizien in die Bukowina, wo sie auf den Gütern unvergleichlich bessere Arbeits- und Lebensbedingungen fanden als bei den polnischen Großgrundbesitzern. Dieser Einwanderung wurde seitens der österreichischen Verwaltung kein Hindernis in den Weg gestellt. Selbst die Einwanderung von galizischen Juden, eine andere Minorität, die zu keiner christlichen Konfession

³ Rudolf Wagner, *Vom Moldauwappen zum Doppeladler*, Hofmann Verlag, Augsburg, 1991, S. 8.
<http://cimec.ro> / <http://institutulbukovina.ro>

gehörte, aber im Stande war die mehrheitlichen Elemente zu schwächen, wurde toleriert, obwohl sie anfangs negative Reaktionen auslöste; so wurden z.B. 1785 alle Juden aus Czernowitz vertrieben.

Bisher widerspiegeln sich, wie man sieht, Machiavellis Ratschläge zur Gänze in der österreichischen Politik gegenüber der Bukowina⁴, abgesehen davon ob Joseph II. oder Kaunitz den, abgesehen davon ob Joseph II. oder Kaunitz den „Principe“ gelesen haben oder nicht. Trotzdem bestehen auch bedeutende diesbezügliche Abweichungen in dieser Politik.

Der Antimonachismus Josephs II. offenbart sich in der Enteignung der klösterlichen Güter und der Auflösung der 31 Bukowiner Klöster mit Ausnahme von Putna, Sucevița und Dragomirna sowie der Mönchgemeinschaft der Heiliger – Ioan – Kirche in Suceava. Im griechisch-orientalischen Religionsfond zusammengefaßt, dienten diese riesigen Güter zur Bezahlung des orthodoxen „Klerus“, zur Unterhaltung der verbliebenen Klöster und zahlreicher „moldauischer“ Schulen. Es wurde eine bedeutende Anzahl von Forstingenieuren und Förstern ausgebildet, die die prächtigen Bukowiner Wälder betreuten und rationell ausbeuteten. Sie ermöglichten aber auch die beinahe kostenlose Implantation der neuen deutschen Kolonien auf Bukowiner Boden. Andererseits wird das Radautzer Bistum nach Czernowitz verlegt und erhält nach seiner Erhebung zum Rang eines Erzbistums eine prächtige Residenz. So wurde die griechisch-orientalische Kirche zwar vom Staate oekonomisch abhängig, aber ihre Leitung blieb bis 1940 beim rumänischen Klerus.

Im Jahre 1900 konnte man bei der Volkszählung feststellen, daß der Plan, die Bukowina durch eine massive Einwanderung griechisch-katholischer Ruthenen zu katholisieren, fehlgeschlagen hatte. Von den 300 800 ruthenisch sprechenden Einwohnern waren nur noch 24 100 – hauptsächlich Städtler – d.h. etwa 8%, griechisch-katholisch; die anderen waren zum orthodoxen Glauben übergetreten. Dies wurde dadurch erkaufte, daß die liturgische Verwendung der ukrainischen Sprache bedeutend zugenommen hatte.

Die zweite Abweichung von Machiavellis Vorschriften verdankt man den aufklärerischen Ueberzeugungen Josephs II. Der Zufall wollte es, daß das Jahr des ersten Einfalls der österreichischen Truppen in die Bukowina mit dem Inkrafttreten am 6. Dezember 1774 der von der Kaiserin Maria Theresia unter dem Einfluß ihres Sohnes und Mitregenten erlassenen Schulordonanz zusammenfiel. Fünf Jahre später schlug General Enzenberg vor, daß in allen Orten, in denen es einen Protopopen gab, eine Elementarschule gegründet werden sollte. Dieser Vorschlag

⁴ Ein unvollständiges Zitat eines Manuskripts von M. Eminescu, *Fragmentarium*, Manuskript 2261, 182 (Herausg. Magdalena D. Vatamaniuc) Edit. Științ. și Enciclop., București, 1981, S. 77. schien darauf hinzuweisen, daß dieser den österreichischen Doppeladler, als Emblem der Doppelmoral Machiavellis betrachtete. Das vollständige Zitat (siehe M. Eminescu, *Opere XV, Fragmentarium*, Edit. Academia Română, București, 1993, S. 353) bezieht sich jedoch auf den „byzantinischen Doppeladler der Apokalypse“.

war viel zu revolutionär, um nicht auf Widerstand in den verschiedensten Kreisen zu stoßen. Die Katholiken befürchteten die Stärkung der orthodoxen Kirche, die die nötigen Geldmittel zur Verfügung stellte; die Orthodoxen befürchteten eine Stärkung der katholischen Kirche infolge der Einführung der lateinischen Unterrichtssprache; die Rumänen fürchteten sich vor der Tendenz zur Germanisierung; die Konservativen vor der Schulung der niederen Klassen.

Die systematische Entwicklung des Schulwesens begann mit der Gründung von Lehrerbildungsanstalten in Czernowitz, mit der Gründung zahlreicher Volksschulen bis zur Einverleibung in Galizien, gefolgt von der Verminderung ihrer Anzahl bis zur Revolution vom Jahre 1848, worauf eine neue Vermehrung dieser Schulen, die Gründung zahlreicher Mittelschulen und schließlich jene der Czernowitzer Universität unter dem Druck der wissenshungrigen Rumänen und Deutschen erfolgte. Der höhere Unterricht verlief anfangs hauptsächlich in lateinischer, später in deutscher Sprache. Dieses System hatte dann eine Reihe von indirekten und oft ungewünschten Folgen.

Erstens war die Zulassung zum mittleren und höheren Unterricht durch die oft dürftige Kenntnis der deutschen Sprache bedingt. Sie hatte mit der Zeit das Latein in den Mittelschulen verdrängt und war an der Universität zur einzigen Unterrichtssprache geworden, ja selbst an der theologischen Fakultät, obwohl es kaum orthodoxe Deutsche gab oder gibt. Die Aufklärungstendenzen zwangen die österreichische Regierung sowie die autonom gewordenen Bukowiner Behörden in den Mittelschulen Lehrstühle für die ruthenische und rumänische Sprache einzuführen. Dank der Bemühungen Siebenbürger patriotischen wie Aron Pumnul, einiger Erzbischöfe, die Schüler oder Lehrer am 3. rumänischen Staatsgymnasium gewesen waren, und einiger hochgebildeter und politisch engagierter Bojaren, war es der deutschen Sprache nicht gelungen insbesondere die rumänische Sprache zu verdrängen, obwohl Deutsch tatsächlich die „lingua franca“ der Bukowina geworden war. Viele Rumänen hatten sich in diesen Schulen hochrangige Kenntnisse erworben, die ihnen den Zugang zu Mittelschullehrer- und sogar Universitätsprofessorenstellen sowohl in der Bukowina, als auch in Rumänien ermöglichte. Sie waren meist Abkömmlinge von Priestern und Lehrern; oft stammten sie direkt aus der rumänischen Bauernschaft. Zur selben Zeit brachte die ländliche und sogar die städtische deutsche Bevölkerung hauptsächlich gute Landwirte, Handwerker und Beamten hervor; die Universitätsprofessoren mußten bis zu den letzten Tagen Großösterreichs aus anderen Teilen des Reiches eingeführt werden. Mehr oder weniger ähnliche Entwicklungen vollzogen sich auch in den ruthenischen und jüdischen Volksgruppen der Bukowina, worauf wir hier nicht näher eingehen werden.

Wir wollen uns nun zusammenfassend fragen, welche Erfolge und Mißerfolge der österreichischen Politik gegenüber der Bukowina waren. Um diese Frage zu beantworten, müssen wir zuerst festlegen, daß wir hier in diesem

Zusammenhang Erfolg und Mißerfolg dadurch definieren, daß ersterer Oesterreich zugute kam; denn oft geschah es, daß jene Politik, die diesem Kriterium nach als Erfolg verzeichnet werden muß, vom Standpunkt einer oder mehrerer Volksgruppen als Mißerfolg bewertet wurde.

Der wichtigste Erfolg der Anwendung der Vorschriften Machiavellis, der allen Bewohnern der Bukowina, ob einheimisch oder zugewandert, zugute kam, war die Einführung einer fähigen Verwaltung, ob militärisch oder zivil, ob österreichisch oder rumänisch, die zur Befriedung und zur relativ frühzeitigen Anwendung westeuropäischer Strukturen und Methoden führten und zwar bis zum Ausbruch des zweiten Weltkrieges.

Der offensichtlichste Mißerfolg – gemäß dem oben definierten Kriterium – war die Wiedereinverleibung der Bukowina in Rumänien nach dem ersten Weltkrieg als natürliche Folge der Unfähigkeit der österreichischen Armee die Bukowina vor drei russischen Einfällen zu beschützen und, schlusslich, den Zusammenbruch des Kaiserreiches zu verhindern. Die Rückkehr der Bukowina erfolgte laut eines beinahe einmütigen Beschlusses seiner Bewohner, darunter auch der Bukowiner Deutschen, dem sich nur ein Teil der Bukowiner Ruthenen widersetzte. Dies geschah im Gegensatz zu den Plänen der österreichischen Regierung, die Bukowina an einen zukünftigen, von einem deutschen Herrscher regierten, polnischen oder ukrainischen Staat anzuschließen.

Der zweite wichtige Erfolg bestand in der schnellen Zunahme der Bukowiner Bevölkerung um einen Faktor von etwa 13 innerhalb von nur 135 Jahren. Diese Zunahme war selbstverständlich nur durch eine massive Zuwanderung allochthoner Elemente zu bewerkstelligen, die den oben angeführten machiavellischen Prezepten gemäß die Kräfte des anfänglich demographisch und sozial dominierenden rumänischen Elements schwächen sollten. Ein Abflauen der durch diese Politik hervorgerufenen interethnischen Konflikte wurde erst wenige Jahre vor Ausbruch des ersten Weltkrieges in die Wege geleitet. Das Ergebnis, der sogenannte Bukowiner „Ausgleich“, schien die Möglichkeit des Bestehens eines aus mehreren Völkern zusammengesetzten Reiches zu bestätigen. Die Bukowina wurde deshalb oft mit der Schweiz verglichen, wobei man geflissentlich vergaß, daß die Schweizer Eidgenossenschaft eben aus dem Widerstand gegen den österreichischen Imperialismus entstanden war. Es ist trotzdem nicht ausgeschlossen, daß das „Bukowiner Model“ als Vorläufer der europäischen Gemeinschaft betrachtet werden und auf gewisse, schon erprobte Lösungen hinweisen könnte.

Der auf diesem Gebiet bedeutendste Mißerfolg entspringt der Nichtbeachtung einer der Vorschriften machiavellis, und zwar, daß „man darauf achten muß, daß auf irgendeine Weise kein gleich mächtiger Fremde hier eindringe“ (siehe oben). Der Mangel an Kontrolle über die Einwanderung aus Galizien, ermöglichte es den Ruthenen sich kompakt im Norden der Bukowina hauptsächlich zwischen Prut und Dnjester anzusiedeln. Dazu ist noch zu bemerken, daß auch die rumänischen

Freibauern und Großgrundbesitzer sich dieser Gefahr nicht bewußt waren, da sie dabei über billige Arbeitskräfte verfügten. Diese Einwanderer bildeten den mächtigen Fremden, den Machiavelli meinte, besonders da es sich um den östlichsten Ausläufer Oesterreichs handelte. Außerdem gab es hier, mit Ausnahme einiger unbedeutender, erst Ende des 19. Jahrhunderts erfolgten Ansiedlungen, keine deutschen Kolonien. Diese lagen praktisch ausschließlich in den hauptsächlich von Rumänen bevölkerten Gebieten. Auf dieser Grundlage erfolgte gleich nach Ausbruch des 2. Weltkrieges der von Stalin mit Zustimmung Hitlers erzwungene Anschluß der nördlichen Bukowina einschließlich ihrer keinesfalls ruthenischen Hauptstadt, Czernowitz, an die Sowjetunion.

Wenden wir uns nun jenen Maßnahmen zu, die auf den Ueberzeugungen des aufgeklärten Kaisers Joseph II. fußten.

Einen bedeutenden Erfolg des österreichischen Regimes stellte die Konzentration der enteigneten Güter der rumänischen Klöster im von der Regierung kontrollierten griechisch-orientalischen Religionsfond. Von General Splény davor gewarnt, daß die moldauische Bevölkerung „fanatisch“ am griechisch-orientalischen Glauben hängt und den Katholizismus verpönt⁵, hat der Kaiser auf Maßnahmen zur Unterstützung der katholischen Konfessionen verzichtet. Später blieben auch alle Versuche die Bukowiner orthodoxe Kirche den ebenfalls griechisch-orientalischen serbischen oder ruthenischen kirchlichen Autoritäten zu unterstellen erfolglos. Im Gegenteil, die Verbindung zwischen der griechisch-orientalischen Kirche und der Wiener Regierung wurde immer enger sowohl auf ökonomischem als auch auf religiösem Gebiet. Davon zeugen die Erbauung der erzbischöflichen Residenz in Czernowitz, die im ganzen Süd-Osten Europas berühmte Czernowitzer theologische Fakultät, die massive Rückbekehrung der griechisch-katholischen, aus Galizien eingewanderten Ruthenen zur orientalischen Konfession und die traditionsmäßigen Kontakte der reformierten Kronstädter Kirche mit den orthodoxen Theologen im Kloster Putna. Im Kontrast dazu konnte die römisch-katholische Kirche in der Moldau merckliche Erfolge erzielen.

Der zweite eigentlich noch wichtigere Erfolg bestand in der zunehmenden Schulung der schnell anwachsenden Bukowiner Bevölkerung, sowohl während der Militärverwaltung unter General Enzenberg, als auch nach der Abtrennung des Landes Bukowina von Galizien. Die fortschreitende Ausschaltung des Lateins und Einführung der deutschen Sprache in alle Volksschulen, entweder als pflichtmäßiges Studienobjekt neben der ethnisch bedingten Muttersprache als Unterrichtssprache oder als alleinige Unterrichtssprache im Mittelschul- und Hochschulwesen hatte zwei positive Folgen: einerseits verfügte die österreichische Verwaltung in der Bukowina über eine allgemein akzeptierte, wenn auch nicht für

⁵ General Splény's Beschreibung der Bukowina (Herausg. Johann Polek) Pardini, Czernowitz, 1893, S. 34.

gewisse besondere Zwecke genügende Verständigungssprache; andererseits ermöglichte die Aneignung der deutschen Sprache dem gebildeten Teil der Bukowiner Bevölkerung einen engen Kontakt mit einer der bedeutenden westlichen Kulturen.

Der eigentliche Mißerfolg in dieser Hinsicht bestand, wie schon gesagt, darin, daß es der deutschen Sprache nicht gelang, die Muttersprachen der vielfältigen Volksgruppen der Bukowina zu verdrängen; ob man damit gerechnet hatte oder nicht, bleibe dahingestellt. Eine diesbezügliche Ausnahme bildeten die emanzipierten Juden, die sich die deutsche Sprache in solchem Maße aneigneten, daß sie bemerkenswerte Beiträge zur deutschen Literatur erbringen konnten und wertvolle Uebersetzungen aus der rumänischen Literatur ins Deutsche geleistet haben. Heutzutage, nach der Zerstörung der Bukowiner Einheit und ihrer ethnischen Vielfaltigkeit, ist es äußerst schwierig geworden beiderseits der ihre zwei Teile trennenden Grenze Kenner der deutschen Sprache ausfindig zu machen.

Versuchen wir nun schließlich die Quellen der Erfolge und Mißerfolge der österreichischen Politik in der Bukowina aufzudecken.

Im Jahre 1775 waren mehr als 2 Jahrhunderte seit der Veröffentlichung des „Il Principe“ vergangen. Die europäische Gesellschaft hatte grundlegende Veränderungen erfahren. Auch gabs es kaum Ähnlichkeiten zwischen den geopolitischen Bedingungen Italiens und jenen im Osten Europas. Daß so viel später Machiavellis Vorschriften oft so erfolgreich in einem von Italien so unterschiedlichen Gebiet angewandt werden konnten, zeugt von ihrer tiefen Verankerung im menschlichen Wesen.

Außer diesem zeitlichen und räumlichen Kontrast zwischen den Epochen und Wirkungsräumen Machiavellis und Joseph II., bestand auch ein ideologischer Gegensatz zwischen dem kultivierten, egozentrischen und grausamen Herrscher der Renaissance und dem aufgeklärten, wohlwollenden und dem Staat dienenden Herrscher am Ende des 18. Jahrhunderts. Dies führte dazu, daß ein Teil der anfangs von Joseph II. getroffenen Maßnahmen später nicht nur von seinem Nachfolger, Leopold I., aber auch von ihm selbst widerrufen wurden.

Noch verhängnisvoller als dieser Gegensatz zwischen zwei grundverschiedenen Ideologien erwies sich jedoch der den meisten Ideologien gemeinsame Glaube, daß die von ihr vorgeschlagene strukturelle und soziale Ordnung die einzige ideale sei und somit endgültig und unverändert bleiben wird. Tatsächlich ist die menschliche, zum Unterschied von der tierischen Gesellschaftsordnung in fortwährendem Wandel begriffen. Dies ist einer der Gründe, warum die geschichtliche Voraussage so unsicher ist.

Deshalb scheint es ratsam uns einen der Ratschläge des unerbittlichen Realisten Machiavelli anzueignen, der weder an das gegenwärtige sozial-politische System, noch an die jetzt bestehenden Ideologien gebunden ist, sich jedoch auf

jenes Volk beruft, das wir gerne als einen unserer Vorfahren betrachten, d.h. auf die Römer. Ich zitiere hier von neuem aus dem „Principe“: „Die Römer sind in allen Fällen so vorgegangen, wie jeder weise Herrscher vorgehen sollte. Er soll nicht nur die gegenwärtigen Unruhen in Betracht ziehen, sondern auch die künftigen und diesen muß er mit all seiner Geschicklichkeit entgegenwirken; hat man etwas lange vorher vorausgesehen, so ist es viel leichter einzugreifen“⁶.

Diesen Ratschlag zu befolgen, war Oesterreich in der zweiten Hälfte des XIX. Jahrhundert viel zuverknöchert. Es ermöglichte jedoch jenen, die klar in die Zukunft geblickt hatten, jene Gelegenheit zu ergreifen, die die geschichtliche Entwicklung den Bukowiner Rumänen während der Sterntage des rumänischen Volkes, im November–Dezember 1918, bot, um diese enteignete Provinz wieder Rumänien einzuverleiben.

⁶ Dieses Zitat findet sich in gekürzter Form auch in einem Artikel Eminescus im „Timpul“ vom 21. Sept. 1882. Eminescu schreibt: „Machiavelli sagt: ein politisches Uebel kann geheilt werden, solange es wenige sehen; wenn es alle sehen, kann es nicht mehr geheilt werden“. (Siehe D. Vatamaniuc, *Eminescu*, Bucureşti, Editura Minerva, 1988, S. 223).

7. ROMÂNIA ÎN JOCLUL POLITIC AL MARILOR PUTERI

Determinism politic și acțiune națională¹

Acad. GHEORGHE PLATON

„...les Valaques et les Moldaves ne se dissimuleraient pas que la condition *sine qua non* du progrès et de la prospérité de leur pays c'est la paix autour d'eux. Pourraient-ils penser autrement quand la lecture de leur désastreuse histoire leur prouve qu'ils ont toujours été non seulement la proie, mais la monnaie de billon des vainqueurs...; au jeu de la politique européenne, depuis la mort d'Etienne le Grand et de Michel le Brave, ne jouent qu'avec des cartes malheureuses, sans cependant perdre espoir ni patience... Les éléments fructifiables pullulent tellement ici, dans les choses et chez les personnes, qu'il ne m'est pas permis de douter de cette vérité, et je crois sincèrement qu'au soleil de telle nouvelle ère politique, ces pays... seraient peut-être appelés à figurer au nombre des plus glorieuses et des plus complètes métamorphoses...”

(Adolphe Billecocq, 1840)²

„La Roumanie appartient à un espace oriental, celui d'orthodoxie, celui de l'histoire des périphéries russes et soviétiques. Elle s'inscrit dans un champ européen occidental qui puise dans le souvenir des printemps des peuples de 1848 et des ambiguïtés de 1968. Pays déchiré, obsédé par une quête d'identité, la Roumanie vit et subit toutes les tourmentes de l'ouest et de l'est européen, en prétendant inventer une spécificité hors de l'Histoire. Pays marqué par la dualité d'une histoire qui puise à l'est et à l'ouest, la Roumanie inquiète comme «duplice» et séduit comme familière. Aujourd'hui, ce pays, que les Occidentaux tendent à

¹ O versiune în limba franceză, *Le développement de la société roumaine à l'époque moderne. Entre déterminisme géopolitique et effort national*, în *Nouvelles Etudes d'Histoire*, vol. VIII, publicées à l'occasion du XVIIe Congrès International des Sciences Historiques, Madrid, 1990, București, Editura Academiei Române, 1990.

² Hurmuzachi, *Documente*, vol. XVII, p. 785 (Billecocq către Thiers, 24 octombrie 1840).

réprouver comme «menteur», opte globalement pour un choix de modernité qui le pousse vers l'Europe occidentale tout en redoutant la menace d'une tiers mondisation. L'actualité est faite d'un pari volontariste – s'intégrer – et d'un risque de dérapage – refonder un nationalisme fondamentaliste. La Roumanie est aujourd'hui en voie d'européanisation, en dérive possible de balkanisation...”

(Catherine Durandin, 1994)³

Două judecăți asupra națiunii române, asupra spiritului, a opțiunii și a capacității sale de a acționa, formulate la interval de 154 de ani una de alta. Prima, rostită de Adolphe Billecocq, consulul general al Franței la București, care, fără să ignore scăderile unei societăți aflate în plin proces de creștere, a urmărit cu simpatie mișcarea națională a românilor, fiind implicat, chiar, în acțiunea politică ce avea drept obiectiv unirea Principatelor. Cealaltă, formulată de o specialistă, care a analizat fenomenele complexe ale istoriei naționale românești, privindu-le de la distanța care ne separă, cu o detașare mărturisit științifică, în spatele căreia se distinge, împreună cu o limpede lipsă de aderență la obiectul cercetării, și un dispreț greu de disimulat.

Din nefericire, imaginea zugrăvită de doamna Durandin – în care judecata politică actuală impietează atât de mult spiritul științific – nu este singulară. În împrejurările în care dorințe nejustificate ale unora sunt *strigate* lumii, pentru a fi impuse ca adevăruri în rezolvări politice, *șoptirea* doar de către noi a adevărilor care sunt ale noastre, cu care ne-am născut și care ne definesc, rămâne condamabilă. Fără să ne ignorăm minusurile, firești – măreția unui popor decurge, se știe, și din valențele autocritice, din clarviziunea cu care consemnează propriile limite –, avem datoria să înfățișăm propria noastră imagine în acord cu cerințele obiectivității și ale spiritului care caracterizează viața contemporană.

De timpuriu încă, teritoriul românesc a fost o „arie de convergență”. Situat în „calea războaielor”, după expresia cronicarului, într-un sensibil perimetru geopolitic, pământul românesc, în decursul istoriei, a fost supus unor puternice presiuni militare și politice. A fost bulevard de trecere pentru armate aflate în conflict, teatru de război, obiect de schimb și de compensație pentru puterile care-și disputau în acest spațiu interese imperiale. A suferit zeci de ani de ocupații militare ruinătoare. Ungaria și Polonia feudale, Imperiul Otoman și apoi cel Habsburgic, Imperiul țarilor după aceea și-au disputat aici hegemonia politică, militară și strategică. Drept urmare, viața oamenilor trăitori în acest spațiu a îmbrăcat un caracter deosebit, fiind decisiv (uneori, cel puțin) influențată și orientată. Românii au trebuit să *lupte* pentru a se constitui în state, pentru a-și menține independența și

³ Catherine Durandin. *Histoire de la nation roumaine*, Paris, 1994. Autoarea. „agrégée d'histoire” și doctor în litere, este profesor la Școala de Limbi și Civilizații Orientale din Paris; a predat cursuri la Universitatea din București și conduce Clubul de studii românești la INALCO.

apoi ființa politică de stat. Părți din teritoriul etnic au fost înglobate în imperiile vecine: Dobrogea și raialele au fost integrate Imperiului Otoman (Brăila, Giurgiu, Turnu, Tighina, apoi Hotinul), Transilvania și Moldova de Nord (Bucovina) au intrat în stăpânirea Imperiului Habsburgic, în 1699 și 1775, iar Basarabia, partea răsăriteană a Moldovei, situată între Prut și Nistru, a fost anexată, în 1812, Imperiului Țarist.

Țările Române, egal amenințate, au evoluat între Scylla și Charibda semilunii. Cele două Principate, Moldova și Țara Românească, izbutind să-și păstreze autonomia, mereu nesocotită și încălcată, au fost constrânse să accepte suzeranitatea otomană și apoi protectoratul Rusiei țariste. În cadrul politicii europene de apărare a integrității Imperiului Otoman, legăturile juridice stabilite cu Poarta au reprezentat – o îndelungată perioadă de vreme – o pavază împotriva tendințelor cotropitoare ale Rusiei.

Situate de-a lungul Dunării, fluviu care, în secolul al XIX-lea, a devenit „baza strategică a echilibrului politic în Orient”, Principatele Române devin, după expresia lui Talléyrand, „centrul de gravitație al lumii”, principala „piatră de încercare a sistemului de relații între marile puteri interesate”, importante posturi de observație și o adevărată placă turmantă a proiectelor care vizau sud-estul Europei. La începutul secolului al XVIII-lea, le este impus regimul fanariot, care, vreme de peste 100 de ani (1711/1716–1821), a reprezentat expresia cea mai dură a suzeranității otomane în acest spațiu.

Noul raport de forțe stabilit pe plan european și în zonă, mutarea centrului de greutate al politicii continentale spre răsăritul Europei, ca urmare a declinului Imperiului Otoman și a consecințelor sale, ascensiunea militară și politică a Austriei și a Rusiei, prăbușirea Poloniei, crearea și împărțirea zonelor de influență ș.a., au avut importante consecințe asupra destinului politic al românilor, constrânși să suporte o istorie deosebit de aspră. Soarta lor politică a fost hotărâtă prin tratate și aranjamente internaționale: autonomia celor două Principate a fost reconfirmată prin tratatul de la Adrianopol, care le-a oferit, totodată, și puțința organizării moderne, unirea Moldovei și a Munteniei a fost favorizată de Tratatul de pace de la Paris (1856), care a dat expresie principiului naționalităților, independența a fost confirmată de Tratatul de pace de la Berlin (1878), iar România Mare a fost consacrată prin Tratatul de la Versailles, care a pus capăt primului război mondial.

Numai din această sumară enumerare – lăsând la o parte, deocamdată, raportul de interacțiune și interdependență dintre efortul românesc și acțiunea factorului din afară – se poate constata influența și ponderea acțiunii externe asupra istoriei și a destinului politic al românilor, asupra dezvoltării economice și sociale, asupra formației lor mentale și intelectuale.

Ocolim, în acest context, discuția cu privire la constituirea națiunii române, la formarea spiritului și a conștiinței naționale, cărora le-au fost consacrate lucrări de referință, care au dezvăluit trăsăturile esențiale ale acestor importante fenomene ale istoriei noastre. Ne vom mărgini să scoatem în relief modul de acțiune al

românilor în raport cu solicitările multiple și contradictorii ale factorului extern, rolul și influența acestuia în anumite momente ale istoriei.

Istoria medievală a românilor, a celor trei țări separate din punct de vedere politic, a fost presărată cu numeroase episoade dramatice, în care, în lupta pentru domnie, s-au înfruntat partide și facțiuni boierești, sprijinite de forțe din afară, care aveau importante *interese* de apărare și de consolidare în spațiul românesc. Nu trebuie să lămurim aici care a fost factorul dominant în această continuă dispută politică, prelungită, în Principate, până la instituirea regimului fanariot, interesele străine sau patimile politice interne, alimentate și întreținute de intervenția în numele acestora. De reținut este faptul că acțiunea forțelor din afară a avut un rol important, condiționând sau direcționând, numai, fapte și evenimente care au conferit conținut istoriei noastre. Schimbarea raportului de forțe, așa cum s-a notat mai sus, a avut importante consecințe asupra istoriei românești, intrată în ciclul evoluției sale moderne. Gravele pierderi teritoriale și instituirea regimului fanariot în Principate, consecințele generate de tendințele imperiale ale celor trei mari puteri care acționau în zonă, poziția vulnerabilă a teritoriului românesc, situat la o confluență strategică în care se întâlneau și interese ale puterilor europene angajate în problema orientală și în menținerea integrității Imperiului Otoman, *toate*, au marcat și au condiționat istoria românilor în secolul al XVII-lea și în prima jumătate a secolului următor.

Marile prefaceri – efectuate în timp – în structurile economice, sociale și mentale, procesul de formare a națiunii, a conștiinței și a culturii naționale, de integrare națională și europeană, strategia politică de modernizare și de organizare a mișcării politice, de afirmare a opțiunilor naționale au fost efectuate în condițiile unor numeroase și puternice presiuni politice și economice, fiind influențate sau chiar condiționate. Acțiunile care au dat expresie strategiei generale a dezvoltării nu au putut să nu țină seama de această stare de lucruri, atât în fixarea obiectivelor, cât și în utilizarea mijloacelor necesare finalizării acestora.

În asemenea condiții era firesc ca, în raport cu istoria celorlalte state ale Occidentului european sau a imperiilor din zonă, evoluția istorică a formațiunilor lor politice din spațiul românesc să îmbrace un caracter particular. Ultimele două secole (al XVIII-lea și al XIX-lea) din istoria acestora oferă spectacolul unei continue confruntări între forțele interne, în efortul de a dispune de libertatea lor de mișcare, și cele externe care le dominau. Se confruntau interesele naționale ale românilor cu interesele imperiale ale celor trei mari puteri din zonă, cu interesele economice și strategice ale statelor europene care apărau integritatea Imperiului otoman. În raport cu aceste *mari interese*, năzuințele românilor (devenite naționale), deși în perfect acord cu „spiritul veacului”, cu principiile care dominau „veacul Luminilor” și cel al naționalităților, apăreau drept destabilizatoare, amenințând echilibrul european și pacea continentului.

Această situație a imprimat mișcării politice românești, în perioada amintită, o deosebită prudență, un calcul lucid. Adescori, acțiunile naționale îmbrăcau același aspect contradictoriu ca și cel al presiunilor care le provocau. Aceste

acțiuni, urmărind realizarea opțiunilor naționale proprii, nu trebuiau să aducă prejudicii, să lezeze interesele multiple ale Puterilor. Ceea ce, este limpede, nu era cu putință.

Când, în secolul al XVIII-lea, forțele politice românești au căpătat un drept de reprezentare *sui-generis* (fiind sprijinite de Rusia, interesată în slăbirea pozițiilor Turciei), cererile formulate, înscrise în limitele regimului suzeranității otomane și în cel al „dreptului de intervenție” al Rusiei, s-au limitat la respectarea autonomiei. *Capitulațiile*, la care s-a apelat mereu, incluse în actele oficiale încheiate între cele două mari puteri, au intrat în dreptul public european. Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, dar, mai cu seamă, la începutul secolului al XIX-lea, în noul cadru strategic și politic creat de războaiele europene și reglementările politice ale Revoluției franceze și ale Imperiului, cererile românești, adresate și altor puteri (Franței, de pildă) își largesc sfera de cuprindere; formulările devin mai îndrăznețe, înscriindu-se în orizontul național impus de spiritul Revoluției Franceze. Indiferent de conținutul memoriilor forțelor politice românești, acestea se deosebeau, în raport cu interesele în zonă ale puterilor, cărora le erau adresate, ele solicitau, invariabil, sprijinul necesar existenței politice și dezvoltării.

Congresul de la Viena a statuat o nouă ordine pentru Europa. O ordine conservatoare, care se sprijinea pe spiritul și pe forța politică și militară a Sfintei Alianțe. Spiritul național, însă, nu a putut să fie zăgăzuit; și-a găsit expresie puternică în mișcări și revoluții naționale, care au afirmat pe spații întinse, în America de Sud și în Europa, nevoia unei noi așezări politice, în acord cu spiritul naționalităților, aflate în activ proces de constituire și afirmare. Pretutindeni, sub diverse forme, opresiunea a primit riposta națională. Teritoriul românesc și națiunea română nu au rămas în afara acestei mari mișcări înnoitoare.

Nu este vorba, firește, de o simplă influență, realizată doar prin circulația ideilor. Principiile Revoluției și noile definiții naționale s-au înscris pe realități economice, politice, intelectuale, comune întregului spațiu european (cu excepția Rusiei), într-o manieră *sui-generis*. Teritoriul românesc se afla la limita răsăriteană a acestui spațiu. *Revoluția atlantică*, ce și-a găsit expresie și aici în importante mutații în structurile economice, sociale și mentale, a apropiat societatea românească de lumea timpului, făcând-o receptivă și sensibilă la ideile și transformările acesteia. În contact cu noua ideologie, opțiunile românești se precizează mai deplin, devin componente ale spiritului european. Mișcarea politică, dezvoltând-o pe cea anterioară, în continuarea căreia se situează, preluând modalitățile de expresie, își largeste orizontul ideologic și bagajul semantic. Ea nu a putut să rămână izolată nici de spiritul mișcării naționale europene, nici de expresia sa revoluționară.

În aceste împrejurări, este pregătită și se desfășoară *Revoluția românilor din 1821*, care a reprezentat, firesc, o parte a revoluției europene. Este o expresie politică națională, românească, a *Revoluției atlantice*. O verigă de legătură cu Revoluția de la 1848, punctul terminus al marii ere transformatoare.

Așadar, în acord cu realitățile europene, dar, mai cu seamă, determinată strict de evoluția istorică internă, lupta națională a românilor își lărgeste sfera de acțiune, își multiplică mijloacele de expresie. Forțele care o exprimă și pe care se sprijină devin, și ele, mai apte de a exprima programul politic național și de a conduce mișcarea pentru realizarea lui. Autonomia (independența în accepțiunea românească) nu putea să fie operantă decât prin înlăturarea regimului fanariot. Acesta, însă, expresie a suzeranității turcești, nu putea să fie atacat fără a se atinge normele juridice sprijinite și garantate de Europa, în cadrul politicii de apărare a integrității Imperiului Otoman. În ultima sa fază, acest regim devenise de nesuportat. Societatea românească se sufoca sub apăsarea sa. Regimul fanariot nu putea fi înlăturat însă prin luptă armată, prin revoltă deschisă; forțele interne erau prea slabe pentru a-și propune o rezolvare militară a problemei naționale. Aceasta cu atât mai mult cu cât, în vecinătatea imediată a spațiului românesc, vegheau cele două principale protagoniste ale Sfintei Alianțe, în hotarele cărora se aflau părți importante din teritoriul strămoșesc și din populația românească. Pentru români, soluționarea problematicii naționale, recunoașterea autonomiei și crearea condițiilor necesare construcției moderne nu puteau să fie decât politice.

În aceste împrejurări, în zona Balcanilor, Eteria organizează revoluția națională a grecilor, care trebuia să se producă concomitent cu ridicarea celorlalte popoare interesate de eliberarea de sub dominația Porții. Pentru forțele politice românești (boierii grupați în *partida națională*, care-și asumaseră responsabilitatea și riscurile conducerii politice), situația creată era deosebit de complicată. Românii nu se puteau angaja într-o luptă deschisă împotriva turcilor. Poziția strategică, pregătirea, mijloacele materiale ș.a. nu le-o îngăduiau. Poarta putea fi înfrântă numai de o forță militară superioară, pe care națiunile răzvrătite nu o puteau constitui. Miza pe care sconta Eteria – pe care a folosit-o pentru a convinge și a-și strânge prozelești – a fost sprijinul Rusiei, al cărei război împotriva Turciei trebuia să urmeze declanșării revoluției generale din Balcani.

Românii nu se puteau sprijini pe asemenea calcule în înfăptuirea dezideratelor lor naționale. Experiența istorică (cea mai recentă, chiar) era prea aspră, pentru a nu-i determina să privească îngrijorați eventualitatea unui nou război între cele două mari puteri, în care teritoriul Principatelor ar fi putut să joace, din nou, rolul de bulevard de trecere sau de teatru de luptă și, de ce nu, să fie obiect de compensație. 1812 era prea aproape pentru a nu crea temei de noi neliniști. Citindu-l pe Manolache Drăghici – ultimul cronicar moldovean, după expresia lui N. Iorga – ne putem convinge de consecințele produse în spiritul public de răpirea unei importante părți din teritoriul Moldovei. Dată fiind și reacția populară față de comportamentul armatei „eliberatoare” pe teritoriul românesc, nu putea exista certitudinea unei colaborări militare de proporțiile celei realizate în războiul din 1806 – 1812. Nici neutralitatea nu era posibilă, însă. Cu voia sau fără voia reprezentanței politice românești (nimeni nu ar fi consultat-o), teritoriul național ar fi fost folosit în scopurile urmărite de Eterie și potrivit intereselor

strategice ale Rusiei. La conducerea Principatelor se aflau domnitori greci, grecii ocupând aici importante poziții economice și politice. De asemenea, forțele militare, atâtea câte erau, alcătuite din mercenari (arnăuți), fuseseră câștigate deja de partea insurecției grecești.

În aceste complicate condiții, forțele politice care reprezentau interesele naționale românești trebuia să manifeste o deosebită prudență. Nu se puteau angaja direct, dar nici nu puteau să rămână impasibile; ar fi riscat, din nou, ca soarta țării să fie hotărâtă fără ca ele să fie consultate, fără a se ține seama de interesele naționale. Tratativile cu Eteria și o participare „neangajantă” puteau oferi garanția că, indiferent de rezultatul final al acțiunii eteriste, date fiind dimensiunile europene ale problemei grecești, aceasta trebuia să fie abordată la nivel european. În felul acesta și chestiunea românească avea șansa să capete dimensiuni similare, să iasă din cadrul strâmt, local, să se integreze în liniile continentale, alături de cea grecească. Evoluția evenimentelor și deznodământul conflictului au verificat temeinicia acestor calcule, care nu au putut să nu preocupe cercurile politice românești.

Forțele politice românești (și, foarte probabil, și Tudor Vladimirescu – în calitatea sa de comandant militar) au fost puse la curent cu planurile eteriste, arătând cât era necesar Eteriei pentru acțiunea organizată în zonă. Lui Tudor Vladimirescu i-a revenit misiunea să asigure trecerea armatelor eteriste peste Dunăre. În acest scop, el și-a organizat propria sa armată, *Adunarea norodului*, destinată să apere interesele naționale.

Legăturile cu mișcarea grecească au fost ținute în cel mai mare secret. Tudor a menținut legăturile cu turcii, imprimând mișcării din Oltenia o orientare care se încadra, declarat, cel puțin, în limitele regimului de suzeranitate; câștigarea *dreptăților țării*, a *dreptății* și a *slobozeniei* poporului, nesocotite de ultimii domni fanarioți, mai cu seamă. Declarându-se „credincios” Porții, acesta înfiera numeroasele abuzuri ale regimului fanariot, care, în fond, reprezenta expresia suzeranității turcești în Principate. De asemenea, luptând pentru „slobozenia” poporului, declarându-se de acord cu „stârpirea averilor celor rău agonisite ale tiranilor boieri”, Tudor nu se putea situa în fruntea unei mișcări țărănești răsturnătoare, împotriva stăpânilor pământului. De asemenea, deși nu-i agrea pe boieri, din tagma cărora făcea parte el însuși, colabora cu dâșii, deoarece, firesc, ei reprezentau forța politică, singura capabilă să formuleze și să legitimizeze opțiunile și interesele țării.

Ambiguitatea situației era determinată de rațiuni politice, care nu puteau fi cunoscute decât de factorii care-și asumaseră responsabilitățile conducerii. Acestea erau reliefate și în programul oficial înaintat Porții. „*Cererile norodului românesc*” sunt departe de a da expresie integrală cerințelor societății românești, celor naționale, mai cu seamă.

Evoluția evenimentelor, continuarea acțiunilor politice de către boieri trecuți peste hotarele Moldovei și ale Țării Românești (în Transilvania și în Bucovina), pe

linia tradițională a memoriilor adresate puterilor europene, expunerea integrală a *programului național*, intențiile mărturisite ale lui Tudor Vladimirescu. precum și jertfa eroului au avut, în parte, cel puțin, consecințele scontate inițial. Calea reformelor modernizatoare era deschisă. Obiectivul național nu ar fi putut fi atins fără participarea politică și militară a *Țării* la revoluția din 1821, fără jertfa lui Tudor. El nu ar fi putut fi realizat (ca și în cazul grecilor) doar prin mărinimia Porții și prin intervenția puterilor. Acestea au consacrat o stare de lucruri care, și în cazul românilor, a fost realizată prin contribuția esențială a forțelor interne. Acțiunea acestora însă nu ar fi putut fi eficientă decât într-un cadru stimulat de interesele și intervențiile internaționale.

Aceasta a fost, în liniile ei cele mai generale, Revoluția românilor de la 1821. Practic, ea nu a fost o răzvrătire directă împotriva ordinii constituite, internaționale, și nici o încercare de răsturnare, prin violență, a regimului din interior. A fost folosită o împrejurare internațională, în care forțele românești au fost constrânse să se implice, care a presupus, în respectul declarat al legalității internaționale, atât luptă armată, cât și efort diplomatic și politic substanțial.

Maniera în care au evoluat evenimentele și au acționat forțele politice românești exprimă limpede, credem, piedicile importante care trebuiau depășite de efortul național; reliefează, însă, totodată și valoarea acestui efort. Dau expresie, din nou, felului în care istoria românească își croia drum, se materializa.

A urmat o epocă în care, ca urmare a largii deschideri spre național, a fost posibilă o puternică afirmare a personalității etnice. În mai puțin de un sfert de veac, până în preajma revoluției de la 1848, pe baza mai vechilor acumulări interne și prin asimilarea rapidă și înnoitoare a ideilor moderne, a principiilor fundamentale ale liberalismului, a fost edificată cultura națională, instituționalizată în aspectele sale esențiale prin intermediul Regulamentelor organice. Este epoca de efervescentă creatoare în care s-a născut și și-a început opera de înnoire și regenerare națională generația pe care istoria a înregistrat-o sub denumirea de *generația de la 1848*.

Elaborate sub supravegherea Rusiei și pe baza unor *instrucțiuni* venite de la Sankt-Petersburg, Regulamentele organice, deși au înlesnit un netăgăduit progres în direcția modernizării societății românești, nu au putut merge până la capăt pe această cale. Interesele politice ale puterii protectoare și suzeranitatea otomană – menținute și alimentate de importante interese europene – nu au îngăduit ca opera de regenerare, reformatoare, să fie dusă până la ultimele sale consecințe. În egală măsură, poziția dominantă pe care o ocupa Rusia în relațiile internaționale, practic, a transformat cele două Principate în provincii asimilate unor gubernii rusești. Tratatul încheiat cu Turcia la Unkiar Iskelessi, în 1833, a situat Imperiul Otoman (aflat în criză prelungită) la discreția Rusiei. Sprijinul acordat Austriei, prin convenția de la Münchengraetz (1835), pentru a-și menține influența în Confederația germană și zdrobirea revoluției poloneze, după ce armatele țariste au restabilit „ordinea” la Varșovia, au întărit considerabil pozițiile politice ale Rusiei

în Europa centrală și de est. De asemenea, eșecul „Antantei cordiale”, în cele două ipostaze ale sale, precum și antagonismul – deliberat alimentat de Rusia – între cele două puteri liberale (Anglia și Franța) au făcut din Imperiul țărilor bastionul conservatorismului și al reacțiunii europene.

Mișcarea națională a românilor din Principate, în accepțiunea sa modernă, a fost organizată în această epocă. Legal, pe planul culturii, în pofida existenței unei aspre cenzuri, ea a afirmat și a promovat valorile naționale – limba, literatura și istoria – făcând din ele instrumente ale conștiinței și demnității etnice. Pe planul activității politice legale, de asemenea, sunt cunoscute acțiunile Adunării muntene, îndreptate împotriva controlului politic excesiv al Rusiei, prin introducerea în Regulamentele organice a *articolului adițional*, precum și demersul politic întreprins de Ion Câmpineanu, la începutul anului 1839, pentru a determina Puterile să accepte unirea celor două Principate. Întreaga greutate a mișcării naționale se deplasează pe plan subversiv. Obiectivele esențiale ale acesteia erau unirea și independența Principatelor și organizarea lor modernă, pe baza principiilor liberalismului. Aceste obiective însă contraveneau nu numai tendințelor imperiale ale puterilor din zonă, care dețineau părți din teritoriul românesc (Turcia, Austria și Rusia), ele veneau în conflict, în egală măsură, cu politica ce viza păstrarea integrității Imperiului Otoman, promovată de Anglia, mai cu seamă, dar și de Franța, aducând prejudicii și *capitulațiilor*, convențiilor care asigurau importante interese comerciale, mai cu seamă, celor două puteri în Imperiul Otoman și în teritoriile aflate sub dependența acestora.

În efortul lor național, românii se bucurau de simpatia opiniei europene, mult mai bine informată acum asupra realităților din zonă; nu beneficiau, însă, și de sprijinul activ al diplomației. Obiectivele lor naționale puneau în discuție integritatea Imperiului Otoman, precum și echilibrul politic și strategic al Europei. Nu puteau fi sprijinite, așadar; dimpotrivă. Răspunsul repetat al diplomaților francezi, de pildă, dat românilor – i-am cita doar pe Bois le Comte și pe Chateaugiron – reliefează o limpede poziție europeană: românii își vor putea menține existența etnică, națională, numai în cadrul rânduielilor existente. Numai suzeranitatea Porții îi poate apăra de anexiunea rusă. Puterile europene le puteau ocroti numai în calitatea lor de provincii ale Imperiului Otoman, în cadrul politicii europene de apărare a integrității acestuia. Așadar, existența politică a românilor depindea de păstrarea legăturilor cu Poarta și de respectarea intereselor puterilor, cuprinse în capitulații. Puterile europene nu-și puteau sacrifica propriile lor interese și nici nu puteau să renunțe la relațiile cu Rusia și cu Turcia „de dragul” românilor. Dimpotrivă, erau interesate ca, împreună cu acestea, să vegheze la păstrarea *status quo*-ului teritorial și politic.

Drumul românilor spre libertate și organizare modernă era complet închis. Cel puțin, așa se părea în anii care au precedat Revoluției de la 1848. Unitatea și independența nu puteau să fie adoptate selectiv. Sprijinul moderat pentru atenuarea politicii discreționare a Rusiei în Principate și simpatia manifestată de unii

reprezentanți politici ai Franței, mai cu seamă, nu erau suficiente; nu puteau încuraja mișcarea națională a românilor, n-o puteau determina să treacă la acțiuni deschise.

Așa cum se poate constata, obiectivele luptei naționale a românilor veneau în conflict nu numai cu tendințele imperiale ale marilor puteri din zonă; prin ricoșeu, atingeau și interesele celorlalte puteri, punând în primejdie echilibrul european însuși. Pornind de la aceste importante premise, înțelegem mai bine, poate, prudența cu care forțele naționale s-au angajat în acțiunea europeană de la 1848, precum și limitele programelor oficiale. Românii nu și-au putut imagina o revoluție sincronă, națională, răsturnătoare, pentru a-și realiza obiectivele politice naționale. Au recurs la *calea plebiscitară* pentru a-și legitima cerințele în acord cu „spiritul veacului”. În Principate, ei s-au menținut în limitele legalității regulamentare (în aparență, cel puțin), în timp ce în Transilvania s-au situat în cadrul legalității habsburgice, în condițiile în care Imperiul, în urma revoluției din Viena, adoptase constituția. În Principate au făcut apel, doar, la dreptul de autonomie (în acord cu conținutul capitulațiilor încheiate de domnitorii români cu Poarta), în virtutea căruia aveau dreptul să-și dea legi de organizare internă. Suzeranitatea și protectoratul, în accepțiunea lor, nu puteau să împietzeze acest drept. Firește, percepția Rusiei țariste (mai cu seamă) în acest sens era cu totul diferită.

Din aceste cauze, Revoluția română de la 1848 trebuie apreciată în raport cu rațiunile politice care au impus conducătorilor acesteia o anumită manieră de a acționa, nu în acord direct cu năzuințele și obiectivele politice naționale, ci potrivit cu realitățile politice în care se înscriau evenimentele. Drept urmare, în desfășurarea revoluției, nu a putut să existe o concordanță perfectă între năzuințele naționale și acțiunea politică orientată spre înfăptuirea practică a acestora.

Oricum ar fi manevrat, însă, mișcarea politică națională a românilor nu putea să nu afirme, puternic, năzuințele pandacice, de unitate și independență; nu putea să nu provoace îngrijorare în legătură cu statutul viitor al Europei. Manifestul țarist din 19/31 iulie 1848 este o limpede mărturie în acest sens.

Grija de a menține echilibrul european, prin păstrarea integrității imperiilor otoman și habsburgic, a fost mai puternică decât convingerile liberale, decât „simpatia” față de mișcarea națională a românilor și a celorlalte națiuni care luptau pentru independență, pentru descătușarea din lanțurile imperiale. Mișcarea națională a românilor a fost din nou înfrântă; încă o dată, destinul a fost mai puternic decât voința și acțiunea oamenilor. Participând din nou la mișcarea generală, europeană, de care se simțeau legați prin apartenență și năzuințe, românii au devenit mai cunoscuți, obiectivele lor naționale au intrat în spiritul și în conștiința Europei, devenind parte componentă a acestora. Prin intermediul acestei frumoase mișcări naționale, potrivit expresiei lui Jules Michelet, ei au intrat „în calendarul lumii”.

A trebuit ca Europa să traverseze criza din 1853–1856, să se desfășoare războiul Crimeii, să fie învinsă Rusia, izolată Austria și slăbită Turcia, să triumfe

principiul naționalităților, să se schimbe raportul de forțe pe continent și echilibrul european, pentru ca o parte din programul național românesc să poată fi realizat în perioada domniei lui Alexandru Ioan Cuza (1859–1866). Mai mult ca până acum, împrejurările exterioare au jucat un rol important în modelarea istoriei românești. În noua etapă, însă, capacitatea românilor de a acționa cu eficiență a fost cu mult mai mare decât în trecut. Lupta împotriva destinului intrase într-o nouă etapă istorică.

După 1859, recunoașterea autonomiei și libera exercitare a funcțiilor sale, la adăpostul regimului juridic al garanției colective (care înlocuise protectoratul singular al Rusiei țariste), au deschis mai larg porțile dezvoltării moderne. Dificultățile generate de tutela exercitată de puterile garante, de interesele deosebite și de contradicțiile care le separau nu au putut însă să nu se manifeste, negativ, în politica internă a Principatelor Unite. Unirea deplină, ca și politica de reforme patronată de Al. I. Cuza au putut să fie realizate *numai* prin încălcarea repetată a voinței puterilor, materializată în Convenția de la Paris, din vara anului 1858, care statua principiile de organizare a celor două Principate.

Atât dubla alegere, de la 24 Ianuarie 1859, precum și lovitura de stat și importante reforme care i-au urmat, au fost realizate prin practicarea *politicii faptului împlinit*. Beneficiind de sprijinul Franței, manevrând, cu dibăcie, timona intereselor naționale, Al. I. Cuza a izbutit să promoveze interesele tânărului stat. Tendințele deosebite ale puterilor, rezistența Turciei și a Austriei la înfăptuirea unei politici orientate spre independență au făcut ca, în majoritatea lor, problemele privind organizarea internă să capete valoare internațională. În asemenea condiții, se știe, politica de modernizare a societății românești a putut să fie realizată, fie prin îndelungate tratative și acceptată condiționat, fie prin încălcări succesive ale statutului internațional, fixat prin Convenția de la Paris, care acorda Principatelor doar o limitată libertate de mișcare.

Împrejurările în care România și-a proclamat independența și condițiile în care a participat la războiul din 1877–1878 au reliefat, din nou, raportul de dependență față de factorul extern, consecințele acestei dependențe asupra orientării și conținutului unor importante fapte de interes național. Schimbarea raportului de forțe pe plan european a avut consecințe directe, deosebit de importante, asupra României. Înfrângerea Austriei în războiul cu Franța și Sardinia (1859) și apoi în cel cu Prusia (1866) și constituirea dualismului (1867), realizarea unității Italiei și a Germaniei, înfrângerea Franței în războiul cu Prusia (1870), revenirea Rusiei la politica sa tradițională și denunțarea Tratatului de la Paris (conferința de la Londra, ianuarie 1871), constituirea „Alianței celor trei împărați” și instituirea pe continent a unei ordini conservatoare au afectat direct România.

Abdicarea lui Al. I. Cuza și instituirea regimului monarhiei constituționale, efectul direct asupra românilor din Transilvania al instituirii regimului dualist, al anexării Transilvaniei la Ungaria, puternica reacție din România, renunțarea liberalilor radicali la politica (apreciată) de *agresivitate* națională, manifestările

antidinaștice și anticarliste, instituirea guvernării conservatoare autoritare ș.a. nu pot fi despărțite de noua stare de lucruri. De asemenea, orientarea politică spre Germania, cu implicațiile și consecințele sale, precum și accentuarea tendințelor de a obține independența drept o soluție politică acceptată de puterile garante, toate sunt condiționate de noua situație creată în schimbarea raportului de forțe pe plan european.

Cât de vulnerabilă era România și cât de dependentă era situația sa politică în raport cu situația existentă pe continent se poate constata – în perioada pe care o avem în vedere – și din eficiența presiunilor exercitate de puterile garante în problema emancipării evreilor. Luptând pentru propria lor emancipare, pentru obținerea egalității în drepturi politice, evreii din România, cu sprijin internațional, au contracarat acțiunile întreprinse de diplomația românească, pentru încheierea de tratate comerciale, la început, și pentru recunoașterea independenței, după aceea. Puterile garante au făcut puternice presiuni asupra României.

Fără să renunțe la legăturile tradiționale care o uneau cu Franța, la simpatia și recunoștința pe care românii le datorau sprijinului acordat pentru constituirea statului național, țara a trebuit să-și restructureze politica. Orientarea spre Germania, cu consecințe atât de adânci și de durabile, nu a fost un act de conjunctură. A reprezentat o politică limpede, deliberat acceptată.

Împrejurările în care România și-a declarat independența și, apoi, condițiile în care actul a fost consacrat de Congresul de la Berlin, reliefează, din nou, acea situație confuză, ambiguă, creată de interesele și de acțiunile contradictorii ale puterilor garante, în raport cu interesele României. În eforturile sale de a-și promova și apăra interesele, țara a trebuit, din nou, să depășească numeroase dificultăți, să ocolească numeroase piedici, să recurgă la modalități extreme.

Din momentul în care a fost adusă prima atingere reglementărilor stabilite prin Tratatul de Pace de la Paris (prin conferința de la Londra, ianuarie 1871) și până în vara anului 1876, când, prin înțelegerea de la Reichstadt, s-a deschis calea războiului dintre Rusia și Turcia, eforturile diplomației românești, orientate spre menținerea independenței, acceptată și consacrată de puterile garante, au fost continue, neobosite. Independența nu reprezenta un scop în sine; recunoașterea sa ar fi evitat amputarea teritorială urmărită de Rusia (pe linia anulării complete a tratatului din 1856) și nu ar fi îngăduit violarea teritoriului românesc de către armatele beligerante, în eventualitatea războiului dintre Rusia și Turcia. România și-ar fi putut declara și apăra neutralitatea.

Contracurarea eforturilor românești, atât de acțiunile diplomatice întreprinse de Rusia, cât și de cele pomenite mai sus, întreprinse de cercurile israelite, nu a îngăduit ca independența să devină o realitate prin mijloacele politice existente. Neputând să obțină recunoașterea independenței și inviolabilitatea teritoriului său, izbindu-se de rezistența obstinată a Turciei, România a fost constrânsă să recurgă la soluția extremă: semnarea convenției militare cu Rusia (care reglementa condițiile trecerii trupelor acesteia pe teritoriul românesc) și, apoi, războiul împotriva Turciei.

În fața refuzului continuu al Puterilor de a recunoaște noua stare de lucruri, România a fost silită să recurgă, din nou (pentru ultima dată, însă), la politica faptului împlinit, declarându-și independența și sprijinindu-se pe propria sa responsabilitate (la 9 mai 1877). În condițiile cunoscute, actul presupunea un risc enorm. Țara a trebuit să și-l asume.

Consecințele sunt cunoscute. Reacția puterilor a fost aceeași. României nu i-a fost recunoscută calitatea de *beligerantă*. Congresul de la Berlin „i-a auzit” pe reprezentanții ei, fără să-i „asculte”, însă. Congresul a dat expresie intereselor politice ale Rusiei și celor ale cercurilor interesate în obținerea emancipării evreilor.

Perioada marcată de momentul independenței rămâne la fel de edificatoare – ca și cea în care s-a petrecut și Revoluția de la 1821 – cu privire la vulnerabilitatea politică și strategică a teritoriului românesc și la maniera în care, pentru a-și apăra și a-și promova interesele, românii a trebuit să navigheze mereu între Scylla și Charibda.

După 1878, s-a constituit un nou echilibru politic și strategic. Germania și-a adjudecat rolul de arbitraj a Europei. Vreme de aproape 20 de ani, Bismarck a izbutit să asigure supremația acesteia, să prevină realizarea unei alianțe între Franța și Rusia și, totodată, să evite ciocnirea dintre cele două rivale principale, Rusia și Austro-Ungaria. În condițiile în care, în urma înfrângerii Franței, aceasta devenise o putere militară și politică de al doilea rang – Anglia adoptând, în raport cu Europa, politica „splendidei izolări” –, România, legată de Austro-Ungaria și, mai cu seamă, de Germania, prin importante interese economice, financiare și politice, a trebuit, din serioase rațiuni de securitate, să devină partener (minor, desigur) al Triplei Alianțe, consecință politică și militară a intereselor multiple care o apropiau de Germania.

Intrarea României în primul război mondial alături de Antantă, părăsirea alianței la care aderase în 1883 și pe care o reînnoise succesiv și revenirea la gruparea de puteri de care o legau nu atât tradiția, cât, mai mult, noile interese politice și opțiunile naționale fundamentale, reprezintă un nou moment al istoriei naționale, de o importanță egală cu cele anterioare, atât prin responsabilitatea deciziei, cât și prin consecințele actului.

A ieșit din nou în relief vulnerabilitatea poziției strategice și imposibilitatea de a adopta o altă poziție decât cea a *expectativei armate*, de natură să îngăduie intervenția în momentul și în direcția solicitate de interesele țării și viitorul ei. Nu alta fusese situația în 1821 sau în 1877. Urmările sunt cunoscute. Supusă unor puternice presiuni din partea ambelor tabere, în conformitate cu logice vremii și cu interesele sale naționale, România a trebuit să intre în război alături de Antantă (din care făcea parte și Rusia), pentru a-și realiza opțiunea națională prioritară, care era alipirea Transilvaniei și a Bucovinei. Războiul nu era îndreptat împotriva Germaniei, ci numai împotriva Austro-Ungariei. Opțiunile naționale ale românilor ar fi putut fi împlinite integral numai prin înfrângerea ambelor imperii, care dețineau părți importante din teritoriul țării.

Respectând ordinea europeană, în relațiile căreia era angajată. România a trebuit să facă sacrificiile pe care această ordine le presupunea. Prăbușirea imperiilor moarte a îngăduit constituirea statelor naționale existente în cuprinsul acestora. Tratatul de pace de la Versailles și noua ordine europeană pe care a edificat-o completau, într-un nou orizont politic, opera începută de Congresul de la Paris, care dezlegase principiul naționalităților. România s-a constituit în hotarele sale firești, naționale, în urma primului război mondial. Tratatul de la Versailles a consacrat, doar, o operă îndelungată, realizată acum, prin dorința afirmată a întregii națiuni.

Așa cum s-a putut constata, așezarea geografică și vulnerabilitatea strategică a teritoriului românesc au imprimat factorului extern un loc aparte în construcția istoriei noastre. Istoria contemporană nu a putut evita, nici ea, consecințele determinate de acești factori esențiali. În desfășurarea istoriei românești, în îndeplinirea actelor mari, raportul între factorii interni și externi a fost, de multe ori, în favoarea celui din urmă. Având un teritoriu redus, situat la confluența unor interese care nu au coincis niciodată cu opțiunile și aspirațiile lor în îndeplinirea destinului istoric ce le-a fost rezervat, românii au depins, într-o însemnată măsură, de natura relațiilor internaționale, de așezarea rânduielilor politice și strategice de pe continent. România însă nu a fost și nici nu putea să fie rodul unor combinații politice străine. Voința românilor și acțiunea lor au fost, adesea, hotărâtoare, impulsivând și orientând deciziile, impunând, în cele din urmă, interesele naționale.

Istoria românilor, ca orice istorie, în general, nu poate să fie construită prin aplicarea unor scheme cu valabilitate generală, ci numai prin cunoaștere și apropiere de spiritul care i-a călăuzit pe oameni în devenirea lor.

8. „BUCOVINISM” ȘI „HOMO BUCOVINENSIS”

MARIAN OLARU, ȘTEFAN PURICI

Bucovina, ca unitate economico-administrativă și geopolitică, este o „țară a trecutului – scria, la 1963, Erich Beck –, iar prezentul ei sunt amintirile”. Totuși, dacă ar fi să facem o investigație printre locuitorii de la sudul și nordul graniței ce împarte Bucovina istorică în două, marea majoritate este de acord cu numele de bucovinean și denumirea acestui teritoriu – Bucovina. Multe societăți economice, asociații culturale sau ligi, care au luat naștere în acest teritoriu, au în compunerea titlaturii lor termenul de „Bucovina” sau derivatele acestuia.

Istoricii din cele patru zări ale pământului (Germania, Israel, Austria, S.U.A., Polonia, Canada, Franța, România, Ucraina etc.), mai mult sau mai puțin legați de ceea ce îndeobște este numit Bucovina, au scris și scriu despre frumusețea și bogăția acestor locuri de legendă, despre oamenii lor, care au conviețuit în mod pașnic (unii oferindu-i drept exemplu pentru Europa) și despre nevoia, mai mult sau mai puțin acut resimțită, de rememorare și reînviere a acelor vremuri (ale buneii conviețuiri dintre etniile, alții le numesc „popoarele” Bucovinei). Cercetătorii din spațiul lingvistic german scriu cu mândrie despre Bucovina, aflată sub sceptrul Habsburgilor, ca despre o „fericită țară a toleranței” (F. Thedik, A. Armbruster) în care elementul german a jucat un rol de conciliere și de echilibru între etniile care au populat această provincie (români, ucraineni, evrei, germani, poloni, unguri, lipoveni, armeni, țigani, slovaci, greci, turci), funcționarul austriac bucovinean reprezentând un „model de corectitudine, politete, sânguință, statornicie, imparțialitate și confidențialitate”. Concluzia logică, propagată cu insistență de adepții conceptului „*homo Bucovinensis*” se rezumă la următoarea axiomă: „Chiar dacă germanii au părăsit Bucovina de 50 de ani, productivitatea, soliditatea, sânguința proverbialei lor «furii de muncă» au efect și în prezent și contribuie ca bucovineanul să aibă mai multe decât compatrioții săi din afara acestei țărișoare binecuvântate” (A. Armbruster).

Ocuparea și anexarea nord-vestului Moldovei a constituit o parte integrantă a unei ample și îndelungate politici expansioniste a Imperiului Austriac. Prin „achiziția” zonei numite mai târziu „Bucovina”, Viena urmărea să ocupe, dacă ar fi fost posibil, întreaga Moldovă, sau, cel puțin, să împiedice cucerirea ei de către Imperiul Țarist. Alipind acest teritoriu la imperiu, autoritățile austriece au demarat un șir întreg de reforme, îndreptat spre transformarea Bucovinei într-un teritoriu

care să nu se deosebească prin nimic de celelalte țări ale Coroanei de Habsburg. Pentru a atinge țelul râvnit, guvernul vienez a realizat o politică de rupere a legăturilor sociale, culturale și spirituale ale românilor din Bucovina cu frații lor din Moldova, de colonizare a ținutului ocupat cu elemente alogene, de germanizare a populației locale și a instituțiilor administrative și de învățământ. Evident, toate acestea nu într-un teritoriu pustiu, ci pornind de la o anumită bază etno-demografică, socio-economică și politico-culturală.

În momentul ocupării nord-vestului Moldovei, majoritatea populației o constituiau românii, cărora li se alătură un număr mai mult sau mai puțin însemnat de ucraineni, evrei, țigani, polonezi, armeni etc. Despre românii din partea de nord a Moldovei, în perioada anterioară detronchierii acesteia, scria, cu un mare spirit de observație, ilustrul cărturar Dimitrie Cantemir în a sa *Descriptio Moldaviae*: „Locuitorii din Țara de Sus se pricep mai puțin în ale războiului și nici nu sunt prea deprinși cu armele”. Aceștia „totdeauna s-au arătat cu credință către domn” și „poruncile primite le îndeplinesc cu cea mai mare râvnă, iar oaspeții îi primesc mult mai bine decât locuitorii din Țara de Jos”.

Aceste trăsături ale ființei românilor, spiritul pașnic și conciliator, dinasticismul, au făcut din noii supuși ai imperiului niște cetățeni devotați orânduirii instaurate, care și-au apărat drepturile prin forța cuvântului și a argumentelor și nu prin forța armelor. „Și românii bucovineni au fost din ceasul acela cumiști și, mai presus de toate, cei mai fideli austrieci – constata, la sfârșitul secolului al XIX-lea George Bogdan-Duică – *Nu sila, ci firea lor i-a făcut dinastici fideli*”.

Locuirea pe un anumit teritoriu cu reprezentanți ai altor etnii era o tradiție mult mai veche, anterioară pătrunderii pajurelor bicefale în pământurile Moldovei. Pe de o parte, până la 1775, teritoriul Bucovinei austriece, datorită comerțului cu și între vecinii mai apropiați sau mai depărtați, a devenit un spațiu de interferențe culturale, lingvistice, confesionale etc. Pe de altă parte, în Țara Moldovei, pe moșiile domnești, boierești sau mănăstirești, s-au așezat „țărani goniți din Țara Leșească”, nobili și oameni de rând din „țările sârbilor și bulgarilor”. În Evul Mediu, constata D. Cantemir, Moldova „era locul de scăpare al tuturor în vremea aceea”. N. Iorga a descris cu lux de amănunte, acea stare de conviețuire pașnică în statul moldovenesc medieval, subliniind că „cei dintâiu străini cari au venit pe pământul Moldovei n-au venit atrași, cum au fost coloniile austriece, prin avantajii economice... Domnii Moldovei au văzut venind după dâșii nu ca robi, ci ca doritori de libertate, pe supușii statelor vecine care putuseră aprecia, nu numai vitejia oșteanului moldovean, dar și faptul că, pe când Polonia era o țară de șerbie a țaranului, pe când Ungaria era o țară care supunea țaranu la aceeași robie a brazdei, Moldova rămânea în Răsăritul Europei singurul pământ de libertate al țaranului”.

Istoria a dovedit că multietnismul poate conduce la conflicte naționale sau la conviețuire pașnică, în cazul când guvernul sau alte forțe politice nu instigă și nu propagă ura și diferendele interetnice. Or, străinii, care se așezau printre români, se

bucurau de ospitalitatea și toleranța băștinașilor, administrația centrală și cea locală permițându-le deplina libertate confesională și lingvistică și o mult mai mare libertate economico-socială, în comparație cu țările lor de origine, „pentru că Moldova, țară de libertate a muncii, era în același timp țară de libertate a gândului” (N. Iorga).

Observăm, deci, că instaurarea administrației habsburgice în Bucovina s-a produs pe un anumit fundal economico-cultural și politico-spiritual care a facilitat, într-o măsură destul de mare, menținerea și constituirea, în ciuda modificării cardinale a imaginii etnice a ținutului, a unui climat de conviețuire și toleranță interetnică. Autoritățile austriece, în contrast cu obiceiurile și legile țării și chiar cu ordinea stabilită de Poarta Otomană care nu a atentat la limba și religia locuitorilor Țării Moldovei, au promovat „o tendință de centralizare și de nivelare a deosebirilor de caractere ale națiunilor, cu scopul de a ușura exercitarea stăpânirii și de a asigura puterea stăpânitorilor”. Scopul politicii promovate de Curtea de la Viena în Bucovina a constat în integrarea deplină și definitivă a acestui teritoriu în componența imperiului prin implantarea culturii, limbii și administrației germane și nu de a crea o provincie-model pentru celelalte țări ale Coroanei sau pentru Europa. Acest fapt se observă cu certitudine din oscilațiile Vienei referitoare la statutul politico-administrativ și juridic al Bucovinei, pe parcursul întregii perioade austriece¹. Și doar rezultatul, în mare parte înfrumusețat, a fost prezentat ulterior ca o strategie, ca un scop urmărit de Habsburgi chiar din momentul anexării. Cercetătorii austrofili subliniază că autoritățile imperiale au fost preocupate „de ridicarea economică, socială și culturală a noii provincii”² în care au experimentat cu deplin succes de fapt reformele iluministe ale lui Iosif al II-lea, care-și vor face aici resimțite efectele benefice chiar și multă vreme după revocarea lor forțată de către însuși promotorul lor încoronat. Se instaurează aici așadar un climat de toleranță interetnică (români, ucraineni, evrei, germani, polonezi, armeni, slovaci, greci, lipoveni, maghiari, turci), interconfesională (ortodocși, catolici, protestanți) și interreligioasă (creștini, evrei, musulmani) cum n-a mai existat în nici o altă parte a Europei din acea vreme” și că „în Bucovina imperială lipseau intoleranța, opresiunea națională sau naționalistă, constrângeri lingvistice sau religioase”. Este

¹ Între anii 1775 și 1786, Bucovina se află sub administrație militară; în 1780 se dezbate cu toată seriozitatea, diverse planuri de divizare, militarizare sau autonomizare a provinciei; în 1786, ea este anexată Galiției, ca al 19-lea cerc administrativ; în 1790, împăratul Austriei dispune separarea de Galiția, care n-a fost realizată; între anii 1849 și 1860 se pun bazele unei administrații autonome: în anii 1860–1861, Bucovina este realipită Galiției, pentru ca între anii 1861–1918 să fie ducată autonom. Dimitrie Țopa, în lucrarea *Românismul în regiunea dintre Prut și Nistru din fosta Bucovină*, apreciază că Austria a căutat să îndeplinească în Bucovina două obiective: a) slavizarea populației și b) convertirea ei la confesiunea unită. Primul scop era îndreptat contra României prin crearea „ucrainismului” și cel de-al doilea scop era îndreptat împotriva Rusiei. Prin aceasta se urmărea împiedicarea creșterii influenței rusești prin intermediul ortodoxismului.

² De obicei, nu se amintește faptul că toate reformele efectuate în Bucovina nu s-au realizat de dragul bucovinenilor, ci pentru a putea administra cât mai bine această provincie și de a folosi din plin potențialul ei uman și economic.

un tablou idealizat, care nu întotdeauna se bazează pe realitățile istorice. Astfel, istoricul Emanuel Turczynski, în cartea sa *Istoria Bucovinei în epoca modernă*, descrie, paralel cu cultura politică a societății bucovinene poliglote, și naționalismele diverselor etnii, pe care le consideră importate, și încordarea socială și națională în Bucovina austriacă, în special „tensiunea dintre cele mai mari grupuri etnice [români și ucraineni – n.n.] din Bucovina”, și cristalizarea chassidismului evreiesc. Octavian Lupu, care a cercetat situația românilor bucovineni în timpul stăpânirii austriece, menționa: „Afirmatia că în Bucovina n-au existat controverse naționale este curată fantezie”. De exemplu, Dieta Bucovinei, constituită în urma alegerilor din anul 1911, efectuate pe baza așa-numitului Ausgleich bucovinean, s-a întrunit într-o singură sesiune, consacrată problemei asanării băncilor țărănești română și ucraineană, altele n-au mai fost convocate din cauza persistării în provincie a unei tensiuni politice generale. Toate problemele bucovinene au fost preluate în administrarea sa de către Comitetul Țării. Ion Nistor, la rândul său, a oglindit metodele utilizate de administrația imperială, subliniind că „nu era chip să se ridice din partea românilor o revendicare politică, națională, culturală sau economică, fără ca aceasta să nu fi fost respinsă de guvernul de la Viena, sau să nu fi fost dublată imediat de o concesiune în folosul aspirațiilor ucrainene”. Iar istoricul ucrainean Arkadii Jukovski conchide, la finele monografiei sale *Istoria Bucovinei*, că „politica antinațională a autorităților austriece n-a putut găui renașterea națională a popoarelor sedentare, iar tactica utilizată, *Divide et impera!*, numai a incendiat relațiile dintre ucraineni și români.

Evident, în comparație cu alte provincii ale imperiului, în Bucovina domnea un aparent calm politic întemeiat pe necesitatea vitală a societății multietnice de a supraviețui și a evolua pe calea progresului cultural, economic și social. Dar trebuie să menționăm că multe dintre drepturile umane, de care se bucurau bucovinenii, au fost cucerite de ei prin lupte îndârjite³ și nu au fost dăruite de autoritățile habsburgice.

Unul dintre rezultatele politicii de transformare a Bucovinei într-o țară germană a Coroanei de Habsburg se dorește a fi așa-numitul „homo Bucovinensis”. Dar trebuie să subliniem că „homo Bucovinensis” nu este echivalent cu termenul de „bucovinean”, cu toate că au aceeași rădăcină. Practic, locuitorii nord-vestului Moldovei, inclus în cadrul Imperiului Habsburgic și botezat cu numele de Bucovina, vor începe să se autointituleze drept bucovineni, în special clasa politică, după anexarea provinciei lor la Galiția, în 1786, pentru a se delimita de galițieni și a protesta împotriva acestei măsuri administrative. Memoriul țării, prezentat de Vasile Balș, în anul 1780, împăratului Leopold al II-lea, se referea la incompatibilitatea menținerii Bucovinei la provincia Galiției și a adus argumente pentru decretul imperial din 29 septembrie 1790, prin care se promitea oficial că

³ Este suficient de amintit numai de numeroasele petiții și memorii adresate de bucovineni forurilor centrale, de avântul mișcării de emancipare din anii 1848–1849, 1860–1861, sau de cel de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

„Bucovina va fi considerată și tratată în veci sub acest nume, ca o provincie autonomă”. Bucovinismul sau autonomismul bucovinean s-a cristalizat ca un fenomen de rezistență la anexarea Bucovinei la Galiția. Această măsură administrativă, spre deosebire de situația din perioada administrației militare, în timpul căreia s-a menținut parțial *statu quo ante*, caracterul moldovenesc al provinciei, se asocia, în mentalul băștinașului, cu politica realizată de autorități în direcția transformării provinciei într-o țară germană. Astfel, de pildă, la Cernăuți, în anul 1872, a luat ființă „Societatea Autonomiștilor Naționali”, cu organul ei de presă „Der Patriot”, al cărei scop era „de a cultiva în popor instrucțiunea politică și conștiința națională, precum și de a stăruii pentru realizarea, întărirea și dezvoltarea organică a autonomiei în toate ramurile vieții publice”. Expresia „Noi suntem bucovineni” era echivalentă cu „noi suntem autohtoni” sau „noi suntem români” și, în esență, era o modalitate conceptuală a clasei politice de a refuza dominația străină. Pentru că „Noi suntem bucovineni” putea fi interpretat ca „Noi *nu* suntem galițieni” și chiar ca „Noi *nu* suntem austrieci”. În ceea ce privește locuitorii obișnuiți ai provinciei, constatăm că aceștia nu și-au însușit termenul de Bucovina. Dovadă, în folclorul românesc din Țara de Sus a Moldovei – așa cum rezultă din colecția lui Friedwagner – nu se folosește niciodată termenul de Bucovina. Versurile populare utilizează termenii de Moldova Mare și Moldova Mică, acest din urmă termen cu referire la ceea ce se numea în epocă Bucovina. Faptul în sine este relevant pentru conștiința unității românilor din spațiul est-carpatic. Acest „bucovinism” a condus la dobândirea (1849) și redobândirea (1861) autonomiei provinciei și a fost unul dintre pilonii mișcării naționale românești din cea mai țară a Coroanei de Habsburg. Ceilalți locuitori ai provinciei, în special coloniștii și imigranții, se autodenumeau „bucovineni” pentru a se putea integra și a fi acceptați în această societate. „Concetățenii noștri de altă limbă și lege – scria I. Nistor, într-un articol consacrat lui «homo Bucovinensis» – care, venind din alte părți la noi, aveau un vădit interes de a sprijini o doctrină care tindea să șteargă deosebirea între străini și băștinași”.

Paralel cu acest tip de bucovinean, s-a născut, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, și așa-numitul „homo Bucovinensis” (H. Prelitsch) sau „neamț” („Gazeta Mazililor și Răzeșilor bucovineni”, nr. 9, 12 noiembrie 1913, p. 129–134). „Și astfel administrația, justiția și școala au creat acel tip specific austriac, pe care poporul l-a caracterizat cu cuvântul de «neamț». «Neamțul» nu e totdeauna german, el e mai ales ceh, polon, rutean evreu și chiar român, aplicat în serviciul statului, și care «scrie nemțește». (Și azi mai auzi pe cutare beamter răspunzând la întrebarea: *Wie geht's? – Schreib' deutsch!*). Pentru un «neamț» nu există naționalitate, confesiune, aspirații culturale, mai ales unele deosebite de cele germane”. Țara populată cu astfel de indivizi era „în orice caz pe placul stăpânirii pentru că îi ușurează poziția față de trezirea conștiinței naționale a popoarelor. O astfel de ținută e și pentru individul nemțit comodă și de folos personal”.

Am menționat deja că în calitate de liant, de factor de echilibru al societății bucovinene multietnice este deseori prezentat elementul german. În legătură cu acest fapt ar trebui specificat că nemții așezați în Bucovina nu cunoșteau limbile naționale, pe când celelalte etnii stăpâneau germana (într-o măsură mai mare sau mai mică). Fenomenul conviețuirii pașnice a bucovinenilor de diferite naționalități era destul de complex și avea mai multe componente care se completau reciproc, cum au fost spiritul gospodăresc, disciplina și cultura occidentală a germanilor, toleranța, ospitalitatea și sângea românilor, spiritul întreprinzător și de adaptare al evreilor etc. Nu trebuie uitat nici sistemul constituțional al Austriei, care garanta o relativă libertate pentru naționalități, secondat de o executare destul de riguroasă a prevederilor legale, realități ce insuflau supușilor imperiali o anumită stabilitate a dimensiunilor – culturală, spirituală, lingvistică, națională, politică etc. – în evoluția lor socială.

De la mijlocul secolului al XIX-lea se observă o accelerare a procesului de emancipare național-politică a diferitelor etnii care populau Bucovina și constituirea unor tabere naționale care concureau între ele. Începutul secolului al XX-lea aduce în Bucovina un întreg șir de reforme în cele mai variate domenii, toate bazate pe principiul naționalităților. Una din aceste reforme a fost modificarea legii electorale, adoptate încă în anul 1861. Pe calea compromisului, la 26 mai 1909, s-a ajuns la înțelegerea între români, ucraineni, germani, evrei și poloni, ca alegătorii să fie trecuți în cadastre naționale și apoi pe colegii ca și mai înainte. Prin noua lege electorală, provincia urma să fie împărțită în curii naționale, determinându-i pe alegători să-și stabilească identitatea națională. În Dieta Bucovinei, la alegerile din anul 1911, au fost aleși 23 deputați români, 17 deputați ucraineni, 10 deputați evrei, 7 deputați nemți și 6 deputați polonezi. Președinte al noii diete a fost ales românul Alexandru Hurmuzachi, iar vicepreședinte, ucraineanul Ștefan Smal-Stoțki. În alegerile parlamentare, care s-au desfășurat în 1911, tot pe baza curiilor naționale, românii le-au revenit 5 mandate, ucrainenilor – 5, evreilor și germanilor – 3, polonezilor – 1 mandat.

Astfel a fost tradus în viață „der Bukowiner Ausgleich”, care a fost important pentru modificarea raportului de forțe atât în dieta provincială⁴, cât și în viața politică în general. Rezultatul obținut dovedește o diminuare substanțială a rolului pe care îl dețineau românii în Dietă. Or, amenințarea întruchipată și în ideologia „daco-românismului” (E. Prokopowitsch) devenea treptat un pericol ce tindea să sublinieze înseși bazele monarhiei habsburgice. Paralel cu slăbirea influenței românilor, are loc o întărire puternică a elementului germanofon (evreii bucovineni erau „favoriți ai culturii germane” – E. Turczynski), temelia imperiului, care în noua componență a legislativului provincial, a obținut 26,98% față de numai 16,66% de până la 1911. În aceeași proporție a crescut și ponderea ucrainenilor.

⁴ În noua Cameră provincială, românii reprezentau 36,51%, față de 53,33% anterior; ucrainenii – 26,98%, față de 16,66%; evreii – 15,87%, față de 3,33%; germanii – 11,11%, față de 13,33%; polonii – 9,52%, față de 13,33% (împreună cu armenii).

Sub presiunea cercurilor și partidelor naționale, învățământul bucovinean a fost divizat, după 1905, în trei compartimente: român, ucrainean și german. O luptă îndârjită a fost dusă între ucrainenii și românii în sânul Bisericii Ortodoxe, care n-a dus la vreo modificare substanțială a statutului și structurii interne a Mitropoliei Bucovinei. Iar în ajunul primului război mondial, în luna martie 1914, s-a ajuns la o înțelegere cu privire la utilizarea limbilor în oficiile publice. Astfel, s-a hotărât ca în sudul provinciei să se utilizeze limbile germană și română, în nord – germana și ucraineana, iar în orașele Cernăuți, Storojineț și Siret – germana, româna și ucraineana. Aceste concesii, făcute naționalităților de către autoritățile habsburgice, dovedeau cu siguranță, incapacitatea administrației imperiale de a ține în frâu și sub control procesul ascendent de emancipare națională și politică, semnalând necesitatea unor schimbări cardinale în structura și bazele existențiale ale Imperiului Habsburgic care, de altfel, n-a mai reușit să se salveze.

Revenirea Bucovinei, în toamna lui 1918, în spațiul național românesc nu a periclitat principiile conviețuirii pașnice din acest teritoriu. „Românizarea” provinciei, proces politico-administrativ firesc, n-a „provincializat” (R. Wagner) sau degradat acest ținut din punct de vedere cultural. Minoritățile naționale au avut destul de multe posibilități să pășească, împreună cu populația majoritară, pe calea progresului național, cultural, politic sau economic⁵.

Desigur, în România interbelică, ca și în celelalte state europene, au avut loc unele încălcări ale dreptului omului, ale minorităților etnice, în provinciile reunite au existat mișcări iredentiste ale minoritarilor, obligând statul la luarea unor măsuri de apărare a integrității sale teritoriale. O relativă tensiune în relațiile interetnice se produce de la mijlocul anilor '30. Atmosfera aceasta era condiționată de ascensiunea și expansiunea mișcărilor de extrema dreaptă și extrema stângă în întreaga Europă. Totuși, minoritățile etnice au avut posibilitatea să-și conserve și să-și dezvolte propria cultură prin intermediul societăților naționale culturale, științifice, profesionale, a presei în limba maternă, prin partidele politice etc.⁶

Anul 1940, prin ultimatumul sovietic, pune capăt conviețuirii pașnice a „bucovinenilor”. Germanii bucovineni (circa 90 de mii) se reîntorc în patria lor germană, nedorind să intre „în comunitatea popoarelor sovietice ca minoritate într-un

⁵ Astfel, de pildă, Consiliul orașului Cernăuți, numit de Ministerul de Interne la 19 iunie 1920, era compus din 40 de membri, dintre care 20 îi reprezentau pe social-democrați, iar fiecare naționalitate a orașului – română, germană, evreiască, ucraineană și polonă – a delegat câte 4 dintre reprezentanții săi. Din cei 602 avocați din componența Baroului Bucovinei la 1923, numai 102 erau români, iar din 116 judecători existenți la 1925, 72 erau neromâni.

⁶ Spre exemplu, după 1929, evreii bucovineni își puteau desfășura diverse activități prin intermediul a 57 de societăți religioase, culturale, sportive, științifice, muzicale și trei societăți academice studențești; germanii aveau 16 societăți diverse și trei societăți academice studențești; ucrainenii beneficiau de 12 societăți și două uniuni studențești; polonezii erau reuniți în opt societăți și două societăți academice studențești. Din cele 29 de publicații care apăreau numai la Cernăuți, în anul 1926, 11 erau tipărite în limba română (37,9%), 10 îmbrăcau veșmântul limbii germane (34,5%), câte trei apăreau în limbile idiș (10,4%) și ucraineană (10,4%) și două în polonă (6,9%).

habitat slav” (J. Leugner). În nordul fostei provincii au avut loc deportări în masă, arestări și colonizări cu ruși și ucraineni din teritoriile U.R.S.S.-ului. Concomitent, are loc un proces de emigrare a evreilor în fosta Bucovină.

Sfârșitul celui de-al doilea război mondial găsește fosta Bucovină divizată, dar și nordul și sudul fostei provincii devin comuniste. Ideologia comunistă, cu teoriile luptei de clasă, ateismul combativ și necesitatea creării chipului dușmanului (imperialismul mondial, sionismul, revanșismul german etc.), a avut un efect dramatic asupra mentalității și spiritului de toleranță a omului de rând, constituindu-se un fel de „Bucovină «schizofrenică»” (A. Armbruster). Fantoma nefirescului „homo Bucovinensis” este prezentată aici tot mai des ca un ideal pierdut, dar se speră încă în reînvierea sa.

9. MODELUL BUCOVINEI

Acad. RADU GRIGOROVICI

Se știe că repetarea frecventă a unei idei duce la acceptarea ei necritică drept axiomă. Fizicienilor, acest procedeu li se pare suspect. Ei caută mereu noi dovezi sau excepții sau chiar contradicții flagrante cu axiomele. Ei sunt înclinați spre scepticism.

Textul care urmează reflectă această atitudine prin următoarele trei întrebări:

Întrebarea întâi: Cum s-a ajuns la crearea Bucovinei și cum de, în ciuda întinderii ei teritoriale atât de reduse – circa 10 000 de km² –, s-au născut apoi în interiorul ei relații interetnice, model pentru întreg spațiul european?

Întrebarea a doua: A existat într-adevăr o evoluție continuă în direcția asigurării unei conviețuiri armonice între numeroasele ei naționalități – sau, cum am zice astăzi, etnii – și cine a fost purtătorul acestei idei?

Întrebarea a treia: Care a fost rezultatul final al eforturilor respective (sub care se înțelege de obicei renumitul *Ausgleich* bucovinean din 1910)? Un model trainic pentru larga integrare viitoare a unei Europe noi sau, mai degrabă, un mod de a reveni la forme de stat desuete, sau realizarea unor visuri nostalgice?

Vreau să răspund la aceste întrebări, presupunând că evenimentele istorice sunt suficient de cunoscute cititorilor.

Ad. 1: După încheierea distrugătorului război ruso-turc (1762–1774) și după încorporarea în 1772 a Galiției la Imperiul Austriac, Iosif al II-lea a urmărit formarea unei legături teritoriale între regiunea recent anexată și Marele Ducat al Transilvaniei. Mituind masiv vizirii turci și pe comandantul suprem al trupelor ruse în retragere, el a obținut în 1775, prin Tratatul de pace de la Kuciuk-Kainargi, colțul nord-vestic al Moldovei. Conform capitulațiilor acesteia cu Înalta Poartă, în sec. al XVI-lea, care determinau și obligațiile protectorului, acesta era dator să apere integritatea teritoriului Moldovei; dar atunci când domnitorul ei, fanariotul Grigore Ghica, a protestat împotriva cedării acestui fragment de țară către Austria, el a fost pur și simplu asasinat din ordinul sultanului. Faptul că n-a protestat din patriotism românesc ci din interes personal, cum obiectează istoricii germani față de interpretarea idealizată a unor istorici români, este cu totul irelevant; cert este că cedarea era o încălcare a unei înțelegeri internaționale, rămasă, cel puțin în principiu, în vigoare până la 1877. Acest capăt de țară a fost botezat Bucovina (adică Țara fagilor) și era locuit în acel timp predominant de moldoveni (adică

români) și de un număr greu de precizat de huțani și ruteni (adică ucraineni) imigrați din Galiția, stabiliți doar în vestul și nord-vestul teritoriului, ultimii nefiind decât areareori proprietari de pământ¹. Aproximativ două treimi din sol aparțineau mănăstirilor moldovenești, restul aparținând boierilor, nobilimii rurale (mazililor) și țăranilor liberi (răzeșilor). Populația se cifra doar la circa 70 000 de locuitori. Războiul, epidemiile și emigrările decimasera populația. (În Germania, după războiul de 30 de ani, populația scăzuse la o treime).

Cu 135 de ani mai târziu, în conformitate cu rezultatele oficiale ale ultimului recensământ austriac din 1910, în Bucovina trăiau aproximativ 800 000 de locuitori, dintre care 34% erau români, 38% ruteni și huțani, 9% germani, 12% evrei, 4,5% polonezi; restul de circa 2,5% consta din maghiari, armeni, ruși, cehi și slovaci, care aparțineau, aproape în totalitate, următoarelor religii și confesiuni: ortodoxă (circa 548 000 de creștini greco-orientali), catolică (125 000 de romano-catolici și greco-catolici), evanghelică (20 000), iudaică (102 000 de israeliți), ortodoxă pe stil vechi (3 000 de lipoveni).

O creștere cu un factor de 13 a populației în acest răstimp nu putuse avea loc pe cale naturală, biologică. Ea a fost, pe de o parte, urmarea unei colonizări dirijate și costisitoare de țărani, muncitori, funcționari și personal didactic, de naționalitate germană; pe de altă parte, a unei imigrări a numeroși iobagi ruteni fugiți de exploatarea inumană de pe moșiile galițiene ale nobilimii poloneze² – vezi povestirile țărănești ale lui Reymont. Românii s-au refugiat din Transilvania din cauza lipsei lor de drepturi și a politicii maghiare de deznaționalizare. Imigrarea și emigrarea în și din Moldova alternau, căci, pe de o parte, românii erau atrași spre Bucovina de condițiile reglementate de Austria, dar se temeau de serviciul militar de care se dezvățaseră de mult în Moldova. Polonezii căutau să-și valorifice avantajele confesiunii romano-catolice de care aparțineau, în timp ce evreii, bucurându-se de o toleranță neașteptată, puneau aproape integral mâna în orașe pe comerț, ca meseriași și mai ales ca negustori, fiind favorizați și de recunoașterea idișului drept limbă germană. La țară, însă, provocau multe nenorociri ca arendași, cârciumari și cămătari. Abia după Congresul de la Berlin (1878), Bucovina devenea pentru ei mai mult o țară de trecere spre România, până atunci greu accesibilă³.

Rezistența inițială a autorităților militare împotriva acestor răsturnări demografice profunde se prăbușea atunci când, la 12 ani după ocupare, administrația civilă a ceea ce devenise circumscripția (Kreis) Bucovina, a fost

¹ L. G. Dimitriev (editor), *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII, *Recensămintele populației Moldovei din anii 1771–1773 și din 1774*, partea I, Chișinău, Editura Știința, 1975, p. 370–458.

² Emanuel Turczynski, *Geschichte der Bukowina in der Neuzeit (Istoria Bucovinei în epoca modernă)* Wiesbaden, Editura Harrassowitz, 1993, p. 28–29.

³ Radu Grigorovici, *Studiu critic al recensământului austriac din 1880 cu privire la populația Bucovinei*, III. *Bucovina, teritoriul de trecere a evreilor galițieni spre România între 1880 și 1900*, „Analele Bucovinei”, anul II, 2, 1995, p. 339–356.
<http://cimfec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

deplasată la Lemberg și situația s-a înrăutățit apreciabil⁴. Astfel, lua naștere în Bucovina un Babilon etnic creat artificial de guvernul central austriac, care ridica probleme de conviețuire ce ar fi putut fi evitate printr-o politică clarvăzătoare și care contrabalansau succesele obținute prin alte măsuri pozitive.

Cu aceasta am răspuns la prima mea întrebare.

Ad. 2: Cu privire la a doua întrebare, trebuie constatat, în primul rând, că tensiunile interetnice din Bucovina, în loc să scadă, au crescut mai degrabă cu timpul. Aceasta a fost o urmare firească a creșterii rapide a densității populației și a caracterului etnic pestrît al imigranților. La aceasta a contribuit în mod esențial administrarea de aproape 90 de ani de la Lemberg, unde nu exista nici o înțelegere pentru problemele interne ale Bucovinei; în special interesele catolico-poloneze se reflectau în numeroase măsuri nepopulare ca, de pildă, subordonarea tuturor așanumitelor școli moldovenești supravegherii din partea autorităților ecleziaste catolice din Lemberg, atunci când în localitatea respectivă exista o singură biserică catolică, și introducerea limbii de predare poloneze în locul celei române în învățământ.

Atitudinea din ce în ce mai naționalistă a numeroaselor popoare ale Austriei în cursul secolului al XIX-lea a jucat un rol important în desfășurarea revoluției din martie 1848, dar a luat forme blânde caracteristice în Bucovina. Alegerea neobișnuită a opt țărani români, huțuli și ruteni și a numai unui singur intelectual german ca deputați în Constituanta de la Kremsier dezvăluia deja tensiuni și conflicte de interese între multiplele grupări etnice din Bucovina. Spre deosebire de Transilvania, revoluția din 1848 decursese pașnic și dusese în final, abia în 1862, la desprinderea reală de Galiția și, câțiva ani mai târziu, la dualismul austro-ungar precum și la atribuirea Transilvaniei Coroanei ungare.

Până la izbucnirea primului război mondial, guvernele centrale de la Viena se schimbau într-un ritm mereu crescător, ajungând la sfârșitul războiului la ritmul amețitor de trei guverne pe an, cu care ocazii se modifica puternic și concepția politică. Conservatori și progresiști, centraliști și federaliști au produs o cârpăceală de măsuri contradictorii pentru a potoli crizele interetnice ce se iveau mereu. În Bucovina s-a reușit să se facă posibil accesul tuturor naționalităților la viața politică și, după ce se introduseră votul egal și universal, a urmat des amintitul *Ausgleich* din 1910, prin care numărul deputaților din Sfatul Țării (*Landtag*) și din Parlamentul Central (*Reichsrat*) de la Viena a fost făcut să corespundă aproximativ contribuțiilor diferitelor etnii la populația totală. Aceasta i-a dezavantajat pe germanii și românii favorizați până atunci prin tradiție și i-a avantajat pe ucraineni și pe evrei.

⁴ Ion Budai-Deleanu, *Kurzgefasste Bemerkungen über Bukowina* (Scurte observații despre Bucovina). Reprodus în limba germană de Ion Nistor în *Românii și rutenii în Bucovina*, București, 1915, p. 160–200 și de Adolf Armbruster în *Vom Moldauwappen zum Doppeladler*, Hofmann-Verlag, Augsburg, 1993, p. 254–277. Tradus în limba română de G. Bogdan-Duică, publicat în „Gazeta Bucovinei” din 1894 și comentat în articolul lui Mihai Iacobescu *Bucovina în viziunea lui Ion Budai-Deleanu*, în revista „Suceava” XX, 1993, p. 195–217.

În contrast cu această consecință, cel puțin în principiu, pozitivă, fluctuațiile exagerate și frecvente în politica guvernului central de la Viena și unii factori condiționați religios și ideologic au produs o puternică scindare politică a grupărilor naționale.

La români existau, de obicei, trei sau patru partide, care se aliau sau se combăteau, după împrejurări. Cei mai mulți erau credincioși împăratului și vedeau în Casa de Habsburg o garanție a păcii permanente. Dar toți își concepeau idealul în unirea tuturor românilor într-un stat național sub scutul unei dinastii europene. Nașterea și evoluția rapidă a României într-un regat independent sub Casa de Hohenzollern a complicat apreciabil situația. Ca alternativă, Casa Hohenzollern avea, față de Casa Habsburg, avantajul de a-i putea îngloba fără dificultăți interne pe românii care pătimeau sub odiosul regim maghiar, de a se bucura de sprijinul Prusiei și de a domni peste o țară tânără, în plină ascensiune, dar trebuind, pe de altă parte, să se bazeze împotriva turcilor, din punct de vedere militar, pe Rusia hapsână și nedemnă de încredere, dar să se și simtă amenințată de ea. În același timp, monarhia bicefală făcea impresia unei structuri din ce în ce mai fragile și, din această cauză, crearea, sub Habsburgi, a unei federații de țări croite după criteriile etnice și nu istorice, promovată de moștenitorul tronului, Franz Ferdinand, și teoretizată de consilierul său, românul bănățean Aurel C. Popovici era urmărită doar cu un interes sceptic. Această soluție avea drept premisă atât stabilitatea Imperiului Austriac, cât și divizarea, nedorită de nimeni, a Bucovinei. Defăimați până astăzi de către istoricii nostalgici austro-germani erau așa-numiții „dacoromâni”, care urmăreau unirea mării majorități a românilor împrăștiați în diferite țări, cu România. Idealul lor s-a împlinit o dată cu crearea României Mari. Între cele două războaie mondiale, acești foști visători erau considerați și ei de istorici drept vinovați de prăbușirea Imperiului Austriac, în special de către Erich Prokopowitsch⁵; recent, aceeași temă este reluată într-o formă mai atenuată și mai rafinată de către Emanuel Turczynski⁶.

Și ucrainenii erau divizați politic. Unii se considerau drept veritabilii ruși de la Kiev și îi considerau pe moscoviți drept uzurpatori, asupritori și arhidușmani; alții erau orientați spre apus adică pro austrieci, și mai existau naționaliștii ucraineni care, asemenea dacoromânilor, visau o Ucraină Mare, din care să facă parte și toată Bucovina.

Într-adevăr, din acest punct de vedere se poate vorbi de un atașament sincer *pro apusean* al unei părți a bucovinenilor. Dar nu cunosc decât o grupare mică de intelectuali care gândeau *europenește*. Aceștia erau concentrați în jurul marelui proprietar, baronul Kapri, de origine armeană, un aderent înfocat al mișcării paneuropene a contelui Coudenhove-Kalergi.

⁵ Erich Prokopowitsch, *Die rumänische Nationalbewegung in der Bukowina und der Dako-Romanismus* (Mișcarea națională românească în Bucovina și dacoromânismul), Graz-Köln, Editura H. Böhlau, 1965.

⁶ Emanuel Turczynski, *op. cit.*

Adevărații sprijinitori ai relațiilor interetnice pașnice din Bucovina erau țărani și meseriași mai puțin cultivați. Aceasta o dovedește cel mai bine faptul că în 1788, adică la numai 13 ani de la ocupare, s-a putut renunța în Bucovina la republicarea legii de toleranță, „căci acolo populația era liberă de orice fel de intoleranță”, cum raportează Em Turczynski⁷. Nevoile lor erau simple, trăiau în general distanțați de alte grupări naționale și nu veneau în conflict cu obiceiurile lor. Deosebiri lingvistice, religioase, juridice, marcate și condiționate de tradiție, dintre români și ucraineni, pe de o parte, dintre germani și evrei, pe de altă parte, împiedicau în mare măsură, deși nu total, căsătoriile mixte și asimilarea reciprocă. Regimul austriac birocratic și juridic, relativ riguros, favoriza de asemenea, în mod esențial, aceste tendințe preexistente. Urmări în sens contrar a avut apartenența comună a tuturor românilor și a majorității ucrainenilor la biserica greco-orientală, precum și ușurința cu care românii își însușeau limba ucraineană, chiar și acolo unde erau cu mult majoritari, cum constata romanistul Gustav Weigand în anul 1904⁸, precum și alți martori ai acestui proces. Aceasta a dus la o asimilare aproape totală a românilor de către ucraineni în nordul și nord-vestul Bucovinei, acolo unde ea se învecinează cu Galiția. Din motive lingvistice și politice, a avut loc și o asimilare deloc negliabilă a evreilor din mediul urban de către germani. Acestea sunt domeniile în care s-au acumulat tensiuni marcate, la care vom reveni.

Și alte împrejurări au contribuit la toleranța și atitudinea pașnică a populației bucovinene în condițiile dificile existente. Una dintre ele a fost dominația bisericii greco-orientale. Ea fusese întotdeauna o instituție subordonată statului, căci, în concepția ei, domnitorul își datorează poziția sa înaltă grației lui Dumnezeu. Ea n-a cunoscut inchiziție, autodafeuri și războaie religioase. Bisericile și mănăstirile fuseseră în acele vremuri tulburi din această regiune singurele instituții stabile și pașnice pe care se putea conta atât la țară, cât și la curte.

A doua împrejurare a fost absența oricăror procese războinice pe teritoriul Bucovinei până la 1914. Români și ucraineni bucovineni căzuseră ca soldați pentru Austria în bătălia de la Solferino, poate și la Königgrätz și în luptele din Bosnia, dar pe solul Bucovinei domnise liniștea. Dar și de la preluarea suzeranității de către Înalta Poartă, țărani moldoveni se dezvățaseră de serviciul militar.

În mod paradoxal, Imperiul Otoman și Imperiul Austriac au contribuit deci involuntar la comportamentul pașnic al populației bucovinene, în timp ce toleranța iosefină a răspândit sămânța a numeroase situații conflictuale, deoarece era împerecheată cu o doză de machiavelism⁹.

Consider că astfel am răspuns la a doua întrebare.

Ad. 3: Oare *Ausgleich*-ul din 1910 nu a fost totuși o soluție pentru evitarea unor conflicte interetnice, care ar merita să fie imitată? Răspunsul este unul singur:

⁷ *Ibidem*, p. 7.

⁸ *Ibidem*, p. 218.

⁹ Radu Grigorovici, *Die österreichische Politik gegenüber der Bukowina und ihre oft unerwarteten Folgen* (Politica austriacă față de Bucovina și urmările ei adeseori neașteptate). „Analele Bucovinei”, anul II, nr. 1, 1995, p. 5–13.

n-o vom ști niciodată cu siguranță, căci el a fost pus la încercare numai timp de patru ani, iar acesta este un interval de timp extrem de scurt față de constanta de timp a evenimentelor istorice. Putem să ne permitem totuși să facem unele comentarii.

Între 1900 și 1910, românii înregistrează o creștere de 3%, adică atinseseră 34,4% din populație, ajungând din nou la starea din 1875, după ce parcuseră în 1900 un minim de 31,4%. Rutenii și huțulii scăzuseră în același interval de timp cu 2,4%, adică reprezentau 38,4% din populație, după ce atinseseră în 1880 un maxim de 42,2%. Acest proces, extrem de rar comentat, își găsește explicația cea mai plauzibilă în crearea, concomitent cu separarea Bucovinei de Galiția, a României învecinate, care evolua rapid după un model vest-european și dobândise, în abia 18 ani după naștere, rangul unui regat independent sub domnia unui membru al Casei de Hohenzollern. Ea a dus la accentuarea naționalismului românesc și a declanșat în amestecul atât de intim de popoare existent o hotărâre mai puternică cu privire la apartenența la un anumit grup etnic sau altul. Germanii și evreii par să fi scăzut ușor, cu 0,7 respectiv 0,3%.

Această răsturnare a sensului în care evoluase până înainte de 1900 raportul ucraineni / români și apariția alternativei de realipire a Bucovinei de România, precum și de respingere crescândă a identificării evreilor cu germanii, au exercitat, firește, presiuni puternice de a găsi o metodă de atenuare a conflictelor interetnice. Prin intermediul *Ausgleich*-ului, acestea au fost transformate în conflicte *intraetnice* și deplasate pe plan electoral. În felul acesta guvernul central austriac s-a dovedit într-adevăr extrem de abil, dar nu foarte înțelept.

În aceste împrejurări, *Ausgleich*-ul nu poate fi privit decât ca o atenuare a unor condiții înăsprite și nu ca o soluționare durabilă a așa-numitei chestiuni a naționalităților. Sprijinitorii acestei soluții iluzorii erau unii idealști sinceri dar naivi, birocratii și politicienii atașați îndoielnic regimului, căci prăbușirea Austriei Mari plutea în aer.

Cauzele principale ale creării și eșecului *Ausgleich*-ului trebuie căutate pe de o parte în istoria Imperiului Austriac, pe de altă parte în evenimentele particulare ale primului război mondial.

Prin victoriile sale asupra turcilor de la sfârșitul secolului al XVI-lea, Austria devenise dintr-o marcă de răsărit a Germaniei o mare putere și o formație statală multinațională, chinuită din ce în ce mai puternic de naționalismul și idealul de libertate ațâțate de Revoluția Franceză. Victoria asupra lui Napoleon și reinstalarea absolutismului au dus până la urmă, în 1848, la revoluția din martie, la noi oscilații între liberalism și absolutism și, în sfârșit, la fatalul dualism. Războaie pierdute au dus la slăbirea autorității centrale, la crize în diferite țări ale Coroanei, potolite doar în aparență, contradictoriu și fragmentar, fără a le rezolva, într-un cuvânt, la acea politică de stat caracterizată ca „absolutism atenuat prin nepăsare” (*Absolutismus gemildert durch Schlamperei*), care a slăbit atât de mult coeziunea internă a monarhiei habsburgice austro-ungare, încât declanșarea necugetată a primului

război mondial a făcut inevitabilă dezmembrarea ei definitivă. Îmi pot aminti foarte bine cum auzeam mereu, în copilărie, că în popor exista convingerea că așteptata moarte a împăratului Franz Joseph va însemna sfârșitul monarhiei.

Izbucnirea războiului a găsit Bucovina apărată aproape exclusiv de jandarmeria de sub comanda colonelului Eduard Fischer. În ciuda eforturilor sale, denumite de câțiva istorici nostalgici supraviețuitori „o apărare eroică”, rușii au ocupat de trei ori aproape tot ducatul pentru intervale de timp de lungă durată, zdruncinând astfel încrederea populației în capacitatea Austriei de a proteja eficient țara. Mania lui Fischer de a vedea în fiecare român, dar mai ales în fiecare ucrainean un trădător de țară potențial sau chiar real și a-i executa pe mulți dintre ei, după o procedură sumară, prin spânzurătoare, n-a contribuit nicidecum la o atitudine mai „patriotică” a populației. Evenimentele, chiar și cele mai turbulente, petrecute timp de 140 de ani, au decurs mereu pașnic, și acest mod de a proceda forma cheia de boltă a încrederii în casa imperială a Habsburgilor.

Sfârșitul primului război mondial a adus cu sine prăbușirea politică și militară definitivă a două mari puteri, slăbite anterior: Împărăția Austriei Mari și Imperiul Otoman. Alte două mari puteri apropiate, Imperiul German și Țăriatul Rusiei s-au prăbușit de asemenea, dar, din păcate, nu definitiv. Astfel, în spațiul geografic care ne interesează aici, rămăsese o singură armată, îmbrăcată, ce-i drept, în zdrențe – cum nu uită să menționeze niciodată istoricii nostalgici austro-germani – dar gata de luptă, experimentată, bine înarmată și disciplinată, aceea a României. Tânăr și prost sfătuit, urmașul lui Franz Joseph I, împăratul Karl I, propune o mare Austrie federală, fără a-i aminti cel puțin pe românii care trăiau în monarhia bicefală. Astfel a pierdut simpatia lor, în măsura în care mai exista, căci îi expunea în continuare în Transilvania privării de drepturi și deznaționalizării din partea Regatului Ungariei și-i preda Bucovina unei Mari Ucraine ipotetice, sub domnia unui arhiduce austriac. Neamintirea românilor în proclamația lui Karl I a fost pentru aceștia dovada unei atitudini dușmănoase, în care până atunci mulți nu voiseră să creadă și care a contrabalansat toate avantajele incontestabile pe care ocuparea austriacă a nordului Moldovei le-a adus acestei regiuni. Acest apel i-a polarizat practic pe toți românii spre o reunire integrală a Bucovinei cu România.

Bucovina, care se declarase între timp independentă, a chemat în ajutor armata română, care i-a alungat, fără lupte demne de a fi luate în seamă, pe voluntarii ucraineni. O convenție la care au luat parte, în afara reprezentanților românilor, și reprezentanți ai germanilor și polonezilor și un număr restrâns de ucraineni – evreii nu au participat, pare-se de teama unor represalii antisemite tradiționale din partea ucrainenilor – hotărî realipirea Bucovinei la România. (Fie spus în treacăt, armata română în zdrențe și-a dovedit importanța rolului ei în sud-estul Europei, ocupând în august 1919 Budapesta și alungând guvernul comunist al lui Béla Kuhn).

Până și un luptător atât de convins în favoarea unui compromis, evident lipsit de șanse cu rutenii, ca Aurel Onciul, a trebuit să admită în 1919 că prin

realizarea României Mari s-a împlinit idealul secular al unității naționale românești¹⁰.

Dovada cea mai convingătoare că administrația și jurisdicția austriacă n-au reușit să „niveleze” (ausgleichen) tensiunile dintre cele mai însemnate etnii ale Bucovinei este încercarea neizbutită a deputaților români și ucraineni din parlamentul vienez de a iniția tratative în octombrie 1918. Cu atât mai puțin a reușit, în această direcție președintele țării, von Etdorf, a cărui neputință și dezorientare rezultă din următoarea scrisoare adresată, la 5 noiembrie 1918, de secretarul biroului prezidențial al guvernului Țării tatălui meu: „Mult stimate domnule deputat! Domnul președinte al țării ar vrea foarte mult să vorbească cu Domnia voastră și vă roagă să veniți astăzi la orele 6 seara în biroul său. Stimate domnule deputat, vă rog să nu-l refuzați și veniți până sus, poate se mai poate ieși din această situație îngrozitoare. Domnul președinte al țării ar vrea într-adevăr foarte mult să se întrețină îndelung cu Domnia Voastră. Cu expresia deosebitei mele stime (ss) Grigorovitzza”.

Dacă *Ausgleich*-ul bucovinean ar fi fost mai mult decât o cărpăceală, tratativele s-ar fi putut iniția, cum s-a întâmplat în problema Banatului unde nu numai că s-a putut evita un conflict armat sârbo-român, sperat din multe părți, dar relațiile interetnice româno-sârbo-germane nu ar fi rămas până astăzi netulburate. De aceea, aș recomanda mai degrabă ca *această* regiune să fie aleasă ca model pentru o viitoare Uniune Europeană cuprinzătoare.

Cu aceasta, se încheie răspunsul la întrebarea a treia și este timpul de a trage din cele trei răspunsuri concluziile esențiale.

Bucovina austriacă de la începutul secolului al XX-lea nu poate servi drept model pentru edificarea unei Uniuni Europene. Minuscula formație multinațională a Bucovinei a fost rezultatul efemer al unui procedeu nepermis din punct de vedere juridic și moral, aplicat față de principatul Moldova de către un monarh care gândea ca un iluminist și procedea ca un aderent al lui Machiavelli¹¹, Iosif al II-lea. Caracterul multinațional l-a căpătat Bucovina voit prin colonizarea organizată, recomandată de Machiavelli, cu locuitori germani și prin imigrarea iresponsabilă și necontrolată a unor elemente străine, de care nu au fost afectate județele limitrofe ale Moldovei, cu excepția imigrației evreiești, după Congresul de la Berlin. Caracterul tolerant și pașnic al relațiilor interetnice se datorează acțiunii comune a îndepărtării de teritoriul provinciei a oricărei activități războinice, modernizării sistemului educațional, dominației supernaționale a bogatei Biserici Ortodoxe, tolerantă și subordonată statului, procentajului ridicat al populației rurale de toate etniile, tolerante prin tradiție și care știau că vor suferi cel mai mult în timp de conflicte violente, precum și, parțial, legislației austriece cu caracter iluminist.

Prin imigrarea masivă, organizată sau neîngrădită, a unor etnii foarte variate și prin obligativitatea învățării limbii germane, Bucovina fusese transformată într-un

¹⁰ Aurel Onciul, *Organizația României Mari*, Cernăuți, 1920.

¹¹ Radu Grigorovici, *Die österreichische Politik...*, p. 5–13.

soi de „Elveție est-europeană”, în care limba și cultura germană să garanteze apartenența ei la monarhia habsburgică și să demonstreze în acest fel viabilitatea unor mari puteri constituite din țări multinaționale. Cei care își făcuseră iluzia că Bucovina, asemenea Statelor Unite ale Americii, va deveni un creuzet în care se vor contopi naționalitățile conlocuitoare, n-au ținut seama de creșterea rapidă a naționalismului în toată Europa, și, astfel, nașterea aceluia nou *homunculus* numit *homo Bucovinensis*, detașat de naționalitatea sa și credincios împăratului n-a mai avut loc. Populația, divizată în mai multe grupuri etnice, credincioase, cu unele excepții, culturilor, limbilor obiceiurilor și profesiunilor lor, rămăsese, văzută din afară, pașnică și lipsită de conflicte interne violente, dar nu și de tensiuni interne și externe, iar Bucovina reveni întreagă la România, încărcată cu ele.

În ciuda evenimentelor militare și a noii apartenențe statale, populația Bucovinei continuase să crească, deși mai încet, adică în cursul celor 20 de ani, între 1910 și 1930, cu circa 59 000 de locuitori (între 1900 și 1910 creșterea fusese de circa 65 000).

În același răstimp de 20 de ani, procentajul populației vorbitoare de limba română a crescut de la 34,4% la 41,1%, adică respectiv cu 6,7%; în cei 10 ani dintre 1900 și 1910, creșterea a fost de 3%, deci cu ceva mai puțin de jumătate, în ciuda noii forme de guvernare centralizate și românești-naționaliste în decursul ultimilor 12 ani. Populația vorbitoare de limbă ucraineană a scăzut în cursul aceluiași 20 de ani cu 5,9%. În timpul celor 10 ani precedenți, sub stăpânire austriacă, scăderea fusese de 2,4%, adică iarăși cu mai puțin de jumătate. Numărul de germani este mai greu de stabilit exact, deoarece la recensământul din 1930 numai o mică parte dintre evrei au declarat, drept limbă maternă, germana; după propriile lor indicații, procentajul germanilor a crescut ușor. Modificările demografice s-au petrecut deci asemănător cu cele din timpul stăpânirii austriece.

După criteriul declarației personale, românii reprezentau acum 44,5% din populația Bucovinei, cam cât în 1861, după criteriul limbii materne, puțină vreme înainte de recunoașterea ei ca țară a Coroanei, cu rang de ducat. Revenirea Bucovinei la o Românie Mare, ce cuprindea și Moldova din 1775, provocase de fapt o singură schimbare esențială. Toate grupările etnice, cu excepția românilor, raportate la totalitatea statului structurat centralist, deveniseră minorități neînsemnate. Românii jucau acum, cu justificare numerică și istorică, același rol dominant pe care-l jucaseră timp de aproape un secol și jumătate germanii, numeric inferiori, dar superiori din punct de vedere tehnic și organizatoric. Pentru minorități, dezavantajele rezultate se făceau cu timpul tot mai simțite și au provocat la vechii austrieci – *Alt-Österreich*, cum își spun acum – reacții nostalgice ușor de înțeles, dar nu cu totul justificate, care mai persistă cu forță neostoită la supraviețuitorii acelor timpuri. Dar la acest aspect și la factorii culturali voi mai reveni. Altfel, mai ales relațiile interetnice în mediul rustic, neatinsse de toate aceste evenimente, și chiar și conflictele ivite în orașe, degenerau arareori în violență.

În general, tranziția austro-română a avut loc în mod continuu și pașnic, deși, firește, s-au înregistrat unele nemulțumiri, mai ales din partea ucrainenilor și germanilor, dar chiar și printre români.

Abia apropierea celui de-al doilea război mondial a produs tulburări și în Bucovina. Tensiuni etno-politice, ignorate până atunci, s-au făcut simțite. Ura față de străini, în special un antisemitism condiționat, religios și economic, dar nu rasial, a ieșit la suprafață. „Căpitanul” Gărzii de Fier, al Mișcării legionare, un tânăr charismatic de sorginte polono-română, era originar din Bucovina și a găsit nu numai în țară, ci și în Bucovina numeroși aderenți printre intelectualii tineri, înclinați spre mistică și critică socială. Violențele care se încetățeniseră în țară nu au pătruns în Bucovina. Rasismul pornit din Germania prinse rădăcini în relațiile germano-evreiești, deși cu greu. Aceste tendințe împinseră pe mulți tineri evrei, chiar și din familii bine situate, în brațele Partidului Comunist, controlat de Uniunea Sovietică. Politicienii ucraineni oscilau între ura împotriva românilor și a rușilor și nostalgia după unele succese pasagere. Țăranii de toate naționalitățile asistau la evenimente, cu oarecare uimire.

După numai 21 de ani de apartenență la România, bucovinenii au devenit martori oculari ai primelor consecințe ale celui de-al doilea război mondial izbucnit în urma uneltirilor lui Hitler și Stalin: prăbușirea și a patra împărțire a Poloniei. Când Stalin a încălcat, prin ultimatumul adresat României la 26 iunie 1940, acordul secret al tratatului Molotov-Ribentrop, Hitler i-a „chemat în patrie” (*heim ins Reich*) pe germanii din amândouă părțile limitei de demarcație dintre nordul sovietic și sudul rămas românesc al Bucovinei, denumindu-i „un fragment neviabil”. Cu această ocazie s-au manifestat pentru penultima oară acele relații prietenești interetnice dintre bucovineni, descrise drept unice: cei circa 75 000 de germani bucovineni s-au transformat în 95 000 de strămutați (Umsiedler); cei 20 000 de fugari supranumerari erau ucraineni și români din nordul sovietic al provinciei, care s-au reîntors mai târziu în România. Printre ei se găsea chiar și un evreu. Toate acestea s-au realizat datorită comisiei de repatriere germano-sovietice, în care reprezentantul germanilor bucovineni era un profesor, care funcționase până atunci la Universitatea românească din Cernăuți. Ultimul act analog a fost salvarea de deportarea în Transnistria a evreilor din Cernăuți de către primarul român al orașului.

Prăbușirea Poloniei, ai cărei martori au devenit bucovinenii, nu prezicea nimic bun. Ocuparea fără menajamente a nordului Bucovinei de către armata sovietică, retragerea organizată a populației germane și din sudul Bucovinei rămas românesc, deportările în masă din nord ale românilor, ucrainenilor și evreilor ca trădători, naționaliști, capitaliști și exploataatori ai poporului sau, pur și simplu, arbitrare, cărora le căzuseră victime dintre cei ce aclamaseră armata sovietică, au dat peste cap orice ordine rațională în simpatii și antipatii. Rezolvarea era clară de la bun început pentru poloni și, un an mai târziu, și pentru numeroși români: fuga. Camuflați ca germani, majoritatea orășenilor ca și mulți ucraineni au emigrat pseudolegal prin Germania, cum am arătat mai sus.

Pe cale ilegală, fuga se făcea, cu riscul vieții, în grupuri mici, peste granița cu România, încă imperfect păzită, sau deschis și demonstrativ, la lumina zilei, în lungi șiruri de căruțe, peste aceeași graniță, când participanții împreună cu familiile lor au fost măcelăriți mișelește la Fântâna Albă de trupele de securitate sovietice. Celor deportați în Siberia, separat bărbați de femei, le reușea uneori să revină după decenii în patria lor și să lase moștenire pentru viitor câte un document zguduitor și totuși omeneste echilibrat, ca povestirea unei țărânci dintr-un sat românesc de dincolo de Prut, aflat la numai câțiva kilometri de Cernăuți¹². Se pare că există deja o traducere germană a cărții Aniței Nandriș, dar nici un editor german nu este dispus să o tipărească. Cartea nu conține nici un cuvânt dușmănos; ea povestește numai despre suferințe, curaj și statornicie cu un talent literar pe care nimeni nu l-ar fi bănuț la o țărâncă ce a absolvit doar trei clase elementare. Cartea a fost premiată post-mortem de Academia Română.

O linie trasă cu un creion bont de mâna lui Molotov a pus brusc capăt raiului idealizat al legendarei „Elveții răsăritene”, unde unii ziceau că lupul și mielul pășteau pașnic unul lângă altul.

Astăzi, Bucovina este un teritoriu despărțit cu forța în două părți, în care trăiesc practic doar două naționalități. Germanii s-au expatriat „cu bagaje de refugiu” (*mit Fluchtgepäck*)¹³ din fața războiului ce urma să vină, părăsind „patria de ieri” (*Heimat von gestern*)¹⁴ pentru „acasă, în Reich”, patria lor de altădată. Dintre ucrainenii din nordul Bucovinei, mulți și-au găsit cu sila o nouă patrie în întinderile Rusiei. Ucrainenii de astăzi, în parte imigrați din Răsărit, văd în români pe dușmanii lor cei mai primejdioși, iar grupul etnic român rămas în nordul Bucovinei luptă pentru supraviețuirea sa națională. Românii din sud încearcă să mențină cu oarecare succes buna administrație tradițională și legăturile lor cu conaționali din nord, sunt toleranți față de ucrainenii care trăiesc printre ei, dar visează nostalgic la reunirea Bucovinei istorice. Evreii, amarnic dezamăgiți de regimul comunist sovietic, au emigrat în majoritate din toată România în Israel sau aiurea. Polonezii s-au reîntors în patria lor renăscută. Astfel, modelul viitoare Uniuni Eropene s-a spulberat.

Dacă, în ciuda tuturor deosebirilor de opinii și de situații, germanii din apusul Europei, ucrainenii din vestul Europei slave și românii din sud-estul Europei se simt îndemnați să se întâlnească unii cu alții și să schimbe idei, trebuie să admitem că în aceste întâlniri se reflectă o dorință comună: aceea ca toată Bucovina să facă din nou parte din Europa. Pentru germani, lucrul este oarecum firesc; în parte, din nostalgie; în parte, dintr-un interes deosebit pentru jumătatea ei nordică, în care nu

¹² Anița Nandriș-Cudla, *20 de ani în Siberia. Destin bucovinean*, București, Editura Humanitas, 1991.

¹³ Irma Bornemann și Rudolf Wagner (editori), *Mit Fluchtgepäck die Heimat verlassen ...* (Am părăsit patria cu bagaje de refugiu ...), Stuttgart / München, 1990.

¹⁴ Erwin Massier, Josef Talsky, B. C. Grigorowicz, *Bukovina, Heimat von gestern* (Bucovina, patria de ieri), Karlsruhe, 1956, ediția a 3-a, 1987.

prea locuieră, cu excepția Cernăuțiului, interes pe care aş vrea să-l pot descifra; în parte, datorită rolului lor de promotori ai unei extinse Uniuni Europene, care vor să-şi cunoască micropredecesorii. Românii, care formează o insulă romanică într-un ocean slav, legați de apus printr-o punte ugro-finică, au tins dintotdeauna în această direcție. Ucrainenii apuseni, care au petrecut cam tot atât timp ca supuși ai Austriei ca și românii bucovineni, cunosc avantajele și dezavantajele unei astfel de situații politice și atitudinea lor se deosebește fundamental de aceea a locuitorilor Ucrainei centrale și răsăritene, care se bazează pe o relație complicată de dragoste și ură față de rușii mari, această contradicție formând de secole o piedică în calea creării unui stat ucrainean atotcuprinzător. Românii le reușise formarea unui astfel de stat, iar România modernă își luase drept model Franța apuseană, centralistă și național-unitară. Acesta mi se pare a fi caracterul întâlnirilor noastre bi- și tripartite de la Rădăuți.

Deși ne-am lămurit că, din punctul de vedere al realizării unor relații interetnice ideale, Bucovina reprezintă o experiență neizbutită, cercetarea obiectivă a istoriei Bucovinei ar putea fi de folos pentru optimizarea condițiilor de încorporare a unor state noi în Uniunea Europeană. Din analiza rezultatelor se va putea învăța ce fel de măsuri și procedee trebuie evitate, dar și ce fel de lucruri este bine să fie făcute.

Cu greu s-ar putea găsi un bucovinean de oricare naționalitate care să nege că regimul austriac a adus Bucovinei anumite avantaje, care se simt și astăzi și la care am făcut și eu aluzie aici și cu alte ocazii¹⁵. Dar cele mai multe dintre înnoirile realizate odinioară au devenit astăzi firești, deși pe atunci erau considerate, și erau chiar extrem de progresiste, ca, de exemplu, sistemul judiciar și școlar, rețeaua de comunicații, modernă pentru acea epocă, sistemul de impunere și cadastrul, votul general și egal pentru parlamentul central (*Reichsrat*) și Sfatul Țării (*Landtag*) etc. A lua astăzi aceste înnoiri drept model pentru Uniunea Europeană este un nonsens.

Cea mai importantă măsură pozitivă și mereu valabilă este menținerea permanentă a păcii. Trăim în Europa, indiferent dacă ne place sau nu, adică într-o lume în care, în situații tulburi, sentimentele naționaliste mai câștigă, uneori chiar și în mai mare măsură decât în trecut, supremația. Cu cât mai deosebite sunt etniile care vin în atingere și cu cât mai intim este amestecul, cu atât mai primejdioasă este situația, căci cu atât mai mare este suprafața de contact și cu atât mai puțin evidente devin tensiunile acumulate. În timpuri liniștite, relațiile de vecinătate personale sunt, de obicei, calme și perturbările se propagă cu greu la depărtări mai mari. În vremuri neliniștite, ele pot duce totuși la explozii neașteptat de violente. Acesta este cazul Ulsterului și al Iugoslaviei și amenință relațiile algeriano-franceze și turco-germane în cadrul Uniunii Europene.

Popoare bine delimitate și aproximativ echivalente, se pot separa relativ ușor unul de altul, cum au făcut-o norvegienii și suedezii, cehii și slovacii, olandezii și

¹⁵ Radu Grigorovici, *Bucovina, fereastră către vest a Moldovei*, „Analele Bucovinei”. 1. 1. 1994, p. 7–13.

belgienii. Cu bună voință și dorință de pace, oameni de stat înțelepți au putut contribui esențial – în ciuda „amintirilor inutile și a certurilor zadarnice”, pentru a folosi cuvintele lui Goethe¹⁶ –, de exemplu, la înțelegerea dintre Franța și Germania, Italia și Austria, România și Bulgaria.

Mai problematice sunt insulele etnice, lingvistice și culturale. Autonomia totală duce la certuri permanente cu majoritatea etnică și la izolarea politică, culturală și profesională a insulei. Cum ar putea, de pildă, un secuieț care nu stăpânește limba română să apere eficace interesele conaționalilor săi în parlamentul central sau să practice medicina în afara enclavei? În prezent secuieții fac și una și alta excelent. De aceea locuitorii unei astfel de enclave sunt nevoiți să-și însușească două culturi, ca și orice elvețian de altfel.

Nu voi reveni aici asupra evenimentelor care au avut loc în Bucovina în trecut și pe care le-am analizat răspunzând la cele trei întrebări inițiale. Vreau doar să atrag atenția asupra faptului că multe dintre ele trebuie considerate drept semnale de avertizare negative în legătură cu dezvoltarea și extinderea Uniunii Europene.

În continuare, mă voi referi la alte aspecte stingheritoare în legătură cu integrarea țărilor din răsăritul Europei în uniunea proiectată și dominată de țările apusene și care se găsesc în sfera culturală.

În timpul celui de-al doilea război mondial mi-a fost dat să aud mereu de la camarazi germani că noi, românii, am fost supuși turci și că vorbim o limbă slavă. În cursul unei vizite recente la un muzeu de artă din Stuttgart, am aflat că renumitul sculptor Brâncuși a fost francez. În 1775, Bucovina a fost caracterizată drept o „terra deserta”, ceea ce n-am auzit niciodată spunându-se despre Germania după războiul de 30 de ani, după ce rămăsese doar cu o treime din populație. Pe comandantul trupelor de ocupație austriece, generalul Gabriel Splény, om foarte perspicace de altfel, nu l-a șocat că Austria ocupa primele două capitale ale Moldovei, Siret și Suceava, și n-a remarcat bisericile pictate în exterior ale unor mănăstiri bucovinene ce reprezintă monumente de artă unice ale unei culturi naționale de înalt nivel. Iar către sfârșitul secolului al XIX-lea, istoricul și etnograful Raimund Kaindl își scrijelește numele pe frescele bisericii mănăstirii Sucevița. Arta populară a românilor și ucrainenilor a fost admirată și chiar îndrăgită sincer de intelectuali germani veniți din afara țării abia atunci când romantismul o adusese la modă.

Ca dovadă că această subevaluare a istoriei culturale a românilor continuă și în prezent în istoriografia germană, mă voi folosi de recenta *Istorie a Bucovinei în epoca modernă* – a existat oare o Bucovină în evul mediu? – de Emanuel Turczynski¹⁷, care mai are subtitlul „Contribuție la istoria socială și culturală a unei regiuni care poartă pecetea Europei centrale” (Zur Sozial- und Kulturgeschichte einer mitteleuropäisch geprägten Landschaft).

¹⁶ Johann Wolfgang Goethe, *Zahme Xenien, VI, Den Vereinigten Staaten*.

¹⁷ Emanuel Turczynski, *Geschichte der Bukowina*.
<http://cimec.ro/> / <http://institutulbucovina.ro>

Faptul că la numai 120 de ani după Luther, mitropolitul Moldovei, Dosoftei, a creat prin traducerea mai multor cărți bisericești din slavona neînțeleasă de popor o limbă românească literară unitară și a răspândit-o în toate regiunile locuite de români prin tipărituri ale unor opere poetice, ale unor povestiri populare și ale unor compendii juridice, rămâne neamintit în această carte, altfel bogat documentată. Sau că profund cultivatul principe moldovean Dimitrie Cantemir, fugar din 1711 în Rusia, care petrecuse numeroși ani ca ostatic în Țarigrad și le crease turcilor prima scriere muzicală, în care s-au păstrat compoziții proprii, populare până în ziua de astăzi, care a scris în limba latină prima istorie a *Creșterii și decăderii Imperiului Otoman*¹⁸, publicată în mai multe traduceri, fiind ales membru corespondent al Academiei berlineze, de asemenea nu se amintește. A sa *Descriptio Moldaviae* se găsește într-adevăr pe lista surselor folosite, dar nu este citată nicăieri în text. Nici despre *Cronicul originii romano-moldovlahilor*, despre cele două romane și despre lucrările sale filozofice redactate în limba română, nu aflăm nimic.

După Turczynski, nu exista, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în Moldova, nici o viață culturală, în timp ce în Bucovina (citez) „existau mai multe culturi, sau, mai exact spus, culturile populare ale românilor, ucrainenilor și evreilor, pe de o parte și înalta cultură germană (deutsche Hochkultur), pe de alta”. În acest context, dedică prințului poeziei românești, Mihai Eminescu, un rând și jumătate, iar scriitorului evreu de limbă germană Emil Franzos, care considera Bucovina ca făcând parte din Semi-Asia, 20 de rânduri.

În legătură cu inaugurarea în 1875 a Universității cernăuțene de limbă germană, Turczynski amintește că prima propunere concretă de a transforma liceul latin din Cernăuți într-o școală superioară cu limbă de predare „romanică” a fost făcută de un „deputat român” din Constituanta de la 1848. Că era vorba de un țaran român din Voitinel, un sat de lângă Rădăuți, știutor de limbă germană, pe nume Mihai Bodnar, se trece sub tăcere. Dacă o idee similară, dar mai puțin concretă, provine simultan de la un poet german, prieten al românilor, Viktor Umlauff von Frankwell, îi aflăm numele. Universitatea „Franz Joseph” a fost inaugurată 26 de ani mai târziu, când, conform lui Turczynski, „condițiile pentru un astfel de proiect se schimbaseră radical, adică uzul limbii germane se răspândise larg”.

Nu se amintește, însă, că între timp, la Iași, în capitala Moldovei, la numai un an de la crearea României, „Academia Domnească” – ce exista din 1830 –, accesibilă numai fiilor de boieri, unde se preda în parte în limbi străine, fusese transformată în 1860 într-o universitate liber accesibilă, cu limba de predare – româna.

Tot atât de puțin se află din această sursă că teatrul orășenesc german din Cernăuți, inaugurat la 1906, în care aveau loc numai reprezentații în limba germană, avea un precursor mai încăpător la Iași. În anul 1896 se inaugurasă acolo Teatrul Național, de asemenea proiectat de arhitecții austrieci Fellner și Helmer –

¹⁸ Dimitrie Cantemir, *Incrementa atque decrementa Aulæ Othomanicæ*, traduceri: Paris 1733, Londra 1735, Hamburg 1755.

de altfel ca și cel de la Augsburg –, unde aveau loc spectacole nu numai în limba română.

Neamintite și neidentificate drept ale unor români rămân și multe nume ale unor români bucovineni proeminenți, formați de obicei în școli superioare germane și austriece.

Astfel, muzicologul Eusebiu Mandicevski (în ortografia austro-poloneză Eusebius Mandyczewski), fiul unui preot român, născut la Cernăuți, este amintit în text cu acest nume derutant, dar caracterizat doar drept compozitor. Dar faptul că pe baza titlului său de doctor în muzicologie de la Leipzig, a fost chemat, pe rând, ca profesor de teoria instrumentelor, de istoria muzicii, de contrapunct și de compoziție la Conservatorul din Viena, că a editat operele complete ale lui Schubert și Haydn, ca și ariile instrumentale ale lui J. S. Bach, că a fost arhivarul renumitei Societăți a prietenilor muzicii din Viena și a îndeplinit numeroase funcțiuni oficiale, fiind ales cetățean de onoare al Vienei, nu este menționat. Îl găsim însă în renumitul *Lexicon muzical* al lui Riemann, ca și în *Noul lexicon muzical* al lui Alfred Einstein din 1926. În acesta din urmă, este numit „unul dintre cei mai fini cunoscători ai literaturii clasice vechi și propriu-zise, apreciat fiind ca atare mai ales de Brahms”.

În zadar cauți în indicele de nume și în textul lui Turczynski numele lui Dimitrie Onciul, fiu de preot, născut în satul Straja. El apare numai în introducerea editorului Johannes Hoffmann și în indicele de literatură secundară al cărții, ca autor al unei contribuții din 1887 la o *Istorie a Bucovinei* elaborată pentru liceu, între 1888 și 1903, de Raimund Kaindl. De fapt, i se datorează o contribuție mai importantă la volumul *Bucovina* al lucrării *Monarhia austro-ungară în cuvinte și imagini*, apărută la Viena în 1889. Format la Viena, în Institutul pentru Cercetarea Istoriei Austriei, condus de profesorul Ottokar Lorenz, el se întoarce la Cernăuți ca profesor la Școala normală, iar după un conflict cu un inspector școlar, se stabilește la București, ca profesor universitar. Influențează în mod decisiv cercetarea istorică, prin metoda sa strictă de lucru și prin concepția sa deterministă despre evenimentele istorice și devine președintele Academiei Române.

Găsim, în schimb, numele fizicianului Wojciech Rubinowicz, care parcurge o carieră foarte asemănătoare. Aici aflăm locul său de naștere, Sadagura, și o scurtă prezentare a carierei sale academice – profesor la Universitatea din Varșovia, membru și președinte al Academiei Poloneze de Științe – și citim o scurtă eulogie despre Universitatea din Cernăuți, unde și-a început cariera.

Nici faptul că Paul Celan a studiat la Cernăuți, la Școala Medie reală finanțată inițial de Fondul Religionar Ortodox, că a scris la început în limba română și că și-a însușit la București, de la poezii simbolști, un nou limbaj poetic, care l-a influențat în mod determinant, nu se amintește.

Despre rolul ecumenic al facultății teologice cernăuțene se spune câte ceva, dar nu se ilustrează prin exemple convingătoare. Însăși existența unei facultăți greco-orientale de limbă germană era o curiozitate. Că facultatea nu era finanțată

de la bugetul de stat, ci de Fondul Religionar Greco-Oriental, se trece sub tăcere. În general, din toate prezentările instituțiilor create și administrate de stat nu se poate deduce cine contribuise la realizarea și funcționarea lor, chiar atunci când de ele profita numai populația care vorbea sau înțelegea limba literară germană, ca, de pildă, teatrul orășenesc german. La urma urmei, această populație reprezenta în Bucovina mult mai puțin de 20%, cât este astăzi populația românească în regiunea Cernăuți.

Faptul că Fondul Religionar a contribuit din belșug chiar la finanțarea campaniei Austriei în Bosnia-Herțegovina se știe, dar nu se amintește. Realitatea contrazicea flagrant statutele înființării sale.

Când Adolf Armbruster îi reproșează istoricului bucovinean Ion Nistor că a dat cărții sale *Istoria Bucovinei*, apărută postum, acest titlu, căci tratează de fapt istoria românilor bucovineni, pot fi, condiționat, de acord; atunci însă, acest reproș este, *mutatis mutandis*, cu atât mai valabil pentru cartea lui Em. Turczynski. Că se referă la Bucovina în epoca modernă este trivial, căci Bucovina a fost o creație a Imperiului Austriac din secolul al XVIII-lea, în timp ce epoca modernă începe, în mod convențional, la 1600. Că nu este istoria unui popor (*Volksgeschichte*), cum scrie autorul, este iarăși evident. Nici o istorie din lume nu menționează un „popor bucovinean”; pentru aceasta, populației Bucovinei îi lipseau elementele comune de limbă, credință și organizare statală care să-l diferențieze de vecinii săi. Or, ea nu se deosebea în 1775 prin nici unul din aceste elemente de bază de Moldova, iar mai târziu a devenit un teritoriu cu un caracter statal definit (*Kronland*), dar cu o populație pestriță, neunitară din toate punctele de vedere: limbă, credință, tradiții, trecut istoric și teritoriu de baștină, cu excepția limbii de stat germane. În ceea ce privește afirmația autorului că ar fi, în același timp, vorba de o istorie a poporului germano-austriac reprezentat de cei 80 000 de germani a căror patrie era Bucovina, nici unul din cei 18 președinți ai Țării nu era născut în Bucovina sau, cel puțin, cetățean al ei, se poate constata că este mai degrabă o eulogie nostalgică insuficient de bine camuflată pentru cunoscătorii realității, a răposatei monarhii austriece, decât o istorie a apariției acestei populații și a dispariției ei de pe teritoriul Bucovinei și a urmelor lăsate de această prezență, dar nicidecum o istorie a Bucovinei.

Am insistat asupra anumitor opinii recente, fiindcă ele conțin un avertisment care ni se pare important. Se știe și s-a dovedit că majoritatea covârșitoare a locuitorilor României actuale speră că vor fi primiți cât mai curând în Uniunea Europeană. Deocamdată, au scăpat de marea putere, Uniunea Sovietică. Dar sceptici cum sunt și cu experiența istorică pe care o au, ei se tem să nu fie înglobați din nou într-o Mare Putere demodată, fără a avea de fapt altă alegere valabilă. Ei ar vrea, pur și simplu, să se poată încrede în Uniunea Europeană.

Dar se ivesc stafii vechi. Dezmembrarea, potențial fatală pentru Serbia, dușmanul ereditar al Austriei, a Iugoslaviei într-un război intern de sfârtecere reciprocă; ipoteza mereu reiterată a unei instabilități a României din cauza

persecuțiilor la care sunt supuși maghiarii și țiganii, care să se încheie cu integrarea Transilvaniei, fără România, în Europa; afirmația că singura regiune răsăriteană în care existaseră condiții ideale de înțelegere între popoare fusese Bucovina, dar că aceste condiții nu mai există, din vina altora, și că meritul fusese acela al înțeleptei politici sistematice și reușite de conciliere a guvernului central austriac înaintea primului război mondial, toate acestea trezesc reminiscențe familiare. Care a fost realitatea, m-am străduit să demonstrez mai înainte.

Promotorul acestor tendințe se demască într-un volum omagial din 1991, în onoarea istoricului bucovinean Rudolf Wagner, care împlinea atunci 80 de ani. (Omagiatul nu are nici un amestec în cele ce urmează). Unul dintre gratulanți este membrul Parlamentului European, Otto von Habsburg. În mesajul său de felicitare se pot citi următoarele: „Istoria Bucovinei... este în orice caz cea mai bună dovadă de cum s-au putut unifica diferite popoare, cum să fie puse pe o linie comună, și toate acestea într-o atmosferă de libertate. După amara izgonire [nu cumva din partea românilor și ucrainenilor!] ați făcut totul, pentru a-i ține împreună pe concetățenii Dvs. în speranța unui viitor mai bun. Acum, când sărbătoriți a optzecea aniversare, vreau să-mi exprim dorința să mai ajungeți să vedeți Buchenlandul *liberat* [de cine?]. Multora această dorință li se va părea pur și simplu nepotrivită [de pildă mie!], cred însă ferm că această libertate va să vină. Am trăit în timpul din urmă atâtea lucruri frumoase, încât nu există nici un motiv pentru a nu privi în viitor cu optimism”. Între timp, domnul von Habsburg a reușit să treacă prin Parlamentul European o rezoluție urgentă împotriva României, cauzată de politica ei față de minorități, care periclitează, după părerea unora ca el, pacea. De atunci țiganii au atacat și au prădat complet un tren internațional în Bulgaria; în România așa ceva nu s-a întâmplat încă. Între secui și români încă n-a izbucnit un război civil, în Iugoslavia, da; iar Carpații formează și astăzi șira spinării a României și nicidecum granița dintre Europa și semi-Asia sau între România apuseană habsburgică și România răsăriteană sovietică.

În timp ce vechii austrieci, ucrainenii și românii cinstiți își dezvăluie mai mult sau mai puțin deschis opiniile lor opuse și se înfruntă în dispute scrise sau orale, anumiți epigoni ai celor dintâi se folosesc de un camuflaj primejdios: ei stau aparent în slujba integrării statelor Europei de răsărit și a înțelegerii reciproce a popoarelor lor, prescriind o rețetă doar aparent eficace, și anume aceea a monarhiei multinaționale habsburgice germano-austriece.

Dar Uniunea Europeană ar trebui să privească către un viitor nou și să se ferească de a alege drept model un trecut falimentar. Acesta conține o sămânță din care răsar structuri și atitudini învechite, destinate la rândul lor unei dispariții de obicei brutale. Cred că această avertizare ar trebui luată în serios.

Astăzi, românii nu-și doresc nimic mai mult decât integrarea lor într-o Uniune Europeană care să nu reia metodele și greșelile trecutului.

10. CONFERINȚA INTERNAȚIONALĂ ÎN PROBLEMELE BUCOVINEI

D. VATAMANIUC

Centrul de Studii „Bucovina”, cu sediul la Rădăuți, al Academiei Române organizează o conferință internațională în colaborare cu Bukowina-Institut din Augsburg, Centrul Bucovinean de Cercetări Științifice de la Universitatea din Cernăuți, Consiliul pentru Problemele Românilor de Pretutindeni al Guvernului României și asistă și Filiala „Bucovina” din Rădăuți a Uniunii pentru Europa din România. Lucrările Conferinței se țin la Rădăuți, între 31 mai și 3 iunie 1996 și la București, în Aula Academiei Române, în 5 iunie 1996. Tema conferinței, *Bucovina 1775–1862. Aspecte politice, sociale, culturale, economice și demografice*, propusă de Centrul de Studii „Bucovina”, privește o epocă cu implicații profunde în istoria provinciei. Anexată de Imperiul Habsburgic în 1775, pe căi diplomatice și, ulterior, prin ocupație militară, provincia desprinsă din Moldova, din care face parte integrantă, este trecută dintr-un sistem social-politic cu vechi tradiții, în alt sistem social-politic de civilizație și cultură. Situația nu este specifică numai Bucovinei, cum susțin istoricii interesați, ci se întâlnește pretutindeni în lume. Diferă numai căile și mijloacele. Imperiul Habsburgic anexează Țara de Sus a Moldovei ca mare putere imperialistă. Curtea din Viena considera că procesul de integrare a noii provincii în structurile imperiului putea fi asigurat și grăbit prin instituirea regimului de administrație militară. Generalul Gabriel Splény de Mihaldy, primul guvernator militar al provinciei, și Karl von Enzenberg, succesorul său, întocmesc evidențe ale localităților și populației și verifică titlurile de proprietate. Raportul întocmit de generalul Gabriel Splény, *Beschreibung der Bukowina*, pentru Curtea din Viena, și hărțile cadastrale sunt documente fundamentale pentru cunoașterea stărilor de lucru din Bucovina în anii administrației militare. Măsurile întreprinse de ea fixează regimul impozitelor, chestiune esențială pentru finanțele Imperiului Habsburgic, și scot de sub autoritatea Bisericii Ortodoxe Române și a celor care nu pot prezenta titluri de proprietate, mari suprafețe de pământ, pe care se întemeiază primele colonii germane între comunele românești. Sunt acțiuni prin care se pune în aplicare politica de germanizare a provinciei. După un deceniu de administrație militară, Curtea din Viena încorporează Bucovina, în 1786, în provincia imperială Galiția, ca al 19-lea cerc administrativ. Măsura aceasta favorizează procesul de imigrare al populației galițiene și conduce la modificarea structurii demografice a provinciei în

defavoarea românilor, populația autohtonă. Acest proces este favorizat și de boierii români, care aduc pe moșiile lor galițieni, mână ieftină de lucru. Revoluția din 1848 stârnește ecou în Bucovina și înscrie între principalele revendicări dobândirea autonomiei provinciei. Vor mai trece aproape două decenii până ce acest deziderat va fi îndeplinit, în 1862.

Conferința internațională de la Rădăuți nu-și propune, prin natura lucrurilor, să dea răspunsuri definitive la problemele complexe din această epocă. Sunt puse în discuție mai multe aspecte. Este examinată politica dusă de Curtea din Viena față de Principatele Române și față de naționalitățile din cadrul administrației imperiale. Orientarea spre federalism și centralism joacă un rol important în dezvoltarea conștiinței naționale în Bucovina și are implicații în formarea elitei românilor bucovineni. Raportul generalului Gabriel Splény este un document de referință pentru cunoașterea politicii de integrare a provinciei în structurile imperiului. Sunt examinate formarea infrastructurii economice, nivelul de dezvoltare a agriculturii și a căilor de comunicație. Rezultate importante se aduc, sub raportul informației, cu privire la orașul Cernăuți, care devine dintr-un sat capitala provinciei și cel mai important centru economic și cultural la marginea imperiului. Revoluția din 1848 ocupă un loc aparte în comunicările de la această reuniune internațională, fapt explicabil prin rolul pe care îl joacă în pregătirile pentru desprinderea Bucovinei de Galiția și recunoașterea provinciei ca ducat, cu administrație proprie și cu legături nemijlocite cu capitala imperiului. Studiul consacrat activității teatrului german din Cernăuți, prezentată comparativ cu cea a teatrului românesc, oferă o privire asupra mișcării culturale din Bucovina și după 1862.

Conferința internațională de la Rădăuți în problemele Bucovinei dă publicității o *Declarație* a participanților la lucrările ei:

DECLARAȚIA

participanților la Conferința internațională
*Bucovina – 1775–1862. Aspecte politice, sociale,
economice, culturale și demografice,*
ținută la Rădăuți între 31 mai – 3 iunie 1996

Reprezentanții celor trei instituții științifice de la Augsburg, Cernăuți și Rădăuți, care se ocupă cu cercetarea istoriei și culturii Bucovinei, constată că:

1. S-a confirmat în mod strălucit necesitatea cercetării științifice a Bucovinei în colaborare interdisciplinară și internațională;
2. A oferit posibilitatea unei discutări serioase a acestei problematice;
3. A constatat un acces diferențiat al oamenilor de știință din țările participante la diferitele surse istorice;
4. A ajuns la concluzia că astfel de simpozioane sunt necesare pentru cercetări științifice destinate unei colaborări internaționale.

Conferința face următoarele propuneri:

1. Conferințele cu astfel de tematică să aibă loc la un interval de cel puțin doi ani, cu schimbul, în unul din cele trei orașe – Rădăuți, Cernăuți, Augsburg –, cu scopul de a realiza o apropiere a diferitelor puncte de vedere, precum și publicații comune;
2. Tema și locul manifestărilor vor fi fixate de fiecare dată prin discuții în comun;
3. Cele trei instituții vor lărgi, de asemenea, cooperarea lor prin schimbul regulat de cărți, reviste și alte surse;
4. În afară de acestea, ar fi de dorit ca cercetătorii să-și însușească un minimum de cunoștințe în limbile de lucru (română, germană, ucraineană);
5. Se va căuta ca textele comunicărilor să fie înaintate din timp în cele trei limbi, în vederea discutării preliminare a punctelor de vedere contradictorii. În scopul acesta, oamenii de știință vor fi invitați cu câteva zile înaintea conferinței respective.

Participanții la conferință sunt convingși că realizarea acestor măsuri va mări eficiența conferințelor în sensul unei îmbunătățiri a relațiilor dintre țările noastre.

Rădăuți, 3 iunie 1996

Ortfried Kotzian
Oleg Panciuc
D. Vatamaniuc

Conferința internațională în problemele Bucovinei își încheie lucrările în Aula Academiei Române, la care participă și conducerea înaltului for de cultură. Se reafirmă principiile din *Declarația* de la Rădăuți.

Conferința internațională organizată de Centrul de Studii „Bucovina” de la Rădăuți în colaborare cu celelalte instituții de cercetare și organisme guvernamentale reunește, pentru prima dată într-o dezbatere publică, cercetătorii din România, Germania și Ucraina, care se ocupă de problemele Bucovinei. Aduce rezultate remarcabile în domeniile pe care le abordează și creează un climat de responsabilitate în dezbateri, garanție pe mai departe, pentru o bună colaborare. Stabilește ca temă de cercetare pentru reuniunea următoare *Bucovina între 1862 și 1918* și își va ține lucrările la Augsburg sau Cernăuți.

II. RELAȚIILE DINTRE SOCIETĂȚILE STUDENȚEȘTI ROMÂNE ȘI GERMANE DE LA UNIVERSITATEA DIN CERNĂUȚI, CA MODEL DE ÎNȚELEGERE INTERETNICĂ (1875–1938)*

Acad. VLADIMIR TREBICI

Universitatea din Cernăuți a fost inaugurată la 4 octombrie 1875, în capitala ducatului Bucovina din fosta monarhie austro-ungară. Căpătând numele patronului său, împăratul Francisc Iosef I, „Alma Mater Francisco-Josefina”, noua instituție de învățământ superior era destinată tuturor naționalităților din acea vreme, ca „Deutschsprachige Nationalitäten-Universität”, având deci germana ca limbă de predare.

Caracterul „multinațional” al universității se explică prin structura etnică a populației Bucovinei, ca rezultat al istoriei provinciei în cei o sută de ani (1775–1875) de stăpânire habsburgică.

La înființare, universitatea avea două facultăți: drept și filozofie (aici intrau și științele exacte), cărora li s-a adăugat Facultatea de Teologie (greco-orientală), aceasta fiind preluată de la Institutul Teologic din Cernăuți (înființat în 1827). După „românizarea” universității (1920), s-a mai înființat Facultatea de Științe, desprinsă din Facultatea de Filozofie. Dacă în primul an de existență universitatea număra circa 200 de studenți, în anul universitar 1937/38 numărul acestora s-a ridicat la circa 2 500.

Din interesanta istorie a *Almei Mater* cernăuțene, vom desprinde numai capitolul societăților studențești care au avut, în întreaga lor perioadă de existență (1875–1938), un rol deosebit de important. Nu se va reitiera istoria lor; autorul se va referi numai la anii 1933–1938 și se va baza, în principal, pe propriile sale amintiri¹.

* Comunicare prezentată în 30 mai 1996, la Conferința internațională de la Rădăuți, organizată de Centrul de Studii „Bucovina” în colaborare cu Filiala „Bucovina” din Rădăuți a Uniunii pentru Europa din România.

¹ Autorul, născut în anul 1916, în satul Horecea-Mănăstirii (Cernăuți), după terminarea Liceului „Aron Pumnul”, în 1933, s-a înscris la Universitatea din Cernăuți, absolvind în 1938 și respectiv 1939, Facultatea de Litere și Filozofie, precum și Facultatea de Drept. A fost membru al Întrunirii Academice Române „Bucovina”, deținând în semestrul de iarnă 1935/36 funcția de „vulpan”.

Apărute în diferiți ani ai universității și organizate pe criterii naționale, fiecare societate a avut propria sa istorie. În perioada 1933–1938, existau următoarele societăți: Alemannia, Arminia, Teutonia și Frankonia (germane); Ognisko și Lechia (poloneze); Ciorno More și Zaporoje (ucrainene); Hașmonea, Hebronia, Zephir, Emunah și Heatid (evreiești) și șase societăți academice românești. În total, 20 de societăți la o universitate atât de mică.

Modelul societăților studentești a fost preluat din tradiția universitară germană, existentă și în Austria. Aici s-ar putea vorbi despre istoria lor multiseclară (dacă ne gândim numai la universitățile Heidelberg și Jena), dar nu este locul pentru o asemenea istorie. Forma lor de organizare era de „Burschenschaft”, „Verbindung” sau „Korps”. Multe din ele practicau *mensura* (duel studentesc), membrii ei erau obligați să dea satisfacție în chestiuni de onoare, purtau semne distinctivă (șepci de diferite culori, panglici), la ocazii solemne conducătorii unor asemenea societăți purtau costume specifice, săbii („rapire”), respectau un anumit ritual, de pildă, festivitatea de deschidere a semestrului de iarnă se numea *comers*, cu un program riguros, balurile, seratele etc. Modelul visat era viața studentească de la Heidelberg.

Societățile din perioada 1933–1938 ale studenților români au fost șase la număr. Prima, „Junimea” (1878), era succesoarea glorioasei „Arboroasa”, înființată în 1875 și desființată de autoritățile austriece, în 1877, în urma celebrului proces intentat împotriva conducătorilor ei: Ciprian Porumbescu, Zaharia Voronca, Constantin Morariu, Eugen Siretean și Orest (Ortisie) Popescu. Avea cel mai mare număr de membri – mulți dintre aceștia au devenit personalități universitare sau administrative – și desfășura cea mai bogată activitate.

A doua, „Bucovina”, având denumirea Întrunirea Academică Română „Bucovina”, a fost înființată în 1880, de către un număr de junimiști. Modelul ei a fost *Burschenschaft*-ul german. A treia, în ordine cronologică, a apărut Academia Ortodoxă (1884), ai cărei membri erau studenții teologi. În 1905, a luat ființă Societatea Academică Română „Dacia”, în 1910, a fost creată Întrunirea Academică Română „Moldova”, soră a Întrunirii Academice Române „Bucovina”, iar după primul război mondial a apărut Cercul Studentesc „Arboroasa” (1921), care își propunea să-i reunească pe toți studenții români. În perioada interbelică, a luat ființă Centrul Studentesc Cernăuți, afiliat la Uniunea Națională a Studenților Creștini Români (U.N.S.C.R.).

Din cele șase societăți studentești românești, numai două erau „conservative”: „Bucovina” și „Moldova”. Cum am mai spus, modelul lor era cel al *Burschenschaft*-urilor germane: uniforme specifice, duelurile studentești, ritualurile clasice, având la bază regulamente (*comment*). S-a discutat, în epocă, dacă era justificat modelul german pentru o societate studentească românească. Înainte de a aborda această problemă, să spunem că societățile germane, poloneze, ucrainene și evreiești (cu puține excepții) erau și ele „conservative”. Adoptarea unui asemenea model era dictată de grija de a-i feri pe studenții români de a deveni

membri ai societăților studențești germane și de a-și pierde astfel identitatea națională. La universitățile din Vechiul Regat (Universitatea din Iași, înființată în 1860 și Universitatea din București – 1864), acest lucru era de neconceput. Dar asemenea societăți nu erau necesare, deoarece toți studenții erau români. S-ar putea aminti tradiția franceză care avea alte particularități. Judecând astăzi, putem spune că pentru studenții români de la Universitatea din Cernăuți această formă de organizare era una de apartenență la Europa Occidentală. Să reamintim că pentru fiecare naționalitate, societățile studențești erau forme de păstrare a identității naționale, de formare a idealurilor naționale. Intelectualitatea fiecărei naționalități din Bucovina istorică datorează mult acestor societăți.

Fiind organizate pe principii naționale, societățile studențești stabileau relații între ele pe baza acestui criteriu. Trebuie spus – problema merită un examen aprofundat – că, în întreaga perioadă 1875–1938, societățile românești nu au avut legături cu cele ucrainene și cele evreiești. Explicația trebuie căutată în întreaga istorie a Bucovinei, în situația politică a acestei provincii.

Cu privire la societățile studențești române se cuvine precizat faptul că între ele relațiile erau de prietenie și că existau declarații de recunoaștere reciprocă, cu unele excepții efemere, cum a fost cazul Societății Academice „Dacia” – la înființarea acesteia – și al Cercului Studențesc „Arboroasa”, diferende curând aplanate. Un principiu important era acela că politica era interzisă în interiorul societăților.

Ne vom referi la relațiile dintre Întrunirile Academice Române „Bucovina” și „Moldova” cu cele germane „Alemannia”, „Arminia”, „Teutonia” și „Franconia”. Primele trei erau „consecutive”, purtau însemnele specifice, practicau *mensura*, dădeau satisfacție necondiționată, ritualul studențesc se desfășura după *Comersbuch* – culegere de cântece studențești –, ierarhia comporta un „senior”, „cosenior” (un maestru în scrimă) și un „Fuchsmajor” care se ocupa de educația studenților din anul întâi. Primul grad era de *Fuchs* („vulpoi”); după baterea mensurii regulamentare, un *Fuchs* devenea *Bursche* („fărtate”); după terminarea studiilor, după trecerea unui număr de ani, în cadrul unei solemnități, erai proclamat *alter Herr* („domn bătrân”). Ce mai, o organizare foarte riguroasă, care ar aminti de celebrele societăți secrete! Dar nu francmasonice. Fiecare student avea un *Leibbursche*, expresie devenită în românește „fărtate de suflet”, un fel de naș pe toată viața. Să mai adăugăm că fiecare societate studențească avea sediul său, numit „cabinet” (în limba germană *Bude*), unde se desfășurau cele mai multe activități.

Cu aceste trei societăți germane – prima era „Korps”, celelalte două erau „Burschenschaft”-uri – „Bucovina” și „Moldova” aveau cele mai strânse legături. Dintre celelalte societăți, singura cu care existau asemenea relații era „Lechia” (poloneză). „Franconia”, fiind o societate confesională (catolică), relațiile era doar prietenești: aceasta nu practica *mensura*. Membrilor săi li se spunea, ironic, *Milchtrinker*; la celelalte societăți, băutura oficială era berea, al cărei consum la ocaziile oficiale era prevăzut în „regulamentul” de bere.

În ce constau deci relațiile dintre „Bucovina” și „Moldova” și cele germane „Alemannia”, „Arminia”, „Teutonia”? Mai întâi, ele s-au recunoscut reciproc, în care scop au fost bătute „mensurile de recunoaștere”. În cazuri speciale, se băteau „mensurile pro Patria suite”. Apoi, membrii acestor societăți puteau bate între ei mensuri „regulamentare”, mensuri „contrahate” – un fel de dueluri pe chestii de onoare – și temutele „mensuri de pedeapsă”. Un Fuchs de la „Bucovina”, de exemplu, săvârșind o abatere de la regulamentele Întrunirii, trebuia pedepsit. În acest scop, conseniorul „Bucovinei” se adresa conseniorului de la „Alemannia”, „Arminia” sau „Teutonia” ca să desemneze pe unul din cei mai buni mânuitori de rapir să-l pedepsească pe *Fuchs*-ul vinovat. De obicei, mensura se încheie înainte de termen, prin părăsirea terenului de către fuchsul pedepsit, la avizul medicului, când rana era periculoasă („Abfuhr”). Alt tip de mensuri erau cele „contrahate”. Cu membrii altor societăți, nonconservative, chestiunile de onoare se rezolvau pe calea duelului cu sabia. Aceeași soluție se aplica și în cazul ofițerilor.

Cel mai important eveniment studentesc era *comers*-ul, o întrunire organizată de fiecare societate la deschiderea anului universitar („comersul de iarnă”). Iată cum s-a desfășurat *comersul* organizat de Întrunirile Academice Române „Bucovina” și „Moldova” la deschiderea anului academic 1935–1936. Acesta a avut loc la restaurantul „Astoria”, cel mai elegant restaurant. Din timp, erau lansate invitații rectorului universității, profesorilor, unor personalități politice și, bineînțeles, societăților studentești prietene: „Junimea”, „Dacia”, „Arboroasa”, „Academia ortodoxă” (românești); „Alemannia”, „Arminia”, „Teutonia”, „Franconia” (germane) și „Lechia” (poloneză). Ținuta era de mare protocol: cei de la societățile conservative erau în costume specifice, cu rapire (*in vollem Wicks*, de unde românescul „a te îmbrăca la marele fix”); ceilalți, în frac sau smoking, haine negre. Costumul național românesc era și el considerat de „gală”. Masa banchetului era împărțită în două: „masa de sus” și „masa de jos” (aici erau *fușii*). „Prezidiul” era deținut de „senior”, „contrariul” era de obicei „vulpanul”. Ritualul cuprindea: discursuri omagiale la adresa rectorului și altele, salutarile celorlalte societăți studentești (cele străine erau rostite în limbile respective). Cântecele studentești erau executate de cei prezenți, după cartea cântecelor studentești, întocmită de Filimon Taniac, multe preluate din culegerea lui Ciprian Porumbescu, destinată studenților de la „România Jună”. Printre acestea: *Tricolorul*, *Pe-al nostru steag e scris unire*, *Cântecul gîntei latine* și, bineînțeles, *Gaudeamus igitur* și *O, trai ferice de student*, preluat de la societățile germane. Atmosfera devenea tot mai prietenoasă: profesori și studenți, români, germani și polonezi fraternizau în această atmosferă tinerească. La aceasta contribuia și... berea! După partea oficială, când profesorii și reprezentanții autorităților se retrăgeau, urma dansul, care ținea până în zori.

Asemenea „Comers”-uri se organizau și de către celelalte societăți: cele germane la „Deutsches Haus”, cele poloneze la „Dom Polski”.

Alte prilejuri erau marile baluri și seratele dansante, uneori șezătorile culturale. Fiind vorba de relații interetnice, trebuie amintit că studenții cernăuțeni

proveneau, în cea mai mare parte, de la liceele din Cernăuți, Suceava, Rădăuți, Storojineț, Câmpulung-Moldovenesc, unde elevii erau români, germani, polonezi, deci prietenii de pe băncile liceelor se continuau la universitate, adică în cadrul societăților studențești.

Fiind vorba de baluri și de serate, în cultivarea relațiilor interetnice un rol important l-au avut studentele. Multe idile de pe vremea studenției s-au transformat în căsătorii mixte, despre care s-ar putea scrie un studiu special. Aș putea cita din memorie mai multe cazuri, inclusiv din propria familie. În 1938, prin decret regal, au fost desființate toate societățile studențești. S-a dus frumoasa viață de student! În 1940, germanii din Bucovina au fost repatriați în Germania.

S-a vorbit – se va vorbi și în viitor – despre Bucovina ca model de conviețuire interetnică și interconfesională. Societățile studențești amintite în această evocare pot fi citate ca exemple în acest sens, drept precursori ale Europei de mâine. Fiind prin excelență naționale, ele împărțeau totodată valorile europene.

Astăzi, în 1996, foștii studenți de pe vremuri de la Universitatea din Cernăuți, membri ai „Arminiei”, „Teutoniei”, „Alemanniei” și „Bucovinei”, trăitori în Germania, se întâlnesc în fiecare an la Prien an der See, săvârșind același ritual studențesc. Întâlnirea este organizată de „Asociația Domnilor Bătrâni”, cuprinzând foștii studenți cernăuțeni. Aceleași „Salamandre”, aceleași „Kneipe”, același ritual din care nu lipsesc *Gaudeamus igitur* și, bineînțeles, nostalgicul *O, alte Burschenherrlichkeit, wohin bist du verschwunden!* („O, trai ferice de student, din timpuri depărtate, / Te-ai dus și'n veci n-ai să revii cu scumpa-ți libertate!).

Dar, mai ales, aceeași prietenie și colegialitate. Președintele are ... 93 de ani, iar cel mai „tânăr”, cu care sunt în corespondență, a împlinit și el 85 de ani...

Printre ei, cunoscutul istoric al Bucovinei, dr. Rudolf Wagner.

O, tempora, o, mores!

12. EMINESCU ȘI FEDERALIZAREA EUROPEI*

D. VATAMANIUC

Problema federalizării Europei se pune în discuție, cu precădere, în a doua jumătate a secolului trecut, teoreticienii și susținătorii ei fiind Konstantin Frantz, în Germania, František Palacky, în Cehia, și Nikolai Iakovlevici Danilevski, în Rusia. Condițiile social-politice disting Europa Occidentală față de Europa Centrală și aceasta față de Europa Răsăriteană, deci scopurile urmărite și căile de realizare ale acestui proces sunt diferite.

Eminescu se implică în această dezbatere europeană, după cum se vede din manuscrisele sale și din articolele pe care le publică în presă. Poetul român judecă federalizarea Europei din perspectiva țării sale și multe dintre constatările pe care le face sunt și astăzi de cea mai mare actualitate.

Lucrarea lui Konstantin Frantz, *Die Naturlehre des Staates als Grundlage aller Staatswissenschaften*, tipărită în 1870, figurează într-o listă bibliografică din manuscrisul eminescian 2291, 5^v, listă în care sunt trecuți Lorentz Stein și Robert Zimmermann, profesorii săi la Universitatea din Viena, și Eugen Dühring, profesorul său la Universitatea din Berlin.

Konstantin Frantz (1817–1891) studiază matematica și fizica și tipărește lucrarea *Philosophie der Mathematik*, la Leipzig, în 1842. Se orientează, mai întâi, spre filozofia lui Hegel, apoi spre cea a lui Schelling. Mai importantă, în această privință, este lucrarea *Schellings positive Philosophie*, tipărită în trei părți, la Kothen, între 1879 și 1880.

Înainte de a fi teoreticianul federalizării Europei, Konstantin Frantz se ocupă de „fiziologia” statului și consacră acestei probleme lucrarea *Vorschule zur Physiologie der Staaten*, tipărită la Berlin, în 1857¹. În lucrarea notată de Eminescu în manuscrisele sale, el prezintă statul ca un produs al naturii, și nu libertatea, ci necesitatea formează baza sa. „Der Staat entsteht durch natürlich Kräfte – se arată în manuscrisul eminescian – und ist nach seiner Grundlage ein «Naturproduct». Nicht freiheit, sondern Notwendigkeit bildet die Basis der Staaten, und diese gilt

* Comunicare prezentată la Simpozionul Filialei „Bucovina” din Rădăuți a Asociației „Uniunea pentru Europa din România”, ținut la Rădăuți în 31 mai 1996.

¹ D. Vatamaniuc, *Publicistica lui Eminescu*, București, Editura Minerva, 1996, p. 43–47.

nicht für die alte Welt, sondern auch für die neue Welt”². Eminescu transcrie acest text dintr-o recenzie a lui Rudolf Doehn, *Versuch einer neuen Staatstheorie von Konstantin Frantz*, publicată în revista „Blätter für literarische Unterhaltung”, în 27 aprilie 1871³. Eminescu transcrie selectiv din recenzia publicată în revista germană, însă fragmentele păstrate în manuscrisul 2285, 170 r.v.–172 r. se înfățișează ca un text coerent în desfășurarea sa⁴. Important este faptul că Eminescu pledează și el pentru statul natural, în termenii cercetătorului german, și această teză este frecvent invocată în articolele sale din „Timpul”, cotidianul bucureștean. „Scriitorii, cari în privirea ideilor lor politice, sunt foarte înaintați – scrie Eminescu în „Timpul” din 11 decembrie 1877 – au renunțat totuși de-a mai crede că statul și societatea sunt lucruri convenționale, răsărite din libera învoială reciprocă între cetățeni, nimeni, afară de potaia de gazetari ignoranți, nu mai poate susține că libertatea votului, întrunirile și parlamentul sunt temelia statului. De sunt acestea sau de nu sunt, statul trebuie să existe și este supus unor legi ale naturii, fixe, îndărătnice, neabătute în cruda lor consecință”⁵. Eminescu adoptă în prezentarea unei chestiuni abstracte, ca natura statului, conversația familiară, cu expresii populare, pentru a fi înțeles de cecul larg de cititori ai unui ziar politic.

Konstantin Frantz este și teoreticianul federalizării Europei și consacră acestei probleme mai multe lucrări: *Die Wiederherstellung Deutschlands*, tipărită la Berlin în 1865; *Die neue Deutschland*, tipărită la Leipzig, în 1871. Mai importante sunt lucrările *Der Föderalismus als das leitende Princip für die sociale, staatliche und internationale Organisation unter besonderer Bezugnahme auf Deutschland kritisch nachgewiesen und constructiv dargestellt*, tipărită la Mainz în 1879 și *Die Weltpolitik unter besonderer Bezugnahme auf Deutschland*, în trei volume, tipărită la Chemnitz, în 1882–1883. Konstantin Frantz pledează pentru o Germanie Mare, cu o Constituție federativă pentru Europa Occidentală și pentru o alianță cu Anglia. Își încheie lucrarea *Der Föderalismus...*, cu o concluzie a demersului său, pe care ține să o sublinieze: „Europa ist durch Deutschland gefallen, muss es wieder emporsteigen”⁶.

Eminescu reține din lucrările lui Konstantin Frantz, privind federalizarea Europei Occidentale, opinia cercetătorului și omului politic, potrivit căreia, prin această acțiune se punea capăt definitiv militarismului. „Nur eine allgemeine Conföderation der europäischen Staaten – arată Eminescu în manuscrisul 2285,

² M. Eminescu, *Opere XV. Fragmentarium. Addenda ediției*, București, Editura Academiei Române, 1993, p. 585–586.

³ D. Vatamaniuc, *op. cit.*, p. 47.

⁴ M. Eminescu, *Opere XI. Fragmentarium*, p. 584–587. Textul original în limba germană, cu traducere în limba română.

⁵ M. Eminescu, *Opere X. Publicistica*, București, Editura Academiei Române, 1989, p. 17.

⁶ K. Frantz, *Der Föderalismus als das leitende Princip für die sociale staatliche und internationale Organisation, unter besonderer Bezugnahme auf Deutschland kritisch nachgewiesen und constructiv dargestellt*, Mainz, Verlag von Franz Kircheim, 1879, p. 443.

172 r. – würde ihre gegenseitigen Eroberungstendenzen für immer beseitigen und den Militarismus gründlich vernichten”⁷.

Eminescu aplică teza lui Konstantin Frantz cu privire la natura statului la realitățile social-politice din țara noastră și reține și teza sa, potrivit căreia, federalizarea Europei Occidentale va înlătura militarismul. Această previziune a teoreticianului german din secolul trecut pare să se îndeplinească în secolul nostru.

Federalizarea Europei Centrale, cu alte cuvinte a Imperiului Habsburgic, a constituit preocuparea dominantă a popoarelor de sub stăpânirea Curții de la Viena după încheierea pactului dualist austro-ungar în 1867. Armatele austriece suferiseră grele înfrângeri în luptele de la Magenta (4 iunie 1859) și Solferino (24 iunie 1859) împotriva Franței și Sardiniei și, de asemenea, în războiul cu Prusia din 1866. Armatele imperiale sunt nimicite la Königgratz și lasă drum liber celor prusiene să înainteze spre Viena. Guvernele ungare speculează – ca întotdeauna – situația grea a Curții din Viena și obțin încheierea pactului dualist prin care își asigură dominația deplină asupra popoarelor de dincoace de râul Leitha, care separa Austria de Ungaria. Dualismul ținea, arată G. Barițiu, ca popoarele de „peste râul Leitha să fie supuse germanilor, iar cele de dincoace, maghiarilor, două popoare domnitoare și opt supuse ascultătoare, două limbi suverane și opt aruncate după ușă”⁸. Încheierea pactului dualist determină popoarele de sub stăpânirea Curții din Viena și a Budapestei să întreprindă ample acțiuni de protest și să se solidarizeze în lupta comună pentru apărarea drepturilor lor.

Personalitatea cea mai importantă din Europa Centrală care s-a pronunțat pentru federalizare este František Palacky, considerat și de Erich Zöllner, istoricul Austriei, unul din capetele „luminate excepționale”, care ocupă „primul loc” în viața politică și culturală a cehilor⁹.

František (Frantz) Palacky (1798–1876) face studii juridice la Bratislava și Viena, conduce Muzeul Național din Praga și editează buletinul acestei instituții între 1827 și 1838. Publică numeroase lucrări, dintre care cea mai importantă rămâne *Geschichte von Bohemen*, în cinci volume, tipărite la Praga între 1836 și 1864. Palacky elaborează, împreună cu Francisc Ladislaus Riegen (1818–1903), ginerele său, unul din marii oratori în Parlamentul din Viena¹⁰, planul de federalizare a Europei Centrale. Acest plan avea în vedere identitatea națională a popoarelor și egalitatea lor pentru dezvoltarea politică și culturală.

Problema federalizării Imperiului Austro-Ungar îi preocupa îndeaproape și pe românii din Transilvania, care se considerau solidari cu cehii. Alexandru Roman,

⁷ M. Eminescu, *Opere XV. Fragmentarium*, București, Editura Academiei Române, 1993. p. 585, 586.

⁸ G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, III, Sibiu, în edițiunea autorului. Tipografia W. Kraft, 1894, p. 393.

⁹ Erich Zöllner, *Istoria Austriei de la începuturi până în prezent*, ediția a VIII-a, vol. I. Traducere de Adolf Armbruster, București, Editura Enciclopedică, 1997. p. 434.

¹⁰ M. Eminescu, *Opere XI. Publicistica*, București, Editura Academiei Române, 1984. p. 131.

profesor de limba și literatura română la Universitatea din Budapesta, fondează în 3/15 ianuarie 1868 ziarul „Federațiunea”, care apare la Pesta până în 29 februarie/12 martie 1876, ca organ de presă a românilor transilvăneni pentru federalizarea Imperiului Austro-Ungar.

Eminescu își inaugurează publicistica prin colaborarea la „Federațiunea” și se implică în susținerea federalizării Imperiului Austro-Ungar. Publică, în ziarul lui Alexandru Roman, succesiv, trei articole: *Să facem un congres, În unire e tăria și Echilibrul*, între 5/17 aprilie 1870 și 29 aprilie/11 mai 1870¹¹. Eminescu lansează de fapt un manifest prin care cere românilor transilvăneni să organizeze un congres în care să-și formuleze energic și explicit toate revendicările de ordin național, politic și cultural. „E timp să declarăm neted și clar – cere Eminescu în primul articol – că în țara noastră (căci este a noastră mai bine decât a orișicui) noi nu suntem nici vrem să fim maghiari ori nemți. Suntem români, vrem să fim români și cerem egala îndreptățire a națiunii noastre”¹². Eminescu integrează în cel de-al doilea articol un extras, în traducerea sa, din editorialul *Einheit nacht Stark*, publicat în „Politik”, ziar ceh, în 13 aprilie 1870. Se cere aici, în termeni energici, federalizarea Imperiului Austro-Ungar. „E de trebuință – scrie ziarul ceh – ca să se creeze o adevărată federațiune a popoarelor, în care unul să stea pentru toți și toți pentru unul: o federațiune care să garanteze dezvoltarea liberă a fiecărui popor și care să apere dreptul special al fiecărei țări”¹³.

Eminescu cere românilor transilvăneni să se alătore popoarelor nemulțumite din Imperiul Austro-Ungar, „căci mâini va fi prea târziu, mâini chiar se vor bucura numai aceia de fructele răsturnării constituțiunii cari vor fi ajutat a o răsturna”. În cel de-al treilea articol, Eminescu atacă bazele constituționale ale dualismului, pe care-l numește „o ficțiune diplomatică” și condiționează însăși existența Austriei de federalizare, prin care toate popoarele să se bucure de drepturi egale în stat. „Toate popoarele – conchide Eminescu – sunt setoase de viață proprie, și numai din egala îndreptățire a tuturor se va naște echilibrul. Atunci numele «Austria» va fi sinonim cu «pacea»”¹⁴. Poetului i se intentează, pentru articolul din urmă, un proces de presă a cărui urmare nu o cunoaștem, în absența dosarului de trimitere în judecată¹⁵.

František Palacky este privit și de Eminescu drept personalitatea cea mai importantă din Europa Centrală în lupta pentru federalizarea Imperiului Austro-Ungar. Poetul îi consacră o frumoasă prezentare în „Curierul de Iași” în mai 1876, în care evocă contribuția sa pe tărâm științific și în viața politică. Istoricul

¹¹ M. Eminescu, *Opere IX. Publicistica*, București, Editura Academiei Române, 1980, p. 88–97.

¹² *Ibidem*, p. 89–90.

¹³ *Ibidem*, p. 91.

¹⁴ *Ibidem*, p. 97.

¹⁵ Radu Economu, *M. Eminescu în confruntarea cu justiția*, București, Editura Lumina Lex, 1993, p. 9–41.

și omul politic ceh era, în opinia sa, „reprezentantul principal al naționalității cehești”¹⁶.

Federalizarea Imperiului Austro-Ungar apărea în contextul social-politic din a doua jumătate a secolului trecut ca o formă de stat, în care popoarele de aici sperau să-și poată apăra identitatea națională și dezvolta cultura națională. Această luptă nu este încununată de succes. Popoarele din Imperiul Austro-Ungar nu se pronunță, la prăbușirea sa, pentru federalism, ci pentru independență și constituirea de state naționale pe ruinele sale.

Teoreticianul federalizării Europei Răsăritene, care include aici și Europa Centrală, este Nikolai Iakovlevici Danilevski, reprezentant de seamă al panslavismului țarist. Eminescu se referă în mai multe rânduri la orientarea sa politică¹⁷ și asupra acesteia stăruie și J. J. Skupiewski într-o carte, pe care o tipărește la București în 1890¹⁸.

N. I. Danilevski (1822–1885) face parte din cercul M. V. Batușevici-Petrașevski, împreună cu F. M. Dostoievski și alți intelectuali ruși, care propovăduiau socialismul așa cum îl înțelegeau ei și se pronunțau pentru schimbări social-politice în Rusia. Arestați în 1849, membrii cercului sunt deportați în Siberia. N. I. Danilevski își trădează tovarășii de luptă, țarul îl numește în funcții importante în stat.

N. I. Danilevski își prezintă planul de federalizare a Europei într-o carte, *Rossia i Evropa*, tipărită la Petersburg în 1871, care stărnește ecou în opinia publică a vremii. Pornește de la ipoteza dispariției Imperiului Otoman și a destrămării Imperiului Austro-Ungar.

Eminescu cunoaște acest plan și atrage atenția asupra lui într-un articol [*Netăgăduit ca istoria*], pe care îl publică în „Curierul de Iași”, în 29 octombrie 1876. Este tipărit în volum prima dată de Ion Scurtu, în ediția sa, Mihai Eminescu, *Scieri politice și literare, I (1870–1877)*, de la București, din 1905¹⁹. Poetul român folosește o ediție germană a cărții lui Danilevski, expune foarte exact considerațiile sale și reproduce planul de federalizare a Europei.

„După desfacerea împărăției austro-ungare și a celei turcești, Rusia s-ar pune în capul unei confederații, dirijate din Constantinopol. Această confederație ar cuprinde:

1. Regatul cehesc, cuprinzând Boemia, Moravia și partea de nord-vest a Ungariei, cu nouă milioane de locuitori;
2. Regatul sârbo-croat, cuprinzând Serbia, Muntenegru, Bosnia, Herțegovina, Albania de Nord, Banatul, Croația, Slavonia, Dalmația, Carintia, Știria până la Drava, cu opt milioane de locuitori;

¹⁶ M. Eminescu, *Opere IX. Publicistica*, p. 108.

¹⁷ M. Eminescu, *Opere XI. Publicistica*, p. 368; idem *Opere X. Publicistica*, p. 341, 380.

¹⁸ J. J. Skupiewski, *La doctrine panslaviste d'après N. I. Danilevski (La Russie et l'Europe. Coup d'oeil sur les rapports politiques entre le monde slave et le monde germano-romano)*, IV-ème édition, St. Petersburg, 1889, București, Bureaux de la „Liberté roumaine”, 1890.

¹⁹ M. Eminescu, *Scieri politice și literare*, vol. I (1870–1877), București, Institutul de Arte Grafice și Editură „Minerva”, 1905, p. 129–134.

3. Regatul Bulgariei;
4. Regatul României, cu partea de sud a Bucovinei, Transilvania pân-în Murăș și parte din Basarabia rusască. Pentru această cesiune. Rusia s-ar compensa cu Delta Dunăreană și cu Dobrogea;
5. Regatul turcesc, cu Tesalis, Epirul, partea de sud-vest a Macedoniei, insulele Arhipelagului, țărmurii Asiei Mici, ai Mării Egice, Candia, Rodos și Cipria;
6. Regatul maghiar, consistând din părțile acele ale Ungariei și Transilvaniei care sunt locuite de maghiari și câte ar rămânea după împărțirea între Rusia, Bohemia, Serbia și România;
7. Teritoriul Țarigradului, cu părți din Rumelia, țărmurii asiatici ai Bosforului, ai Mării de Marmara și ai Dardanelor, peninsula Gallipoli și insula Tenedos²⁰.

Confederația europeană, cum îi spune Danilevski planului său de federalizare a Europei Răsăritene și Centrale, dirijată de Rusia de la Constantinopol, lasă vecinului de peste Nistru nordul Bucovinei și pune în discuție sudul Basarabiei. Astăzi, acest plan este reluat, sub forma creării unor „euroregiuni” care reprezintă, în realitate, o recunoaștere necondiționată a permanentizării unui rapt, la care să se afilieze, indiferent sub ce forme, și alte ținuturi din spațiul nostru geografic²¹.

Problema federalizării Imperiului Austro-Ungar este pusă în discuție la începutul secolului nostru de Aurel C. Popovici (1863–1917), într-o carte de referință, *Die Vereinigten Staaten von Gross-Österreich*, tipărită la Leipzig în 1906²². Situația popoarelor din Imperiul Austro-Ungar stă în atenția sa încă din 1894, când tipărește la Sibiu lucrarea *Chestiunea naționalităților și modurile soluțiunei sale*²³ precum și în lucrarea *La question roumaine en Transylvanie et en Hongrie*, tipărită postum în Elveția și în Franța, în 1918²⁴. Aurel C. Popovici este propus, în ultimii ani, ca un „precursor al europenismului”. Sunt chemați să susțină această teză I. C. Drăgan, Otto de Habsburg, Marco Pons, Alexander Randa, Franz Wolf²⁵. Se traduce în românește cartea *Die vereinigten Staaten von Gross-Österreich* și se tipărește la Roma²⁶.

²⁰ *Ibidem*, p. 242.

²¹ D. Vatamaniuc, *Eminescu și „Euroregiunile”*, „Literatorul”, VII, an 23–24, 6–20 iulie 1997. p. 1, 15.

²² Aurel C. Popovici, *Die Vereinigten Staaten von Gross-Österreich. Politische Studien zur Lossung der nationale Frage und staate-rechlichen Krisen in Österreich-Ungar von mit einer Karte des föderationen Gross-Österreich*, Leipzig, B. Elischer Nachvolger, 1906. Este tradusă în italiană.

²³ Aurel C. Popovici, *Chestiunea naționalităților și modurile soluțiunei sale în Ungaria*, Sibiu, Institutul Tipografic T. Liviu Albin. 1894.

²⁴ Aurel C. Popovici, *La question roumaine en Transylvanie et en Hongrie*, avec plusieurs tableaux statistiques et une carte ethnographique par Kiepert. Préface de M. N. Comnène. Lausanne–Paris, Librairie Payot & Cie, 1918.

²⁵ Aurel Popovici, par J. C. Drăganu, Otto de Habsburg, Marco Pons, Alexander Randa, Franz Wolf (Milano) Fondation Européenne Drăgan (1977) (Les précurseurs de l'européisme).

²⁶ Aurel C. Popovici, *Statele unite ale Europei*, Roma, 1979, Fondation Européenne Drăgan (1977) (Les précurseurs de l'européisme).

Mai importante decât „europeismul” lui Aurel C. Popovici sunt concluziile lui Eminescu la proiectul lui N. I. Danilevski, privind federalizarea Europei Centrale și Răsăritene: „Suntem o muche de despărțire între două lumi cu totul deosebite și este în interesul nostru de a cunoaște amândouă lumile acestea. Occidentul în cunoaștem îndestul. Misiunea sa în Orient este cucerirea economică, proletarizarea raselor orientale prin industria străină, prin robirea sub capitalul străin. Cealaltă parte a lumii o vedem, din contra, mișcată nu de un curent economic, și de unul istoric și religios, care nu poate lipsi de a exercita o mare atragere asupra popoarelor economicește puțin dezvoltate din Peninsula Balcanică, pentru cari credințele bisericеști și ideile istorice sunt încă sfinte, nefiind pătate de materialismul modern”²⁷.

Eminescu prezintă în manuscrisele sale și în proza politică o Europă Occidentală, una Centrală și o Europă Răsăriteană, situație care se menține și după trecerea unui secol. Se va îndeplini și previziunea sa cu privire la determinarea destinului popoarelor din Balcani prin idealul istoric și cuvântul religios. Stă mărturie drama cutremurătoare a popoarelor din Iugoslavia. Am dori, cu tot cultul nostru pentru Eminescu, să nu se îndeplinească și cealaltă previziune a sa. Anume robirea poporului nostru sub capital străin.

²⁷ M. Eminescu, *Opere IX. Publicistica*, p. 241–242.
<http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

13. BUCOVINA ȘI IOAN SLAVICI. UN VEAC ȘI JUMĂTATE DE LA NAȘTEREA PROZATORULUI

D. VATAMANIUC

Ioan Slavici face cunoștință cu Bucovina și bucovinenii în perioada studiilor universitare la Viena. Aici se întâlnește cu Eminescu, care se considera el însuși bucovinean: „Eu sunt născut în Bucovina – notează Eminescu în manuscrisul 2263, 44 r –, tatăl meu e bucovinean”. Declarația poetului, potrivit căreia s-a născut în Bucovina, nu are bază documentară, însă ea arată că Eminescu se considera ca aparținând spiritualității Țării de Sus a Moldovei.

Studentii români de la Viena, în cea mai mare parte originari din Bucovina, aveau două societăți care desfășurau o bogată activitate social-culturală: Societatea Literară-Științifică a Românilor din Viena și Societatea Literar-Socială „România”, prima înființată în 1864 și a doua în 1868. Cele două societăți se întâlneau, independent una de alta, în activitatea culturală, prin cultivarea limbii române și promovarea valorilor naționale. Societățile se separau prin orientarea politică: spre Viena, cea dintâi, spre România, cea de a doua, după cum se vede și din denumirea ei. Eminescu și Slavici se înscriu în amândouă societățile, spre a oferi un exemplu de imparțialitate. Ei desfășoară o activitate susținută pentru unificarea lor și constituirea unei singure societăți a studenților români din Viena. Demersul lor, la care se asociază studenți din ambele societăți, este încununat de succes. Noua societate, Societatea Academică Socială-Literară „România Jună” din Viena își ține adunarea de constituire în 8 aprilie 1871. Ioan Slavici este ales președinte, iar Eminescu, bibliotecar, pentru păstrarea arhivei și întocmirea corespondenței. Din primul comitet mai fac parte Emanoil Logothetty, vicepreședinte, I. Luția, secretar general, D. Popovici-Barcianu, secretar de ședințe, Sterie N. Ciurcu, casier, Ioan Pop, controlor. Comitetul se formează din studenți bucovineni și transilvăneni. Societatea își ia ca deviză chemarea lui Andrei Mureșanu din poezia *Deșteaptă-te române*: „Uniți-vă în cuget, uniți-vă în simțiri”.

Studentii români din Viena organizează cea dintâi manifestație politică, imediat după constituirea noii societăți. Pregătirile au început însă mai înainte. Se împlineau, în august 1870, patru sute de ani de la sfințirea Mănăstirii Putna, iar studenții români din Viena consideră că nu trebuia pierdut prilejul pentru organizarea, la mormântul lui Ștefan cel Mare, a unei manifestații a solidarității naționale. Serbarea nu se poate ține în august 1870, cum era programată, din cauza

izbucnirii războiului franco-german. Delegația trimisă la Putna pentru pregătirea festivităților duce și urna votivă, pe care o încredințează, spre păstrare, starețului mănăstirii. Slavici îi adresează o scrisoare, păstrată în arhiva Mănăstirii Putna, pe care o reproducem:

*Comitetul central
pentru serbarea
de la Putna
1871*

Preacuvioase Părinte!

Închinând Comitetul darurile aduse la mormântul lui Ștefan cel Mare sfintei mănăstiri Putna spre a împodobi biserica din Mănăstire și îndeosebi mormântul Măritului Erou, care zace într-acea biserică, le pune totodată sub părinteasca îngrijire a Sfinției Voastre și vă roagă ca să primiți atât aceste daruri aduse de evlavioșii români, precum și protectoratul, ce prin aceasta Vi se oferă.

Primiți Preacuvioase Părinte, expresia celei mai profunde reverințe a noastre.

*Ianuarie 1871
Viena în 12/24*

*Ioan Slavici
președinte*

*Pentru comitet
M. Eminescu, secretar*

Scrisoarea este întocmită de Slavici și semnată de Eminescu și este prima mărturie documentară prin care prozatorul se implică în viața politică din Bucovina.

Președinte al Societății „România Jună” din Viena, Slavici este și președinte al Comitetului central pentru organizarea serbării de la Putna, din august 1871, iar Eminescu, secretar al său.

Slavici evocă, în amintirile sale de mai târziu, desfășurarea festivităților de la Putna, cărora le-au fost consacrate mai multe studii. Teodor Balan întocmește chiar o monografie cu multe documente. Sunt de remarcat câteva aspecte. Serbarea de la Putna reunește câteva mii de participanți și organizatorii se confruntă cu mari dificultăți, peste care trec prin devotamentul pentru cauza națională. Provinciile românești trimit delegații reprezentative. Delegația Moldovei îl avea în frunte pe M. Kogălniceanu și din ea făceau parte primarul Iașiului și personalități ale Mitropoliei Moldovei.

Cuvântul de deschidere îl rostește Slavici, în calitatea sa de președinte al Comitetului de organizare a serbării și tot în această calitate îi salută pe românii de pretutindeni: „Vă salut românilor – spune el – din câteși patru unghiurile! Vă salut la mormântul lui Ștefan cel Mare: umbra eroului să privegheze și să ne conducă la adevărul speranțelor noastre”. Adevărul acestor speranțe îl constituia idealul de unitate națională. Alexandru D. Xenopol se pronunță și el, în cuvântarea festivă, pentru unitate națională: „Ștefan cel Mare încetează a fi eroul unei părți a țării locuite de români și devine un centru pentru același neam”. Studenții purtau eșarfe

tricolore, delegațiile, stindarde cu inscripții care vizau tot unitatea națională, iar cea de pe urna votivă îl numea pe Ștefan cel Mare „Apărătorul existenței române”. Delegațiile aduc țărână din provinciile lor, pe care o depun în urna votivă, care se așează, cu mare ceremonie, pe mormântul domnitorului. Un moment emoționant îl constituie gestul unui ofițer român, întors din războiul franco-german, care își depune centura și sabia pe mormântul lui Ștefan cel Mare, în numele armatei române. Eminescu împarte, în timpul festivităților, poezia lui Dimitrie Gusti, *La mormântul lui Ștefan cel Mare*, în care se declară că, alături de Moldova și Muntenia, și alte provincii sunt „pământ românesc”, iar la marea horă a participanților la serbare, Ciprian Porumbescu cântă la vioară „Daciei întregi”. Congresul studentesc, care se ține la propunerea lui Eminescu, fixează, ca program de activitate pentru această generație, lupta pentru unitatea culturală a tuturor românilor.

Ioan Slavici cunoaște, cu prilejul serbării de la Putna, cea mai mare parte a Bucovinei și pe bucovineni. Intră în Bucovina venind cu trenul din Polonia, anexată la Imperiul Habsburgic, și face primul popas la Cernăuți. Este găzduit de Pamfil Dan – unul dintre studenții care au avut un rol important în organizarea serbării de la Putna. Colindă cu el „ulițele orașului” și ia cunoștință de poziția intelectualității bucovinene față de manifestarea studenților români. Călătorește cu trenul până la Siret. Participă aici la o întrunire organizată de Teodor V. Ștefanelli, întrunire care precede marea manifestație de la Putna. De la Siret la Dornești călătorește cu trenul și, de aici la Putna, cu trăsura. Cunoaște autoritățile locale și face drumuri, cu trăsura, de la Putna la Rădăuți, să dea lămuriri prefectului cu privire la scopurile serbării. Își asumă răspunderea pentru tot ce se pregătește la Putna și izbutește, prin tactul care îl caracteriza, să convingă autoritățile locale că serbarea nu punea în primejdie siguranța imperiului.

Serbarea de la Putna se înscrie ca o primă manifestație a studenților români din Imperiul Austro-Ungar, cu ecou internațional. Se demonstrează că românii nu capitulasera în fața stăpânirii dualiste, în lupta lor pentru unitatea națională.

Eminescu și Slavici sunt și colaboratori la cele două almanahuri scoase de Societatea „România Jună” din Viena. Eminescu trimite, pentru almanahul din 1883, poemul *Lucașfărul*, iar în cel din 1888, i se reproduc poeziile *De ce nu-mi vii?* și *Kamadeva*. Slavici trimite pentru almanahul din 1883, *O scrisoare din Italia, mai ales despre Santa Cecilia și Napoli*, iar în cel din 1888, figurează cu nuvela *Bobocel*.

Societatea „România Jună” apreciază prezența activă a lui Eminescu și Slavici la conducerea ei și-i numește „membri emeritați”. Epoca studiilor vieneze înseamnă pentru Slavici cunoașterea Bucovinei și a bucovinenilor și stabilirea prieteniei cu Eminescu, devotată și durabilă, unică în istoria noastră literară.

Ioan Slavici se implică în viața politică din Bucovina și după ce se stabilește la București.

Se împlinea un secol de la anexarea Țării de Sus a Moldovei, numită de Imperiul Habsburgic, Bucovina, și Curtea din Viena pregătea mari festivități la

Cernăuți pentru 1875. Stăpânirea austriacă, urmărind să dea mare strălucire acestei festivități, programează și inaugurarea Universității din Cernăuți. Guvernul României pregătește și el un răspuns la aceste manifestații. Se preconiza ca la Cernăuți să participe și împăratul cu suita sa. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice hotărâște să înceapă tipărirea documentelor culese de Eudoxiu Hurmuzachi cu cele privitoare la Bucovina. Istoricul bucovinean le copiază din arhivele din Viena și din alte localități, în curs de mai multe decenii; la încetarea lui din viață, în februarie 1874, ele rămân în seama lui Gheorghe Hurmuzachi, fratele său. Maiorescu, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice, convine cu Gheorghe Hurmuzachi ca întreaga colecție a documentelor și lucrările lui Eudoxiu Hurmuzachi să fie trimise la București. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice formează o comisie din care fac parte M. Kogălniceanu, Al. Odobescu, D. A. Sturza și Th. Rosetti, care să se ocupe de tipărirea documentelor și a lucrărilor istoricului bucovinean. Slavici este numit secretarul acestei comisii și aduce o contribuție decisivă la cunoașterea dramei acestei provincii românești.

Documentele culese de Eudoxiu Hurmuzachi priveau o lungă perioadă istorică și acopereau vreo 20 000 de pagini de manuscris. Comisia hotărâște să înceapă tipărirea lor cu volumul VII, în care intrau documentele privind anexarea Bucovinei. Slavici desfășoară o muncă ieșită din comun pentru selecționarea, din întreaga colecție, a documentelor privind Bucovina. Acest volum nu se poate tipări în 1875, din motive ușor de înțeles, și apare în 1876. Comisia hotărâște să facă o selecție a acestor documente și să le publice în traducere românească. Slavici alege documentele, le traduce în românește și le tipărește în broșura *Răpirea Bucovinei după documente autentice*. M. Kogălniceanu întocmește *Prefața*, în care denunță anexarea Bucovinei de către Imperiul Habsburgic ca o acțiune imperialistă, în care folosește ocupația militară și corupția diplomaților. Slavici tipărește și o versiune franceză a broșurii, *Rapt de la Bukovine d'après documents authentiques*, cu circulație în Europa. Eminescu trece broșura în Bucovina și ea este trimisă, pe diferite căi, organizatorilor festivităților și intelectualilor bucovineni. Guvernatorul Bucovinei dă dispoziții ca broșura să fie confiscată, însă era prea târziu. Ministerul de Interne de la Viena cere Guvernatorului Bucovinei informații cu privire la ediția franceză a broșurii, întrucât fusese semnalată la Paris. Starea de spirit din Bucovina, nu tocmai favorabilă stăpânirii austriece, determină Curtea din Viena să anuleze vizita împăratului la festivitățile de la Cernăuți, din octombrie 1875.

Răpirea Bucovinei după documente autentice constituie cea mai necruțătoare denunțare a politicii imperialiste habsburgice. Problemele puse în discuție în broșură sunt, din nefericire, actuale și în zilele noastre.

Slavici aduce contribuții științifice decisive cu privire la Bucovina și sub alte aspecte. Tipărește, sub supravegherea sa, tratatul lui Eudoxiu Hurmuzachi, *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*, în cinci volume, care apare între 1878–1886. Acesta îi încredințează lui Eminescu traducerea primului volum, care se tipărește cu titlul *Fragmente din istoria românilor*, în 1879. Alte două volume le

tipărește în traducerea sa, în 1900. Ultimele două se pot consulta și astăzi numai în originalul german.

Slavici continuă editarea documentelor Hurmuzachi și după volumul VII, din 1876, și tipărește, succesiv, până în 1899, alte 11 volume: vol. II, partea 1, vol. III, 1–2, vol. IV, 1–2, vol. V, 1–2, vol. VI, vol. XII, vol. IX, 1–2. Sunt tipărite aici 2 712 documente din colecția lui Eudoxiu Hurmuzachi, 3 778 documente culese de C. Esarcu și unele cu alte proveniențe. Slavici aduce o contribuție încă foarte departe de a fi evaluată în toată însemnătatea sa, la constituirea acestei colecții care stă la baza istoriografiei noastre naționale.

Experiența sa la Comisia documentelor istorice constituie punctul de plecare în studiul *Bucovina și Basarabia*, publicat în „*Timpu*”, în 1878, și atribuit lui Eminescu de editorii operei poetului. Anexarea Bucovinei este prezentată de Slavici ca o componentă a politicii expansioniste habsburgice și încadrată în contextul istoriei universale de la sfârșitul secolului al XVIII-lea.

Slavici evocă Bucovina și în scrierile sale literare și în memorialistică. Acțiunea romanului *Din păcat în păcat*, publicat în „*Adevărul literar și artistic*”, în 1924, se petrece și în Bucovina, cu eroi din această provincie, menționați în documente, încă din 1795. Memorialistica sa cuprinde pagini remarcabile, în care descrie Bucovina și oamenii ei. Studenții de la Facultatea de Teologie din Cernăuți și elevii de la cele două gimnazii au colindat satele să adune fețe de masă și tacâmuri pentru banchetul festiv și rămâne inexplicabilă încrederea cu care românii bucovineni își manifestau avântul pentru buna desfășurare a festivităților. „Frumoase zile am petrecut la Putna – scrie Slavici în amintirile sale – și nu pot să mi le reamintesc, fără ca să fiu cuprins de viuă înduioșare. Văzând multele și marile mizerii ale vieții noastre comune, stau adeseori și eu, cum stătea Eminescu la îndoială, și mi-e parcă nu mai poate să meargă înainte viața noastră națională în care mișeei și neputincioșii atât de ușor pot să-și deschidă drum larg; mi-e însă destul să-mi aduc aminte de băieții aceia, ca să mă rușinez de propria-mi slăbiciune și să mă pătrund iar de încrederea cu care atunci priveam în viitor”.

Ioan Slavici este, alături de Eminescu, personalitate reprezentativă a literaturii române, care se implică în viața politică a provinciei de sub stăpânirea habsburgică. Aduce o contribuție decisivă în supunerea dramei acestei provincii românești atenției opiniei publice internaționale. Cunoaște Bucovina nemijlocit și evocă bucovinenii în lupta lor pentru unitatea culturală a poporului român.

14. REVOLUȚIA DE LA 1848–1849 ÎN BUCOVINA. PARTICULARITĂȚI. REVENDICĂRI. CONSECINȚE

MIHAI IACOBESCU

Din perspectiva unui veac și jumătate de la acea „primăvară a popoarelor” care a zguduit și priment aproape întreaga Europă cu idei și revendicări novatoare – rămase, în unele cazuri, în atenția câtorva generații de luptători, spre a fi preluate, completate și materializate în bronzul faptei – Bucovina a constituit o piesă din imensul angrenaj al evenimentelor complexe din Imperiul Habsburgic (având ea însăși calitățile și defectele revoluției din imperiu) și a fost, totodată, o parte integrantă a revoluției românești. Aceasta pentru că, deși supuși austrieci, frunțașii românilor bucovineni, inițiatori și slujitori ai idealurilor lansate la 1848–1849, apreciau revoluția română drept „cea mai frumoasă pagină din istoria nouă a României”.

Cuvânt ademenitor și dătător de mari speranțe și îndemnuri, România revenea ca un laitmotiv în articolele și comentariile din publicația Hurmuzăcheștilor, „Bucovina” (1848–1850), sugerând o realitate în devenire, pe care și elita românilor bucovineni o întrezărea și pregătea.

Reprezentând un moment istoric crucial pentru întreaga evoluție a Bucovinei până la eliberarea de sub Habsburgi și Unirea din 1918 la România, revoluția a fundamentat și potențat conștiința și idealul unității naționale. A stimulat și accelerat angajarea elitei bucovinene și activitatea de organizare și apărare a ființei naționale. A formulat și difuzat idei care au devenit pilonii mișcării cultural-politice de până la Marea Unire din 1918. Noile revendicări social-politice, economice și culturale au fost gândite și răspândite în și pentru cercuri politice mai largi ale populației, depășindu-se în mod considerabil faza anterioară a zămislirii și răspândirii unor idei de emancipare doar la nivelul restrâns al unui grup de inițiați. Cu începere de la 1848–1849, s-a lucrat și înaintat pe o multitudine de planuri în scopul emancipării cultural-politice a românilor bucovineni; totodată, s-a făurit și lărgit cadrul instituțional care a prefațat și asigurat eliberarea și unirea din 1918. Din aceste considerente, este necesar să reluăm și să analizăm, într-o manieră concentrată, trei elemente definatorii ale revoluției din Bucovina: particularități, revendicări, consecințe.

În prealabil, ar fi necesar să anticipăm și să subliniem aici necesitatea reconsiderării și evaluării noțiunii de revoluție. În cazul Bucovinei, evenimentele

de la 1848–1849 au avut un caracter pașnic în esență, unind în acțiunea de formulare și realizare a revendicărilor reprezentanți ai elitei românești din toate clasele și mediile sociale, iar programul fundamentat și dezvoltat până la 1918 a fost axat pe obiectivele cultural-politice și naționale. Deci, ca și în cazul revoluției nipone Meiji – dar fără similitudini și identități de aceeași factură –, revoluția din Bucovina nu se încadrează nici în schemele formulate de ideologia marxistă, nici în tiparele altor evenimente similare, de factură clasică, fiind în principal asemenea izbucnirii unui vulcan de idei-forță, novatoare și reformatoare, care au mobilizat și angajat toate generațiile de până la 1918 într-o largă mișcare cultural-politică.

I. *Particularitățile revoluției din Bucovina* au fost generate de un complex de factori: situația concretă din imperiu și din Bucovina; legăturile și colaborarea elitei bucovinene cu frunzații românilor din celelalte teritorii; evoluția sinuoasă a revoluției, pe de o parte, și, pe de altă parte, regrouparea forțelor conservatoare zonale și europene. Imperiul Habsburgic era la acea dată campionul legitimismului și conservatorismului în Europa, el avea în fruntea sa pe ambițiosul și întreprinzătorul Metternich, acel „Don Quijote”, cum îl numise Franz Grillparzer. Metternich fiind totodată ideologul Sfintei Alianțe, exponentul concepțiilor antimonarhiste, antiliberale și contrarevoluționare, care dorea să prevină unirea statulețelor germane și italiene și visa crearea Statelor Unite ale Europei, ca o plâsmuire ultraconservatoare, absolutist-feudală, condusă de lumea de cultură și civilizație germană, în frunte cu Austria, alcătuire rezumată de Metternich în formula A.E.I.O.U. – „Austria est imperare orbi universali”.

Particularitățile revoluției din Bucovina s-au conturat în strânsă interdependență cu situația și evoluția evenimentelor de la 1848 din Imperiul Habsburgic, dar și din spațiul locuit de români.

O primă chestiune este aceasta: a avut loc, în acest imens conglomerat etnolingvistic și pluriconfesional, o revoluție propriu-zisă sau a fost o sumă de mișcări și revoluții zonale, locale, la nivel provincial sau chiar într-un cadru și mai restrâns, al centrelor urbane – Viena, Pesta, Praga, Blaj – în șirul cărora, undeva se regăsește și capitala Bucovinei, Cernăuți? Răspundem afirmativ, amintind faptul că în lunile martie și aprilie 1848 s-au desfășurat revoluții doar în unele orașe ale imperiului, apoi, din toamna anului 1848 până în vara anului 1849 a avut loc războiul cu Ungaria, pentru care Casa de Habsburg a făcut apel la ajutorul Rusiei, pentru ca în intervalul aprilie 1849 – decembrie 1850 să aibă loc conflictul austro-prusac. Trebuie adăugate și alte particularități specifice imperiului: lipsa unei burghezii puternice și solidare, capabile să reunească toate popoarele nemulțumite și să le conducă spre înlăturarea regimului habsburgic (absolutist-feudal); menținerea și întreținerea unor animozități și ostilități permanente și vehemente între minorități, neînțelegeri pe care cercurile imperiale, animate de principiul *Divide et impera!*, le-au încurajat și manevrat cu abilitate în folosul lor; egoismul unor conducători locali, care n-au putut să-și depășească interesele și sentimentele naționalist-șovine, urmărind doar ridicarea și emanciparea nației lor, în defavoarea altor popoare sau grupuri etnice cu care conviețuiau.

În Bucovina lipsea aproape total o burghezie economico-financiară, aceasta fiind suplinită de elita intelectuală, în frunte cu Hurmuzăcheștii – oameni cu o pregătire umanistă și juridică riguroasă, de nivel european, care aveau relații și simpatii întinse și durabile, atât în spațiul vechii Dacii cât și în cercurile progresiste austro-germane. Nicolae Iorga aprecia că Hurmuzăcheștii „credeau în posibilitatea unei vieți românești libere, autonome, sub sceptrul Casei de Habsburg; dar, în același timp, înțelegeau să nu părăsească cu nimic din drepturile istorice și din aspirațiile legitime ale nației lor, reclamând pentru ea singură acest pământ al Bucovinei, care li se părea prielnic pentru a iniția și conduce o renaștere politică a neamului; ei nu scăpau astfel din vedere problema emancipării și unificării întregului organism existent sub diverse forme de dependență sau în fruntariile Imperiului Habsburgic”.

Nu întâmplător, Hurmuzăcheștii au găzduit la Cernauca și Cernăuți, în vara și toamna anului 1848, cea mai largă și prestigioasă concentrare de fruntași ai revoluției, ai culturii și vieții publice românești, refugiați din întreg spațiul locuit de români: peste 50 de moldoveni, între care Vasile Alecsandri, Al. I. Cuza, Mihail Kogălniceanu, Costache Negri, Alecu Russo; transilvăneni, între care Aron Pumnul, devenit fiu adoptiv al Bucovinei, George Barițiu, Timotei Cipariu, Andrei Șaguna, ofițeri de la cele patru batalioane din Bistrița și Năsăud; n-au lipsit nici legăturile și contactele directe cu Muntenia – prin Leon Polaschi, fruntașii de la Cernăuți primeau în „deliruri de bucurie Proclamația de la Islaz și Constituția Guvernului provizoriu”, iar Bălcescu le scria moldovenilor și cernăuțenilor urându-le „multă sănătate și frăție”, trimițându-le ca mesager pe prietenul Sandess. Casa Hurmuzăcheștilor era, după opinia lui George Barițiu, „loc de azil sacru pentru mulțime de patrioți eminenți aruncați de valurile și catastrofele anilor 1848–1849”. Grație Hurmuzăcheștilor, Cernăuțiul căpăta – scrie istoricul Ion Nistor – „înfățișarea și semnificația unui adevărat congres al intelectualilor români de pretutindeni” la care se afla „tot ce românimea avea atunci mai distins ca sentiment, talent și dragoste de neam”.

Hurmuzăcheștilor, adevărat stat major al revoluției din Bucovina, li s-au alăturat: boierimea cu vederi liberale (care-l avea în frunte pe Doxachi Hurmuzachi), cea mai mare parte a clerului ortodox, în frunte cu Irachie Porumbescu și Silvestru Andrievici-Morariu, fruntașii și deputații țăranilor, precum Mihai Bodnar-Bodnărescu, Miron Ciupercă (alias Ciupercovici), Ilie Niculiță și Vasile Știrbu, precum și elemente ale burgheziei aparținând minorităților germane, evreiești, armenie și poloneze, care au susținut revendicările românilor, recunoscând la acea dată că așteptia formau majoritatea covârșitoare a populației.

Împotriva lor s-au situat elementele privilegiate din rândul coloniștilor, aflate fie în fruntea aparatului civil și militar din Bucovina, fie în conducerea pârghiilor vieții economico-financiare, administrative și juridice. Pe o poziție retrogradă s-a situat și o parte restrânsă a clerului ortodox, în frunte cu Eugen Hacman și acele elemente din vârful ierarhiei clericale care s-au lăsat ademenite și convertite de

avantajele colaborării cu cercurile imperiale; reprezentanții rutenilor și huțurilor s-au situat, de asemenea, în tabăra adversă românilor, fiind manevrați fie de tinerii ruteni austrofili, fie de bătrânii rusofili, încercând să zădărnicească despărțirea Galiției de Bucovina și nădăjduind în formarea unui stat național ucrainean cu centrul la Lvov.

II. Revendicările formulate în mai multe documente programatice au fost fundamentate și completate, urmărite sau părăsite în funcție de evoluția evenimentelor din imperiu și din teritoriile românești. Cel mai concludent exemplu este cel al programului național, căruia Hurmuzăcheștii îi subordonau și condiționau rezolvarea chestiunilor social-economice, politice, culturale și confesionale. În această problemă au fost elaborate și apărute succesiv următoarele scenarii:

1. Unirea tuturor românilor, atât a celor din Principate și Basarabia, cât și a celor din Imperiul Habsburgic într-un stat unitar, cu ajutorul și sub egida Casei de Austria; numele acestui stat ar fi putut fi chiar atunci România, cuvânt folosit în unele scrisori ale frunțașilor revoluției și foarte frecvent în paginile gazetei „Bucovina”; cum această încercare diplomatică a eșuat, fiindcă, pe de o parte, Austria se temea de complicațiile și implicațiile internaționale, iar pe de altă parte, se confrunta ea însăși cu focare ale revoluției în mai toate zonele imperiului, fiind nevoită să apeleze la ajutorul trupelor rusești spre a-și salva propria existență, Hurmuzăcheștii au propus și sprijinit o a doua soluție.

2. Unirea românilor din cadrul imperiului, adică din Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș și Bucovina, într-un mare ducat autonom, cu organe proprii de legislativ, executiv și juridic; un astfel de proiect, prezentat și explicat în mod insistent și consecvent cercurilor din jurul împăratului, în lunile ianuarie–iulie 1849, a primit din partea cabinetului central o rezoluție extrem de abilă, iezuită, contradictorie: pe de o parte se arăta că, prin art. 1 și 4 ale Constituției din 4 martie 1849 se satisfăceau pe deplin aceste cerințe, iar pe de altă parte că art. 6 din aceeași lege fundamentală nu permitea modificarea frontierelor actuale ale Țărilor Coroanei și că unirea românilor „ar dizolva numitele țări ale Coroanei”, ceea ce este contrar lucrurilor admise.

3. În mod spontan, țărani răsculați în luna septembrie 1849 în zona Rădăuți s-au prezentat cu revendicarea expresă a revenirii Bucovinei la Moldova; în același sens, într-o jalbă a coloniștilor germani din 11/24 iunie 1848, de la Frătăuții Vechi trimisă Parlamentului, se arăta că „dorința celei mai mari părți a românilor este să restaureze starea care fusese aici înainte de anexare”. De același lucru erau acuzați românii și în memoriile rutenilor.

Cum soluția revenirii Bucovinei la Moldova ar fi fost posibilă numai în cazul prăbușirii imperiului, ceea ce nu s-a întâmplat, bucovinenii au fost nevoiți să se concentreze doar asupra dezideratului dobândirii statutului de autonomie provincială.

4. Deși minimă față de celelalte soluții enumerate anterior și menținută în limitele legalității, autonomia Bucovinei, înscrisă în Constituția din 4 martie 1849, este văzută și concepută de fruntașii românilor bucovineni ca o premisă fundamentală „pentru păstrarea naționalității, adică a legii, limbii și obiceiurilor”, cum se exprima deputatul țăranilor, Mihai Bodnar-Bodnărescu, în manifestul explicativ distribuit în Bucovina.

Evantaiul revendicărilor – formulate inițial în *Petiția Țării* – a fost mult lărgit și completat în numeroase alte programe ale țăranilor din comunele Gura-Humorului, Ilișești și Brașca, așa cum sunt: cel din 30 iulie 1848, cel din 18 august 1848, intitulat *În numele poporului din Bucovina* și cel din 20 septembrie 1848, prezentat în Parlament de Miron Ciupercă, Niculiță Ilie și Vasile Știrbu sau, cel mai cunoscut, din 17 noiembrie 1848, *Fraților țărani din Bucovina*.

În esență, în aceste documente se cerea: rezolvarea problemei sociale prin desființarea boierescului și împrăștierea țăranilor – soluțiile formulate variind între prevederea desființării prin despăgubire și fără nici un fel de „desdăunare” a proprietăților. Pentru stimularea industriei și comerțului se prevedea: înființarea unui institut de credit, înlăturarea restricțiilor în relațiile comerciale dintre Moldova și Bucovina, „vecine și consângene”, precum și cu celelalte teritorii românești. Pe tărâm religios, se cerea: egalitate între confesiunile ortodoxă și catolică, „înlăturarea tuturor îngrădirilor și greutăților provenite din cauza acestor deosebiri”; introducerea principiului sinodal în alegerea episcopului și stareților de mănăstiri, trecerea Fondului Bisericesc în seama unui „Comitet Național, ales din toate stările sociale ale cultului greco-neunit, sub controlul Dietei provinciale”.

Multe din aceste revendicări esențiale au fost detaliate și completate în alte documente, adăugate la *Petiția Țării*. Așa, de pildă, în *Petiția* locuitorilor din comunele Gura-Humorului, Ilișești și Brașca erau analizate și denunțate sistemul împovăraător de obligații și prestații specifice zonei de frontieră, abuzurile vameșilor, încartuirile de trupe și rechiziționările forțate; se mai cerea interzicerea prin lege a imigrărilor și colonizărilor, perfecționarea cărților funciare și stabilitatea hotărnicirilor etc.

În *Memoriul Comitetului duhovnicesc*, din 9 octombrie 1848, se releva că sistemul de obligații perceput de preoți de la credincioși – robota, taxele parohiale, mariajele, stolarul etc. – trebuia desființat și înlocuit cu o salarizare îmbunătățită a clerului ortodox, după exemplul salarizării clerului catolic; clerul ortodox mai solicita înființarea unei tipografii românești și stimularea activității de difuzare a cărților trebuitoare nevoilor spirituale ale populației.

O revendicare fundamentală, prezentă în toate programele și memoriile, o constituie obținerea autonomiei provinciale. În acest sens, în manifestul intitulat *Fraților țărani din Bucovina*, din 17 noiembrie 1848, argumentarea acestei cerințe de însemnătate vitală era făcută de deputații și fruntașii țăranilor în cuvinte simple, dar de o logică implacabilă și pline de forță de convingere: „Judecați, fraților, nu-i mai bine dacă își face cineva mămăliga singur, cum vrea el, decât să i-o facă altul,

cum vrea acela? Nu-i mai bine să fie cineva singur gospodariu în casa lui, și stăpân pe livada lui, pe grădina lui și pe pământul lui, decât să fie slugă la altul?"

În problema autonomiei, cererile deputaților și fruntașilor țărani au fost armonizate, dezvoltate și fundamentate științific de Hurmuzăchești, împreună cu reprezentanții intelectualilor, preoților și boierilor liberali, în documentul *Prememoriul la Petiția Țării*, tipărit și difuzat la 24 februarie 1849, în cadrul Comisiei parlamentare pentru elaborarea Constituției. Acest document – însoțit de mai multe sute de semnături ale locuitorilor din orașele și satele Bucovinei – demonstra că Bucovina aparține, atât prin trecutul istoric cât și prin caracterul covârșitor majoritar al populației, individualității românești; ceilalți, minoritarii, inclusiv rutenii, deși destul de numeroși, reprezintă elemente etnolingvistice și confesionale alogene, care s-au așezat în sate românești: rutenii dintre Prut și Nistru au venit din Galiția – îndeosebi după 1786, când acest teritoriu a fost integrat provinciei Galiția; nici rutenii, nici huțulii nu au aceeași vechime cu românii, singurii autohtoni; în zona de nord a Bucovinei, românii din mai multe sate vorbesc, pe lângă limba română, și limba ruteană, mulți chiar fără să o mai utilizeze și pe cea română; aproximativ 80 000 de localnici au fost asimilați lingvistic de zilierii slavi, veniți din Galiția pe domeniile mănăstirești secularizate, o dată cu venirea arendașilor evrei sau armeni. Pentru a stăvilii procesul slavizării jumătății de nord a Bucovinei, autorii *Prememoriului* cereau separarea imediată a Bucovinei de Galiția și constituirea acestei zone într-un ducat autonom. Lupta pentru dobândirea și recunoașterea autonomiei Bucovinei a fost nodul gordian al tuturor revendicărilor românești.

III. Consecințele imediate și ulterioare probează că, dintre toate teritoriile locuite de români, antrenate în iureșul evenimentelor de la 1848–1849, Bucovina a fost teritoriul care atunci a obținut cele mai multe revendicări, deși, în finalul acestei etape, victoria românilor n-a fost nici deplină, nici definitivă.

Pe tărâm social, o primă consecință a fost desființarea boierescului, adică a clăcii, dijmei, adăușagurilor, taxelor, prestațiilor, dărilor urbariale și domeniiale, prin răscumpărare; de asemenea, în funcție de cele cinci categorii de clăcași – podani, mijlocași, colibași, chiriași, zilieri sau halupari – cei mai săraci au fost împroprietăriți cu circa 80 000 de hectare din moșiile Fondului Bisericesc. Fără să satisfacă – decât în mică măsură – cererile țăranilor săraci, împroprietărirea zilierilor ruteni și huțuli veniți din Galiția, i-a adus pe aceștia în situația de proprietari, ceea ce le-a dat apoi pretextul de a se considera autohtoni, fapt ce a complicat și mai mult lupta românilor pentru apărarea drepturilor lor legitime, ca singuri autohtoni ai Bucovinei. În același domeniu al luptelor sociale, deceniile care au urmat au fost dominate de lupta pentru drept a țăranilor și mazililor din satele fostului ocol al Câmpulungului-Moldovenesc – luptă finalizată abia în deceniul al optulea al veacului trecut prin retrocedarea către țărani a suprafeței de 37 954 iugăre 954 stânjeni, adică aproximativ jumătate din pământurile acaparate abuziv de administrația imperială, în acel domeniu cameral care, în 1872, s-a lichidat în zona Câmpulungului.

Acordarea – inițial, teoretic și provizoriu – a autonomiei, prin Constituția din 4 martie 1849 a fost urmată de un ansamblu de măsuri: introducerea principiului publicității și oralității în cazul judecăților civile și criminale; crearea, la Cernăuți, în toamna anului 1848, a celei dintâi catedre de limba și literatura română, al cărei titular a devenit, prin concurs, cărturarul Aron Pumnul, fapt ce a permis introducerea acestei discipline la gimnaziu, liceu, Institutul Teologic și Filozofic, precum și la preparandia de curând înființată; traducerea legilor austriece în limba română și introducerea principiului ca funcționarii ducatului să învețe limba română, deoarece necunoașterea acesteia în viitor – se spunea într-o patent imperială din februarie 1849 – „va îndepărta pe oricine de la deținerea vreunei dregătorii”. O nouă lege a presei admitea apariția publicațiilor în limba maternă, cu text alăturat în limba germană, așa cum s-a procedat și în cazul gazetei „Bucovina”, apărută în perioada octombrie 1848 – octombrie 1850.

Deși în decembrie 1851 era abrogată Constituția din 4 martie 1849 și se reintroducea absolutismul, lupta pentru realizarea dezideratelor formulate la 1848 a continuat, astfel încât, în 1861, s-a obținut recunoașterea definitivă a autonomiei Bucovinei. La 6 aprilie 1861 se întrunea prima Dietă a Bucovinei. Deputații acesteia, aleși pe timp de patru ani, reprezentau toate clasele și păturile sociale: 12 erau din lumea rurală, a țăranimii, șapte intelectuali, industriași, comercianți, opt din rândurile marilor proprietari laici și trei din partea clerului. Cu toate limitele ei, Dieta avea un caracter burghezo-democratic și, pentru prima oară, populația românească, cea mai veche și mai numeroasă în Bucovina, deținea în noul organism majoritatea locurilor. Comitetul țării, ca putere executivă, era format din patru membri și un președinte, care îndeplinea și funcția de căpitan al ducatului. Prin rezoluția imperială din 26 august 1861, s-a acordat Bucovinei o stemă proprie, ce reproducea, ca însemn heraldic, capul de bour de pe vechea stemă a Moldovei. Acordând Bucovinei Diploma imperială din 9 decembrie 1862, Francisc Iosif recunoștea că Bucovina este „parte din vechea Dacie” și că „diferența limbei, a datinilor și obiceiurilor nu îngăduie contopirea ei cu Galiția”.

Bucovina mai căpăta un drapel propriu și dreptul de a trimite deputați în Parlamentul central din Viena și în Delegațiunea austriacă, precum și în Casa magnaților. Aceste prevederi îi ofereau posibilitatea să-și organizeze o viață politică relativ proprie.

Sunt extrem de semnificative și aprecierile fruntașilor bucovineni asupra revoluției române în ansamblul ei. Cuprinzând întreg teritoriul locuit de români, revoluția a fost, prin caracterul ei unitar – scria gazeta Hurmuzăcheștilor – „un lucrător pentru România întreagă”; analizând evoluția societății românești în ultimul veac, ziariștii bucovineni scriau în paginile aceleiași gazete că „duhul României în veacul trecut și în veacul de față au fost să aducă aminte fiilor României că sunt români, de origine romană, cu istorie romană”; românii din toate provinciile au apelat la istorie, încercând „s-o înfățișeze Europei” pentru ca astfel „să-și ceară rând între alte popoare”; între obiectivele esențiale ale anului 1848,

unirea tuturor românilor a constituit axul central al revendicărilor și – apreciază fruntașii bucovinenilor – „această unire s-au dorit pururea de cei mai însemnați bărbați ai României”.

Lupta pentru apărarea și afirmarea limbii, culturii și istoriei naționale, crearea, diversificarea și modernizarea rețelei școlare, înființarea Bibliotecii Țării și colaborarea cu românii din întreg spațiul vechii Dacii, mișcarea generală pentru emanciparea morală, socială și națională au constituit în etapa de după 1848, până la eliberarea și unirea din 1918, idei-forță în jurul cărora s-au grupat și angajat cele mai de seamă personalități ale Bucovinei de după revoluție. Revoluția a fost, așadar, o premisă și un moment crucial în pregătirea și înfăptuirea, în perspectivă, a Marii Uniri din 1918.

15. BUCOVINA – MIRAJUL IDENTITAR SUPRANAȚIONAL

MARIAN OLARU, ȘTEFAN PURICI

La „alipirea” părții de nord-vest a Moldovei, austrieicii s-au preocupat îndeajuns de mult de modelarea acestei noi provincii a imperiului, în sensul politicii de nivelare, prin instituirea ordinii religioase, militare și economice habsburgice în zona anexată.

Obiectivul inițial al politicii imperiale, în ceea ce ei au denumit Bucovina, acela de germanizare, din cauza opoziției elitei românești și a războaielor purtate de Franța revoluționară și napoleoniană împotriva monarhiilor conservatoare de pe continent și a Angliei, a fost modificat în direcția susținerii interesate a dezvoltării cultural-naționale a popoarelor din monarhie. Aceasta a fost posibilă doar în plan cultural, urmărindu-se atât atragerea acestora de partea Coroanei, cât și realizarea unei imagini a Austriei ca binefăcătoare pentru supușii săi într-o Europă zguduită de numeroase conflicte. În același timp, în plan politic, orice tip de manifestare, cu excepția celei loialiste, era suprimată din germen, printr-un sistem complex și eficient de supraveghere și represiune.

Rezultatele politicii de emancipare cultural-națională a popoarelor din Imperiul Habsburgic au fost parțial diferite de cele așteptate de Curtea vieneză. În preajma anului 1848 erau deja constituite condițiile necesare pentru afirmarea politică a elitelor culturale ale națiunilor indigene negermane din Monarhie.

În timpul Revoluției de la 1848, imperialii s-au văzut obligați să reziste asaltului revoluționar al supușilor din țările încorporate de Austria de-a lungul secolelor. Această stare de fapt i-a determinat pe Habsburgi să-și modifice, din nou, politica față de naționalitățile din imperiu. Pentru a contracara presiunea și acțiunile naționalităților autohtone, autoritățile austriece au stimulat constituirea și afirmarea în provinciile imperiului a unor noi identități naționale. În Bucovina, asemenea forță, care prin potențialul său demografic putea contrabalansa mișcarea națională românească, a fost rutenismul. Totodată, nu a fost neglijată importanța celorlalte elemente etnice (evrei, polonezi, armeni, cehi, unguri etc.) pentru materializarea principiului *Divide et impera!*

În acest context, imaginea promovată de mulți istorici străini cu privire la realizarea unei identități supranaționale bucovinene, în timpul stăpânirii austriece, apare ca o reflectare nostalgică și subiectivă a unui scop neîmplinit al politicii imperiale în Bucovina. Pentru secolul al XIX-lea, este lipsită de suport ideea că în

Bucovina, germanii, românii, ucrainenii, evreii, polonezii ș.a. au renunțat la propria identitate culturală națională pentru a da naștere, prin fuziune, uneia bucovinene, mai ales că procesul etnodemografic era în plină desfășurare.

Elementele etnice din Bucovina nu constituiau națiuni de sine stătătoare, ci erau părți ale popoarelor încorporate sau vecine Imperiului Austriac. La 1848, acestea din urmă au elaborat și prezentat opiniei publice europene diverse proiecte de unificare națională (Germania, România, Ucraina, Polonia reconstituită etc.), care au fost susținute, atunci sau mai târziu, integral sau parțial, de elitele cultural-politice din Bucovina, aceste tendințe accentuându-se în ultimele decenii de existență a imperiului dualist. Politica de cristalizare și manifestare a identităților naționale din imperiu, inclusiv Bucovina, a fost catalizată de realizarea înțelegerii dualiste austro-ungare de la 1867, ca și de constituirea unor elite intelectuale locale în urma dezvoltării sistemului de învățământ și a rețelei școlare din Bucovina și în special a Universității din Cernăuți. Răspunzând cererii formulate de românii bucovineni la 1848, prin înființarea acestei instituții de învățământ superior și prin introducerea limbilor naționale în învățământ, administrație și justiție, austriei au creat forțele politice centrifuge care au dus la disoluția imperiului.

Pe de altă parte, prin politica administrativ-economică, autoritățile imperiale au creat în Bucovina niște falii social-naționale care, la rândul lor, reprezentau obstacole majore în calea constituirii mult invocatei identități supranaționale bucovinene. Cu toate interferențele economice, spirituale sau intelectuale, Bucovina a continuat să fie o lume multipolară: *orașele* – dominate de elemente etnice germano-iudeo-poloneze; *satele* – româno-ucrainene și româno-germane, în diverse proporții până la omogenitatea totală; *instituțiile* (biserica, învățământul) – caracterizate de o concurență interconfesională și/sau etnică (în cadrul Bisericii Ortodoxe) –, dominate de evrei, germani și polonezi.

Crearea multiethnicității în unele provincii ale imperiului, printre care și Bucovina, prin politici susținute de colonizare, a condus la multiplicarea opozițiilor interetnice și la sporirea dificultăților în soluționarea echitabilă a destinului zonelor respective. De aici a rezultat necesitatea elaborării diverselor proiecte politice prin care se urmărea atenuarea sau anularea tensiunilor interetnice, rezultând variate formule de federalizare, centralizare sau „compromisuri” (precum cel boemian sau cel bucovinean) din anii premergători primului război mondial.

Având în vedere aceste realități din imperiu și evoluțiile pe plan general european care acordau câștig de cauză constituirii statelor naționale și dreptului de autodeterminare al naționalităților, n-a fost surprinzătoare derularea evenimentelor din anul 1918, marcate uneori de violențe care au dus la dispariția Imperiului Austro-Ungar. Dezintegrarea monarhiei dualiste și unirea Bucovinei cu Regatul României au avut un impact deosebit asupra identităților locale. Modificarea statului Bucovinei – eveniment receptat pozitiv sau negativ de o parte sau alta a populației ținutului – a contribuit la accentuarea afirmării identitare a etniilor din fosta provincie habsburgică.

Guvernele românești din perioada interbelică, presate de amenințările revizioniste ale unor state vecine și de manifestările secesioniste ale unor grupări radicale din rândul minorităților naționale, au realizat o activă centralizare politico-administrativă și au urmărit atenuarea particularităților regionale. În mod implicit, aceasta a dus la diluarea identității Bucovinei ca unitate teritorial-administrativă și, concomitent, la potențarea identităților național-culturale ale minorităților, atât ca replică la politica guvernelor, cât și ca un fenomen firesc pe calea evoluției naționale a etniilor respective. La fel ca și în perioada austriacă, în România Mare minoritățile naționale s-au manifestat identitar și datorită existenței unui regim politic democratic, prin activitatea numeroaselor societăți cultural-naționale și profesionale, prin publicarea unui număr mare de ziare, reviste, cărți și prin activitatea politică și parlamentară.

Între cele două războaie mondiale, viața publică din Bucovina a fost caracterizată, în general, de coabitarea și conlucrarea între diversele etnii, fenomen însoțit, uneori, de apariția de tensiuni interetnice, agravate – în anii '30 – de afirmarea mișcărilor extremiste. Pe acest fundal, o parte a minorităților din Bucovina s-a orientat spre ideologiile naționale, unificatoare, promovate de liderii sau statele naționale respective. Amploarea și intensitatea acestor fenomene nu trebuie, însă, supraapreciate sau minimalizate. Evoluțiile pozitive în plan cultural, național și identitar în fosta Bucovină au fost curmate dramatic de evenimentele anului 1940. Ceea ce e nostalgic și subiectiv și este invocat des ca fiind Bucovina, a încetat să mai existe și *de facto*, prin instituirea unei noi frontiere, trasată pe mijlocul fostului ducat prin mutațiile demografice și prin politica regimurilor care au urmat acestor evenimente.

Moștenitorii culturali ai diasporei bucovinene rezultate în urma evenimentelor celui de al doilea război mondial, în special cei din Germania, Austria și SUA, încearcă o reconstituire printr-o modelare și prezentare ideală a Bucovinei istorice, invocând-o ca o „Europă în miniatură”, „paradis al popoarelor”, „Elveția orientului” etc., punând un accent deosebit pe existența unei identități supranaționale bucovinene. Surprinzător este însă faptul că în reconstituirile pe care le fac aceștia nu se referă decât la o anumită etnie a fostei Bucovine, ca și cum celelalte etnii nu ar fi avut nici o contribuție sau nu ar fi existat în spațiul cultural al acestei provincii.

Ca „model” al unui spațiu de coabitare interetnică, Bucovina a cunoscut atât evoluții pozitive, cât și fenomene negative care, luate la un loc, nu pot fi prezentate ca exemplu pentru viitoarea integrare europeană.

Ideile enumerate mai sus impun ca necesară realizarea unei noi abordări a fenomenelor istorice din Bucovina. Aceasta solicită renunțarea cu mai multă hotărâre la *hetero-* și *autoclișeele* generate de continuarea tradițiilor școlilor istoriografice din perioadele interbelice și cele de dinaintea primului război mondial. În aceeași măsură, se impune necesitatea unei documentări mult mai vaste, care să presupună folosirea izvoarelor și a realizărilor celorlalte istoriografii

ale Bucovinei. Acest fapt este posibil să se realizeze prin cultivarea dialogului instituționalizat la nivelul celor trei centre de cercetare (din Rădăuți, Augsburg și Cernăuți).

Evoluțiile în planul istoriografiei universale se impun a fi receptate și materializate prin realizarea unor studii care să vizeze multidirecționalitatea și interdisciplinaritatea cercetării, urmărind proiecte de investigare științifică a istoriei mentalităților, a imagologiei, istoriei habitatului, sociologiei politice, de studiere a structurilor cotidianului în Bucovina și surprinderea istoriei diverselor comunități locale, zonale și naționale în evoluția lor autonomă și interacțiune.

16. EMINESCU ȘI PROPAGANDA UCRAINEANĂ ÎN BUCOVINA

D. VATAMANIUC

Eminescu s-a considerat întotdeauna bucovinean prin familia sa și prin integrarea în spațiul geografic și spiritual al provinciei sale adoptive. Străbunii sunt consemnați în documentele din Transilvania în secolul al XVIII-lea la Blaj și în Vad, în Țara Făgărașului, aici, cu urmași până în zilele noastre. Ascendenții săi îndepărtați își părăsesc vetrele străbune din cauza obligațiilor iobăgești, persecuțiilor religioase și angaralelor umilitoare, trec în Bucovina și se stabilesc în Călinești, comună nu departe de Suceava, întemeiată de emigranți transilvăneni. Bunicii poetului trăiesc aici, iar tatăl său, după ce învață carte la Suceava, trece în Moldova și întemeiază gospodăria din Ipotesti, lângă Botoșani, unde se naște poetul în 1850. Pregătirea intelectuală și-o face la Cernăuți; debutează aici cu poezia *La mormântul lui Aron Pumnul*, în 1866, tipărită în broșura scoasă de I. G. Sbiera, succesorul profesorului cernăuțean la catedra de română de la Liceul german din capitala Bucovinei. Trimite revistei „Familia” mai multe poezii, între care și *La Bucovina*, în care evocă peisajul bucovinean și mărturisește că nu va uita niciodată Bucovina, pe care o considera provincia sa. Eminescu condamnă, câțiva ani mai târziu, atacurile lui Dimitrie Petrino îndreptate împotriva lui Aron Pumnul și a instituțiilor culturale bucovinene, situează acțiunea uneia dintre prozele sale în peisajul medieval din Suceava și aduce pe scenă, în piesele sale, figurile domnitorilor moldoveni de la întemeietorii țării până la Grigore Ghica, care plătește cu viața pentru atitudinea sa protestatară împotriva anexării Țării de Sus, numită mai târziu Bucovina, la Imperiul Habsburgic, în 1775. Politica Curții din Viena față de provincia nou anexată o examinează într-un studiu [«Se vorbește că în Consiliul...»], în care prezintă legislația austriacă prin care se urmărea subminarea autorității Bisericii Ortodoxe a românilor bucovineni și desființarea școlilor primare, în care se predă în limba română.

Eminescu salută înființarea ziarului burgheziei rutene, „Bukovinskaia Zariia” [„Zorile Bucovinei”], care apare la Cernăuți, cum aflăm din informații indirecte între 1870–1875. Poetul așteaptă să întâlnească în ziarul rutean un aliat împotriva pangermanismului promovat de Curtea din Viena. „Salutam cu bucurie aparițiunea unei foi literare rutene în Bucovina – scrie Eminescu – intitulată cu atâta poezie: «Zorile Bucovinei». Și bucuria noastră – nu era prefăcută, căci ne-am zis – credem

cu drept cuvânt – cum că și în acest organ de publicitate vom avea un federat sincer și plin de inimă contra inamicului ce în Bucovina ne este comun: contra pangermanismului. Un campion mai mult alături de noi ne-ar fi bucurat”¹. Așteptările lui Eminescu sunt înșelate și ziarul burgheziei rutene nu are nimic mai demn de făcut decât să falsifice istoria spre a demonstra că Bucovina este pământ străvechi rutean și că rutenii sunt singura populație autohtonă a acestei provincii. Românii nu puteau fi totuși ignorați, ca populație, și ziarul rutean găsește explicația. Românii nu sunt decât „ruși romanizați” și „persecutorii populației rutene”. Autorul foii rutene nu are argumente să demonstreze „teoria sa istorică” și invocă o corespondență din Cernăuți, în care se propagă asemenea idei, publicată în ziarul „Wanderer” în 28 iunie 1864². Eminescu arată, pe bună dreptate, că o demonstrație istorică nu se poate susține cu opinii dintr-o corespondență particulară, rău intenționată. Eminescu invoca autoritatea cronicarilor polonezi M. Kromer, Paul Piaseki și a lui Miron Costin și Dimitrie Cantemir, anterioare corespondenței din ziarul german, care susțin latinitatea poporului român. Argumentul principal pentru demonstrarea rusificării românilor îl constituia, în opinia ziarului rutean, limba slavonă în care se întocmeau actele oficiale și se slujea în biserică. Eminescu arată că aceasta era limba oficială în țările ortodoxe, după cum limba latină era limba oficială în țările catolice. Cu asemenea argumente se putea susține, arată Eminescu, că românii din întreg spațiul carpato-dunărean erau slavi. Se putea susține, evident, că polonezii sunt descendenți ai romanilor pentru că foloseau, în biserică și în actele oficiale limba latină. Eminescu invocă în demonstrația sa, potrivit căreia românii din Bucovina sunt populație autohtonă, documente din 1192, 1378, 1383, 1420, 1511. Apelează la publicația lui B. P. Hasdeu, „Arhiva istorică a României”, din 1864–1865³.

Eminescu aduce în discuție și craniologia, disciplină științifică la mare trecere în secolul trecut. „Fizionomia bucovineanului – scrie Eminescu – vorbească el românește ori rusește, e peste tot roman, pe când, numai trecând Nistrul, găsești neexpresivele fizionomii ale slavilor de nord. Se-nțelege că, recunoscându-le acest titlu de noblețe rutenilor din Bucovina, nu mi-a trecut nici prin minte, ca să le imput doar renegarea originii lor. Omul din secolul nostru poate fi de orice naționalitate va voi, spiritul timpului le-a conces de mult la toate drepturi egale; totuși îl voi aduce aminte, cam în treacăt, cum că o colonie română din Moravia deznaționalizată, pierzându-și limba, susține încă și în ziua de azi că nu e moravă ci

¹ Mihai Eminescu, *Opere X. Publicistica*, București, Editura Academiei Române, 1989, p. 670–676, 702–703. Studiul era destinat unei publicații germane și se păstrează în manuscrisul 2257, de unde l-am reprodus în ediția academică din 1989 și în lucrarea noastră, Mihai Eminescu. *Răpirea Bucovinei după documente autentice*, București, Editura Saeculum I. O., 1996, p. 33–41, cu titlul *Românii și rutenii în Bucovina*.

² „Wanderer”, nr. 177 [16], 28 iunie 1868, p. 1–2.

³ „Arhiva istorică a României”. I, nr. 1, 8 august 1864, p. 8, nr. 12, 31 octombrie 1864, p. 20, nr. 20, 5 ianuarie 1805, p. 163.

română”. Eminescu se ocupă de acești români slavizați și într-un articol *Românii din Moravia*, publicat în „Curierul de Iași” în 3 noiembrie 1866⁴. Această comunitate românească și-a pierdut limba, arată Eminescu, însă își păstrează vechile obiceiuri și portul, iar cântecele lor populare prezentau analogii cu cele din țările române.

Eminescu demonstrează că românii „nu sunt nicăieri coloniști, venituri, oamenii nimăru, ci pretutindeni unde locuiesc sunt autohtoni, populație nepomenit de veche, mai veche decât toți conlocuitorii lor”⁵. Poetul insistă în mai multe rânduri asupra preexistenței poporului român în spațiul în care locuiește înainte de constituirea formațiunilor sale statale și documentele nu atestă și prezența rutenilor. „Ni se pare deci – conchide Eminescu – că pe pământurile noastre strămoșești, pe care nimeni nu le stăpânește *jure belli*, am avea dreptul să ni se respecte limba și Biserica precum le-am respectat-o noi tuturor”⁶.

Eminescu se ocupă și de propaganda bucovineană în Bucovina. Poetul era informat, cum se vede din articolul [*Pe arborul tăcerii...*] publicat în „Timpul” în 6 octombrie 1878, că Mihai Petrovici Dragomanov (1841–1895), profesor la Universitatea din Kiev, fusese destituit de stăpânirea țaristă pentru propaganda sa ucraineană⁷. Dragomanov trăiește în exil în Elveția unde scoate publicația „Gromada” (1878–1883) și tipărește o culegere din literatura populară ucraineană. Un adept al lui Dragomanov este scriitorul Ivan Iacovlevici Franco, care activa în Bucovina sub pretextul culegerii de literatură populară bucovineană. Eminescu publică un articol [*Ziarele din Iași...*] în „Timpul”, în 18 octombrie 1880, în care arată că Franco este arestat la Lemberg sub pretextul că urmărea să-l asasineze pe Franz Joseph, împăratul Austriei, în călătoria sa în Galiția⁸. Este eliberat după plecarea împăratului în Bucovina și arestat din nou, la Cernăuți. Franco întreține legături cu studenții ruteni, împreună cu care desfășura activitate propagandistică pentru Ucraina Mare.

⁴ Mihai Eminescu, *Opere IX. Publicistica*, București, Editura Academiei Române, 1980, p. 246, 657–658.

⁵ *Ibidem*, p. 253.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Mihai Eminescu, *Opere X. Publicistica*, București, Editura Academiei Române, 1989, p. 132–134, 523.

⁸ Mihai Eminescu, *Opere XI. Publicistica*, București, Editura Academiei Române, 1984, p. 373, 568.

17. ANUL EMINESCU

D. VATAMANIUC

Eminescu este expresia cea mai înaltă a spiritualității românești. De aceea, un for internațional propune un an întreg pentru sărbătorirea sa. Cultura română întâmpină această hotărâre cu realizări pe măsură. Stau mărturie manifestările de pe întreg cuprinsul țării, cu pelerinaje la Ipotești și Botoșani, locul nașterii poetului, și în localitățile pe unde a trecut în scurta sa călătorie pământească. Bucovina a găzduit un simpozion care și-a desfășurat lucrările la Putna și Suceava în august 2000, iar Centrul de Studii „Bucovina” al Academiei Române, cu sediul în Rădăuți, a organizat o sesiune științifică dedicată lui Eminescu, în noiembrie 2000. Comunicările pun în lumină, din nou, ascendența transilvăneană a familiei poetului, prezența sa pe pământul Bucovinei în anii studiilor la Cernăuți și, mai târziu, în vizită la Aglaia, sora sa, căsătorită la Cernăuți, și la prietenii săi din anii studiilor universitare. Țara de Sus a Moldovei, numită Bucovina după anexarea ei de Imperiul Habsburgic în 1775, este prezentă pretutindeni în scrisul său, de la poezia de debut, consacrată lui Aron Pumnul și oda *La Bucovina*, până la dramaturgia istorică și publicistica sa.

Cultura română întâmpină Anul Eminescu și cu încheierea ediției academice integrale în 16 volume, o arhivă națională eminesciană. Toate editurile preiau de aici textele și tipăresc numeroase ediții, cu cele mai variate profiluri. Ediția academică integrală se continuă cu bibliografia Eminescu, lucrare fundamentală al cărei prim volum apărut acoperă anii 1866–1938.

Ținând seama că ediția academică integrală este destinată cercetătorilor, am inaugurat seria tematică a scrierilor eminesciene, destinată unui cerc larg de cititori. Tipăresc succesiv în Editura „Saeculum I.O.” și Editura „Vestala”: *Răpirea Bucovinei* (1996), *Basarabia – pământ românesc, savamolnic răpit* (1997), *Sfântul pământ al Transilvaniei* (1997), *Chestiunea evreiască* (1998), *Românii din afara granițelor țării* (1998), *Statul 1. Funcțiile și misiunea sa* (1999), *Statul 2. Personalitatea statului și organele puterii* (1999), *Proza literară* (2000), *Dramaturgia* (2000). Textele sunt însoțite de prezentări introductive, note și comentarii. Se conturează de pe acum o enciclopedie tematică a scrisului eminescian.

Anul Eminescu este întâmpinat în cultura română cu lucrarea cercetătorului Helmuth Frisch, *Sursele germane ale creației eminesciene* (1999), în două volume care reunesc textele din ediția academică integrală, texte nedescifrate și netipărite

niciodată în totalitatea lor. Publicațiile germane, pe care le consultă Eminescu și din care își face extrase, nu se păstrează în bibliotecile noastre, ediția suplinind astfel un gol în cultura română.

Academia Română inaugurează seria de *Opere fundamentale* și o deschide cu Eminescu, din care primele trei volume se tipăresc în 1999, iar ultimele două în anul 2000. Ediția îngrijită de mine, cu un studiu introductiv de acad. Eugen Simion, președintele Academiei Române, cuprinde toată opera originală eminesciană: poezia, proza, dramaturgia, publicistica, corespondența, fragmentarium. Alături de aparatul critic, am adăugat și un indice de nume pentru toate cele cinci volume, util cercetătorului. Tipărită în condiții grafice de excepție, ea rivalizează, ca ținută, cu cele mai prestigioase ediții din cultura europeană.

O mare realizare reprezintă ediția *Dulcea mea Doamnă / Eminul meu iubit*, (Iași, 2000), îngrijită de Christina Zarifopol-Illias, cu 93 de scrisori ale lui Eminescu către Veronica Micle, a căror lipsă o reclamam cu mai mulți ani în urmă. Cele 15 scrisori ale Veronicăi Micle către Eminescu, în chenar negru, cu puține excepții, vin să completeze acest dialog epistolar, cunoscut din ediția academică integrală, reeditate în trei volume de Muzeul Literaturii Române. Scrisorile, aflate în păstrarea Virginiei, fiica mai mică a Veronicăi Micle, căsătorită cu Eduard Gruber, sunt încredințate lui Octav Minar, care le editează și le donează Academiei Române.

Ediția de față vine cu cel mai are număr de scrisori adresate de Eminescu unei singure persoane, situație nemaiîntâlnită în corespondența sa. Avem în vedere inclusiv corespondența din epoca revizoratului școlar. Meritul principal al ediției stă în faptul că însoțește fiecare scrisoare cu reproducerea originalului. Se înlătură de la început orice suspiciune cu privire la autenticitatea textelor. Obiecția mea referitoare la editarea scrisorilor de către Octav Minar, calificat pe nedrept un „necrofor”, stă tocmai în faptul că în donația făcută Academiei Române nu se găsesc și cele câteva scrisori din care citează sau la care se referă în demersul său pentru apărarea memoriei Veronicăi Micle, victima unei campanii de presă.

Scrisorile din noua ediție pun în discuție multe probleme, începând cu contestarea – pentru mine, nemotivată – a oportunității publicării lor, până la informațiile de cea mai mare însemnătate în vederea cunoașterii personalității artistice eminesciene.

O scrisoare adresată lui Iacob Negruzzi în 6 februarie 1871, tipărită de noi în *Opere VI. Corespondența*, oferea câteva indicații în această privință: „Eu pentru a scrie o epistolă – îl informa Eminescu pe redactorul «Convorbirilor literare» – trebuie să am o dispozițiune deosebit de ușoară, nepotrivită oarecum cu caracterul meu și o asemenea dispozițiune nu mi se-ntâmplă s-o am decât foarte rar”. Eminescu reia această problemă și în scrisorile recent publicate în volum, în alt context, însă cu aceeași finalitate: „Titus [Maioreșcu] îmi propune – o informează Eminescu pe Veronica Micle, în 8 februarie 1882 –, să-mi editez versurile și am luat de la el volumul 1870–1871 din „Convorbiri”, unde stau *Venere și Madonă* și

Epigonii. Vai, Muți, ce greșeli de ritm și rimă, câte nonsensuri, ce cuvinte stranii! E oare cu putință a le mai corija, a face ceva din ele? Mai nu cred, dar în sfârșit să cercăm”. Conștiința sa artistică îl determina să reelaboreze poeziile, cum procedează în alte cazuri în manuscrisele sale. Această operație nu o întreprinde și explicația o găsim în scrisoarea către Veronica Micle, din 2 martie 1882. „Tu știi că la mine – ține să precizeze poetul – remanierele sunt lucrul de căpetenie, căci se cere să fiu într-o dispoziție identică cu aceea în care am scris”. O dispoziție asemănătoare cu cea din 1870–1872 nu mai era posibilă în 1882. Eminescu nu întreprinde „remanierea” poeziilor sale, pe care le considera „un incident al tinereții”; se simțea atras în mai mare măsură spre proză. Mărturisirea sa nu concordă cu realitatea, și acum elaborează în formă definitivă, însă după proiecte mai vechi, *Scrisorile și Luceafărul*.

Scrisorile care văd lumina tiparului acum, aparțin arhivei familiei Graziella și Vasile Grigorcea, păstrate multe decenii, spre norocul culturii noastre naționale. Familia Grigorcea este originară din Bucovina, cu moșii în Carapciu pe Siret, azi în Ucraina, comună românească menționată în documente încă din 1599. Familia figurează, cum arată Traian Larionescu în *Familii vechi bucovinene*, cu rangul de Ritter (cavaler) din 1788 și ctitorește biserica din Prisăcăreni în 1798 și Gogolina în 1833. Vasile Grigorcea se naște la Storojineț, în 1883, și devine diplomat de carieră. Înrudit cu familia Veronicăi Micle, intră în zona preocupărilor mele eminesciene. Traian Larionescu îmi relatează că în familie se păstrau documente importante. Stăruia și asupra raporturilor lui Vasile Grigorcea cu Nicolae Titulescu, ministrul nostru de Externe, care și-a desfășurat activitatea diplomatică multă vreme în Elveția. Informația potrivit căreia scrisorile s-au păstrat o vreme la o bancă de aici, nu este lipsită de importanță. Valeria, fiica mai mare a Veronicăi Micle, încetează din viață la Boureni, în fostul județ Baia, nu departe de granița cu Bucovina. Se vor fi păstrat și acolo documente de familie, dacă nu vor fi fost distruse în cele două războaie mondiale sau în anii dictaturii comuniste.

Vasile Grigorcea, descendent dintr-o veche familie bucovineană, intelectual format în cultul pentru trecut, păstrează cu grijă moștenirea lăsată de Veronica Micle, altfel nu știm ce destin ar fi avut această corespondență de-o valoare excepțională. Mai așteptăm și corespondența Veronicăi Micle cu I. L. Caragiale, care ocupă, după câte ne dăm seama, un loc important în acest roman sentimental.

Probleme importante ridică și cartea lui Călin Cernăianu, ziarist de profesie, *Recurs la Eminescu. Suprimarea gazetarului*, tipărită la Editura „Semnele Timpului” (2000), consacrată unei singure zile din viața poetului, ziua de 28 iunie 1883, nefastă pentru cultura română, când poetul, declarat alienat mintal, este ridicat de forțe polițienești de la baia publică și internat în ospiciu. Diagnosticul acestei maladii este pus de Catherine Szösse Magyarosy, prima soție a lui I. Slavici, prin acel bilet către Maiorescu, în care îi solicită să ia măsuri în consecință. Cartea își propune să descurce ștele, foarte încurcate, de la declararea lui Eminescu ca alienat mintal și până la internarea sa. Istoricul literar este obligat

să țină seama de câteva aspecte. Soția lui Slavici nu avea pregătire intelectuală, necum medicală. Diagnosticul ei trebuia respins din capul locului și nu să i se dea curs prin apelul la forțele de ordine. Eminescu publică în „Timpul” ultimul articol în 26 iunie 1883 și nimic nu lasă să se vadă că nu era stăpân deplin pe facultățile sale intelectuale. Mai mult decât atât, Eminescu asistă la ședințele „Junimii” și pregătește *Lucașfărul* în forma definitivă, cum se și tipărește în Almanahul „României June”, în aprilie 1883. Maiorescu consemnează în însemnările sale prezența lui Eminescu la ședințe, dar nu precizează nicăieri că poetul dădea semne de alienație mintală. După ce Eminescu este declarat alienat mintal, Maiorescu se întoarce la însemnările anterioare și le completează cu aceste precizări. De aici înainte, rolul istoricului literar încetează, iar problema intră în competența medicilor. Asistăm, din nefericire, la o situație incredibilă. Documente de bază în rezolvarea acestei probleme au dispărut fără urmă, iar altele sunt întocmite necorespunzător. Medicii au ajuns, în aceste condiții, la cel puțin două concluzii: poetul nu a avut lues moștenit sau contractat, ci a trăit, după iunie 1883, „o psihoză maniaco-depresivă – cum arată dr. Octavian Vuia – lipsită de substrat anatomic”. Personalitate cu o structură intelectuală și morală aparte, cu o activitate publicistică ce-i deranja pe foarte mulți oameni politici, Eminescu este scos din viața publică, pentru a nu i se mai auzi vocea singulară și acuzatoare în societatea din vremea sa.

Cartea este întâmpinată cu ostilitate de unele persoane, care o interpretează ca pe o acțiune împotriva lui Maiorescu, cu nimic justificată câtă vreme nu se pun și documentele pe masă, să demonstreze acest lucru.

O mare realizare înregistrează Editura „Libra” prin CD-ul său, concentrare a unui mare număr de forțe intelectuale și diversitate a modalităților de lucru. Ni se oferă prilejul să urmărim călătoriile pământene ale lui Eminescu în țară și în afara hotarelor ei, să cunoaștem, în alt context, capodopere ale poetului, oferite concomitent în română, engleză, germană, rusă, spaniolă și italiană. Nu sunt omise nici artele plastice și muzica. Este cea mai eficientă cale, de până acum, în integrarea lui Eminescu în circuitul internațional.

Există în procesul de receptare a operei lui Eminescu mai multe etape. Ediția lui Maiorescu, *Poezii*, din 1883, se înscrie ca prima dintre ele. Reluată în foarte multe reeditări, îl impune pe Eminescu drept un mare poet și stă la baza primelor traduceri din opera sa. A doua etapă este deschisă de donarea manuscriselor lui Eminescu, de către Maiorescu, Academiei Române, în 1902. Acum „se ivi un nou Eminescu” și zeci de ediții sunt orientate în această direcție. Ediția academică integrală reprezintă o a treia etapă. Inaugurată de Perpessicius în 1939 și finalizată de cercetătorii de la Muzeul Literaturii Române în 1993, ea deschide drum editărilor și exegezelor viitoare cu viziune asupra totalității și organicității scrisului eminescian.

Pledoaria lui Constantin Noica pentru reproducerea manuscriselor lui Eminescu își găsește, în sfârșit, răspunsul așteptat de prea multă vreme. Ion Caramitru, ca ministru al Culturii, a găsit, în vremuri grele, mijloacele materiale să

înzestreze Academia Română cu o tipografie performantă, pentru multiplicarea caietelor lui Eminescu la nivelul tehnicii actuale. Se va salva acest tezaur, singular în cultura noastră, de acțiunea necruțătoare a timpului și li se va oferi noilor generații prilejul să cunoască laboratorul de creație al unui mare scriitor. Reproducerea fizică a caietelor lui Eminescu se impune să fie însoțită și de un aparat critic, prin care să se stabilească legătura necesară cu ediția academică integrală. S-a făcut și pasul decisiv pentru trecerea scrisului eminescian pe calculator, sarcină care stă în fața cercetătorilor de acum înainte.

Aprecierile lui Maiorescu din studiul *Eminescu și poeziile lui*, din 1889, sunt și pentru noi de cea mai strictă actualitate: „Pe cât se poate omenește prevedea, literatura poetică română va începe secolul al 20-lea sub auspiciile geniului lui, și forma limbii naționale, care și-a găsit în Eminescu cea mai frumoasă înfăptuire până astăzi, va fi punctul de plecare pentru toată dezvoltarea viitoare a veșmântului cugetării românești”.

Anul Eminescu demonstrează în și mai mare măsură că și noul mileniu începe tot sub auspiciile geniului său poetic, însă și al publicisticii sale, istorie vie a societății românești.

Das „Eminescu” Jahr

(Zusammenfassung)

Als Herausgeber von Eminescus Gesamtwerk in 16 Bänden bei dem Akademischen Verlag und auch von mehreren Beiträgen im Bereich der Literaturgeschichte, stellt der Autor das Ergebnis der Forschungen im Bereich der sogenannten *Eminescologie* am Ende des Jahrhunderts und am Anfang des Jahrtausends fest. Ausser den akademischen Gesamtwerkes äussert er sich über die Eröffnung der Bandserie mit dem Titel *Opere fundamentale*, die von der Rumänischen Akademie eingeleitet wird. Diese Serie beginnt mit Eminescus Originalwerk in 5 Bänden, die in hervorragenden graphischen Bedingungen erschienen sind, mit der Veröffentlichung der gesamten deutschen Texten, des Korrespondenzbandes zwischen Eminescu und Veronica Micle und auch der Arbeit *Recurs la Eminescu*. Die letzte ist den Umständen (bzw. dem 28. Juni 1883) gewidmet, unter denen der Dichter als geisteskrank bezeichnet und aus dem öffentlichen Leben vertrieben wurde. Als wichtige Leistungen werden noch die CD mit der mehrsprachigen Darstellung von Eminescus Leben und Werk und auch die Vorbereitungen für die mehrfache Veröffentlichung der 42. Hefte des Dichters erwähnt. Der Autor ist der Meinung, dass auch das dritte Jahrhundert, genauso wie im Falle des letzten Jahrhunderts, unter dem Zeichen des Genies des rumänischen Nationaldichters beginnen wird.

18. BUCOVINA ÎN ISTORIOGRAFIA FRANCEZĂ DIN ULTIMII ANI

D. VATAMANIUC

Istoriografia franceză din ultimii ani numără puțini specialiști care întreprind cercetări în spațiul geografic și cultural carpato-pontic și mai puțini care se ocupă anume de spațiul geografic și cultural bucovinean. Avem în vedere, comparativ, istoriografia germană. Situația își are explicația sa. Universitatea germană din Cernăuți pregătește în lunga perioadă a stăpânirii austriece câțiva specialiști în istoria Bucovinei, care se remarcă în plan european. Să alăturăm și faptul că, de mai mulți ani, funcționează în Germania, la Augsburg, și o instituție, Bukowina-Institut, care își consacră activitatea exclusiv Bucovinei. Judecate în acest context, acele semnale care ne vin și din istoriografia franceză se cuvine să fie neapărat remarcate prin mesajul lor științific.

Asistăm la demersul istoric, din cele mai vechi timpuri și până în zilele noastre. Alain Ruzé este, fără îndoială, reprezentantul acestei orientări. Întreprinde cercetări la noi pe parcursul a mai bine de două decenii. Stă perioade lungi la Iași, unde stabilește și legături de familie, face cercetări în arhive, parcurge o bibliografie impresionantă privind țara noastră. Istoric de formație, cu o excelentă pregătire de specialitate, tipărește lucrări fundamentale. Cea dintâi dintre ele, *Ces Latins des Carpathes*, o consacră continuității române în nordul Dunării și o tipărește la o editură internațională, în 1989. Este tradusă și în românește, *Latinii din Carpați*, în 1994. Cea de-a doua lucrare a sa, *Vestiges celtiques en Roumanie. Archéologie et linguistique*, se tipărește tot la o editură internațională, în 1994. Este premiată de Academia Română cu Premiul „Vasile Pârvan” în 1994. Sunt de menționat și comunicările sale la congresele internaționale, îndeosebi cele de tracologie ținute la Sofia (1972), București (1980), Rotterdam (1984), Constanța – Mangalia – Tulcea (1996).

După cercetările cu caracter general privind spațiul geografic și cultural carpato-pontic, Alain Ruzé se orientează spre istoria Moldovei și a raporturilor României cu Ucraina. *La Moldova entre la Roumanie et la Russie*, tipărită la Paris și Montréal, este o expunere istorică a Moldovei dinainte de întemeierea ei, în 1359, până în zilele noastre. Istoricul francez ilustrează vicisitudinile prin care trece Moldova în cursul secolelor, stabilește permanent legătura cu provinciile „soeurs roumaines” Muntenia și Transilvania, și insistă asupra faptului că pe tot

întrebării rezultatul cercetărilor anterioare, în legătură cu care se mai poartă discuții.

Sociolog și etnograf, cercetătorul francez își asociază sătenii în investigațiile sale. Se împrietenește cu „aranjatorul” din comună, „maestrul de ceremonii” din tată în fiu, care îl călăuzește peste tot în gospodăriile din vatra satului și în așezările din afara sa. Se ocupă de costumele naționale și broderii și remarcă motivele geometrice și florale, de o mare originalitate și realizare artistică. Însoteste „maestrul de ceremonii” la nunți și înmormântări și este familiarizat cu practicile tradiționale la Crăciun și Anul Nou și la alte sărbători de peste an. Asistă la spectacolul *Irozii* de Crăciun, cu desfășurare scenică, notează orațiile personajelor în românește și le dă și în traducere franceză. Îl vedem prin livezi și prin poieni, la strângerea de plante medicinale, unde notează numele lor în românește (mentă, romaniță, secărică, pojarniță), precum și modul de folosire în medicina populară. Acordă o atenție deosebită, poate nu întâmplător, mătrăgunei. Face un desen al plantei, foarte sugestiv, ca în vechile litografii, și notează opiniile contradictorii cu privire la proprietățile ei magice. Numele plantei din spațiul carpatic, îi amintează, probabil, de Machiavelli cu *Mandragora* (*Mătrăguna*), cea mai cunoscută comedie din Renaștere.

Istoriografia franceză din ultimii ani prezintă Bucovina, în primul rând, ca parte integrantă a Țării de Sus a Moldovei, cu vicisitudinile prin care trece în cursul veacurilor, iar pe de altă parte ca realitate concretă în spațiul carpato-pontic, văzută din interiorul ei, cu civilizația străveche și viața spirituală de o mare varietate și originalitate. Istoriografia franceză depășește, sub aspectul din urmă, istoriografia germană.

O a doua direcție de cercetare, nu mai puțin importantă, prezintă spațiul geografic și cultural carpato-pontic din interiorul său. Reprezentantul de seamă al acestei orientări este Jean Cuisenier (născut în 1927), etnolog, director al centrului de etnografie francez, autor al unui mare număr de lucrări de specialitate, din care menționăm numai câteva: *L'Art populaire en France* (Paris, 1986), *Ethnologie du France* (Paris, 1986), *Le Feu vivant: la parenté et ses rituels dans les Carpathes* (Paris, 1994). Conduce mai multe colecții de prestigiu internațional, cum este și *Récit et contes populaire*, din care s-au tipărit până acum 28 de volume.

Lucrarea sa, care prezintă pentru noi o importanță aparte, este *Mémoire des Carpathes*, cu subtitlul *La Roumanie millénaire: un regard intérieur*, tipărită la Paris, în 2000.

Jean Cuisenier alege, pentru cercetările sale din interiorul spațiului carpato-pontic, trei provincii: Maramureșul, Oltenia și Bucovina, și le consacră prezentări monografice foarte extinse, însoțite și de un bogat material ilustrativ. Deschide demersul său cu o prezentare a României în spațiul carpato-pontic și a Bucureștiului și face o hartă topografică a Muzeului Satului, așezământ al vechii civilizații românești. Nu putea lipsi din această prezentare introductivă istorisirea cu Dracula, omologat cu Vlad Țepeș, care interesa cititorul francez. Importante sunt, fără îndoială, reproducerile „prințului Dracula”, după gravura în lemn de la Lübeck, dintre 1488 și 1493, și cea de la Leipzig, din 1493. Reproduce și gravura în lemn de la Strassbourg, din 1500, cu o scenă cu oameni trași în țepă și supuși și la alte suplicii, sub supravegherea domnitorului.

Jean Cuisenier face parte din Școala sociologică a lui Dimitrie Gusti, la care se referă, când optează pentru prezentarea satului în realitatea sa concretă și sub toate aspectele. Nimic nu ilustrează mai bine această orientare decât metoda sa de cercetare. Stă mărturie faptul că pentru fiecare dintre cele trei provincii alege o singură comună, în care face cercetări „pe teren”, în mai multe rânduri, în „comunitatea sătească”. Opțiunea nu este nici ea întâmplătoare. Pentru Maramureș, alege comuna Sârbi, iar pentru Oltenia, comuna Dobrița, amândouă din spațiul carpatic, cu tradiții milenare. Se oprește și la Târgu-Jiu, la complexul Brâncuși. Pentru Bucovina, alege comuna Sucevița. Se găsește aici, în opinia sa, monumentul arhitectonic reprezentativ, păstrat în forma originală de-a lungul secolelor. Alături de „fortăreața princiară” se găsește și o mănăstire, monument excepțional de artă.

Jean Cuisenier își orientează cercetările spre istoria comunei, studiază civilizația materială și creația spirituală și participă la viața cotidiană a sătenilor. Întocmește schița topografică a comunei, foarte exactă și sugestivă, metoda sa de lucru, pe care o aplică și în Maramureș și în Oltenia, descrie „mănăstirea princiară”, cu cripta voievodală, și reproduce broderia din 1606, cu figura lui Ieremia Movilă în costum somptuos de curte, bogat în ornamente vegetale. Studiază cu mare atenție pictura murală și prezintă celebra scară a lui Climac („l'échelle de Climaque”), după care dă și o reproducere. Este cercetătorul străin care caută să identifice numele persoanelor din suita filozofilor, punând sub semnul

întrebării rezultatul cercetărilor anterioare, în legătură cu care se mai poartă discuții.

Sociolog și etnograf, cercetătorul francez își asociază sătenii în investigațiile sale. Se împrietenește cu „aranjatorul” din comună, „maestrul de ceremonii” din tată în fiu, care îl călăuzește peste tot în gospodăriile din vatra satului și în așezările din afara sa. Se ocupă de costumele naționale și broderii și remarcă motivele geometrice și florale, de o mare originalitate și realizare artistică. Însoteste „maestrul de ceremonii” la nunți și înmormântări și este familiarizat cu practicile tradiționale la Crăciun și Anul Nou și la alte sărbători de peste an. Asistă la spectacolul *Irozii* de Crăciun, cu desfășurare scenică, notează orațiile personajelor în românește și le dă și în traducere franceză. Îl vedem prin livezi și prin poieni, la strângerea de plante medicinale, unde notează numele lor în românește (mentă, romaniță, secărică, pojarniță), precum și modul de folosire în medicina populară. Acordă o atenție deosebită, poate nu întâmplător, mătrăgunei. Face un desen al plantei, foarte sugestiv, ca în vechile litografii, și notează opiniile contradictorii cu privire la proprietățile ei magice. Numele plantei din spațiul carpatic, îi amintează, probabil, de Machiavelli cu *Mandragora* (*Mătrăguna*), cea mai cunoscută comedie din Renaștere.

Istoriografia franceză din ultimii ani prezintă Bucovina, în primul rând, ca parte integrantă a Țării de Sus a Moldovei, cu vicisitudinile prin care trece în cursul veacurilor, iar pe de altă parte ca realitate concretă în spațiul carpato-pontic, văzută din interiorul ei, cu civilizația străveche și viața spirituală de o mare varietate și originalitate. Istoriografia franceză depășește, sub aspectul din urmă, istoriografia germană.

19. LIMBA ROMÂNĂ – „LIMBA MOLDOVENEASCĂ”

G. MIHĂILĂ*

Luând poziție în sprijinul confracților din Republica Moldova, Secția de Filologie și Literatură a Academiei Române a organizat în ziua de 31 octombrie 1994 o amplă sesiune științifică, cu titlul *Limba română și varietățile ei locale*, deschisă de acad. Eugen Simion, actualul președinte al înaltului for, care, în comunicarea sa intitulată *Unitatea limbii române*, declara: „Dorința noastră a fost aceea de a atrage atenția oamenilor politici de azi din Republica Moldova și tuturor celor care au puterea de decizie acolo, că problema limbii române nu este o problemă oarecare și că ea nu are nimic de a face cu jocurile și speculațiile, deseori dubioase, ale politicii [...]. Politica se schimbă și, dimpreună cu ea, se schimbă și cei care o servesc, știința rămâne mereu și trebuie să rămână, cum cerea cu un secol în urmă Maiorescu, în marginile adevărului. Numai în marginile adevărului prestigiul ei este inatacabil. Politica este azi așa cum este, dar limba națională este o entitate sacră pentru popor, pentru că este cel dintâi semn al identității sale”¹. Despre această „entitate sacră” au prezentat comunicări lingviști de prestigiu din România și Republica Moldova:

* Profesorul Gheorghe Mihăilă, membru corespondent al Academiei Române, tipărește în cadrul Conferințelor Academiei Române, în ciclul „Limba română și relațiile ei cu istoria și cultura românilor”, lucrarea *Unitatea și specificul limbii române în concepția lui R. A. Budagov*, din care reproducem textul de mai jos. Ruben Aleksandrovici Budagov (1910), profesor la Universitatea din Moscova, se impune, cum arată autorul, ca unul din marii romaniști europeni. Elaborează lucrări fundamentale, dintre care *Vvedenie v nauku o jazyke* (Moscova, 1958) și *Problemy izucenija romanskich literaturnykh jazykov* (Moscova, 1961) sunt traduse și în românește, *Introducere în știința limbii* (București, 1961) și *Problemele studierii limbilor literare romanice* (București, 1962). R.A. Budagov și colegul său S. B. Bernstein demonstrează că „moldovenească” nu poate fi declarată nici măcar ca un „dialect al limbii române”. R. A. Budagov scria în mesajul său din 1991 către revista „Limba română” din Chișinău că aceasta „va deveni un adevărat *vademecum* pentru toți cei care doresc să vorbească și să scrie într-o limbă ridicată pe înălțimi nebănuite de iluștri predecesori: Negruzzi, Creangă, Eminescu, Mateevici, Argeھی, Sadoveanu și alții”. Prezidiul Academiei de Științe a Moldovei își însușește, în ședința din 9 septembrie 1994, concluziile filologilor și propune ca în Constituția Republicii Moldova articolul 13 să fie formulat astfel: „Limba de stat (oficială), a Republicii Moldova este limba română”. Academia Română vine în sprijinul confracților de peste Prut. Profesorul Gheorghe Mihăilă oferă și o privire asupra comunităților în care trăiau românii din spațiul Uniunii Sovietice.

¹ În vol. *Limba română și varietățile ei locale*, p. 7; în continuare, trimerile la paginile acestui volum vor fi menționate în text, în paranteze. Anterior, comunicările au fost publicate în revistele „Academica”. București, anul V, nr. 1 (49) și 2 (50), noiembrie și decembrie 1994, și „Limba română”, Chișinău, anul IV, 1994, nr. 5–6.

Eugen Coșeriu (*Unitatea limbii române – planuri și criterii*), Matilda Caragiu Marioțeanu (*Varietatea limbii române*), Gabriel Țepelea (*Rațiunile politice ale unei „teorii lingvistice”*), Silviu Berejan (*Varietatea moldovenească a vorbirii orale românești și limba literară scrisă*), Valeria Guțu Romalo (*Raporturile dintre limba literară și graiurile limbii române*), Emanuel Vasiliu (*Graiurile daco-române: unitate tipologică*), Grigore Brâncuș (*Vitalitatea limbii române*), G. Mihăilă (*Implicațiile cultural-istorice ale dihotomiei „român – moldovenesc”*), Vasile Pavel (*Graiul românilor basarabeni, expresie a continuității teritoriului de limbă română*), Eugen Beltechi (*Limbă literară și literatură dialectală*), Adrian Turculeț (*Limba română din Basarabia*), Marius Sala (*Unitatea limbii române din perspectivă romanică*), Nicolae Saramandu (*Graiurile moldovenești în cadrul limbii române*) și Nicolae Mățaș (*Unitate de limbă – unitate de neam*).

Nu este cazul să trecem în revistă întreaga bogăție de argumente și fapte cuprinse în aceste comunicări, ale căror titluri sunt grăitoare prin ele însele. Nu putem să spicuim decât câteva fragmente, pe linia celor susținute de profesorii R. A. Budagov și S. B. Bernstein acum mai bine de patru decenii, în acord cu adevărurile stabilite de lingvistica românească și romanică de-a lungul secolelor al XIX-lea și al XX-lea.

Astfel, acad. Silviu Berejan (Academia de Științe a Moldovei) precizează rădăcinile politice ale acestui „fenomen”: „În perioada sovietică (întâi în Republica Autonomă Socialistă Sovietică Moldovenească, în stânga Nistrului, căci Basarabia se reunise deja cu Țara, iar apoi, din 1940, în R.S.S.M., cu Basarabia reînglobată de data aceasta în U.R.S.S.), populației din aceste teritorii îi este impusă oficial denumirea «limbă moldovenească», care se contrapunea de acum net limbii române (mai ales că, între anii 1932 și 1938, în R.A.S.S.M. fuseseră introduse limba și literatura română și alfabetul latin, acțiune calificată ulterior ca o «gravă greșeală politică»). Motivele sunt deci de natură politică: pentru demonstrarea existenței unei alte națiuni în componența Uniunii Sovietice, ce trebuia să se deosebească sub toate aspectele de națiunea română din țara vecină, dar neprietenă (îndârjirea de atunci în promovarea cu orice preț a tendinței date se resimte, după cum se poate constata, și în prezent)” (p. 38).

Ducând ideea mai departe și subliniind consecințele ei logice, istorice și naționale, profesorul univ. dr. Nicolae Mățaș (Chișinău) și-a început astfel expunerea: „În toila marii bătălii purtate de românii din Moldova pentru recunoașterea identității limbii lor materne cu limba vorbită în România, pentru repunerea ei prin lege în toate sferele de activitate (prin atribuirea statutului de limbă de stat) și pentru revenirea la grafia latină, ideea recunoașterii unității de neam a românilor din diferitele formațiuni actuale a fost abordată doar sporadic și părăsită pe parcurs. Numai istoricul Ion Buga a exprimat-o fără echivoc într-un articol fulminant², care a provocat o mare derută în rândurile falsificatorilor istoriei. Ceva mai încoace, reprezentanții generației noi, necompromise, de istorici, într-un apel adresat oficialităților, s-au pronunțat categoric împotriva perseverenței de care mai dau dovadă unii colegi de-ai lor de breaslă, mai în

² *O limbă maternă – un alfabet*, „Învățământul public”, Chișinău. 19 octombrie 1988, p. 4: inclus în volumul *Povară sau tezaur sfânt?*, Chișinău, 1989, p. 288–302.
<http://cimec.ro> / <http://institutulbucovin.ro>

vârstă, în promovarea teoriei despre națiuni. Minciunile lui N. A. Mohov și ale acoliților săi cu privire la [...] formarea «națiunii burgheze moldovenești» (în lipsa trăsăturilor fundamentale ale națiunii: comunitate de teritoriu, de limbă în funcționarea ei pleneră, de aspirații politice ș.a.) și, respectiv, a «națiunii socialiste moldovenești», care s-ar deosebi de poporul din România, nu numai că sunt vehiculate astăzi de o serie de istorici și lingviști care nu se pot debarasa de modul de gândire propriu timpurilor din care vin, dar sunt, din păcate, ridicate la rang de politică de stat” (p. 123).

Așa se explică de ce – cum a reamintit dr. Vasile Pavel (Chișinău) – savanții obiectivi „...n-au fost auziți. Neglijând numeroase rezoluții și apeluri ale instituțiilor și întrunirilor lingvistice, Parlamentul Republicii Moldova a legiferat prin art. 13 [al Constituției], la 28 iulie 1994, falsul științific și istoric privind limba noastră cea română. Or, se știe că definiția și numirea științifică țin de competența instituțiilor științifice, și nu politice” (p. 84).

Revenind la aspectul strict lingvistic, continuăm acest succint, dar elocvent florilegiu cu afirmația clară și sintetică a unuia dintre cei mai mari lingviști contemporani, pe plan mondial, profesorul Eugeniu Coșeriu, originar din Mihăileni (Basarabia), membru de onoare al Academiei Române, al Academiei de Științe de la Chișinău și al altor academii europene și americane: „Cum rămâne cu chestiunea care ne doare pe toți, și mai ales pe noi, cei din Țara de Sus, din Moldova dintre Prut și Nistru, cu așa-zisa limbă moldovenească? [...]. Idealul de limbă al tuturor scriitorilor din Basarabia a fost totdeauna același ideal al tuturor românilor. Și la această limbă exemplară românească au contribuit și toți scriitorii și poeții dintre Prut și Nistru, de la Stamati, Russo și Hasdeu până la Grigore Vieru și la toată splendida generație de poeți români dintre Prut și Nistru. De aceea spuneam «așa-zisa limbă moldovenească», fiindcă ea nu există ca unitate la nivelul graiurilor populare. E vorba numai de forme ale dialectului dacoromân, de graiurile care se întind și dincoace de Prut și nu există nici o diferență serioasă, esențială, la nivelul limbii exemplare” (p. 17–18).

Mai mult, cum a subliniat dr. Marius Sala, membru corespondent al Academiei Române: „Vom constata că toate trăsăturile limbii române prin care ea se distinge de celelalte limbi romanice există în toate variantele ei dialectale și că deci în extremitatea orientală a României s-a dezvoltat o singură limbă neolatină, româna” (p. 13–14).

Dar nici aceste argumente, nici cele aduse de Conferința științifică *Limba română este numele corect al limbii noastre*, organizată în zilele de 20–21 iulie 1995, la Chișinău, în incinta Parlamentului, la care au prezentat documentate comunicări filologi de prestigiu – Haralambie Corbu, Nicolae Corlăteanu, Silviu Berejan, Anatol Ciobanu, membri ai Academiei de Științe a Moldovei, prof. dr. Raimond Piotrowski (St. Petersburg), prof. dr. Stanislav Semcinski (Kiev) și alții³ – n-au convins majoritatea parlamentară, căreia președintele de atunci al Republicii Moldova, Mircea Snegur, îi prezentase, la 27 aprilie 1995, propunerea oficială de modificare a „fatidicului” articol 13 din Constituție, în formularea cercurilor academice și

³ Publicate în „Revista de lingvistică și știință literară”. Chișinău. 1995, nr. 5 (161).
<http://cimec.ro/> / <http://institutulbucovin.ro>

culturale, menționată mai sus. Această propunere era cu atât mai justificată, cu cât – sublinia președintele – în anii din urmă „noțiunea de limbă română era folosită drept singura ce denumea limba noastră în circuitul cotidian: acte oficiale ale Parlamentului, Președinției, Guvernului, documente și formulare ale ministerelor, departamentelor, organizațiilor și întreprinderilor, fără a mai pomeni de învățământ, literatură, presă, audiovizual. Aceeași formulă a figurat drept denumire a limbii de stat în primul proiect de Constituție a republicii, elaborat de o comisie autoritară, în fruntea căreia am avut ocazia și onoarea să mă aflu. Nu-mi amintesc să fi fost cineva care ar fi pus la îndoială sau ar fi contestat acest lucru” – preciza președintele în pledoaria sa, adăugând: „Știința lingvistică dovedește că vorbirea noastră, graiul nostru moldovenesc, constituie doar una din varietățile întregului glotic care are un singur nume generic – «limba română». Limba română este numele corect al limbii noastre istorice, literare, de cultură și scrise. Acestea sunt noțiuni bine cunoscute în întreaga lume și ar fi o mare eroare dacă nu ar fi și la noi însușite în școli, licee, instituții, universități, academii”⁴.

Poate că n-am fi insistat atât de mult în etalarea atâtor dovezi, cunoscute și invocate atât de specialiștii din România și din Republica Moldova, cât și de oamenii politici, dacă n-am fi constatat că votul negativ al majorității parlamentare de la Chișinău a avut efect „oficial” în planul mai larg al Comunității Statelor Independente, constituite în 1991 din majoritatea republicilor fostei U.R.S.S. (fără cele trei republici baltice: Lituania, Letonia și Estonia). Avem în vedere cartea apărută în 1998, la Moscova, sub semnătura profesorului dr. A. A. Leontiev, membru al Academiei Ruse de Învățământ și al Academiei de Științe Pedagogice și Sociale, intitulată *Kul'tury i jazyki narodov Rossii, stran SNG i Baltii* (Culturile și limbile popoarelor din Rusia, din țările C.S.I. și din Zona baltică), apărută sub auspiciile celei de-a doua academii și „recomandată de Ministerul Învățământului General și Profesional din Federația Rusă spre a fi folosită ca bibliografie necesară metodico-didactică în instituturile de învățământ superior și în școli”. Iată ce citim în articolul consacrat populației majoritare din Republica Moldova, într-o expunere în care, alături de informații corect prezentate, abundă cele confuze sau chiar inexacte (cap. IV. *Popoarele și limbile din republicile noastre*, p. 235–236; corecțiunile și completările le includem între paranteze drepte sau le adăugăm în note):

„**Moldavane** (autodenumire: **moldoveni**) – popor⁵ de limbă romanică din Câmpia Europeană. Trăiesc, în principal, în Moldova [în Republica Moldova] (2 795 000 persoane), precum și în Rusia (173 000 pers.), Ucraina (324 500 pers.), Bielorusia (5 000 pers.), Uzbekistan (6 000 pers.), Kazahstan (33 000 pers.), Georgia

⁴ Textul integral al alocuțiunii a fost reprodus în articolul redacțional *Anevoiosul proces de demonstrare a adevărului evident continuă ...*, al aceluiași număr de revistă (p. 3–11).

⁵ Rus. *ètnos*, definit la p. 292: „popor, în deplinătatea trăsăturilor sale specifice (vezi cap. I)” – „narod vo vsej polnote prisuščich emu priznakov (sm. gl. I)”, al cărui prim paragraf începe astfel: „*Čto takoe narod (ètnos)? Narod ili ètnos (cto po-grečeski i značit «narod»...*” (p. 7). Nu se înțelege de ce autorul înlocuiește cuvântul îndeobște cunoscut *narod* („popor”), prezent chiar în titlul cărții, prin neologismul de origine greacă *èthnos*? Noi vom traduce totuși „popor”, și nu „etnie”.

(2 800 pers.), Azerbaidjan (1 900 pers.), Lituania (1 450 pers.), Letonia (3 200 pers.), Kârgâsztan (1 900 pers.), Turkmenia (2 500 pers.), în total 3 352 000 persoane⁶. Vorbesc în varianta moldovenească a limbii româno-moldovenești⁷, ce aparține grupei romanice a familiei de limbi indo-europene (91,6% o consideră limbă maternă; 53,8% vorbesc liber și în limba rusă, 4,4% în alte limbi); această limbă, la origine comună, a evoluat în secolul al XX-lea separat în România și în U.R.S.S. (vezi cap. III⁸). Până la 1860, limba româno-moldovenească a folosit în scris alfabetul chirilic, iar apoi, până în 1917, alfabetul latin. Din 1917 până în 1932, moldovenii din R.S.S. Ucraineană au folosit scrierea cu alfabetul rus, iar în anii 1932–1939, scrierea cu alfabet latin⁹; moldovenii din România și Basarabia [așadar, denumirea regională a devenit națională, spre a-i separa pe moldoveni de ceilalți români] au continuat să folosească alfabetul latin. Din 1939 până în 1989, moldovenii din U.R.S.S. au folosit scrierea cu alfabetul rus. În 1989, în Republica Moldova a fost adoptată de asemenea grafia latină, dar moldovenii din stânga Nistrului¹⁰ și din Ucraina continuă să folosească grafia rusească. Limba literară moldo-română s-a constituit în secolul al XVII-lea. Moldovenii sunt de religie ortodoxă.

La baza poporului moldovenesc se află triburile romanice răsăritene ale așa-numiților volohi (vlahi), precum și traci, slavi ș.a.¹¹ Poporul moldovenesc s-a constituit, în

⁶ Datele statistice provin, în esență, din Recensământul U.R.S.S. efectuat în 1989. Despre românii și limba română din Ucraina a scris un articol judicios Liubov Lazarenko: *Problemy vidrodženja ta rozvitku rumuns 'koi movy v Ukraini z pohljadu susasnoi sociolingvisticnoi sytnacii*. „Romanoslavica”, anul XXXII, 1994, p. 159–173.

⁷ Dacă este vorba despre subdialectul moldovenesc al limbii române, acesta este extins și la vest de Prut, până în Transilvania de nord-est, iar dacă este vorba despre limba literară, aceasta este unică, așa cum au recunoscut profesorii R. A. Budagov și S. B. Bernstein, cum au argumentat lingviștii și oamenii de cultură citați și toți romaniștii obiectivi, între alții, în primul rând, Carlo Tagliavini (1956 ș.u.) și Klaus Heitmann (1964 ș.u.); vezi indicații bibliografice în comunicarea conf. dr. Adrian Turculeț *Limba română în Basarabia*, în volumul *Limba română și variațiile ei locale*, p. 97–112.

⁸ *Zonele etnoculturale* (p. 51–165), mai exact paragrafele *Apusul Câmpiei Europene în primul mileniu al erei noastre* (p. 53–55) și *Apusul Câmpiei Europene în mileniul al doilea al erei noastre* (p. 56–71), în care, alături de unele informații corecte, întâlnim numeroase inexactități și confuzii, asupra cărora se cuvine să se pronunțe istoricii. Cât privește limba, autorul concede aici: „Mulți savanți romaniști consideră și astăzi româna și moldoveneasca o singură limbă – româno-moldovenească (cu două variante)”, dar adaugă imediat: „*Ambele* [?!] cuprind numeroase elemente slave, precum și multe cuvinte de origine turcică și greacă” (p. 69).

⁹ Vezi, mai sus, citatul din comunicarea acad. Silviu Berejan, în care se menționează anul 1938. Reamintim că în 1924 a fost constituită, în cadrul R.S.S. Ucrainene, Republica Autonomă Socialistă Sovietică Moldovenească „pe o fâșie de pământ de-a lungul Nistrului, cu o întindere de 210 km lungime și cu o lățime maximă până la 95 km, în total cu o suprafață de 7 516 km²” și cu o populație de 545 000 locuitori, dintre care românii reprezentau 60%, respectiv 327 000, la care se adăugau un număr oarecare dincolo de aceste granițe (Ștefan Ciobanu, *Republica Moldovenească de peste Nistru și cultura română*. „Graiul românesc”, anul I. 1927. nr. 8, p. 159–164. cu indicații bibliografice; vezi, de asemenea, articolul nostru *Români din țările vecine în viziunea revistei „Graiul românesc” (1927–1934)*, în *Comunicările „Hyperion”*, 2, București. 1993, p. 90–91).

¹⁰ Din autointitulata Republică Nistreenă (Pridnestrovskaja Respublika), separată ilegal de Republica Moldova, în 1992.

¹¹ Gravă eroare: termenul *volohi*, respectiv *vlahi* este un sinonim pentru *români*: ambele forme continuă cuvântul slav comun *volchъ*, împrumutat din limbile germanice (got. *Walhs*. v. germ. sup. *walh*, <http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

esență, în secolele al XII-lea – al XIV-lea, în cadrul Principatului Moldovei [iată-separat de poporul român]¹², iar din secolul al XVI-lea, în al Imperiului Otoman [suzeranitatea a fost transformată de autor direct în ocupație]; la sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea, ținuturile moldovenești au fost alipite la Imperiul Rus [așa este denumită ocuparea ilegală a Basarabiei în 1812]¹³, recurgându-se,

walah. provenite de la numele tribului celtic de sud, romanizat de timpuriu, *Volcae*. pl.) pentru denumirea, în genere, a popoarelor romanice, mai ales a italienilor și a românilor: tracii nordici (geto-dacii) se romanizaseră înaintea venirii slavilor pe teritoriul României și la sud de Dunăre (vezi comunicarea noastră *Implicațiile cultural-istorice ale dihotomiei „român – moldovenesc”*, în vol. *Limba română și varietățile ei locale*, p. 74; de asemenea, studiul *Les plus anciennes attestations des mots roumains autochtones (X^e^m^e siècle – 1520)*, în „Thraco-Dacica”, tomul XVII, 1996, 1–2, p. 48–50, cu indicații bibliografice).

¹² „...Eu privesc ca patria mea toată acea întindere de loc unde se vorbește românește și ca istoria națională istoria Moldovei întregi, înainte de sfârșirea ei, a Valahiei și a fraților din Transilvania [...]: întinzându-mă, cum se înțelege de la sine, mai mult asupra întâmplărilor Moldovei, nu voi trece sub tăcere și faptele vrednice de însemnat a celorlalte părți a Daciei și mai ales a românilor din Valahia, cu cari sântem frați și de cruce, și de sânge și de limbă, și de legi” – proclamase moldoveanul Mihail Kogălniceanu, la 24 noiembrie 1843, în celebrul său *Cuvânt pentru deschiderea cursului de istorie națională în Academia Mihăileană (Opere, II. Scrieri istorice, text stabilit, studiu introductiv, note și comentarii de Alexandru Zub, București, Editura Academiei, 1976, p. 394)*; vezi critica falsei opoziții *român – moldovean*, în comunicarea noastră, menționată în nota precedentă, p. 63–82.

¹³ Încă în 1855, istoricul francez Elias Regnault scria în a sa *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes*: „Prin tratatul de la 28 mai 1812, Poarta Otomană a renunțat în favoarea Rusiei la regiunile situate pe malul stâng al Prutului și care alcătuiesc ceea ce se numește Basarabia, între Prut și Nistru [...]. Din punctul de vedere al dreptului și al moralei, cedarea săvârșită prin tratatul de la București rămâne cu totul nulă. Turcia nu putea ceda ceea ce nu-i aparține, căci ea nu a fost niciodată suverană asupra Țărilor Române. Toate înțelegerile dovedesc acest lucru. Poarta însăși recunoștea acest lucru când, la Carlovitz, presată de polonezi să le cedeze Principatele Moldo-Valahe, ea a răspuns că nu are dreptul de a face vreo cesiune teritorială, deoarece capitulațiile nu-i confereau decât un drept de suzeranitate”. Iar peste câțiva ani, conspectând acest pasaj, K. Marx reținea esența lui astfel: „*Tratatul din 28 mai 1812*. Poarta «renunță» la Basarabia. Turcia nu putea ceda ceea ce nu-i aparține, pentru că Poarta Otomană n-a fost niciodată suverană asupra Țărilor Române (the Rouman countries). Poarta însăși recunoscuse acest lucru când, la Carlovitz, presată de poloni să le cedeze Moldo-Vlahia (the Moldo-Vlahia), ea răspunde că nu are dreptul de a face vreo cesiune teritorială, deoarece capitulațiile nu-i confereau decât un drept de *suzeranitate* (any right of *Suzeraineté*)”: vezi traducerea multigrafată a scrierii lui E. Regnault, *Istoria politică și socială a Principatelor Dunărene*, [București], 1965, p. 91–92 (B.A.R.; cota: III. 725075); K. Marx, *Însemnări despre români (Manuscrite inedite)*, publicate de acad. A. Oțetea și S. Schwann, București, Editura Academiei, 1964, p. 30. 106 (manuscris din jurul anului 1860; la pregătirea ediției a participat acad. Cornelia Bodea). În sfârșit, iată ce scria în anii din urmă dr. Paul Cemovodeanu, membru de onoare al Academiei Române: „Rusia a reușit, în sfârșit, în 1812, după mari sfârșiri, dar fără nici un drept istoric bazat pe vreo urmă de legitimitate, să smulgă jumătate din trupul Moldovei, apacărând un teritoriu străin ce nu-i aparținuse [...]. În orice caz, este bine de știut care era compoziția etnică a provinciei căzute în stăpânirea țariștilor. În recensământul alcătuit chiar de autoritățile ruse la 1817 s-a constatat că în Basarabia locuiau 96 526 de familii sau gospodării, dintre care 83 848 de români (86%), circa 6 000 de ruteni ([ucraineni] 6,5%), 3 826 de evrei (4,2%), 1 200 de lipoveni (1,5%), 640 de greci (0,7%), 530 de armeni (0,6%), 241 de bulgari (0,25%) și 241 de găgăuzi (0,25%). Zdrobitoarea majoritate a populației autohtone se constituie ca factorul acuzator fundamental împotriva anexării săvârșite și perpetuate în timp prin forță și aspirare” (*Basarabia. Drama unei provincii istorice moldovenești în context politic internațional (1806–1920)*, București, 1993, p. 47, 53). Deși teritoriul actual al Republicii Moldova nu cuprinde toate ținuturile basarabene (vezi nota următoare), cititorii pot compara ușor aceste proporții cu cele actuale, pe care le redăm mai jos, în nota 16.

totodată, la termenul „ținuturile moldovenești”, care se referă și la provincia rămasă liberă]. În 1918, cea mai mare parte a Moldovei (Basarabia) a trecut la România [vagă formulare pentru unirea, votată în majoritate de Sfatul Țării, la 27 martie/9 aprilie]. Pe restul teritoriului (malul stâng al Nistrului, cu orașul Tiraspol) a fost creată în 1924 R.S.S.A. Moldovenească în cadrul R.S.S. Ucrainene. În 1940, Basarabia a fost înapoiată Uniunii Sovietice (ocupată, împreună cu nordul Bucovinei și Ținutul Herța, în urma notelor ultimative al Guvernului Sovietic, din 26 și 27 iunie), iar din partea ei centrală și nordică, împreună cu zona din stânga Nistrului a fost constituită R.S.S. Moldovenească (din 1990, R.S.S. Moldova)¹⁴. În 1991, Republica Moldova a devenit independentă.

Clasicul literaturii moldovenești este D. Cantemir (sec. al XVIII-lea); mai târziu (sec. al XIX-lea) s-au afirmat: A. Hâjdeu, A. Russo, B. P. Hasdeu, M. Eminescu, considerați clasici și ai literaturii române¹⁵. În Moldova Sovietică s-au afirmat: E. Bucov, A. Lupan, P. Darienco. De o largă recunoaștere dincolo de hotarele Moldovei se bucură scriitorul Ion Druță. De asemenea, sunt populari Gr. Vieru, P. Boțu, S. Vangheli. Sunt renumiți compozitorul E. Doga, cântărețele Tamara Ceban și Maria Bieșu¹⁶.

¹⁴ Sudul Basarabiei, Ținutul Herța, județul Hotin și nordul Bucovinei au fost atribuite de Guvernul Sovietic Ucrainei.

¹⁵ Gravă incorectitudine, constând în separarea arbitrară a scriitorilor moldoveni de cei din celelalte provincii românești, incorectitudine pe care am criticat-o public la Chișinău, în 1988, în legătură cu *Istoria literaturii moldovenești*, vol. I, *De la origini până la 1840*, red. resp. E. D. Levit, Chișinău, Editura „Știința”, 1986, (vezi cartea noastră *Între Orient și Occident. Studii de cultură și literatură română în secolele al XV-lea – al XVIII-lea*, București, Editura Roza Vânturilor, 1999, p. 51). Ce e drept, în capitolul istoric, citat mai sus, după ce îl evocă pe Nicolae Spătarul (Milescu), pe Dimitrie Cantemir și pe fiul acestuia, Antioh, „cunoscut ca un renumit poet și scriitor rus din epoca lui Petru I și după aceea”, autorul scrie mai nuanțat: „Este greu să vorbim despre literatura moldovenească separat de cea română. Mulți clasici ai literaturii române s-au născut în Basarabia, ca de exemplu poetul A. Hâjdeu (inceputul secolului al XIX-lea), care a scris atât în moldovenește [în românește], cât și în rusește. A. Russo, B. P. Hasdeu, marele poet M. Eminescu [iată-l născut în Basarabia, nu la Botoșani!] și mulți alții” (p. 70).

¹⁶ Merită să reproducem aici, spre informarea cititorilor, datele oferite de A. A. Leontiev în capitolul III, despre minoritățile naționale din Republica Moldova, pe care-l declară „stat multinațional”, deși cele nouă grupuri etnice pe care le menționează reprezintă, toate împreună, abia circa 35%: ucrainenii – 600 000, rușii – 562 000, găgăuzii – 153 000, bulgarii – 88 000, evreii – 66 000, bieloruzii – 20 000, țiganii – 12 000, germanii – 7 300, polonezii – 4 700. Dar, notează el aproape cu satisfacție: „raporturile dintre moldoveni și unele din aceste grupuri etnice [autorul utilizează aici termenul *ètnos*, deși, după propria-i definiție, ar fi trebuit să recurgă la *ètniceskaja gruppa*] nu sunt simple; astfel, pașii întreprinși de Sovietul Suprem al Moldovei [așa numește autorul Parlamentul Republicii Moldova] pentru extinderea funcțiilor limbii moldovenești, declarată singura limbă oficială, pentru trecerea la alfabetul latin au provocat o reacție violentă atât a populației rusofone și ucrainofone, cât și a găgăuzilor, care tind spre autonomie politico-administrativă (în republică ei depășesc 3% din totalul populației, iar rușii și ucrainenii reprezintă împreună 27%). În 1990 s-a anunțat constituirea Republicii Nistrene și a celei Găgăuze, nerecunoscute de Moldova; se fac încercări de compromis. Cu găgăuzii s-a ajuns la un astfel de compromis” (p. 70–71). Cine sunt acești coloniști, ce și-au găsit adăpost pe pământul Basarabiei, după 1812 (vezi nota 13), aflăm din capitolul IV (p. 195): „*Gagauzy* (autodenumire *gagauz*) – popor ce vorbește o limbă turcică. Cei mai mulți trăiesc în Moldova [corect: Republica Moldova] (153 500 pers.), și anume în partea ei sudică (Bugeac) și în regiunile învecinate ucrainene (32 000), precum și în Rusia (10 000); grupuri restrânse se află în Kazahstan și Uzbekistan: în total, în fostele republici ale U.R.S.S. sunt 198 000 găgăuzi, iar în Bulgaria, România, Grecia

Și acum să vedem ce se scrie despre *români*, în același capitol IV (p. 247), în măsura în care sunt recunoscuți ca atare în republicile C.S. I.:

„**Rumyny** (autodenumire: **români**) – grup etnic. Românii sunt în număr de circa 21 milioane. Locuiesc în majoritate în România [pe drept cuvânt, aici nu mai sunt menționați «moldovenii din România» – vezi mai sus]; grupuri mici se află în fosta U.R.S.S., în Iugoslavia, Ungaria, Bulgaria, S.U.A., Canada etc. Vorbesc în varianta românească a limbii româno-moldovenești [?! – vezi mai sus] din grupa romanică a familiei de limbi indo-europene; până în 1860, scrierea a avut la bază alfabetul chirilic, apoi cel latin. În republicile din fosta U.R.S.S. sunt 146 000 de români, dintre care în Rusia – 6 000, în Ucraina – 135 000, în Moldova [corect: în Republica Moldova] – 2 500 [atâția au avut curajul să se declare la recensământul U.R.S.S. din 1989]. În majoritate sunt de religie ortodoxă. Dintre românii din fosta U.R.S.S., 61% consideră ca limba maternă româna, 51% vorbesc liber în rusă, iar 11,6% în alte limbi. Majoritatea locuiesc în Regiunea Transcarpatică (30 000) și mai ales în Bucovina [corect: Bucovina de Nord] (Regiunea Cernăuți: 100 000)”.

Se cuvine să precizăm că această „sfășiere” artificială a „limbii moldovenești” de română, a „moldovenilor” de români, inventată și susținută cu asiduitate de regimul sovietic, decenii de-a rândul, nu o găsim în sinteze oficiale rusești înainte de 1917. Pentru a dovedi acest lucru, ne îngăduim să traducem aici o parte a articolului *Rumyny* (Români) din cunoscutul *Ėnciklopedičeskij slovar'*, tipărit de renumitele case de editură F. A. Brockhaus (Leipzig) și I. A. Efron (St.-Petersburg), t. XXVII, St. Petersburg, 1899, p. 283–285:

„În prezent, locuiesc în masă compactă în Regatul României, în Basarabia rusească, în cea mai mare parte a Bucovinei, în partea răsăriteană a Ungariei, într-o parte a Transilvaniei [corect, mai jos], în Macedonia, Istria și Dalmația. Numărul lor total se ridică aproximativ la 10 milioane. Se împart în următoarele grupe: 1) Dacoromânii (Rumâni, Români), dintre care cei mai mulți trăiesc în România, în număr de circa 5 500 000. În Ungaria numărul lor este de 2 592 000 (1890); ocupă partea sud-estică a țării, limitată de o linie ce merge de la Sighet până la Tisa, pe lângă Oradea Mare, Arad, Timișoara, Biserica Albă (Weisskirchen [Bela Crkva, în Banatul iugoslav]), dar pe acest teritoriu, printre ei, trăiesc, în grupuri mai mari sau mai mici, maghiari și germani (în Transilvania). În Bucovina, românii ocupă partea sudică a provinciei, trăind, în număr de circa 300 000, amestecați cu ruși

---

și Turcia – circa 15 000. Vorbesc limba găgăuză din grupa oguză (sud-vestică) a familiei de limbi turcice; 87,5% dintre ei consideră găgăuza limbă maternă, 71% vorbesc liber în limba rusă, 7% – în alte limbi (moldovenească [= română], ucraineană, bulgară). Scrierea pe baza alfabetului rus a fost alcătuită în 1957: până atunci s-au editat (în alfabetul rus, apoi românesc) doar cărți bisericești, cronici etc. Găgăuzii sunt de religie ortodoxă. Ei sunt urmașii unor coloniști din Bulgaria (secolele al XVII-lea – al XIX-lea). Prin origine sunt legați, probabil, de oguzi, pecenegi, cumani și de alte popoare migratoare turcice. veniți în Balcani, trecuți la ortodoxie și deveniți o populație stabilă [...]. Dintre ei s-au ridicat unii savanți și oameni de cultură remarcabili, între care etnograful S. Kuruglu, M. Guboglu [...]. Prin legea «Despre statutul special al Găgăuziei», adoptată în Moldova în 1994, limba găgăuză este recunoscută ca limbă oficială (alături de limbile moldovenească și rusă) pe teritoriul Găgăuziei” (p. 195).
<http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

[ucraineni] și germani. În partea Basarabiei ce aparține Rusiei [fără cele trei județe din sud, între 1856 și 1878, când au fost retrocedate țării noastre], se află circa 1 000 000 de români. Toți acești români, împărțiți teritorial și politic în trei state, constituie, din punct de vedere lingvistic și etnic, un tot unitar. Lor trebuie să le fie alăturate de asemenea coloniile românești din Serbia și Bulgaria. În colțul de nord-est al Serbiei trăiesc vlahii, în număr de 150 000, plecați în secolul al XVIII-lea din Oltenia; în partea de nord-vest a Bulgariei, românii sunt în număr de circa 65 000. Așadar, dacoromânii ajung la circa 9 500 000. 2) Macedoromânii sau aromânii [...], la sud de Balcani, în Macedonia, Tesalia, Albania, Epir, circa 200 000 pers. [...]. Zona principală în care locuiesc este Pindul [...]. Încă în secolul al XVIII-lea, Moscopole în Albania era un oraș de-al lor, înfloritor, numărând 60 000 locuitori. Grupuri de aromâni se găsesc în Olimp, în Acarnania, Muzakie și în Macedonia, în special în Orașul Monastir și în împrejurimi [...]. Grupul puțin numeros al fărșeroților se ocupă aproape exclusiv cu creșterea oilor [...]. 3) În Macedonia propriu-zisă, în Munții Meglen, la nord-vest de Salonic, trăiește, în 11 sate, o populație restrânsă, diferită de aromâni (14 000 pers.), descoperită de profesorul G. Weigand, de la care provine denumirea de vlaho-megleni [...]. 4) Așa-numiții istrovlahi sau ciribiri locuiesc la sud de Monte Maggiore, pe țărmul răsăritean al Istriei, numărând circa 2 000 pers.”¹⁷

Chiar V. I. Ulianov (Lenin), pe când era în emigrație și mai putea fi obiectiv, înainte de primul război mondial (februarie–martie 1914), scria în *Despre dreptul națiunilor la autodeterminare*: „Rusia este un stat cu un centru național unit, cel al velicorușilor. Velicorușii ocupă un teritoriu imens și compact, numărând aproximativ 70 000 000 de suflete. Particularitatea acestui stat național constă, în primul rând, în faptul că «alogenii» (care, luați împreună, constituie majoritatea populației: 57%) populează tocmai regiunile periferice; în al doilea rând, în faptul că asupra acestor alogeni este mult mai puternică decât în statele vecine (și chiar nu numai în cele europene); în al treilea rând, în faptul că, într-o mulțime de cazuri, în vecinătatea regiunilor periferice, locuite de naționalități asuprite, dincolo de graniță trăiesc oameni de același neam cu ele, care se bucură de o mai mare independență națională (este destul să ne amintim de finlandezi, suedezi, polonezi, ucraineni, români de la granița de vest și de sud a statului)”. Și, în concluzie: „Așadar, tocmai particularitățile istorice concrete ale problemei naționale fac ca recunoașterea dreptului națiunilor la autodeterminare să fie la noi o problemă atât de vitală în epoca prin care trecem”¹⁸.

Constatăm deci că în Rusia veche adevărul era de mult cunoscut și recunoscut, dar după 1917 el a fost obturat decenii de-a rândul din motive politice. Profesorii R. A. Budagov și S. B. Bernstein nu făceau decât să-l recunoască în 1956,

¹⁷ Autorul acestui documentar și obiectiv articol, care semnează și articolul *Rumynskij jazyk* (p. 281–283), cu inițialele Ir. P., este Ir. N. Polovinkin, pe atunci privat-docent.

¹⁸ Capitolul 3, *Particularitățile concrete ale problemei naționale din Rusia și transformarea burghezo-democratică a acesteia*, în: V. I. Lenin, *Opere alese*, ed. 2, vol. 1, București, 1961, p. 624–625.
<http://cimec.ro/> / <http://institutulbucoovina.ro>

într-o epocă de „dezgheț” în U.R.S.S., care dădea speranțe spre recunoașterea lui publică. Aceasta s-a produs abia în anii 1988–1991, dar – așa cum am văzut – cu dificultăți, care n-au fost înlăturate definitiv nici până acum. Chiar apelul lansat de fostul președinte Mircea Snegur, la 27 aprilie 1995, n-a găsit ecou la majoritatea parlamentară din Chișinău:

„Multe, prea multe sunt jertfele aduse de strămoșii noștri pe altarul firavei noastre libertăți, ca să nu ne însușim și de această dată lecțiile istoriei. Să ne lăsăm, oare, atât de ușor striviți de roata istoriei numai pentru faptul că unii vor s-o învârtă mai repede, iar alții – s-o oprească?” – li se adresa el atât conaționalilor, care sunt majoritari în Parlament, cât și reprezentanților altor naționalități –, în primul rând ucraineni și ruși, așezați pe aceste meleaguri, în urma evenimentelor istorice din ultimele două secole. Și mai departe, în continuarea ideii reproduse mai sus:

„Deci, păstrându-ne coloritul, originalitatea, specificul, accentul și frumusețea graiului nostru moldovenesc, purificându-l și îmbogățindu-l, noi, folosind imensul tezaur al vocabularului limbii și literaturii române, nu avem decât să învățăm a vorbi și a scrie o limbă cultă, literară, care se numește *limba română*. Oare această tendință firească a oricărui neam și popor de a vorbi și a scrie o limbă cultă poate fi străină neamului și poporului nostru, cum încearcă unii să prezinte lucrurile? Oare părinte să fie acela care-și dorește ca fiul sau fiica sa să nu cunoască mai multe ca el? Oare făcând atâtea, din puținul pe care ni-l putem permite în condițiile de astăzi, pentru dezvoltarea și funcționarea altor limbi vorbite pe teritoriul țării, avem dreptul să ferecăm în formule greșite, să sărăcim propriul grai, propria limbă?”

În același sens s-au pronunțat din nou participanții la Conferința națională de filologie, *Limba română azi*, organizată în a VI-a ediție, la Iași și Chișinău, în zilele de 24–28 octombrie 1997. În *Apelul* adresat președintelui Republicii Moldova și Parlamentului, reluând propunerea privind reformularea „în conformitate cu adevărul științific, lingvistic și istoric” a articolului 13 din Constituție, dâștii aduc în sprijinul acestei cerințe a opiniei publice cuvintele geniului poeziei românești, pe care socotim potrivit a le relua aici, în *Anul Eminescu – 2000*: „Noi românii, câți ne aflăm pe pământ, vorbim o singură limbă, *una singură...*” Tot astfel s-a pronunțat explicit cel mai reprezentativ poet basarabean, Al. Mateevici: „Da, suntem moldoveni, fii ai vechii Moldove, însă facem parte din marele trup al românismului, așezat în România, Bucovina și Transilvania. N-avem două literaturi, ci numai una, aceeași cu cea de peste Prut”.

În sfârșit, Conferința și-a însușit poziția exprimată de savantul Eugeniu Coșeriu, care a dus departe în Europa și în lume faima Basarabiei și a României, așezând-o drept temelie a *Apelului*: „*A promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greșeală naivă, ori o fraudă științifică; din punct de vedere istoric și practic este o absurditate și o utopie; din punct de vedere politic e o amulare a identităților etnice și culturale a unui popor și deci un act de genocid etnico-cultural*”¹⁹.

¹⁹ „Limba română”, Chișinău, anul VII, 1997, nr. 6 (36), p. 142–143.

În articolul *Fără patimi*, publicat ulterior în revista „Limba română” din Chișinău (anul VIII, 1998, nr. 1–2 (37–38), p. 5), Alexandru Bantoș accentuează: „Republica Moldova nu este o excepție, ci mai curând un sinistru exemplu în care trecutul și istoria au fost adesea transformate în influente pârgii ale puterii. Autorii strâmbelor cronici ticluite în cei aproape 200 de ani trecuți de la 1812, în special după '44, au știut foarte bine că, dacă vor reuși să ne posede trecutul, vor avea șanse reale de a ne stăpâni și prezentul. De aceea trecutul ne-a fost *re-compus* fără încetare, basarabeni fiind mereu captivi unui blocaj informațional fără precedent. Această perfidă subjugare prin istorie (și nu numai!) a implicat erodarea lentă a conștiinței noastre naționale [...]. E întâmplător, oare, că problema originii, a denumirii corecte a limbii și a neamului a constituit o axă, o coloană infinită, acumulând, de-a lungul a două veacuri, strădania, martirajul, dar și încrederea în dreptate, optimismul și spiritul temerar al tuturor generațiilor de intelectuali basarabeni?!”

20. ACADEMIA ROMÂNĂ ȘI SOCIETATEA PENTRU CULTURA ȘI LITERATURA ROMÂNĂ ÎN BUCOVINA

D. VATAMANIUC

Societatea Academică Română, înființată în 1/13 august 1867, cunoștea activitatea Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, care se desfășura la Cernăuți din 11/23 ianuarie 1865, după ce mai înainte fusese o Reuniune română de lectură. Întemeietorii viitoarei Academii Române consultă statutele societății bucovinene și adoptă aceleași principii călăuzitoare în activitatea culturală.

Societatea Academică Română propune ca și Bucovina să fie reprezentată prin două personalități ca membri fondatori. Sunt invitați Alexandru Hurmuzachi, președintele Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, și Ambrosie Dimitrovici, redactorul „Foi Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina”. Acesta moare în 3/15 iulie 1866 și în locul lui este invitat ca membru fondator I. Gh. Sbiera, care preia, după încetarea din viață a lui Ambrosie Dimitrovici, redactarea revistei bucovinene. Bucovina și implicit Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina sunt reprezentate și în Academia Română de Alexandru Hurmuzachi, până în 8/21 martie 1871, și de I. G. Sbiera până la stingerea sa din viață, în 22 octombrie 1916. Academia Română cheamă în rândul său, după moartea lui Alexandru Hurmuzachi (1823–1871), pe fratele său, Eudoxiu Hurmuzachi (1812–1874), ales membru titular în 2 august 1872, cunoscut prin colecția sa de documente care stă la baza istoriografiei noastre naționale. Alți doi membri ai familiei, Nicolae Hurmuzachi (1826–1909), om politic cu rol important și în Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, este numit membru de onoare în 2 aprilie 1883, iar Constantin Hurmuzachi (1863–1937), entomolog cu renume, este membru de onoare din 7 iunie 1919. Academia Română prețuiește îndeosebi istoricii bucovineni și îl alege pe Ion Nistor (1876–1962) membru corespondent în 18 mai 1911, membru titular în 19 mai 1915 și îi încredințează conducerea Secțiunii Istorice a Academiei Române în 1929–1932. Personalitatea bucovineană cu cel mai mare prestigiu în Academia Română rămâne Dimitrie Onciul (1856–1923), membru corespondent în 1 aprilie 1889, membru titular în 11 aprilie 1915, vicepreședinte între 25 mai 1913 și 28 mai 1916, 11 iunie 1919 și 12 iunie 1920 și președinte al Academiei Române din 12 iunie 1920 până în 20 martie 1923, la încetarea sa din viață.

Academia Română a fost întotdeauna și a rămas deschisă dialogului cu Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina. Nimic nu ilustrează mai bine acest lucru decât primirea propunerii societății bucovinene pentru înființarea la Rădăuți a unui centru academic de cercetare a problemelor Bucovinei și a lua sub patronajul său și publicația pe care o editează. Un rol important în dialogul Academiei Române cu Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina îl au academicienii Radu Grigorovici și Vladimir Trebici, membri ai societății bucovinene, care aduc o contribuție decisivă în finalizarea acestui dialog care se poartă între 1990 și 1992.

Academia Română se alătură la sărbătorirea vârstei venerabile a Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina și este încredințată de buna colaborare și în viitor a celor două instituții pe pământul străvechi al Țării de Sus a Moldovei.

OPINII (1994–2002)

21. O NOUĂ LUCRARE DESPRE ISTORIA BUCOVINEI

MIRCEA GRIGOROVITĂ

În ultima vreme, există un interes aparte pentru Bucovina, această parte de sus a Țării Moldovei, așezată în calea tuturor răutăților, cum spune cronicarul, și care cunoaște și în zilele noastre drama neîmplinirii naționale.

Pe linia acestui interes aparte pentru Bucovina se înscriu și monografia lui Ion Nistor, *Istoria Bucovinei* (1991) și cea a lui Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei* (1993), precum și studiile lui Ion Gherman, *Istoria tragică a Bucovinei, Basarabiei și ținutului Herța* (1993), Nicolae Ciachir, *Din istoria Bucovinei* (1993), Radu Economu, *Unirea Bucovinei. 1918* (1994). Am alătura la acestea și cele două lucrări ale noastre, *Învățămintul în Nordul Bucovinei* (1993) și *Din istoria culturii în Bucovina* (1994). În acest context, se impune să privim și lucrarea lui Ioan Căpreanu, *Bucovina: istorie și cultură românească (1775–1918)*, tipărită la Editura Moldova din Iași, în 1995.

Cartea cuprinde cinci capitole: I. *Condițiile istorice ale răpirii Bucovinei și anexarea ei de către Imperiul Austriac*; II. *Revoluția de la 1848 din Bucovina și idealul unității național-statale a românilor*; III. *Epoca de redeșteptare națională de după frământările politice din anul 1848 în Bucovina*; IV. *Lupta pentru dreptul la învățătură al românilor și folosirea limbii naționale în Bucovina în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea*; V. *Mișcarea cultural-politică a românilor din primele două decenii ale secolului al XX-lea, în preajma unirii Bucovinei cu România*. Se iau ca puncte de reper în împărțirea materiei câteva elemente istorice, cum procedează, de altfel, și cercetătorii anteriori. Surprinde însă lipsa de modestie afișată chiar în titlul noii lucrări. Nu se poate trata istoria Bucovinei în 132 de pagini fără a cădea în generalități practice de propagandă de partid. N. Ciachir își intitulează lucrarea *Din istoria Bucovinei*, cum procedează și Mihai Iacobescu în tratatul său academic. Se folosește și în această lucrare o terminologie întâlnită, din păcate, și în alte lucrări. Bucovina nu se unește în 1918 cu România, ci revine la patria-mamă. Dăm astfel și un răspuns propagandei străine, potrivit căreia un teritoriu din componența unui stat străin se desprinde de el într-o conjunctură politică și intră în componența altui stat.

Bucovina este prezentată cu viziunea propagandistului de partid. „Muncitorii și țărani români din Bucovina – scrie autorul – ocupată de Imperiul Habsburgic au văzut în socialiști, în partidul politic al clasei muncitoare un sprijin și un ajutor de nădejde în lupta pentru năzuințele lor” (p. 93). Niciodată socialiștii din Bucovina nu au reprezentat forța politică, cu autoritatea care i se conferă în propaganda de partid din timpul dictaturii comuniste.

Când prezintă Serbarea de la Putna, citează câteva versuri din poezia lui Eminescu, *La Bucovina*, și trece numaidecât la „actualizare”. „În România contemporană, stat democratic – scrie autorul –, unitar, independent și suveran, sunt create condiții pentru afirmarea deplină a vieții naționale a poporului. Revoluția din decembrie 1989, redând demnitatea umană și dreptul la afirmarea nestingerită a personalității, a tuturor resorturilor constructive, descătușează toate energiile creatoare ale poporului, constituie în viața țării noastre o epocă de redeșteptare națională, de unitate indestructibilă, de afirmare viguroasă a sentimentelor patriotice ale poporului, pentru înflorirea României libere, demne și democratice, patrie înfloritoare a tuturor românilor, a tuturor fiilor ei” (p. 64). Am reprodus acest lung pasaj pentru faptul că nu are nici o legătură cu Serbarea de la Putna, din 1871 și pentru „limbajul de lemn” al propagandei de partid de altădată din țara noastră. Nu puteau lipsi, evident, marii învățători ai clasei muncitoare și Karl Marx este citat la loc de frunte în explicarea evenimentelor din Moldova (p. 16).

Ion Căpreanu se propune, în lucrarea sa, un apărător al românilor din Bucovina împotriva politicii de germanizare promovată de Curtea din Viena. Autorul scrie, cu seninătate, că, după anexarea Bucovinei, Curtea din Viena a trecut „pe seama statului imensele averi ale mănăstirilor din Moldova de Sus, constituind «Fondul Religionar», iar venitul acestui fond fiind întrebuințat de împărăție după voia ei” (p. 109). Un istoric al Bucovinei ar trebui să știe acest lucru elementar, că Fondul Religionar nu a aparținut statului austriac, ci a fost o instituție autonomă. Atacurile autorului se îndreaptă îndeosebi împotriva Universității din Cernăuți, înființată în 1875. Suntem de acord cu autorul când susține că înființarea ei urmărea germanizarea populației autohtone. Nu ne putem însă opri aici. Înființarea unei Universități într-o provincie de la marginea imperiului a fost în avantajul acesteia. Studiul în limba germană nu i-a înstrăinat pe bucovineni de poporul lor, ci le-a pus la îndemână un instrument de comunicare într-o limbă de circulație universală. Această Universitate, denigrată de către autor, a deschis drumul spre studiul de specialitate lui Dimitrie Onciul, Ion Nistor și altor intelectuali ai provinciei. Să nu uităm că la această Universitate și-au ținut cursurile, în perioada austriacă, Ion G. Sbiera, Ion Nistor și Sextil Pușcariu.

Bucovina este, în viziunea autorului, un ținut al unei revoluții permanente împotriva străinilor. „Răzvrătirile românilor din sate și târguri – scrie autorul – erau simbolul pilduitor al conștiinței naționale jignite” (p. 29). Ar trebui să avem documente să putem susține o asemenea teză. Bucovina a fost însă întotdeauna un ținut al toleranței și al bune înțelegeri dintre naționalități. Cercetătorii germani din

ultimii ani propun Bucovina ca un model european, ca „o fereastră” spre Occident, tocmai prin buna conviețuire dintre naționalități.

Lucrarea cuprinde și alte teze generale, care vin în contradicție cu situația reală din Bucovina. Alături de asemenea teze, cu care nu putem fi de acord, lucrarea cuprinde zeci de greșeli de altă natură.

Ioan Căpreanu nu știe să aleagă cuvintele în caracterizarea unor personalități. Vorbind despre dezvoltarea mișcării culturale din Bucovina, exemplifică cu afirmarea Vioricăi Ursuleac în plan internațional, „Se ridică indivizi izolați – scrie autorul – ca solista Viorica Ursuleac” (p. 65). Termenul „personalitate” sau un echivalent al său nu poate fi înlocuit cu „individ”, care are, într-un asemenea context, sens peiorativ.

Lucrarea se înfățișează ca o adevărată babilonie în privința ortografierii numelor proprii și a titlurilor de lucrări. Iată exemple: Kaidl, în loc de Kaindl (p. 11); Bukowinna, în loc de Bukowina (p. 37); I. Bodnărescu, în loc de L [eonida] Bodnărescu (p. 37); I. G. Zbiera, în loc de I. G. Sbiera (p. 41); Teodor Sidorovici, în loc de Teodor Simionovici (p. 74); Bourgignon, în loc de Bourguignon; Lechiță, în loc de Loichiță (p. 92); A. Grovei, în loc de A. Gorovei (p. 93); Filimon Tanisac, în loc de Filimon Taniac (p. 98). Sunt ortografiate greșit titlurile unor lucrări în germană: *Das Unterrichtswesen in der Bukowina* este ortografiat *Unterhauswesen* (p. 11), *Topographie der Bukowina* apare *Topografia der Bukowina* (p. 24). Sunt greșite numele localităților unde apar unele publicații: Corvia, în loc de Corovia (p. 138), „Foaia Societății ...” nu apare și în 1870 (p. 50), „Gazeta poporului” începe să apară în 1898 nu în 1899, „Încercări literare” în 1892, nu în 1891, „Viață nouă” apare și în 1914.

Cartea este prefațată de istoricul Gh. Buzatu și intră în circuitul public cu girul autorității sale științifice.

22. O VIZIUNE MODERNĂ A ISTORIEI BUCOVINEI

ION ALEXANDRESCU

Profesorul universitar Emanuel Turczynski, de la Universitatea din Bochum (astăzi pensionar), istoric originar din Bucovina, este autorul lucrării *Istoria Bucovinei în timpurile moderne. Contribuții la istoria socială și culturală a unei provincii din Centrul Europei*, care are 260 de pagini și 20 de ilustrații. Încă din introducere, acesta constată că: „În ultima vreme, Bucovina, aflată la granița dintre sud-estul și estul Europei Centrale, cu capitala ei Cernăuți, a devenit mai prezentă pentru observatorii germani. Nu numai amintirea lui Paul Celan, a Rosei Ausländer, a lui Karl Emil Franzos, romanele și povestirile lui Gregor von Rezzori au dus la aceasta, ci și memoria colectivă a intelectualității bucovinene, fie ea ucraineană, evreiască, germană sau română. Este vorba și de experiența și comparația deceniilor de socialism, nu numai de o nostalgică privire asupra „vremurilor vechi și frumoase”.

Tocmai existența unei astfel de provincii multinaționale, cu grupuri etnice care se articulau cultural diferit, dar trăiau până către 1900 în pace între ele, este un fenomen surprinzător astăzi, atât pentru locuitorii statelor naționale din Apusul și Centrul Europei, cât și pentru reprezentanții unui naționalism exacerbant, care duc actualmente în Balcani – și nu numai acolo – la conflicte armate și crime.

În centrul lucrării lui Emanuel Turczynski se află evoluția cultural-istorică a Bucovinei vreme de circa 170 de ani, evoluție marcată de centrul administrativ și cultural Cernăuți, provincie despre care poetul Paul Celan spunea că este „scufundată în istorie, dar că permite atât oamenilor, cât și cărților să trăiască”. Fascinația Bucovinei, urmează autorul, constă în faptul că, spre sfârșitul secolului trecut, locuitorii ei au creat mituri și imagini despre o coexistență pașnică a unora cu alții, indiferent de naționalitate. Era vremea în care grecii, slavii sud-dunăreni și albanezii, în lupta lor de emancipare națională, își creau mituri eroic-agresive, ale căror urmări istorice le putem vedea astăzi.

În prima parte a cărții, autorul prezintă dezvoltarea istorică a Bucovinei până în 1848, cât și particularitățile ei cultural-geografice.

Un capitol separat tratează despre istoria provinciei înainte de cedarea ei de către Turcia Austriei, în 1774. Aici aflăm că, înainte de 1500, tradiția culturală politică în Bucovina era, și datorită vecinătății cu Polonia catolică, mai puțin ancorată în cultura răsăriteană. Boierii și domnii se căsătoreau și în lumea catolică

învicinată, căci vecinătatea periculoasă a turcilor și a tătarilor estompa diferențele confesionale între grupurile de creștini. Moldovenii au avut până în secolul al XVI-lea o orientare culturală pro apuseană, observă Emanuel Turczynski. După Reformă și după răspândirea ei în Ungaria și Transilvania. când unгурii au combătut tot mai mult ortodoxia, considerată ca schismă, și moldovenii s-au îndreptat tot mai mult, ca reacție, spre tradițiile ortodox-ucrainene și bizantino-slave. Nu trebuie, de aceea, uitat că, din sec. al XV-lea, nume de studenți din Bucovina apar la universitățile din Cracovia și din alte centre (este vorba de studenți din Suceava, Siret, Roman, dar și din alte localități ale Moldovei).

La 31 august 1774, în urma unui război cu Imperiul Otoman, trupele austriece ocupau Bucovina. Împăratul Iosif al II-lea cerea generalilor săi să „trateze locuitorii Bucovinei cu menajamente”. Austria avea interes să creeze o punte între Galiția și Transilvania, ambele provincii de obediență austriacă pe atunci.

La 7 mai 1775, Poarta Otomană sancționa această cedare de 10 442 km², ca expresie a „recunoștinței pentru a fi fost ferită de Austria de pierderi mai grele”, teritoriale în războiul ruso-turc. Austrieceii au început încă din 1775 să reorganizeze provincia în spiritul pragmatismului și al liberalismului incipient, care a caracterizat politica lui Iosif al II-lea.

Încă din anii de după 1780, în Bucovina a avut loc un fenomen larg de imigrare din provinciile vecine. Astfel, între 1778 și 1782 se știe că au venit peste 6 mii de familii de români și de ruteni, din Transilvania și din raiaua Hotin (pe atunci, turcească). Familii ucrainene din Galiția s-au stabilit în Bucovina în acei ani în număr mare, căci țărani o duceau mai bine aici, boierii bucovineni fiind mai blânzi decât nobilii galițieni. O hartă etnică și confesională a Bucovinei la sfârșitul sec. al XVIII-lea nu se poate face cu exactitate. Religia majoritară era cea ortodoxă. Existau și uniți, veniți din Galiția și Transilvania. În nord-vest trăiau huțulii, care erau ruteni. O altă parte, între Prut și Nistru, era locuită de rutenii propriu-ziși. Românii trăiau mai ales în partea de sud a provinciei. Ulterior, a avut loc și o emigrație de germani: țărani, meșteșugari, mineri, dar și funcționari de administrație. Ei veneau din cele mai diferite locuri: din sudul Germaniei, din Hessen, dar și șvabi bănățeni într-o a doua emigrare, sperând o viață mai bună.

În Bucovina, guvernul de la Viena a efectuat, încă din primele decenii de stăpânire, operații ample de modernizare. S-au dezvoltat agricultura, creșterea vitelor; de exemplu, atunci au luat ființă herghelii renumite până azi. Dezvoltarea poștei și a transportului de mărfuri a atras după sine construcția de străzi, pentru acea vreme și loc, foarte moderne.

Din 1849, școala de învățători de limbă română din Cernăuți pregătea, după un studiu de doi ani, învățători. Până în 1871 au fost acolo pregătiți 490 de învățători pentru cele 108 școli în care se preda în română și germană, care era limba generală de stat. În 1872 s-a înființat o școală de învățătoare. Banii de studiu pentru acei elevi care proveneau din familii lipsite de posibilități erau puși la dispoziție de așa-zisul „fond bisericesc”, deci de mitropolia de la Cernăuți.

Întemeierea Universității din Cernăuți, la 1875, a fost un eveniment care a depășit granițele culturale ale provinciei. La această universitate s-au pregătit teologi ortodocși nu numai din întreaga monarhie austro-ungară, ci și mulți preoți din România, Bulgaria, Serbia și Grecia. După modelul acestei facultăți de teologie, s-au creat ulterior institute de teologie ortodoxă la București, Caransebeș – pentru Banat –, în Bosnia, Dalmația (la Zadar), Sofia și Belgrad. Caracterul model al universității din Cernăuți s-a menținut, constată Emanuel Turczynski, până în perioada interbelică. Limba de predare de la Universitatea din Cernăuți a fost, până la primul război mondial, germana. Ea oferea celor mai diferite grupuri etnice posibilitatea să posedă o limbă internațională, pe atunci de circulație mare între Petersburg și Belgrad. Între bucovinenii de confesiune ortodoxă trebuie amintiți, pe lângă români și ruteni, și polonii, care nu erau cu toții catolici.

Emanuel Turczynski nu se ocupă în cartea sa numai de o grupă de locuitori ai Bucovinei, ci le tratează, cu interes egal, pe toate. Un capitol special este dedicat, de exemplu, evreilor bucovineni, între „progres și hasidism”, cum numește autorul cele două direcții care au influențat această grupă până în pragul celui de-al doilea război mondial. Turczynski constată că astăzi majoritatea cercetătorilor este de părere că în Bucovina evreii au cunoscut un proces de integrare socială aproape fără precedent în alte peisaje sociale europene la acea vreme. Cu toată această toleranță a autorităților austriece, și deși, de exemplu, în 1857, din populația Cernăuțiului 22% erau evrei, școlile acestei grupe s-au dezvoltat mai lent decât ritmul ei de creștere. Astfel, în același an școlar, doar 42 de elevi evrei urmau liceul, ceea ce nu a reprezentat decât un procent din numărul celor ce ar fi putut-o face.

După 1841, la Sadagura, lângă Cernăuți, s-a format un centru de gândire hasidică, centru de religiozitate ce avea să devină cunoscut internațional și în afara granițelor teologiei iudaice. La mijlocul secolului, în Bucovina s-au dezvoltat două direcții în sânul comunității iudaice: „progresiștii”, care aveau, în 1850, un rabin șef, și „ortodocșii”, care erau în mare parte adepții hasidismului și care respingeau integrarea socială în cadrul provinciei. În casa de rugăciuni de la Sadagura aveau loc trei mii de credincioși, ceea ce oferă o idee despre mărimea comunității. Alte centre erau Suceava și Boian. Limba acestei grupe era în Bucovina, pe lângă idiș, și germana. Astfel, istoria literaturii bucovinene cunoaște mai mulți poeți evrei de limbă germană, cum au fost Karl Emil Franzos sau, în acest secol, Rose Ausländer.

În secolul al XIX-lea, în Bucovina a existat o cooperare între elementul german și cel român. Aceasta a durat până la sfârșitul secolului, când, datorită naționalismului care lua amploare, relațiile între naționalități au început să se deterioreze. În timpul Revoluției de la 1848, români și germani și-au exprimat doleanțele la Viena, protestând contra sistemului politic opresiv și învechit al cancelarului Metternich. Astfel, mai multe grupe etnice au adresat împăratului un memorandum, în care cereau autonomia Bucovinei ca provincie „a coroanei”, prin despărțirea ei de Galiția. Din partea românilor, semnatul ei a fost boierul Hurmuzaki, din acea familie de cărturari și oameni politici bucovineni de-al cărei

nume se leagă publicarea colecției de documente privind istoria românilor, „colecția Hurmuzaki”. Despre cooperarea etnicilor germani cu românii în provincie, Turczynski constată: „O colaborare strânsă între români și germani s-a dovedit eficace și încununată de succes. Astfel, primul ziar bucovinean apărut la 4 octombrie 1848, era bilingv: în germană și română. Articolul de fond al primului număr, scris de George Hurmuzaki, rezuma programul ziarului, care se vedea ca o publicație ce urma să apere interesele naționale, intelectuale și materiale ale Bucovinei, și care preconiza o monarhie democratică, cu toate consecințele, egalitate perfectă între grupele naționale și autonomia provinciei. Ziarul mai dorea să răspândească cunoștințe despre principatele Moldova și Muntenia în Austria și Germania”.

Una dintre problemele sociale în Bucovina, la jumătatea veacului trecut, era aceea a țăranimii și obligațiilor ei față de proprietarii de pământ. În acest conflict, nobilii, ca, de exemplu, boierul Balș, au intrat în conflict cu funcționarii de stat, care doreau ca țăranimea să nu fie supusă la munci peste măsură, spre a nu o nemulțumi.

Datorită unui grup de literați și de spirite luminate, românii din Bucovina au promulgat și pe cale literară, ideea unirii tuturor românilor, întâlnindu-se aici cu românii ardeleni. După ce autoritățile maghiare au interzis, în 1850, „Gazeta Transilvaniei” a lui Bariț, pentru o vreme presa românească din Bucovina a preluat rolul de herald al ideilor naționale ale românilor, trăind în statele Casei de Habsburg. Autorul cărții subliniază relațiile pozitive între germani și români în cadrul vieții în Bucovina. Alexandru Golescu, unul dintre fiii lui Dinicu, s-a exprimat într-un manifest din 1848, în aceeași direcție, arătând că la Gurile Dunării, cei mai buni prieteni ai românilor sunt germanii. Societatea din Bucovina, în secolul trecut, era una cosmopolită, în sensul bun al noțiunii, o societate în care omul era apreciat după caracter și capacități, și nu după grupa etnică și confesiune.

Între marile realizări culturale ale provinciei, tot în secolul al XIX-lea a fost crearea unei importante biblioteci a Bucovinei, la Cernăuți și a uneia mai mici, dar tot importante, a liceului din acest oraș. Biblioteca provinciei s-a putut constitui datorită unei acțiuni concertate a mai multor naționalități, dintre români, rolul principal jucându-l baronul Mustață. Asociațiile culturale și manifestările diferite culturale românești, germane, evreiești și ucrainene erau prea numeroase pentru a putea fi măcar rezumate aici.

Un centru de cultură deosebit erau liceele, al căror program reflecta toleranță și spirit de înțelegere. Astfel, programul elevilor era un act de măiestrie: elevii români aveau ore de română, cei ucraineni – de ucraineană. Serviciile religioase trebuiau ținute după anumite rituri: de exemplu, cel catolic era ținut după riturile roman, grecesc (unit) și armenesc, în germană, ruteană și polonă, slujba ortodoxă se ținea în română și ruteană, iar ritul mozaic și cel protestant erau oficiate în germană. Astfel, elevii învățau din școală toleranța față de ceilalți, acceptarea obiceiurilor altor etnii, traiul într-o societate plurietnică. Acest fel de a fi tolerant și, în ultimă instanță, modern, i-a caracterizat pe bucovineni până după cel de-al doilea

război mondial, mai constată Turczynski. La liceul din Cernăuți, unde după 1850 româna era predată de Aron Pumnul, al cărui nume îl va purta liceul după primul război mondial, a învățat, între alți mulți români, și Mihai Eminescu. El a fost influențat de profesorii săi, Pumnul și Neubauer, care s-au ocupat de acest elev talentat și în afara orelor de școală. Neubauer a remarcat interesul său pentru istorie, distingându-l, în 1865, pe Eminescu (pe atunci, Eminovici) cu nota „foarte bine” la istorie, pe care n-o mai căpătase încă nici un elev.

În 1875 a fost întemeiată Universitatea din Cernăuți, la care s-au pregătit mai multe generații de intelectuali în același spirit liberal și tolerant, universitate al cărei radius a depășit cu mult granițele Bucovinei. La Cernăuți studiau tineri din Triest și din Balcani, iar faima științifică a universității, după trecerea primilor ani mai grei, s-a răspândit în întreaga monarhie. Acest for cultural a avut un rol integrator, permițând și transferul rapid de cunoștințe de la alte universități ale dublei monarhii, sau din Germania până la granițele Moldovei. Profesorii din Cernăuți nu aveau morgană altor colegi ai lor germani, nu refuzau să se amestece cu populația „burgheză” a orașului și participau astfel în mod pozitiv la integrarea socială în provincie.

În ultima treime a secolului trecut a crescut și populația provinciei, atât prin natalitate sporită (pe locul 5 din toate provinciile monarhiei habsburgice), cât și prin imigrare în Bucovina din alte provincii. Din grupele etnice, românii erau cea mai omogenă. Ei aveau o nobilime care pătrunsesse în poziții de vârf între funcționarii provinciei. O parte a clerului românesc era foarte cultivată, cei mai mulți profesori la Facultatea de Teologie ortodoxă erau români, iar o mare parte a burgheziei aparținea aceleiași etnii. În politica provinciei, românii reprezentau două direcții: centraliștii și federaliștii. Centraliștii, influențați de doctrina de stat a lui Iosif al II-lea, doreau ca provincia lor să facă parte dintr-un stat unitar. Federaliștii doreau o mai mare autonomie a Bucovinei în cadrul imperiului. Aceștia din urmă (împreună cu Eminescu) au organizat la Mănăstirea Putna sărbătoarea a patru secole de la întemeierea mănăstirii, în 1871. Amintim că la Putna se află mormântul marelui voievod moldovean Ștefan cel Mare. Dintre participanții de marcă trebuie menționați Mihail Kogălniceanu și istoricul Alexandru Xenopol. În 1875, la un secol de la cedarea provinciei de către Imperiul Otoman Austriei, au avut loc și primele manifestații românești care cereau restituirea provinciei Bucovina României. Mai mulți tineri au fost arestați, era vorba de grupul Arboroasa, care doreau restituirea provinciei Moldovei. Mai multe voci de intelectuali, mai ales germani, s-au ridicat în presă contra arestării celor cinci studenți care a fost ulterior achitați de un tribunal.

De-a lungul secolului trecut, în Bucovina se dezvoltase o conștiință a apartenenței comune, un fel de patriotism provincial, dar în sensul bun al noțiunii, care avea diferite rădăcini. Succesele economice, integrarea socială, toleranța religioasă au fost mai marcate în Bucovina decât, de exemplu, la vecinii ei: Galiția, Basarabia și Moldova. Soliditatea sentimentului de drept, adică încrederea în

justiția locală, acest fundament al sentimentului patriotic modern, era în Bucovina foarte răspândită. Prestigiul capitalei, Viena, cât și al lui Franz Iosif au întărit acest sentiment integrativ căruia i se opunea însă, către sfârșitul secolului trecut, sentimentul modern al naționalismului. Românii voiau să aparțină unui stat unitar românesc, – existent deja din 1859, – iar rutenii doreau să fie alături de ucrainenii din Galiția (la un mare stat ucrainean nu se gândea încă nimeni pe atunci). Între ruteni și români era legătura ortodoxiei. Astfel, între 1882 și 1947 a apărut la Cernăuți revista teologică bilingvă „Candela”. Dar nici această publicație nu a putut face să dispară tensiunile naționale, care aveau să sporească între diferitele grupe etnice, după 1900. Evoluția provinciei Bucovina în secolul nostru este mai cunoscută, este un fenomen complex, care nu poate fi tratat decât separat. În linii mari, ca urmare a prăbușirii Imperiului multinațional Austro-Ungar, în 1918 Bucovina a devenit, nu fără opoziția unor grupe etnice, parte a României Mari. Rusia, încă cea țaristă, dorise din 1914 nordul Bucovinei, cu majoritate ruteană. În 1940, Rusia sovietică ocupă această parte a provinciei, care este încadrată după 1944 Ucrainei, după o perioadă de trei ani de ocupație militară românească.

Cartea lui Emanuel Turczynski umple un gol în cercetare, oferind o imagine variată, complexă, plurinațională a unei provincii care, sub austrieci a avut un caracter model în politica religioasă și națională, un model astăzi exercitat în anumite zone plurietnice din Apusul Europei.

A Modern Vision of Bukovina's History

(Summary)

The book of Emanuel Turczynski concerning the history of Bukowina is presented from the point-of-view of a researcher who lives in Western Europe and who still think of this province as a model of inter-ethnic coexistence. This study selects from the book the elements that illustrate an outlook on a Bukowina that existed, but does not exist anymore because of the irreversible historical proces.

23. O „ISTORIE A BUCOVINEI” ÎN LIMBA GERMANĂ

MIRCEA GRIGOROVITĂ

Istoria zburciată a acestei provincii stă în atenția cercetătorilor din ultimele decenii în mai multe țări (Germania, Austria, Ucraina, Elveția, Polonia, Israel, Franța, Ungaria, Statele Unite ale Americii). S-au tipărit și în țara noastră mai multe lucrări de sinteză.

În străinătate au apărut, în 1993, două cărți care se înscriu în problematica bucovineană. Prima se ocupă de Bucovina, Basarabia și actuala republică Moldova: *Bukowina, Bessarabien, Moldawien. Vergessenes Land zwischen Westeuropa, Russland und der Türkei* (Bucovina, Basarabia, Moldova. O țară uitată între Europa de vest, Rusia și Turcia) de Hannes Hofbauer și Viorel Roman (Viena, Promedia, 1993). Cealaltă este numai o istorie a Bucovinei: *Geschichte der Bukowina in der Neuzeit. Zur Sozial- und Kulturgeschichte einer mitteleuropäisch geprägten Landschaft*, de Emanuel Turczynski (Wiesbaden, Harrasowitz Verlag, în colecția: Studien der Forschungsstelle Ostmitteleuropa an der Universität Dortmund. Herausgegeben von Johannes Hoffman. Band 14).

Cartea lui Emanuel Turczynski cuprinde: *Introducere* (Condițiile-cadru cultural-istorice); *Realitățile geografice culturale și dezvoltarea istorică* (Spațiul și destinul istoric al Bucovinei până la 1774); *Colonizările și torentul de imigranți sub administrația austriacă în secolele XVIII și XIX*; *O nouă ordine socială și de drept*; *Modernizarea vieții publice. Știința și societatea între 1815 și 1848* (Epoca „Vormärz”); *Forțele modelatoare ale instituțiilor. Bisericile și clerul într-o regiune multinațională. Sarcini neobișnuite pentru biserica de stat: Clerul ortodox și catolic în dialog*; *Evreii bucovineni între chasidism și progres*; *Imigranții evanghelici ca promotori ai toleranței religioase în secolele XIX și XX*; *Înviorarea autonomiei administrative*; *De la explozia educațională la înființarea Universității din Cernăuți*; *Societatea poliglotă și cultura ei politică*; *Regionalismul dezvoltat în conflict cu naționalismul importat*; *Tensiuni sociale și compromisul național (1890–1914)*; *Bucovina de la izbucnirea primului război mondial. Apărarea îndârjită a independenței și alipirea la România*; *Restrângerea drepturilor minorităților în cadrul politicii de românizare*; *Semnele prevestitoare ale repatrierii și deportărilor (1936–1941)*. Cu anul 1941, cu revenirea temporară a nordului Bucovinei la patria-mamă se încheie povestirea lui Emanuel Turczynski, fără însă să amintească mai mult decât în trecut de situația dintre 28 iunie 1940 și 6 iulie 1941. Din cercetarea

comparativă a celor două cărți, apare clară deosebirea de concepție ce a stat la baza scrierii acestora. Emanuel Turczynski este german bucovinean care, vrând să pară obiectiv, devine chiar de la început subiectiv, cu accente antiromânești.

Autorul a fost profesor la Universitatea din Bochum, fiind un cunoscut om de știință, care și-a publicat rezultatele cercetărilor sale atât în cărți, cât și în diferite periodice. Biblioteca Academiei Române din București și Biblioteca Națională bucureșteană posedă lucrări ale profesorului german bucovinean. Menționăm că prin „Neuzeit” se înțelege epoca de la 1500 până în contemporaneitate. Iar subtitlul ne indică tratarea unor probleme de istorie socială și culturală a unei „regiuni modelată central-european”.

Fără îndoială, lucrarea este o valoroasă operă științifică, ce totalizează o mare cantitate de date adevărate, corecte, dar care nu conduc la un adevăr totalizator. Motivul este foarte simplu: cartea nu este obiectivă. Și această lipsă de obiectivitate se face simțită chiar din bibliografia întrebuițată sau neîntrebuițată, deci prin selectarea cu un anumit scop a bibliografiei. Astfel, lipsesc: Octavian Lupu, *Bemerkungen zur Lage der Rumänen in der Bukowina während der Habsburgischen Herrschaft* (Roma, Fondation européenne Dragan, 1980), Dimitrie Țopa, *Românismul în regiunea dintre Prut și Nistru din fosta Bucovină* (București, Editura Casa Școalelor, 1928), Alexandru Bocănețu, *Istoria orașului Cernăuți pe timpul Moldovei* (Cernăuți, Editura Glasul Bucovinei, 1929). Prima dintre aceste lucrări este utilizată însă de Hannes Hofbauer și Viorel Roman.

Dintre autorii citați sunt: Rudolf Wagner, Erich Prokopowitsch, R. F. Kaindl, iar dintre români, Constantin Morariu. Acesta din urmă, însă, nu este citat cu paginile unde arată părți negative ale dominației austriece. Și Constantin Loghin, care a zugrăvit corect realitățile habsburgice, nu este citat cu fragmente semnificative. E. Turczynski este unul dintre acei istorici nostalgici după timpurile când limba germană devenise limba oficială în Bucovina, limba statului, când capitala țării se afla la Viena. Această atmosferă nostalgică, plină de regret după timpurile apuse se face simțită în toată cartea. De aici, idealizarea stărilor de lucruri existente pe atunci. De aici apare tendința de a prezenta în culori defăimătoare stăpânirea Moldovei și perioada interbelică românească. În schimb, perioada de stagnare galițiană este tratată cu mânuși, căutându-se a se camufla adevărata situație. Să dăm un exemplu din învățământul primar: între anii 1775 și 1853 s-au înființat în Bucovina 42 de școli. Situația a fost catastrofală, dar E. Turczynski nu o vede. Iar în ceea ce privește situația liceelor, Rudolf Wagner găsește că ea era foarte mulțumitoare (sehr befriedigend): existau atunci două licee în Bucovina, la Cernăuți și Suceava! Aici nu mai avem de-a face cu o idealizare, ci cu o denaturare a adevărului. Astfel de denaturări se găsesc din abundență la E. Turczynski, printr-un procedeu foarte simplu: omiterea adevărului.

Din cauză că această „istorie” este tezigă, fiind apologia unui regim apus, suferă și sistematizarea materialului, întrucât autorul revine foarte adesea asupra aceluiași idei, aceluiași fapte pentru a-și întări aserțiunile. Se repetă de nenumărate

ori virtuțile iluminismului de tip josefinist, se repetă de zeci de ori teza greșită a toleranței și a bune înțelegeri în Bucovina ca fiind un rezultat al administrației habsburgice. Adevărul este altul: liniștea care a domnit în Bucovina se datorește firii românului: tolerant și ospitalier până la exces. E. Turczynski, însă, omite tot ce nu intră în schema prestabilită.

Autorul manifestă anumite dubii, considerând că este o întreprindere „riscantă” de a prezenta o istorie a Bucovinei „multinaționale”, care să satisfacă toate etniile. Aici, însă, E. Turczynski greșește. Dacă el ar fi conceput într-adevăr o lucrare obiectivă, nimeni n-ar fi putut să obiecteze nimic.

Mai mult decât surprinzător este *Cuvântul introductiv* al lui Johannes Hoffmann, care constată că în ultimele decenii a crescut interesul pentru Bucovina și în special pentru capitala ei, Cernăuți, mai ales datorită ziaristilor care au vizitat orașul, precum și lucrărilor istoric-literare apărute. Este evidențiat E. Turczynski pentru felul cum vede în legislația austriacă un model de apărare a minorităților, situații conflictuale fiind atenuate printr-o politică culturală care tindea spre compromisuri, în Bucovina fiind create structuri statale de drept care au apărut de asupra minoritățile etnice și naționale. Dacă până aici Johannes Hoffmann prezintă îndulcita concepție a lui E. Turczynski, surpriza apare atunci când pentru J. Hoffmann Bucovina românească nici nu există, acesta considerând că în zilele noastre Cernăuții formează o verigă naturală de legătură între Germania și Ucraina. Și rolul actualei universități apare ciudat: ea i se pare lui J. Hoffmann a fi continua(toa)rea universității habsburgice. Acesta vede legături culturale între Lvov, Cernăuți și Kiev. Este vechea mentalitate a imperiului bicefal. J. Hoffmann se întreabă ce ar putea să constituie pentru o viitoare Europă istoria Bucovinei, un model sau un „anacronism cu șanse de viitor”. Tendințele de a reînvia un trecut imperial devin astfel clare. Ce ne provoacă stupeoare este faptul că în nici un fel nu se arată legăturile Cernăuțului cu românismul, nici că mai există orașe, ca Suceava, unde acum funcționează o universitate românească. Faptul că nu toate etniile apar prezentate este explicat de J. Hoffmann prin aceea că au fost evidențiate numai păturile active în modernizarea vieții științifice, sociale și, în special, culturale.

Cititorul român va găsi în acest volum informații interesante despre unele etnii care au populat Bucovina până la 1940, dar incomplete, lacunare.

Sunt întrebuințați termenii de „românizare”, „maghiarizare”, „polonizare”, dar niciodată cei de „germanizare” sau „ucrainizare”. Uneori, se amintește de „asimilarea lingvistică și culturală” a evreilor. Dar nu este acesta un gen de germanizare? Este adevărat, E. Turczynski scoate în evidență masiva imigrare a ucrainenilor, dar masiva ucrainizare a românilor este probabil un subiect despre care E. Turczynski nu vrea să știe nimic.

Un alt subiect tabu pentru E. Turczynski este tehnica recensământurilor austriece, care favoriza manipulările. La început, criteriul de clasificare era limba maternă (Muttersprache), apoi a devenit limba de conversație (Umgangssprache),

naționalitatea neintrând în calcul. Dar ca limbi de conversație au fost admise numai germana, româna, ucraineană, polona, maghiara, cehă, slovacă, slovenă și italiană. Rusa și idiș nu figurau pe listă. Așa că lipovenii, care vorbeau rusa, erau trecuți la ucrainenii, iar evreii la germanii. Pe evrei îi puteai găsi la cetățeni de religie mozaică. Totdeauna românii s-au plâns de falsificarea recensământurilor. E. Turczynski face uz des de datele statistice, dar niciodată nu folosește datele recensământului românesc din 1930.

Eroarea fundamentală a cărții este că autorul consideră ca evenimente istorice normale răpirea Bucovinei și colonizarea ei. Or, tocmai aceste fapte istorice reprezintă procedee imperialiste. De altfel, s-ar putea spune pe drept cuvânt că istoria Bucovinei este istoria unei colonizări.

E. Turczynski recunoaște unele adevăruri, cum ar fi acela că la sfârșitul secolului al XVIII-lea o treime din populația Bucovinei era formată din galițieni. Colonizarea a fost de două feluri: oficială și neoficială. El narează imigrarea ucrainenilor și a evreilor, mai puțin aceea a polonezilor și a lipovenilor. De altfel, se observă la E. Turczynski o oarecare antipatie față de polonezi. Acesta recunoaște că la începutul secolului al XIX-lea mita era în floare în Bucovina, din cauza funcționarilor corupți trimiși aici, admitând timid și o subdezvoltare, dominată de Galiția. Se recunoaște că puținele comune ucrainene erau populate în cea mai mare parte cu fugari din Galiția. O contradicție în afirmațiile lui E. Turczynski se referă și la atmosfera destinsă, tolerantă și faptul că cetățenii din epoca așa-zisă „Vormärz” (1830–1848) trebuiau să pledeze cu toată precauția pentru separarea de Galiția. Exista o opoziție tăcută contra cenzurii. Este nemulțumit, de asemenea, și de modernizarea prea lentă, prea prudentă a vieții economice a țărănimii. E. Turczynski ne uimește atunci când afirmă că adevărata epocă de înflorire a Bucovinei a început o dată cu separarea de Galiția. Dar cum poate fi definită oare perioada galițiană? Este foarte curios faptul că autoritățile vieneze au trebuit să aștepte timp de 63 de ani și o revoluție ca să constate că acea alipire nenaturală nu a adus folease Bucovinei. Dar și la sfârșitul secolului al XIX-lea Bucovina era din punct de vedere economic și social o provincie subdezvoltată, iar o trecere spre o societate industrială, ca în Europa centrală și apuseană, nu a avut loc în Arboreasa. Iarși avem această contradicție la E. Turczynski. Pe de o parte, glorificarea domniei habsburgice și pe de altă parte, recunoașterea slabei dezvoltări economice.

E. Turczynski recunoaște că activitatea Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina a devenit un model pentru celelalte naționalități din Bucovina. Este lăudată și activitatea societăților din Suceava: „Școala Română” și „Clubul Român”.

Fără îndoială că în Bucovina a existat progres, dar E. Turczynski face mereu comparația cu Principatele Române, insinuând situația mizeră din 1775. Dar această situație era rezultatul unui război. Pentru ca să fie drept, E. Turczynski ar fi trebuit să ne spună cum a arătat Germania după Războiul de 30 de ani. El nu scoate defel în evidență un element principal al progresului Bucovinei: 143 de ani de pace, care explică totul.

O altă inexactitate o formează vechimea numelui propriu Bucovina, care există de abia din 1775, și nu din 1418. De aceea, este greșită întrebuintarea numelui de „Bucovina” înainte de 1775. Și afirmația lui E. Turczynski că Moldova era o provincie turcească este incorectă.

Legenda susținută de E. Turczynski că Bucovina ar fi fost o provincie multinațională nu are fundament științific. În 1775, Bucovina, adică ținuturile Cernăuți și Suceava din Țara de Sus a Moldovei, era un teritoriu românesc, în care trăiau și minorități naționale. Bucovina n-a fost inițial, ci a devenit în timpul dominației habsburgice o regiune multinațională. Dovada o furnizează chiar E. Turczynski prin descrierea foarte exactă a imigrărilor care au făcut ca situația demografică să se schimbe cu totul în defavoarea românilor. Dacă nu-l interesează recensământul din 1930, în schimb ne explică la un moment dat că la unul din primele recensământuri prin „moldoveni” se înțelegeau și românii și ucrainenii.

O altă legendă este aceea a existenței unui regionalism supranațional bucovinean, a apariției aceluși „homo Bucovinensis”, care, însă, n-a existat niciodată. A existat un patriotism local, dar pentru fiecare etnie separat. Explicația pentru lipsa violențelor interetnice în Bucovina nu o găsim în administrația austriacă, ci în toleranța românului. Că au existat și „patrioți austrieci” se poate explica. Dată fiind situația precară a Principatelor Române, amenințate de Imperiul Țarist, era normal ca să fie dorit mai mult Imperiul Habsburgic. Este de necrezut ca Eudoxiu Hurmuzachi să fi fost „patriot austriac”.

E. Turczynski leagă occidentalizarea, modernizarea Bucovinei de sosirea imigranților. După criza educațională care a fost până în 1848, i-a fost ușor să ne prezinte o așa-zisă explozie educațională. Se repetă aceeași contradicție: „blühendes Land” și „wirtschaftliche Rückständigkeit”. E. Turczynski accentuează că în 1775 existau în Bucovina hoți, ca și când în celelalte provincii austriece n-ar fi existat. Iar unii boieri ar fi plecat în Moldova fiindcă s-ar fi opus „occidentalizării”. Ridică în slăvi justiția austriacă, ponegrind-o pe cea moldovenească. Dar și în aceste afirmații apar contradicții. Superficiale și false sunt ideile în legătură cu etapa de dezvoltare a limbii și literaturii române în jurul anului 1848, E. Turczynski nevăzând utilitatea învățării limbii române în școală. O aserțiune complet absurdă este aceea că țăranul român a avut o atitudine dușmănoasă față de școală. Se exprimă, din nou, aprecieri simpliste, total rupte de realitate în legătură cu cultura română, aprecieri negativiste. Pentru E. Turczynski, trezirea conștiinței naționale este considerată drept „naționalism de import”. În legătură cu universitatea din Cernăuți, din epoca habsburgică nu sunt amintiți profesorii I. G. Sbiera și Matthias Friedwagner. Nici numele studenților din procesul „Arboroasei”, în frunte cu Ciprian Porumbescu, nu sunt pomenite.

La sfârșitul secolului trecut, Imperiul Austriac a intrat într-o perioadă de convulsii interne. Au început mișcările naționale din imperiu, pe care, bineînțeles, E. Turczynski – ca un admirator al imperiului care un timp fusese dominat de iluminismul de nuanță josefinistă – nu le poate înțelege. Este revoltat și de

antisemitismul ce se năștea în Bucovina, ca și când generalul Enzenberg n-ar fi fost antisemit, și nici primarul Vienei, Lueger.

Ceea ce urmează în ultimele capitole se caracterizează printr-un antiromânism exaltat. Accentele antiromânești domină și în prezentarea situației din timpul primului război mondial. E. Turczynski susține, fără însă să poată dovedi, că majoritatea populației Bucovinei dorea să rămână în cadrul Imperiului Habsburgic, iar România ar fi devenit, în 1918, dintr-un stat național, un stat multinațional. Formula aceasta este identică cu cea susținută de Partidul Comunist din România, care știm foarte bine cărui stăpân îi slujea. E. Turczynski vede în România Mare o încercare de „românizare forțată”, prin care se dorea distrugerea minorităților. Ar necesita multe pagini pentru a arăta toate neadevărurile debitate în legătură cu perioada interbelică a Bucovinei. E. Turczynski condamnă și faptul că românii au înlocuit denumirile germane ale străzilor cu denumiri românești, că au îndrăznit să ceară ca firmele magazinelor să fie scrise în românește și că au ridicat monumente românești în piețele orașelor bucovinene. Acesta critică și faptul că în unele comune ucrainene au fost aduși coloniști români. Ne întrebăm dacă E. Turczynski nu a roșit când a amintit de acești coloniști, chiar el fiind cel care ne-a dovedit cu prisosință că toată istoria Bucovinei austriece nu-i decât o istorie a unei colonizări. Ne-a mai amintit și de decadența universității cernăuțene când, în realitate, perioada interbelică a însemnat un progres pentru universitatea cernăuțeană. E. Turczynski se arată nemulțumit și de antisemitismul existent în Bucovina în perioada interbelică. Antisemitismul austriac și german însă, cu toate consecințele lui, este foarte bine cunoscut dar E. Turczynski se pare că vrea să-l facă uitat.

Din lipsă de spațiu, nu putem să răspundem la toate inadvertențele, scăpările voluntare ale lui E. Turczynski, una fiind și trecerea sub o tăcere totală a progreselor culturale, economice și edilitare ale Cernăuților din perioada interbelică. Povestește pe larg despre construcția teatrului cernăuțean din perioada austriacă, în schimb nici un cuvânt despre ce s-a construit între 1919 și 1940. Să reamintim cititorilor noștri unele dintre acele clădiri: clădirea Facultății de Litere și Filozofie, clădirea Bibliotecii Universitare, Căminul de ucenici de lângă Chestura de poliție, Policlinica orașenească, Casa Grănicerilor, Liceul Comercial de băieți, Școala Primară din strada Ieremie Movilă, Seminarul Pedagogic Universitar, Casa Asigurărilor Sociale, iar Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina a înfrumusețat Piața Vasile Alecsandri cu mărețul Palat Cultural.

De o deosebită ironie se bucură din partea lui E. Turczynski monumentul Unirii din Piața Unirii. Disprețuitor scrie și despre trecerea „apăsătoare” a Bucovinei dintr-un stat central european la un stat „balcanic”. E. Turczynski susține că minoritățile au fost persecutate, dar tot el constată că acestea s-au bucurat în perioada interbelică de o mare înflorire culturală! Cum este posibil? Nici învățământul interbelic românesc nu se bucură de atenția lui E. Turczynski. Totuși, este o situație cunoscută că învățământul românesc interbelic a fost de nivel european. Să nu uităm că Paul Celan, Johanna Brucker, Immanuel Weissglas,

European. Să nu uităm că Paul Celan, Johanna Brucker, Immanuel Weissglas, Rudolf Rybiczka, Ludwig Rybiczka etc. au fost elevi la liceele cernăuțene în perioada interbelică!

E. Turczynski vorbește de o oarecare decadentă a universității în perioada interbelică. Contrariul este adevărat. Sunt amintiți de E. T. câțiva profesori de mare prestigiu de la facultățile laice: germaniștii Victor Morariu și Franz Lang, juriștii Ioan Lunguleac, Constantin Isopescu-Grecul și George Alexianu, istoricul artei Alexandru Tzigara-Samurcaș, fizicianul Herbert Mayer. Dar aceștia sunt numai o mică parte din marii profesori cernăuțeni.

E. Turczynski uită să ne explice cum s-a produs catastrofa de la 28 iunie 1940.

Din perioada 1940/1941 sovietică, E. Turczynski știe numai că au fost deportați câțiva evrei bogați. Despre deportarea românilor probabil că n-a auzit nimic. Și începutul războiului din răsărit și anul 1941 românesc se prezintă superficial și neadecvat. Cu aceasta, se încheie povestirea „istoriei” Bucovinei văzută de Emanuel Turczynski.

Cartea prezentată este o lucrare științifică în măsura în care prezintă adevărul. Dar nu mai este științifică apologia mărturisită pe față a imperialismului habsburgic, aici aflându-se pe aceeași lungime de undă și cu Otto de Habsburg. Neștiințifică este și prezentarea tendențioasă antiromânească a perioadei interbelice. Un mijloc esențial pentru deformarea adevărului a fost acela de a omite date esențiale, care aduceau clarificări. În prezentarea de față am arătat numai o foarte mică parte din omisiunile lui E. Turczynski. Ne întrebăm: Cum este posibil ca într-o istorie a Bucovinei să nu apară numele lui Ciprian Porumbescu? Pentru a deveni valabilă, autorul ar trebui să-și revadă lucrarea, părțile neconforme cu adevărul istoric să fie controlate, verificate și corectate, iar apologia să fie eliminată, în conformitate cu adevărul istoric.

A “History of Bukovina” in German Language

(Summary)

This study is a critical presentation of Emanuel Turczynski's book whose main shortcoming is the subjectivity in interpreting the historical events. This study criticises the author's anti-Romanian attitude and his method of research that consist in repeating abusively some pieces of information that support his theories and in omitting other pieces of information that contradict them. Turczynski's book is a synthesis and contains information worth examining, but whose interpretation does not correspond to the historical truth.

24. DESPRE „HOMO BUCOVINENSIS” SAU, ÎMPREUNĂ CU KLAUS HEITMANN, DESPRE IMAGOLOGIE

MARIAN OLARU

Relativ recent (1995), a apărut la Editura Univers o lucrare, credem noi, deosebit de importantă pentru cultura română și pentru cea germană. Este scrisă de Klaus Heitmann, profesor la Universitatea din Heidelberg, și se intitulează *Imaginea românilor în spațiul lingvistic german, 1775–1918. Un studiu imagologic*. Lucrarea menționată este deosebit de interesantă și ne poate sluji în lămurirea multor aspecte pe care le presupune tema formulată în titlu.

În primul rând, trebuie să remarcăm că în literatura de specialitate nu am găsit o definiție exactă și completă a ceea ce, de regulă, este numit *homo Bucovinensis*. Autorii români, germani sau ucraineni au o reprezentare mai mult intuitivă a acestui concept. În ceea ce ne privește, o definiție aproape cuprinzătoare am întâlnit la Adolf Armbruster, în cadrul lucrărilor celui de Al II-lea Congres de Studii Românești, care s-a desfășurat la Iași, în vara lui 1993.

Referiri mai mult sau mai puțin substanțiale am întâlnit la Ion I. Nistor, George Bogdan-Duică, I. E. Torouțiu, Nicolae Iorga, Octavian Lupu, Vladimir Trebici, Rudolf Wagner, Erich Prokopowitsch, Ortfried Kotzian, Luzian Geier ș.a.

Din cele studiate de noi până acum, rezultă că un mare număr de judecăți referitoare la *homo Bucovinensis* pleacă de la ideea că acesta ar fi rezultatul politicii austriece în spațiul Bucovinei istorice și s-ar caracteriza printr-o sumă de trăsături care-l individualizează în cadrul monarhiei austro-ungare și față de conaționali din statele vecine. Această individualizare ar merge până acolo încât identitatea sa de „bucovinean” ar fi mai presus de cea a națiunii din care provine: română, ucraineană, poloneză, evreiască, armeană etc. Acest tip de om ar avea o sumă de caracteristici dintre care cel mai des invocate sunt: a) este un bun sau foarte bun gospodar și iubitor de ordine, urmare a influenței pozitive a germanilor care și-au impus modelul propriu în organizarea gospodăriilor, practicarea agriculturii și a altor activități economice, ritmul și calendarul muncilor în gospodărie etc.; b) este poliglot, cunoaște pe lângă limba maternă și limbile celor mai importante etnii din Bucovina, dar mai înainte de toate germana, ca limbă de stat și de cultură și care îi conferă o anumită noblețe (V. Braniște); c) este supus fidel al autorității cezaro-crăiești, dovadă fiind dinasticismul și marea lui iubire față de împăratul Franz-Joseph; d) este tolerant, conviețuind în pace cu toate etniile din

Bucovina istorică, autoritățile habsburgice reușind să facă din această provincie a imperiului un model al conviețuirii interetnice (demn exemplu pentru Europa contemporană!); e) este lipsit în mare măsură de conștiință națională, mândru că este supus austriac („neamț”), considerând naționalismul un fenomen străin pentru „bucovineni”; f) este iubitor de școală și cultură – dovadă că austrieicii au găsit o „țară” aflată în „negura feudalismului”, fără școli și cu preoți incuți, care abia silabiseau (A. Armbruster, R. Wagner) și au lăsat o „țară” cu o cultură europeană și un sistem școlar bine reprezentat și o universitate germană; g) elementul german din Bucovina (cărui i se asociază de multe ori și cel evreiesc, ca factor de cultură germană) a jucat rolul unui factor de echilibru sau de „compromis” (Ortfried Kotzian).

Revenind la Klaus Heitmann și la lucrarea menționată, credem că avem toate motivele să descoperim în trăsăturile lui *homo Bucovinensis*, așa cum au fost ele schițate de istoriografia austro-germană, o serie de *hetero-* și *autostereotipuri*, sau de *clișee de gândire*. Aceasta este o consecință a supraevaluării factorilor pozitivi ai stăpânirii austriece, a rolului factorului german și a minimalizării rolului economic, cultural, social al celorlalte grupuri etnice ce au trăit în Bucovina istorică. Sunt *stereotipuri* de gândire, deoarece istoriografia modernă și contemporană este destul de rezervată în atribuirea unor astfel de caracteristici unor grupuri etnice sau naționale. (K. Heitmann, p. 26–32). Înaintașii istoricilor austro-germani contemporani (J. H. Zucher, J. G. Kohl, L. Diefeubach, E. Fischer) au arătat că trăsăturile așa-zis caracteristice ale unui neam evoluează în funcție de o multitudine de factori istorici. Factori care, la vremea analizei, pot fi ignorați sau considerați ca singulari. În ceea ce privește viața unei etnii – în cazul nostru, grupuri etnice – cutumele, moravurile, învățământul etc. se află într-o continuă devenire, ceea ce le face greu măsurabile. De aici și diversitatea extraordinară a opiniilor celor ce s-au preocupat de Bucovina istorică. Însă, foarte multe dintre aceste opinii sunt divergente. În acest context, este un *autostereotip* prezentarea de către istoricii austro-germani, ca rezultat final și urmărit al politicii austriece în Bucovina istorică, a existenței lui *homo Bucovinensis*. Aceasta, cu atât mai mult cu cât politica autorităților imperiale față de Bucovina a fost mai mult una de adaptare, hotărâtor legată de situația imperiului în această parte de lume. La început, Bucovina a fost district militar, apoi alipită, ca al XII-lea cerc, Galiției; în 1849 i se promite autonomia, dar nu i se acordă decât în 1862; sau prin celebrul *Ausgleich* din 1909 s-a încercat să se stăpânească tensiunile interetnice. Privite diacronic, aceste momente nu sunt etapele unei politici coerente a imperialilor în Bucovina, ci, mai degrabă, sunt etapele unui continuu compromis determinat de efectele amplificării mișcărilor naționale din imperiu și, după 1867, ale dualismului.

Așa cum o dovedește literatura istorică de până acum, secolul al XIX-lea a fost o perioadă „nefastă” pentru Imperiul Habsburgic, devenit apoi Austro-Ungar. Cauza esențială a acestei situații a fost mersul continuu, ascendent al națiunilor supuse de imperiu. Europa era o lume cu un echilibru instabil. În aceste condiții,

pentru a ceda cât mai puțin, imperialii și-au căutat aliați, atât în exterior cât și-n interior. Revoluția de la 1848 dovedise, încă o dată, valabilitatea formulei *Divide et impera!* În interior, austriecii s-au aliat cu maghiarii, în detrimentul cehilor (care invocau uniunea personală cu împăratul) și al românilor din Transilvania; cu polonezii, în detrimentul rutenilor din Galiția; cu rutenii, în detrimentul românilor din Bucovina etc. La 1858, austriecii încă mai sperau să ocupe întreaga Moldovă, afirmă N. Iorga. În aceste condiții, este greu de crezut că austriecii au putut și au avut timpul să creeze în Țara de Sus a Moldovei un „suflu” specific, o „țară” indestructibil legată de Austria, când, cel puțin din punct de vedere economic, această provincie gravita tot spre România (este mai evidentă această situație în timpul războiului vama dintre România și Austria și până la 1916). Din punct de vedere cultural, religios și al legăturilor interumane – cu toate eforturile imperialilor – ruperea de Moldova, izolarea de Transilvania și apoi de regatul român nu au fost niciodată efective. Ba mai mult, după 1848 aceste legături au devenit mai strânse; și, în sens progresist, conturau și împlineau dacoromânismul ca program politic național, fenomen autentic, tot așa cum italienii, germanii, polonezii și alte națiuni europene își doreau împlinirea înlăuntrul unui stat național.

În acest context de întărire și dinamizare a spiritului național românesc în Bucovina istorică, pentru imperiali devin tot mai importanți aliații interni. După 1848, apare o nouă etnie în recensămintele austriece – rutenii – iar compromisurile politice austriece în această provincie față de alogeni sunt tot mai numeroase. În invocarea Bucovinei ca model al toleranței interetnice, Sadagura era considerată ca un „Klein-Jerusalem am Prut”, dar aceasta numai după ce evreilor li se refuză de către austrieci, în cadrul celebrului *Ausgleich*, să aibă cadastru național propriu (G. Bogdan-Duică, Ortfried Kotzian). Durata scurtă a aplicării *Ausgleich*-ului, (alegerile pentru Dietă, din 1911), blocajul instituțional, corupția aparatului administrativ și, nu în ultimul rând, acerba tensionare a raporturilor dintre ruteni și români în chestiunea împărțirii Fondului Religionar Ortodox din Bucovina și a disputării funcțiilor ecleziastice cele mai înalte (de fapt, o luptă pentru întâietate politică în Bucovina istorică, dorită de slavofili fie pentru o Ucraină mare fie pentru o Rusie atotcuprinzătoare) sunt tot atâtea argumente împotriva ideii existenței lui *homo Bucovinensis*. Cu atât mai puțin poate fi invocată o „mentalitate unică” tipică bucovineană (O. Kotzian) care s-ar perpetua și astăzi. Este interesant de sesizat că de atunci s-au scurs peste 80 de ani, timp suficient pentru ca „retortele” politice austriece să determine apariția lui *homo Bucovinensis*, dar insuficient pentru a dispărea efectele acestei politici („mentalitatea bucovineană”). În spiritul lucrării lui Klaus Heitmann, ne situăm aici în cel mai clar pozitivism! Și aceasta, fără să mai punem în balanță dramele suferite în timpul celui de-al doilea război mondial, la care se adaugă gulagurile staliniste, alimentate din plin cu locuitori din spațiile Bucovinei istorice, „deşertificarea” spirituală comunistă din România și U.R.S.S. având ca scop formarea omului „nou”, a lui *homo Sovieticus*.

Pentru a analiza societatea constituită în spațiul fostei Bucovine, în timpul celor 144 de ani de stăpânire austriacă, trebuie să depășim *stereotipurile* care au circulat până acum într-o istoriografie sau alta și, mai ales, trebuie depășite modelele pozitivistice sau structuraliste de inspirație marxistă. Procesele istorice în acest spațiu, devenit multicultural, trebuie abordate cu noi metode sau tehnici de analiză științifică istoriografică. Dezvoltarea economică pe care a cunoscut-o Bucovina ca urmare a influenței factorului german este mult invocată în istoriografia din spațiul lingvistic german. Deși, statistic, ducatul Bucovinei n-a cunoscut nici pe departe ritmurile de dezvoltare ale celorlalte provincii din monarhia dualistă, situându-se pe penultimul loc în acest sens, trebuie să admitem, totuși, și influența benefică a factorului german, influență evidențiată prin performanțele superioare obținute în spațiul fostei Bucovine în cultura plantelor, creșterea animalelor, folosirea produselor agricole în industria alimentară etc., după primul război mondial, în cadrul României Mari. Aceasta nu înseamnă că în Bucovina istorică nu au existat domenii ale exploatarei agrare care s-au comportat inertial, cu o tehnică rudimentară, încă legate de o economie tradițională. Eforturile educaționale și instituționale ale statului austriac pentru creșterea performanțelor economiei agrare, ale gospodăriei țărănești, sunt asemănătoare cu cele ale tuturor statelor moderne europene centrale și estice, în condițiile unor evidente eforturi de modernizare și ale unui serios decalaj economic față de statele vestice.

Cu toate acestea, societatea din Bucovina istorică a rămas, pe parcursul celor 144 de ani de stăpânire austriacă, la nivelul unei *societăți agrare alfabetizate* (Ernest Geller), caracterizată prin preponderența agriculturii ca ramură economică, care se preocupă de producerea și de stocarea alimentelor. Este o societate în care tehnologia este una tradițională, cu toate inserțiile de tehnologie modernă (de altfel, izolate). Consecințele acestei situații sunt nivelul scăzut al producției alimentare, apariția unor fenomene de criză alimentară (foamea de la mijlocul deceniului al șaptelea al secolului al XIX-lea), iar unii membri ai societății tind către impunerea forței și ierarhizare. Ceea ce este cu adevărat important pentru membrii unei astfel de societăți este *plasarea cât mai favorabilă pe scara ierarhică*. Valoarea acestei societăți este „aristocratismul”, adică asocierea unei vocații militare cu deținerea unui status elevat (Ernest Geller). În acest caz, trebuie să constatăm că stăpânirea austriacă a susținut din plin aceste valori prin cultul uniformei militare și al funcționarului austriac. Deci accesul la drepturile și privilegiile pe care le conferă poziția socială înaltă – constituie principala preocupare a membrilor societății. Totodată, accesul la cultura germană devine o modalitate de diferențiere socială. Menținerea ordinii se realiza prin constrângere și consens, ambele mecanisme acționând împreună. În funcție de etapele stăpânirii austriece în Bucovina, constatăm preponderența unuia sau a altuia: constrângere, până spre deceniul al șaptelea și consens, după aceea – în condițiile amplificării mișcărilor naționale, până la înfăptuirea celebrului *Ausgleich*. *Ausgleich*-ul în sine n-ar fi avut nici o

rațiune de înfăptuire, dacă politica austriacă ar fi reușit să realizeze mult invocatul *homo Bucovinensis*.

Presiunea factorului demografic, stimulat de autorități în Bucovina, menține o societate tradițională (agrară, alfabetizată). Legăturile dintre localități sau diferite părți ale Bucovinei istorice se fac destul de greu. Faptul acesta permite menținerea culturii tradiționale (populare) cu apreciable diferențe de la o zonă la alta, dar care se exprimă unitar la nivelul identității etnice, mai ales a celei românești. Faptul că așezările germanilor și ale ucrainenilor s-au constituit prin implantare sau colonizare cu membri proveniți din zone geografice diferite (ale spațiului imperiului dualist) și într-o perioadă lungă de timp, a făcut necesară o perioadă de trecere de la etapa de *număr* la cea de *comunitate rurală* (sat), știut fiind că o comunitate umană, mai ales cea rurală, se individualizează prin cutume, mentalități, percepția spațiului și a timpului etc. Fenomenul în sine explică extraordinara influență a culturii tradiționale românești, mai ales asupra populației rutene (port și organizarea gospodăriilor), și un anumit decalaj, în timp, în exprimarea identității culturale ca expresie a identității etnice. Pe acest fundal, acceptând că termenul de „bucovinean” ar fi avut o largă utilizare (căci impunerea „ordinii rituale” – J. Attoli – are nevoie de timp pentru însușire și asumare de către noii supuși) până la 1848, putem descoperi că în provincia amintită trăiau: bucovineni-români, bucovineni-ucraineni (ruteni). Către sfârșitul stăpânirii austriece în Bucovina se schimbă tot mai mult accentul, vorbindu-se despre: români-bucovineni, ruteni-bucovineni, germani-bucovineni etc. *Este evidentă mai ales divergența* decât convergența pe care ar fi presupus-o existența lui *homo Bucovinensis*.

În condițiile în care cultura putea aduce diferențiere socială, școala a reprezentat una din principalele instituții de impunere a ordinii „imperiale” și „rituale” – de germanizare și formare la supuși a deprinderilor „bunurilor supuși”. Se vorbește laudativ în istoriografia din spațiul lingvistic german despre școala din Bucovina istorică (autostereotip), ca rezultat al eforturilor deosebite ale statului austriac. De regulă, se uită că la venirea în Țara de Sus a Moldovei, austrieicii au găsit aici un sistem (aceia care era!) de învățământ cu o tradiție însemnată. Sigur, impactul dintre cele două sisteme culturale (al autohtonilor și cel al statului austriac) a dus la impunerea voinței noilor stăpânitori. Dar prezentarea negativistă, total defavorabilă a sistemului de învățământ existent este contrară dezideratului care stă la baza slujirii lui Clio.

Un stereotip des întâlnit este cel privitor la rețeaua largă de școli ridicate în Bucovina. Lucru adevărat, dar se uită că în condițiile *utravismului* și a predării obiectelor de bază în altă limbă decât cea maternă s-a ajuns la o frecvență foarte scăzută și o eficiență redusă a învățământului din acea vreme. Tratamentul discriminatoriu în ridicarea de școli în satele românești, trimiterea în acestea a unor învățători ucraineni, polonezi sau germani care nu cunoșteau limba română și numirea ca inspectori școlari a acelor ce erau cunoscuți pentru atitudinea ostilă

față de români, a avut ca urmare îndepărtarea multor tineri de școală, însușirea de către unii a ideii discriminatorii că a fi român este ceva rău. Fenomenele acestea aveau ca menire împiedicarea afirmării identității etnice sau a accesului la formarea identității culturale. Reacția la aceste fenomene a pornit din partea elitelor românești, grupate în societăți culturale, asociații ale cadrelor didactice, uniuni ale artiștilor, juriștilor etc., prin susținerea eforturilor de *reromânizare* a satelor înstrăinate și formării de învățători și profesori. Conform recensământului din 1910, realizat de către autoritățile austriece, intelectualitatea românească era formată preponderent din învățători și profesori, la care se adăugau în număr mai mic avocații și preoții. În cifre absolute, situația „puterilor didactice” românești este comparabilă cu a celorlalte grupuri etnice – ceea ce înseamnă că efortul făcut de români pentru susținerea învățământului românesc și a școlilor particulare a contribuit la afirmarea identității culturale și naționale și înfăptuirea actului istoric din octombrie–noiembrie 1918, unirea Bucovinei cu România. Dar eforturile de ridicare a școlii din Bucovina s-au făcut de multe ori împotriva voinței autorităților imperiale și a aliaților interni ai acestora, de multe ori cu mijloacele materiale ale românilor sau ale Fondului Religionar Ortodox. (Este de remarcat că în ciuda destinației inițiale, fixată de Iosif al II-lea, Fondul Religionar a fost folosit de autorități, pe lângă altele, la ridicarea unor instituții de învățământ altele decât ortodoxe și de multe ori pentru alogeni.)

Atunci când se vorbește despre românizarea Universității din Cernăuți, unii dintre istoricii din spațiul austro-german (R. Wagner, E. Turczynski) consideră în mod *stereotip* acest act ca o „periferizare”, o decădere determinată de faptul că se trece la limba română ca limbă de predare și că „marii profesori” de la această universitate, refuzând să presteze jurământul de credință și să învețe limba română, au fost obligați să părăsească universitatea și Cernăuțiul (dintre aceștia, doar cinci profesori au rămas). Se acordă o importanță deosebită universității, deoarece ea, prin spiritul de toleranță pe care l-a cultivat, ar fi contribuit la formarea acestui *homo Bucovinensis*. În prezentarea acestei universități se uită, de regulă, că ea s-a format cu mijloace materiale românești (Fondul Religionar Ortodox), că a fost o inițiativă a românilor fixată în programul revoluționar din 1848 (Petiția Țării) și că-n parlamentul vienez a fost susținută de Constantin Tomasciuc care, înțelegând dimensiunile disputei cu ucrainenii, a susținut ideea ca limba de predare să fie germană. În mod sigur, Universitatea din Cernăuți a contribuit mult la formarea intelectualității din Bucovina istorică. Dar profesorii acestei universități, recrutați din diferite colțuri ale imperiului, foloseau numirea la Cernăuți, de cele mai multe ori, ca rampă de lansare. Așa se explică fluctuația mare la diferitele catedre ale instituției amintite. Se mai „uită” că limba română era predată aici aproape ca o limbă străină și că până la 1918, nu în toată perioada, a fost vorba de toleranță, uneori nici față de profesorii români.

Când se vorbește de „periferizare”, prin intrarea Bucovinei în componența României Mari, se „uită” că într-un stat național ca cel românesc, ar fi fost dificilă, dacă nu imposibilă menținerea unei universități germane. Asta și pentru că germanii și evreii reprezentau doar o parte a populației din fosta Bucovină. Nu știm să se fi păstrat o universitate germană pe teritoriul fostului imperiu dualist, în limitele statelor naționale, constituite după pacea de la Saint-Germain, altele decât Austria. În ceea ce privește viața științifică și culturală ce s-a dezvoltat la universitatea românească din Cernăuți, merită să amintim despre realizările deosebite ale rectoratului lui Ioan I. Nistor, despre numeroșii oameni de știință și cultură, care s-au format sau au activat la Cernăuți în perioada interbelică. Prin pondere, calitate și reverberație, viața științifică de la universitatea cernăuțeană, în perioada interbelică a egalat cel puțin, dacă nu chiar a depășit perioada de până la 1918 (numărul studenților, structura etnică a studenților și profesorilor, numărul profesorilor, numărul facultăților, fondul de carte, mijloacele materiale în dotare, fondurile alocate, numărul publicațiilor etc.). În ceea ce privește limba germană ca limbă a unei mari culturi, acest lucru nu poate fi negat, este surprinzător pentru analiștii care trăiesc la sfârșitul secolului al XX-lea să nu cunoască faptul că o cultură este mare nu numai datorită suportului lingvistic în care este realizată o lucrare literară sau științifică, ci și prin numărul și calitatea produsului cultural.

Revenind la mult discutata temă a „dinasticismului” românilor bucovineni, adăugăm faptul că acesta trebuie înțeles în contextul epocii. Trebuie arătat faptul că grupurile etnice, altele decât românii erau mai mult sau mai puțin dinastice, în măsura în care exprimarea sau participarea la cultul imperial era dovada patriotismului locuitorilor imperiului dualist (stereotip). Criza de autoritate și cea instituțională de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor (evidentă prin blocarea fie și numai a instituției parlamentare – O. Jaszi) a făcut numeroase „victime” în rândul națiunilor supuse, care sunt acuzate de *iredentism*.

Rutenii erau acuzați că, sub masca ortodoxismului și a panslavismului, doreau să se îndrepte spre Rusia, cehii, că doreau un stat propriu invocând uniunea personală cu împăratul, ungurii, că foloseau orice prilej pentru a reconstitui Ungaria regelui Ștefan etc. În acest context, putem spune că românii nu erau mai mult sau mai puțin dinastici decât ceilalți supuși ai împăratului de la Viena. Dar celelalte grupuri etnice au văzut în orice „șovăire” dinastică a românilor semnul care trăda dorința lor de reunire cu regatul român. Este știut că „Piemontul românesc” a dat mult de furcă diplomației vieneze, mai ales după 1867. „Grija” aceasta a autorităților imperiale a fost evidentă în 1871 – când românii l-au dat pe Ștefan cel Mare exemplu și imbold pentru contemporani, între 1875–1877 – „arborosenii” au fost judecați pentru telegrama care condamnă „detrunchierea”, sau între 1896 și 1914 – perioadă în care românii erau urmăriți de guvernatorii și autoritățile austriece din ducat pentru că purtau ca semn distinctiv tricolorul sau că participaseră (1904) la București la sărbătorirea regelui Carol I.

Într-o Europă cvasimonarhică, dinasticismul era o stare normală, de fapt. Un indiciu al „bunului supus”, făcea parte din „ordinea rituală”. El era întreținut prin diverși factori instituționali și de cultură (armată, școală, biserică, presă), așa încât nu trebuie să surprindă imaginile din presa vremii, când, la manifestările naționale români care purtau tricolorul erau văzuți cântând imnul imperial. Și, ca oricare supuși ai dublei monarhii, ei erau mai mult sau mai puțin dinastici și manifestă în exprimarea dinasticismului lor.

Abordând tema conviețuirii pașnice între etnii, ca virtute a imperiului bicefal, ne întrebăm de ce „planul austriac” a putut fi realizat în Bucovina și în Banat – ținuturi care sunt des invocate pentru faptul că pot servi drept model pentru viitoarea integrare europeană. Credem că toleranța românească a constituit suportul mult invocatei înțelegeri interetnice. Altfel, factorul german – ca „factor de compromis” – a avut în monarhia bicefală suficient câmp de manifestare, dar nicăieri nu a reușit să mențină echilibrul. Nici în Lwow, în Tirol, în Istria și nici în Boemia. De ce?

Utilizarea foarte frecventă a termenului de „bucovineni”, mai ales la Cernăuți și în mediile germane ale exilului „bucovinean”, trebuie privită cu rezerve, datorită politizării unei stări nostalgice. De exemplu, Taras Kijak declara la Cernăuți (lui H. Hofbauer și V. Roman), că „mulți dintre conaționali săi corespund *idealului general al bucovineanului: origine ucraineană, credință unită, ambiții culturale germanofile*. Un bastion răsăritean al țării apusene”.

Analizând spusele profesorului cernăuțean, acum deputat în rada Ucrainei, putem concluziona, ca și H. Hofbauer și V. Roman, că „Bucovina” se pare că este doar un alt cuvânt pentru o „Ucraină mai bună”. Deci Bucovina nu este privită la Cernăuți ca o așa-zisă identitate regională multietnică și multiculturală, ci ca o reprezentare ucraineană. În aceste condiții, ni se pare nefirească utilizarea de către unii oameni de cultură români a termenului de „bucovinean”, termen care vine dintr-o pedagogie imperială care a cultivat diferențele cu scop dominator. Bucovina a fost un fenomen istoric dramatic, care a luat sfârșit în 1918 – odată cu sfârșitul stăpânirii austriece. De atunci, Bucovina istorică devine amintire, cu toate luminile și umbrele ei.

Fără a avea pretenția abordării complete a subiectului din titlu, concluzionăm că noțiunea de *homo Bucovinensis* este o creație jurnalistică (se recunoștea la Rădăuți, în iunie 1996). Aceasta încearcă să surprindă, nostalgic, într-o formulă, o stare ideală (psihică, culturală, materială etc.) care n-a existat și nu putea să existe într-un imperiu constituit (ca toate imperiile!) prin forță și rapt, un „babilon” european (L. Leger) devenit, după a doua jumătate a secolului al XIX-lea, o putere de mână a doua în jocurile diplomatice ale cancelariei bismarckiene și ale celorlalți „mari europeni”. *Homo Bucovinensis* înseamnă imaginea pozitivă (autostereotip) pe care o au unii istorici sau oameni de cultură din spațiul lingvistic german despre stăpânirea austriacă în Bucovina istorică. Este încercarea nostalgică de a cosmetiza imaginea unui imperiu multinațional, care a avut și efecte pozitive, mult subliniate de o anumită parte a istoriografiei austro-germane postbelice.

On “Homo Bucovinensis” or Reading Klaus Heitmann about Imagology

(Summary)

The study is a continuation of the article in the previous issue regarding *homo bucovinensis* and presents the opinions of Romanian and German scholars in this respect. The author finds in Klaus Heitmann's book an illustration of his opinions. He believes that supporting the ideas of *homo bucovinensis* is just a nostalgic attempt to rehabilitate an empire doomed by the irreversible evolution of history.

25. UNELE PRECIZĂRI CU PRIVIRE LA REVENIREA BUCOVINEI LA ROMÂNIA

PAVEL ȚUGUI

Privitor la evenimentele istorice de la sfârșitul anului 1918, care au favorizat revenirea Bucovinei la România, s-au publicat zeci de cărți, broșuri, studii și articole, atât de către istorici și politologi români, cât și din alte țări, cu deosebire din Ucraina, Rusia, Austria, Germania și țări anglofone. Revenirea Bucovinei la Țara-mamă s-a înfăptuit în condiții politice, diplomatice, militare, juridice interne și externe dramatice. Astfel, cercetătorii, de oriunde ar fi ei și de orice naționalitate, trebuie să dovedească maximă obiectivitate, imparțialitate și rigoare prin respingerea oricărui partizanat politic ori național, dezvăluind faptele esențiale și secundare, sub toate aspectele desfășurării și implicațiilor lor asupra locuitorilor din Bucovina. Trebuie să reținem nenorocirile abătute asupra bucovinenilor, în cei peste patru ani de război (1914–1918). Bărbații au fost concentrați și trimiși de Austro-Ungaria pe fronturile europene, în răsărit sau pe câmpurile de bătaie din Italia; bătrânii, femeile și copiii rămași acasă au fost puși de cătanele austriece, apoi de cazacii și tunarii mareșalului Brusillov, la corvoadă, muncă „la ordin”, bunurile le-au fost rechiziționate, casele adesea transformate în „gazde” pentru ofițeri și soldați etc. Trupele rusești îi urmăreau pe „colaboraționiștii cu nemții”, iar cele austro-ungare îi acuzau de „înaltă trădare” și treceau la execuții prin spânzurătoare, ori prin împușcare. De bună seamă, locuitorii Bucovinei au fost cei mai năpăstuiți în anii primului război mondial¹. Al doilea eveniment ce duce la intensificarea opresiunii populației românești și a grupurilor etnice slave din Bucovina este intrarea României (vechiului regat) în război contra Austro-Ungariei și Germaniei. Alianța cu Rusia, Franța, Anglia și Italia avea ca temelie *Tratatul încheiat între România, Rusia, Franța, Anglia și Italia la 4/7 august 1916 la București*, document de valoare internațională și națională ce a deschis calea făuririi statului român modern.

Pentru că prea mulți cercetători, din motive inexplicabile, au evitat și încă evită să apeleze la textul acestui tratat, îmi îngădui să reproduc articolele ce privesc granițele viitoarei României. Reprezentanții Rusiei, Franței, Angliei, Italiei stabilesc:

¹ Teodor Balan, *Suprimarea mișcărilor naționale din Bucovina pe timpul războiului mondial 1914–1918*, Cernăuți, 1923, cercetare întemeiată pe zeci de documente și declarații ale unor martori.

„I. Rusia, Franța, Anglia și Italia garantează integritatea teritorială a Regatului României, în toată întinderea fruntariilor sale actuale.

II. România se obligă să declare război și să atace Austro-Ungaria în condițiile stabilite prin convenția militară; România se obligă, de asemenea, să înceteze de la declararea războiului, orice legături economice și orice schimb comercial cu toți dușmanii aliaților.

III. Rusia, Franța, Anglia și Italia recunosc României dreptul de a anexa teritoriile monarhiei Austro-Ungare prevăzute și hotărnicite la art. 4.

IV. Marginile teritoriilor despre care a fost vorba în articolul trecut sunt hotărâte după cum urmează:

Linia de hotar va începe de la Prut, de la un punct al frontierelor actuale între Rusia și România aproape de Novosulița și va urma râul până la granița Galiției, la întâlnirea Prutului cu Ceremușul. De aici va urma frontiera dintre Galiția și Ungaria până la punctul Steag, cota 1655. Mai departe, va urma linia de despărțire dintre apele Tisei și Vizului ca să ajungă la Tisa, la satul Trebuza, mai sus de locul unde se unește cu Vizo. De la acest punct ea va coborî malul Tisei până la 4 km, mai jos de locul unde se întâlnește cu Someșul, lăsând satul Vesares-Nameni României...². Actul oficial este semnat de Ion I. C. Brătianu, de reprezentanții statelor citate și contrasemnat de regele Ferdinand, cu siguranță după aprobarea lui de membrii Consiliului de Coroană.

Din acest document oficial – *act de drept internațional* – reiese limpede că puterile aliate, în frunte cu Rusia, au recunoscut teritoriul Bucovinei, inclusiv orașul Cernăuți, până la confluența Ceremușului cu Prutul, ca parte a României. Vechiul „ocol al Nistrului” dintre Prut și Nistru, la nord de Cernăuți, rămânea în aria Basarabiei, parte a imperiului țarist, însă problema „în litigiu” urma să fie definitiv soluționată la încheierea păcii. Altă constatare care se impune este că după începerea campaniei armatei române contra Austro-Ungariei, în temeiul înțelegerii între aliați, trupele române n-au deschis front în Bucovina, chestiune ce trebuie luată în considerare la deslușirea planurilor strategice româno-ruse.

Formațiunile politice bucovinene din preajma și din timpul primului război mondial erau: Partidul Creștin Social Român, președinte Iancu Flondor, vicepreședinți Aurel Onciul și Dionisie Bejan; Partidul Social-Democrat din Bucovina, condus de George Grigorovici; Partidul Național („apărător”), condus de Eusebie Popovici; Partidul Național Țărănesc (formație politică ce anticipa idei din programul Partidului Țărănesc organizat în vechiul regat) și alte facțiuni concepute de unii veleitari politici. În paralel, existau partide și organizații politice ale rutenilor, germanilor și polonezilor. Partidul care reușise să strângă în rândurile sale, alături de români, și reprezentanți ai germanilor, evreilor, polonezilor, lipovenilor și rutenilor era Partidul Social-Democrat. Cu influență certă în orașele

² Arhivele Centrale de Stat, București, Fond *Casa Regală*, dosar 20, unde apare textul în limba franceză, în 4 exemplare. În românește a apărut în „Gând românesc”, Alba-Iulia, anul I, nr. 3, noiembrie 1990, p. 2.

și târgurile bucovinene, PSD din Bucovina spre deosebire de social-democrații austrieci și unguri, se opunea categoric principiului „federalizării” și susținea programatic, alături de social-democrații din Ardeal, unirea tuturor românilor într-un singur stat. Românii bucovineni aleseseră în parlamentul de la Viena șase deputați: George Grigorovici, Const. Isopescu-Grecul, Aurel Onciul, Gheorghe Sârbu, Teofil Simionovici și Alexandru Hurmuzachi, iar în dieta provincială din Cernăuți aveau numeroși deputați. Actele de arhivă și presa vremii arată că deputații români din parlamentul din Viena au luptat pentru a-și coordona acțiunile politice cu deputații-reprezentanți ai rutenilor și germanilor din Bucovina.

În noiembrie 1917, după răsturnarea țarismului și preluarea conducerii Rusiei de către puterea sovietică, frontul de răsărit se prăbușește, fapt ce obligă România să găsească o soluție spre a-și salva forțele militare și teritoriul deținut în Moldova. În aceste condiții tragice se formează un guvern conservator, filoauto-ungar condus de Alexandru Marghiloman care, la 18 martie 1918, semnează umilitorul tratat de pace de la Buftea, care lovește cumplit în mișcarea națională a românilor ardeleni și bucovineni. Românii bucovineni primiseră și la 8 februarie 1918 altă lovitură politică: încheierea tratatului de pace între Austro-Ungaria și Ucraina, condusă de guvernul *radei ucrainene*, care reprezenta o contrapondere politică și militară față de puterea sovietică de la Petrograd. Se știe că printre primele demersuri internaționale ale guvernului radei ucrainene a fost acela de a soma guvernul român din Iași să predea Ucrainei teritoriul dintre Prut și Nistru, adică și Basarabia. În toamnă, cancelarul austriac Seidler recomandă ucrainenilor, după ce Rada primise câteva lovituri militare severe din partea bolșevicilor, să organizeze *Ucraina vestică*, sub patronajul guvernului austro-ungar și să înființeze imediat unități militare. Noile unități de „legionari ucraineni” au și fost trimise în Galiția. Acum începe adevărata luptă a românilor bucovineni pentru unirea cu vechiul regat. Politica antiromânească concepută la Viena de guvernarea austrieci și Casa Habsburgică, împreună cu naționaliștii ucraineni și maghiari este demonstrată de manifestul *Către popoarele mele credincioase* lansat de împăratul Carol I de Habsburg, la 16 octombrie 1918. Act politic de o agresivitate unică în istorie, deoarece autorii lui se pronunță pentru o federație de șase state „independente”, anume austriac, ungar, ceh, iugoslav, polonez și ucrainean, ignorând realitatea că în Austro-Ungaria trăiau și munceau peste șase milioane de români.

Programul „legitimist” și imperialist de conservare a anacronicului Imperiu Habsburgic a constituit cheia neînțelegerilor și divorțului total între reprezentanții autorizați ai românilor și cei ai facțiunilor politice ucrainene din Bucovina. Politicienii ruteni au încheiat o alianță politică și militară cu guvernarea austro-ungari, în vederea instaurării prin violență a dominației politice asupra populației românești, ignorând drepturile ei istorice, juridice și politice consfințite prin tratatul din august 1916.

A doua zi după apariția manifestului imperial, se înființează la Viena *Consiliul Național Român din Austro-Ungaria*, condus de deputatul bucovinean

Const. Isopescu-Grecul. Consiliul declară împăratului Carol I de Habsburg că românii refuză menținerea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului, în cadrul Ungariei, și a Bucovinei, în cadrul Ucrainei vestice. La 22 octombrie 1918, C. Isopescu-Grecul și George Grigorovici declară oficial în parlamentul austro-ungar hotărârea neștrămutată a românilor din toată Austro-Ungaria de autodeterminare și unirea lor într-un singur stat³. Reacția ucraineană la manifestul imperial a fost înființarea consiliului național numit „Ukrainska naționalna Rada” care proclamă Ucraina vestică, în componență intrând Galiția de Est, Rusia Subcarpatică și Bucovina până la Siret, inclusiv orașele Cernăuți, Storojineț și Siret. La cererea radei din Galiția, reprezentanții radei ucrainene din Bucovina convoacă, la 3 noiembrie 1918, o adunare la Cernăuți și decid, fără să îi consulte pe reprezentanții autorizați ai românilor, polonezilor, evreilor etc., ca teritoriile bucovinene până la râul Siret și unele sate din județele Suceava și Câmpulung-Moldovenesc să fie integrate în Ucraina vestică. Acțiunile extremiștilor ucraineni nu s-au limitat doar la declarații politice, ci Rada a recurs și la forță. Deci printr-un dictat politic antidemocratic, întemeiat pe forța armelor și dispreț total față de bucovinenii autohtoni și de alte etnii, Bucovina urma să fie integrată într-un stat-avorton, proiectat de strategii imperialismului austro-ungar. Coabitarea federalismului imperialist austriac cu șovinismul ucrainean galițiano-bucovinean reprezenta lăncă otrăvită aruncată împotriva românilor bucovineni, militanți pentru unirea cu Țara, dar și contra mișcării naționale poloneze, care revendica drepturi istorice asupra Galiției și reconstituirea Poloniei libere și moderne.

Cum au reacționat românii din Bucovina în fața acestor manevre politico-militare ale Imperiului Habsburgic? Strategia românilor asupriți din Austro-Ungaria s-a întemeiat pe lupta politică pașnică, de mobilizare a populației, la acțiunile de pregătire concretă a unirii. În consens cu orientarea Consiliului Național Român din Viena, la 27 octombrie 1918, se întrunesc la Cernăuți delegați ai locuitorilor bucovineni și aleg un consiliu național format din 50 de delegați (peste câteva zile, avea 100 de membri), în frunte cu preotul Dionisie Bejan. În aceeași zi de 27 octombrie, delegații la adunare proclamă, în unanimitate, „unirea tuturor românilor într-un singur stat național...”, astfel că adunarea se transformă și ia numele de Constituantă. De al început, liderii mișcării naționale românești au militat și au și izbutit să lărgească *Consiliul Național* cu reprezentanți ai populației ucrainene, poloneze, evreiești, lipovene și germane.

Fără întârziere, membrii Consiliului Național îl însărcinează pe Iancu Flondor, președintele Partidului Creștin Social Român, să formeze guvernul provizoriu al

³ Const. Isopescu-Grecul, *Amintiri asupra evenimentelor din 1918* și G. Sârbu, *Amintiri din vremea unirii*, în volumul *Amintiri răzețe din timpul unirii 1918*, Cernăuți, editat de Ion Nistor. 1938. p. 178–184 și 376–380. Relevăm că, după cartea din 1938, prezintă fapte noi despre unirea Bucovinei Sextil Pușcariu, *Memorii*, București. Editura Minerva, 1978, precum și studiile publicate în „Suceava. Anuarul Muzeului Județean”, vol. I–X, din care reținem medalionul lui Petru Rușșindilar, *Un precursor al șoșiașmului în Bucovina – George Grigorovici*, vol. IX, p. 433–449.

Bucovinei. El a fost alcătuit din 14 secretari de stat, între care: Sextil Pușcariu, dr. Dori Popovici, Nicu Flondor, dr. Ip. Tarnavski, Max Hacman, dr. Radu Sbiera, dr. Gheorghian, Cornel Tarnoviețchi, G. Sârbu, Aurel Țurcan. Precizez că toate actele oficiale ale Consiliului Național și ale guvernului provizoriu sunt semnate de Iancu Flondor, președinte și de dr. Radu Sbiera (uneori scris greșit „Sbere”), secretar. Aceste evenimente au fost evocate cu relevanță de participanți la acțiunile politice de atunci⁴.

Care sunt meritele și minusurile activității Consiliului Național și ale guvernului provizoriu din Bucovina? Fără șovăire și poticneli au îmbrățișat lupta politică deschisă pentru revenirea Bucovinei la România (vechiul regat), alături de Transilvania și celelalte provincii românești din Imperiul Habsburgic și, de aceea, au respins orice tranzacții cu guvernatorul Bucovinei, Etdorf, care a insistat pentru acceptarea propunerilor împăratului Carol I; din momentul în care naționaliștii ucraineni au acceptat politica cancelariei din Viena, subordonându-se politicii diversioniste a habsburgilor, guvernul provizoriu a înțeles marele pericol pentru români și a refuzat orice tratative cu rada ucraineană, propuse cu stăruință de Etdorf și Aurel Onciul; când „legionarii ucraineni” au recurs la forță, liderii Consiliului Național Român s-au ascuns, au trecut în clandestinitate, au continuat activitatea politică și au respins defetismul unor cernăuțeni, păstrând instituțiile înființate și programul de luptă pentru unire cu Țara. Mișcarea națională bucovineană a comis anumite erori, dintre care două sunt esențiale: membrii Consiliului Național n-au organizat în octombrie 1918 consilii locale în provincie, în vederea coalizării în lupta politică pentru unire, a zecilor de mii de bucovineni, așa cum a procedat, cu iscusință și succes deplin, mișcarea națională din Transilvania; liderii Consiliului Național au pierdut din vedere să organizeze un „corp de voluntari cu soldați români de la cele două regimente bucovinene”, eroare tactică semnalată de istoricul Teodor Bălan⁵, consecințele nefaste ale acestei nechibzuințe văzându-se în primele zile ale lui noiembrie 1918.

Sub pavăza unităților paramilitare, deputații ucraineni din Bucovina înființează la 3 noiembrie 1918, în Cernăuți, o „sucursală” a radei ucrainene din Galiția și somează pe guvernatorul Etdorf să predea conducerea provinciei ucrainenilor și deputatului român Aurel Onciul. Acesta părăsise postul de vicepreședinte al partidului condus de Iancu Flondor și se alăturase radei ucrainene, punându-și semnătura pe apelul adresat populației de așa-zisul „guvern ucraineano-român”, în frunte cu ucraineanul Omelian Popovici, Aurel Onciul fiind „comisarul național român”⁶.

⁴ A. Țurcan, *Aminiri despre Unire*; Radu I. Sbiera, *Clipe de mare înfrigurare și aleasă înălțare* – în vol. *Aminiri răzlețe...*, editat de Ion Nistor în 1938; Sextil Pușcariu, *Memorii, op. cit.*, p. 316 și urm.

⁵ Teodor Balan, *Rolul lui Vasile Bodnărescul în preajma Unirii*, Cernăuți, Tipografia „Mitropolitul Silvestru”. 1938, p. 4.

⁶ *Ibidem*, p. 13–14.

Beneficiind de sprijinul diversionistului Aurel Onciul, extremiștii ucraineni redactează și un *Memorandum, présenté à Monsieur le Président des Etats-Unis d'Amérique par le Comité national Ukrainien à Leopole (Galicie) faisant fonction de gouvernement provisoire de l'Etat Ukrainien de Halitch sur les territoires ukrainiens de l'ancienne Monarchie Austro-Hongroise*, Lausanne, 1918, document ce conține numeroase falsuri istorice, diversiuni și minciuni demografice preluate, mai târziu, de diplomații și istoricii lui Stalin.

Întrunit în clandestinitate, guvernul lui Iancu Flondor decide, în dimineața de 2 noiembrie, să informeze guvernul român de la Iași despre noua situație creată în Bucovina. La ora 12,30 avocatul Vasile Bodnărescu împreună cu Nicu Gherghel pleacă din Cernăuți spre Herța și sunt trecuți noaptea peste graniță, astfel încât duminică, 3 noiembrie, ajung la Iași la ora 2,30 noaptea. Luni, 4 noiembrie, V. Bodnărescul este primit în audiență la Al. Marghiloman, președintele Consiliului de Miniștri. „Cu Marghiloman discutat chestia Bucovinei și Ucrainei, ocupare numai cu poliție”⁷. Iată ce scrie Al. Marghiloman despre acea întâlnire din 22 octombrie (4 noiembrie) 1918:

„...Devreme sosește Bodnărescu, condus de fostul deputat Nicu Gherghel. Bodnărescu este trimisul guvernului provizoriu românesc de la Cernăuți. Împuternicirea lui e semnată de Flondor, prezident, Radu Sbiera, secretar. El aduce textul exact a rezoluțiunilor Consiliului Național Român. Bodnărescu, destul de tânăr, inimos, mergând până la a nega realitatea unei Ucraine, cere concursul material și moral al României. Pe lângă noi trei, mai erau prezenți Corteanu, Bărbătescu și generalul Nicoleanu. Răspund: Felicitări; ei dau un bun exemplu ardelenilor, cari au așteptat totdeauna prea mult ca să le vie libertatea din afară; nu pot să fâgăduiesc alt ajutor decât să dau arme pentru ca să-și organizeze jandarmerie sau o gardă națională. Armata n-ar putea să intervie decât dacă ar fi chemată să ajute la reprimarea unei revoluții amenințând viața și bunurile naționalilor noștri, ca ajutor moral, stabilirea de raporturi zilnice, dau ordin să se furnizeze automobile, curieri, bani”⁸.

Trecând peste reproșul nedrept și infirmat de evenimente făcut ardelenilor, primul-ministru conservator vedește înțelegere față de situația dificilă în care se găsesec liderii românilor bucovineni, are anumite rezerve în legătură cu poziția intransigentă a inimosului Bodnărescu față de „realitatea unei Ucrainei” și susține că armata română ar putea interveni doar atunci când „ar fi chemată” să „reprime o revoluție”. În fond, Al. Marghiloman nu putea ordona intervenția armatei române în Bucovina, deoarece guvernul de la Iași trebuia să respecte prevederile tratatului de pace de la Bufta, încheiat cu guvernul Austro-Ungariei. Un guvern responsabil de faptele lui și cu respect pentru legile dreptului internațional putea doar să denunțe unilateral tratatul de la Bufta și să reînceapă ostilitățile cu Austro-

⁷ T. Bălan, *op. cit.*, p. 42.

⁸ Alexandru Marghiloman, *Note politice, 1897–1924*, vol. IV, București, Editura Inst. de Arte Grafice „Eminescu”, S. A., 1927, p. 109–110.

Ungaria, pe temeiul tratatului de alianță cu puterile aliate, din august 1916. Dar o asemenea decizie capitală nu putea fi luată de un guvern de orientare filogermană și filoastro-ungară.

Fără să mai aștepte reîntoarcerea în Cernăuți a lui V. Bodnărescu, Iancu Flondor și Radu Sbiera expediază lui Sever Zotta din Iași, în ziua de 5 noiembrie, la orele 16,20, o telegramă în care cer să i se comunice lui Bodnărescu că situația „din ce în ce mai critică reclamă imperios, neîntârziat, intervenția armatei române...”⁹. În seara zilei de 5 noiembrie revine în Cernăuți V. Bodnărescu și află de la Iancu Flondor și R. Sbiera de telegrama trimisă lui Sever Zotta. În aceeași seară, V. Bodnărescu, însoțit acum de ofițerul bucovinean Pridie, pleacă din nou spre Iași, unde ajunge în seara zilei de 6 noiembrie 1918.

Telegrama lui Flondor și Sbiera ajunge la Marghiloman tot în seara zilei de 5 noiembrie, astfel că primul ministru notează:

„Bucovina – O depeșă trimisă de Flondor lui Zotta cere ajutorul României. Jandarmeria din Suceava imploră protecțiunea jandarmeriei noastre contra bolșevicilor care jefuiesc. La fel din Ițcani, Gura Humorului... În urma acestor documente scriu ca trupele de la graniță să ocupe Suceava și Ițcani. Repet același ordin pentru Gura Humorului. Se vor lua măsuri pentru a se proteja populațiunea contra exceselor”¹⁰.

Istoricul T. Bălan arată că, în primele zile ale lui noiembrie 1918, s-au produs „vaste dezordini” în partea de sud a Bucovinei, adică la granița cu vechiul regat. „Unități din armata austriacă și ungară – scrie T. Bălan – se retrăgeau înspre Ardeal, arzând și prădând”. La 6 noiembrie, cetățenii din Câmpulung trimit la Fălticeni o delegație, în frunte cu profesorul Cătălin, care cerea prefectului și generalului Neculcea ajutorul grănicerilor români. În seara zilei de 5 noiembrie grănicerii români se îndreptau spre Suceava, unde ajung în ziua următoare. În seara zilei de 6 noiembrie, comandantul Diviziei a VIII-a, în frunte cu generalul Iacob Zadic se mută în localitatea de graniță – Burdujeni. În acest fel, ordinul primului ministru se îndeplinea, fără însă ca Divizia a VIII-a română să înainteze în Bucovina, România având încă tratat de pace cu Austro-Ungaria.

În ziua de 6 noiembrie 1918 ora 11, regele Ferdinand îl invită pe Al. Marghiloman și-i spune: „...miniștrii Antantei... n-au încredere în guvernul dv. și, după cum știți, Antanta în acest moment... vă reproșează de a fi dat ordinul de intrare în Bucovina, fără să vă fi înțeles mai înainte cu ei. Bucovina face parte din teritoriile care fac obiectul învoielilor noastre cu ei...”. După aceea, regele îi comunică lui Al. Marghiloman că s-a gândit la un guvern „în afară de partide”, condus de generalul Constantin Coandă¹¹.

⁹ Teodor Balan, *op. cit.*, p. 26

¹⁰ Alexandru Marghiloman, *op. cit.*, p. 114.

¹¹ *Ibidem*, p. 114.

Radu Economu publică o scrisoare inedită a lui Sever Zotta către Iancu Flondor, datată „Iași, 20 oct./6 nov. 1918”¹², care prezintă noi amănunte privitoare la poziția guvernului Al. Marghiloman față de evenimentele din Bucovina. Comentând informațiile din scrisoare, Radu Economu arată că telegrama lui Iancu Flondor către S. Zotta¹³ din 5 noiembrie 1918 a fost predată lui Al. Marghiloman, care a transmis că „lucrul s-a făcut”. Apoi reține informația despre declarațiile primului ministru făcute în Senat, unde „a anunțat că România a luat sub ocrotire Bucovina, încheind cu cuvintele «Trăiască România Mare!»”. Presa ieșeană apărută în cursul dimineții anunța intrarea armatei române în Bucovina. Autorul scrisorii considera că Marghiloman este un om politic abil, care se va acomoda „împrejurărilor”¹⁴. În continuare, autorul articolului se referă la evenimentele politice din Iașul zilelor de 6–29 noiembrie 1918.

Așa cum am arătat mai înainte, guvernul conservator Al. Marghiloman n-a luat decizia fermă ca armata română să intre în Bucovina. Referindu-se la poziția lui Al. Marghiloman, S. Pușcariu notează în memoriile sale: „Marghiloman șovăie”. Primul-ministru și-a exprimat doar intenția de „ocrotire” a Bucovinei. Comportamentul lui Al. Marghiloman este legitimat de opțiunile de politică externă și respectul față de angajamentele României prin tratatul de pace cu Austro-Ungaria și Germania. El și-a asumat întreaga responsabilitate civică și națională, chiar dacă evenimentele au infirmat propriile acțiuni și convingeri. Faptele istorice arată, indubitabil, că guvernul Marghiloman nu a avut nici un merit concret în trimiterea armatei române spre Cernăuți. El a aprobat doar intervenția grănicerilor români în Suceava și Gura-Humorului.

În seara zilei de 6 noiembrie 1918, noul guvern, condus de generalul Constantin Coandă, depune jurământul, apoi declară nul și neavenit tratatul de pace de la Buftea, se angajează față de puterile Antantei să respecte integral prevederile tratatului de alianță din august 1916, se pronunță contra Austro-Ungariei și Germaniei și adresează trupelor de ocupație germane un ultimatum de a părăsi teritoriul României. La 8 noiembrie 1918, ofițerul Aurel Popescul și medicul Oct. Gheorghian, în calitate de delegați ai Consiliului Național din Cernăuți, sosesc la Burdujeni și-i transmit generalului Iacob Zadic mesajul Consiliului de a intra în Bucovina și de a înainta, cât mai repede, spre Cernăuți. generalul I. Zadic primește de la Iași ordinul guvernului C. Coandă să pornească spre capitala Bucovinei. Deoarece înaintarea armatei decurgea foarte încet, Iancu Flondor expediază la 9 noiembrie o nouă telegramă lui V. Bodnărescul, în care arăta că situația este extrem de gravă și ar putea determina demisia Consiliului Național Român¹⁵. Vasile Bodnărescu fusese primit în zilele de 7 și 8 noiembrie de generalii C. Coandă și

¹² Radu Economu, *Iancu Flondor. Date inedite din Arhivele Statului*, în „Analele Bucovinei”, anul I, 1, 1994, p. 60–61.

¹³ Textul a fost reprodus de T. Balan, *op. cit.*, p. 26.

¹⁴ Radu Economu, *op. cit.*, p. 26.

¹⁵ Teodor Balan, *op. cit.*, p. 18–19.

E. Grigorescu, de generalul Cristescu, șeful Statului Major și de Gorschi, secretar general la Ministerul de Război. Apoi se întâlnește cu N. Iorga, care intervine pentru audiență la rege. Regele Ferdinand îl asigură pe V. Bodnărescu că se vor lua toate măsurile pentru ca Divizia a VIII-a să ajungă cât mai repede la Cernăuți. La 11 noiembrie 1918, trupele române pătrund în Cernăuți, îi alungă pe legionarii ucraineni, iar a doua zi populația face armatei române o primire triumfală.

Am transcris filmul întâmplărilor din primele 12 zile ale lui noiembrie 1918, cu scopul de a risipi aprecieri și afirmații eronate ce aduc prejudicii cauzei românești. Este indiscutabil că istoria Marii Uniri din toamna anului 1918 trebuie să ia în considerare factorii interni și externi specifici fiecărei provincii românești. Din punct de vedere al dreptului internațional, intrarea trupelor Regatului României pe teritoriul Bucovinei, atunci parte a Austro-Ungariei, a fost perfect legitimă și în conformitate cu prevederile tratatului de alianță din august 1916. Rada Ucraineană s-a născut în alianța și sub pavăza militară a Austro-Ungariei și a Casei de Habsburg și, fără consultarea populației bucovinene, a decis să alipească ducatul Bucovinei la Galiția, însăilând prin forța armelor „un stat” al cărui rege urma să fie arhiducele austriac Wilhelm, comandantul suprem al legiunii ucrainene¹⁶. În același timp, Consiliul Național din Cernăuți a ținut seamă de celebra declarație în 14 puncte a lui Th. W. Wilson, președintele SUA, care proclama: „Popoarelor Austro-Ungariei, al căror loc între națiuni noi dorim să-l vedem salvardat și asigurat, trebuie să li se acorde posibilitatea cea mai liberă a dezvoltării autonome” (art. X) cerând și „evacuarea teritoriilor românești ocupate” (art. XI), prevederi ce vor fi apoi lărgite prin modificări și adăugiri importante, în favoarea recunoașterii dreptului la autodeterminare al românilor din Imperiul Habsburgic.

Divizia a VIII-a a armatei române n-a ocupat Bucovina, ci ea a fost chemată la Cernăuți de Consiliul Național. Prin natura lor democratică și politică pașnică, tolerantă și străină exclusivismului etnic, cele două foruri civile s-au întrunit în Congresul General al Bucovinei care, în ziua de 28 noiembrie 1918, în conformitate cu principiile autodeterminării și ale dreptului internațional hotărăște, în unanimitate, „unirea necondiționată și pe vecie a Bucovinei, în vechile ei hotare până la Ceremuș, Colacin și Nistru, cu Regatul României”.

Evident, această hotărâre istorică a Congresului General al Bucovinei urma să fie *recunoscută* de statele europene interesate. Evoluția tratatelor de la Paris, din anul 1919, constituie un subiect aparte, ce trebuie cercetat cu răbdare și responsabilitate. Din ce știm până acum, în afara cercurilor radei ucrainene, nici un stat sau guvern european, inclusiv Rusia și Ucraina Sovietică n-a protestat, sub nici o formă, împotriva declarației Congresului General al Bucovinei din 28 noiembrie 1918.

Nordul Moldovei, cunoscut apoi sub numele Bucovina, a fost rupt în mod samavolnic din trupul Principatului Moldovei și integrat în Imperiul Habsburgic în

¹⁶ Amănunte despre aceste probleme în Pavel Țugui. *Unirea Bucovinei cu România*, în „Totuși iubirea”, numerele: 47, 48, 49 și 50, 31 decembrie 1992.

anul 1775, astfel că poporul român, ca realitate etnică-demografică, culturală și geopolitică europeană avea dreptul sacrosanct să-și revendice teritoriul ce i-a aparținut din vremuri imemorabile. Niciodată aria din nordul Moldovei n-a aparținut Ucrainei, Rusiei sau Poloniei, și cu atât mai puțin Ungariei sau vechiului Imperiu German. În lumina acestor considerente istorice, demografice și de drept internațional, Rusia, Franța, Anglia și Italia au recunoscut, în august 1916, dreptul României asupra Bucovinei. Se știe că la 10 decembrie 1919, după îndelungi și intense dezbateri, se definitivează textul *tratatului de pace cu Austria*, astfel că art. 56 este reformulat în sensul recunoașterii explicite a Unirii Bucovinei cu România. Tratatul este semnat de Austria, de reprezentanții României și ai tuturor puterilor Antantei. În același timp, delegația română semnează și *Tratatul minorităților*, prima reglementare juridică și politică de valoare internațională, cu privire la spinoasa problemă a minorităților naționale.

Some Details on Bukovina's Reintegration to Romania

(Summary)

This study analyses the historical events of the end of 1918, when Bukovina is reunited with Romania, and insists on some aspects interpreted unilaterally by the historians. It is underlined that the Romanian army did not occupy Bukovina, but was called by the legally constituted authorities.

26. DESPRE CREZUL POLITIC AL LUI AUREL ONCIUL

MARIAN OLARU

Resurecția preocupărilor pentru dezvăluirea istoriei cenzurate sau uitate a teritoriilor românești, aflate sub dominație străină ca urmare a pactului Ribbentrop-Molotov, a adus în prim-plan necesitatea cunoașterii vieții politice și a oamenilor politici din Bucovina istorică. În publicațiile de specialitate care, până în 1989, s-au ocupat mai mult sau mai puțin de subiectul amintit, precum și-n mediile așa-zisei „diaspore bucovinene”, numele lui Aurel Onciul era pomenit fie în galeria personajelor pozitive, fie în cea a celor negative pe care le-a avut neamul românesc. Faptul acesta ne-a stârnit interesul și ne-a determinat să scriem cele două articole publicate în „Analele Bucovinei”, I, 2, 1994 și II, 2, 1995. Concluziile celor două materiale invocate se impun cu necesitate și scot în evidență personalitatea controversată a lui Aurel Onciul și rolul deosebit pe care acesta l-a jucat în viața politică a fostei Bucovine.

Amplificarea demersului istoriografic și sporirea interesului pentru Bucovina istorică pot să determine punerea în valoare a unor izvoare istorice, azi necunoscute, din țară și din străinătate și pot determina potențarea unor note ale personalității și activității politice ale lui Aurel Onciul. Informațiile pe care le posedăm la această oră din izvoarele românești, ucrainene sau germane ne îndeamnă să afirmăm că, în termeni radicali, despre o schimbare a portretului realizat de noi, nu poate fi vorba.

Nu ne-am însușit și nu am operat cu concluziile presei „apărătiște” și nu l-am categorisit pe Aurel Onciul, așa cum au făcut numeroși analiști din epocă, ca fiind „trădător de neam”. Distanțarea în timp de evenimentele analizate, părăsirea discursului naționalist și a teoriei adevărului unic și absolut ne-au determinat să punem în evidență, sperăm în mod lucid, atât momentele bune și realizările lui Aurel Onciul, cât și neîmplinirile și momentele mai puțin bune ale activității politice a acestuia. Dar, ajunși aici, e necesar să ne întrebăm, în mod teoretic, care este criteriul cu care operăm pentru a aprecia evenimentele istorice și acțiunile oamenilor politici, așa încât acestea sunt: „drepte”, „bune”, „rele”, „împliniri”, „neîmpliniri” etc.

Sigur, răspunsul este determinat de ceea ce în istorie se numește „mersul istoriei” sau sensul devenirii istorice și al progresului istoric. Acesta este criteriul obiectiv, dar trebuie să subliniem, relativ la personalitatea și activitatea politică ale

lui Aurel Onciul, că un neam, fie el și sub stăpânire străină, nu se poate exprima, politic și prin prisma soluțiilor la chestiunea națională, în mod monolitic sau adoptând o singură soluție, o singură strategie de emancipare națională. Soluțiile, în funcție de contextul istoric dat, puteau fi diverse. Ceea ce nu înseamnă că, în chestiunile majore, clasa politică românească din Bucovina trebuia să fie lipsită de raporturi concesuale în chestiunea națională. Mai ales că în Imperiul Austriac, la acea vreme, datorită marilor tensiuni acumulate, fiecare neam, într-o formă sau alta, își afirma propria identitate, întărind „forțele centrifuge”, pentru că părăsiseră de mult acel „mito absburgico”¹ (dacă l-au avut vreodată).

Am primit, relativ recent, un manuscris din partea domnului Aurel Constantin Onciul, nepotul omului politic bucovinean invocat în rândurile de față. Domnia-sa, cum este și firesc, se preocupă de mai multă vreme de cunoașterea și valorificarea activității politice a lui Aurel Ritter von Onciul, încercând un demers recuperativ și restaurator. Textul amintit pleacă de la interpretarea lucrării *Politische Bekenntnisse* (Crezul meu politic)², apărută la Cernăuți, în anul 1905. El cuprinde 24 de pagini scrise de mână, cu interpretări proprii ale lucrării menționate și alte 13 pagini cu concluzii. Acestea din urmă se referă la momentul 1903–1904, când Aurel Onciul și aliații săi politici ucraineni, germani și evrei din „Tovărășia Tărănească” au înfăptuit reformele, asumate și de Partidul Tărănesc Democrat, și la acțiunile și atitudinea omului politic bucovinean în timpul primului război mondial, cu deosebire în anul 1918, când s-a realizat Marea Unire a tuturor românilor. În succesiunea sugerată de domnul Aurel Constantin Onciul, concluziile sunt următoarele:

– Aurel Onciul a pus bazele unui „nou sistem politic”, bazat pe știință, având ca fundament „știința evoluției speciilor a lui Darwin”, aceasta fiind aplicabilă și „comunităților umane” ca „organisme de ordin superior”;

– „progresul omenirii nu se poate realiza decât prin perpetuarea particularităților naționale”, având ca fundament limba maternă și cultura națională;

– invocându-l pe Aurel Onciul, care spunea că este „național prin rațiune și nu prin sentiment”, se demonstrează că naționalistul prin sentiment este predispus spre exagerare, fanatism și „nu se mulțumește cu dezvoltarea propriei națiuni, ci încearcă să ... combată și să subjuge alte națiuni”;

– asuprirea și deznaționalizarea „unui întreg popor” este imposibilă, încât ar implica „mobilizarea unor forțe atât de mari încât dezvoltarea propriei nații este periclitată”;

– Aurel Onciul a considerat ca fiind fundamental dreptul la autodeterminare al popoarelor;

¹ Jaques Le Rider, *Modernitatea vieneză și crizele identității*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1995, p. 23.

² Această lucrare nu a fost citată de noi în „Analele Bucovinei”, anul I, nr. 2/1994, p. 281, nota 4, deoarece nu se regăsește în fondul de carte din țară.

– politica a însemnat, pentru Aurel Onciul, știința compromisurilor și a alianțelor pentru atingerea obiectivelor politice (vezi alianța Partidului Țărănesc Democrat cu ucrainenii, germanii și evreii);

– în 1918, între „naționaliștii români” și Aurel Onciul a izbucnit un „conflict” care s-a datorat „nerespectării celor mai elementare legi de autodeterminare” (*Concluzii*, p. 11). Soluția preconizată ar fi fost, după Aurel Onciul și urmașul său de azi, o împărțire a Bucovinei între ucrainenii și români, încât „Bucovina putea rămâne cu administrația proprie, până când conferința de pace ar fi hotărât în privința soartei ei” (*Concluzii*, p. 11);

– intrarea trupelor române în Bucovina ar fi fost pentru Aurel Onciul „un prilej de bucurie”, până când acestea „vor interveni în viața politică a Bucovinei, prin încălcarea oricărui principiu de drept” (*Concluzii*, p. 11).

Deși dl. Aurel Constantin Onciul, în analiza lucrării mai sus pomenite, vorbește despre înaintașul său ca având calități și defecte, nu scrie nici măcar o propoziție despre defectele acestuia. În schimb, ne spune că: „Aurel Onciul a fost un mare gânditor care a pus bazele unei politici moderne, care și după un secol își menține actualitatea” (cu referire la Uniunea Europeană). „În crezul său politic, Omul Onciul ni se prezintă ca fiind prea îndrăzneț, cinstit și idealist – poate prea idealist și prea naiv (!) El nu-și putea da seama, atunci, că ideea dreptului la autodeterminare al națiunilor numai cu greu putea să fie asimilată de mințile înguste care nu puteau înțelege că progresul și bunăstarea nu se puteau realiza decât într-o societate de oameni liberi” etc. (*Concluzii*, p. 9–10). Corolarul întregii demonstrații este cuprins în afirmația că „Aurel Onciul s-a pus în slujba națiunii române când a acceptat să preia puterea politică împreună cu ucrainenii” (*Concluzii*, p. 11).

În legătură cu concluziile enunțate mai sus, se impun o serie de precizări pe care le facem prin prisma principiului fundamental al scrierii istoriei (*sine ira et studio*) și noile abordări ale teoriei istoriei și ale sociologiei politice.

În ceea ce privește prima concluzie, enunțată de domnul Aurel Constantin Onciul, ținem să-i amintim că de când se face politică românească în epoca modernă, și nu una oarecare, ci de eficiență, oamenii politici români, ca și cei de aiurea, au căutat un fundament teoretic excursului/discursului politic, pentru a-i da coerență logică și a-i sublinia legitimitatea. În mod sigur, paradigmele politice s-au schimbat de la o epocă la alta și, o dată cu acestea, aspectele de conținut și formă ale discursurilor politice. Dacă ar fi să enumerăm din galeria marilor oameni politici români, remarcabili prin scrierile și discursurile lor în care găsim paradigme moderne, atunci i-am aminti pe: Barbu-Ștefănescu Delavrancea, Take Ionescu, Ion I. C. Brătianu, Titu Maiorescu, P. P. Carp. Din dulcea Bucovină îi enumerăm pe: Eudoxiu Hurmuzachi, George Hurmuzachi, Alexandru Hurmuzachi, Iancu Flondor, George Tofan, Dionisie Bejan, T. V. Stefanelli etc. Într-un studiu sociologic dedicat elitelor din epoca modernă și contemporană, G. Mosca sublinia: „Clasele guvernante nu pot exercita puterea prin simplul fapt că o posedă; în realitate, ele

caută să-i găsească o bază legală și morală, prezentând-o ca pe o consecință logică și necesară a doctrinelor și credințelor larg recunoscute și acceptate în momentul respectiv”³.

Necesitatea invocării unui model teoretic explicativ, care trebuie să stea la baza discursului politic, decurge „din nevoia naturală a omului de a ști că nu este guvernat doar pe baza forței materiale sau intelectuale brute, ci pe baza unor principii morale”⁴. Invocând textele de mai sus, credem că este evident că Aurel Onciul s-a aflat foarte aproape de putere și a exercitat-o sau a participat la exercitarea ei în calitate de deputat în Dieta Bucovinei sau Parlamentul de la Viena sau, în condiții minimale, a făcut politică socială și națională pentru a ajunge la putere. La cele de mai sus, trebuie să nu uităm – fapt des subliniat de istoriografia română, ucraineană și austro-germană – că în Bucovina elitele au fost întotdeauna la curent cu marile idei europene (fie și numai cele receptate sau iradiate de Viena) și Aurel Onciul nu putea face excepție.

În legătură cu ideea că Aurel Onciul se considera „naționalist prin rațiune”, remarcă des invocată pe mai multe pagini din manuscrisul amintit, pe care o asociem cu eticheta pusă în *Concluzii* cvasitotalității clasei politice românești de la 1918, de „naționaliști” sau „conservatori”, suntem datori să precizăm următoarele:

– având în vedere modul concret de constituire a clasei dominante din Bucovina, în marea majoritate românească până către sfârșitul secolului al XIX-lea, trebuie să-i dăm dreptate lui François Furet, care afirma că între burghezie și aristocrație se produce apropiere și, în final, o asimilare a statusului și rolului lor social. „Deși ideile democrației străbat veacul [al XIX-lea – n.n.] de la un capăt la altul, marcându-l din ce în ce mai adânc, veacul nu este încă democratic, masele nu joacă decât un rol minor, limitat la replicile scrise de elite”⁵. Dar și așa, „boierii” („conservatorii” – spune Aurel Onciul) au sprijinit moral și material eforturile de emancipare națională. Sunt nenumărate faptele de înalt patriotism al așa-zișilor conservatori (să amintim numai de Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina și cele 35 de fundații pe care le-au susținut „boierii” români!). Sigur că modernizarea societății, democratizarea au atentat la statutul lor politic, social și juridic, dar „boierii” nu s-au opus reformelor înfăptuite în 1904 de „Tovărășia Tărănască” și Aurel Onciul; ba mai mult, aceste reforme au fost preconizate de activitatea „Concordiei” și programul P.N.R.B, cu mult înainte de Aurel Onciul;

– în legătură cu taxarea cvasitotalității clasei politice românești ca fiind „naționalistă”, noi considerăm că aceștia erau „naționaliști în marginile adevărului” (M. Eminescu); oricum, aceștia au condamnat aspru „pertractările” lui Aurel

³ Dragoș Aligică, *Observații privind teoria elitelor*, în „Polis”, nr. 4. 1995, p. 9.

⁴ *Ibidem*.

⁵ François Furet, *Trecutul unei iluzii. Eseu despre ideea comunistă în secolul al XX-lea*. București, Humanitas, 1996. p. 27: „Puțin câte puțin, timpului redus distanța dintre burghez și aristocrat, apropiindu-i în idei, gusturi și chiar mod de viață. Cultul națiunilor ... i-a sudat într-o voință politică comună”.

Onciul din „Privitorul” (1904) și „Viața românească” (1913, 1918) care urmăreau să demonstreze, prin fals, creșterea „abnormă” a nației române din Bucovina, care i-ar fi deznaționalizat pe ucraineni, românizându-i (?). Invocându-l pe François Furet⁶, trebuie să remarcăm că a fi naționalist, în sensul originar al cuvântului, la acea vreme, era ceva firesc, natural. Dar aceasta nu trebuie să ne permită, azi, a asimila *naționalistii* de atunci cu ceea ce înțelegem azi prin *ultranaționalisti*;

– este evident faptul că atitudini sau acțiuni politice ca aducerea la cunoștința autorităților austriece că presa română din Bucovina era finanțată din țară, situarea pe poziții ucrainofile în ceea ce privește chestiunea Fondului Religionar din Bucovina și pentru constituirea diecezei la Coțmani, condamnarea mișcărilor politice de conservare a caracterului românesc al Bisericii Ortodoxe din Bucovina, condamnarea politicii filoantantiste a lui Ferdinand și a României în timpul primului război, înființarea batalionului românesc pentru apărarea Bucovinei de trupele rusești, arogarea nefirească a unor merite în conservarea românismului în Bucovina etc. nu caracterizează pe „un naționalist din rațiune”, așa cum se definea Aurel Onciul. Iar dacă este vorba despre politică privită ca știință a compromisurilor – să nu fi fost temele de mai sus, compromisurile făcute de Aurel Onciul elementului alogen din Bucovina ne demonstrează că omul politic bucovinean numai „naiv” și „prea idealist” n-a fost.

Este falsă afirmația domnului Aurel Constantin Onciul că înaintașul D-sale s-ar fi bucurat de intrarea trupelor române în Bucovina. Mărturiile contemporane relevă contrariul.

În ceea ce privește soluția preconizată de dr. Aurel Onciul, privitoare la împărțirea Bucovinei între ucraineni și români, în așteptarea hotărârilor Conferinței de pace, credem că lucrarea domnului dr. Radu Economu, *Unirea Bucovinei – 1918*, apărută în 1994 la Editura Fundației Culturale Române, elucidează această problemă. Soluția amintită, îmbrățișată și de Aurel Constantin Onciul, ține mai mult de o istorie a imaginarului. Se știe că în istorie nu se operează cu „dacă” și „ar fi fost potrivit”. Trebuie să reamintim, fie și numai în treacăt, că la data venirii în Suceava a trupelor conduse de generalul Zadic, trupele de „haidamaci” (ucrainene) operau în multe din localitățile fostei Bucovine pentru împlinirea hotărârilor de la 6 noiembrie 1918, privitoare la înglobarea Bucovinei la Ucraina. Intrarea trupelor române în Bucovina repara o nedreptate istorică înnăscută de austrieci la 1774–1775, care fusese una din clauzele convenției militare a României cu Antanta și nu era vorba despre „încălcarea oricărui principiu de drept”. Acest fapt a fost recunoscut de Austria, la 19 septembrie 1919, prin articolul 59 al tratatului de pace. N. Flondor și A. Vitencu, într-un memoriu asupra proiectului de tratat cu Austria, subliniau: „Unirea aceasta nu constituie o anexiune, ci o dezanexiune, realipindu-se teritoriului Moldovei, răpit de Austro-Ungaria în 1775, iarăși la Patria-mamă”⁷.

⁶ *Ibidem*, p. 30.

⁷ Radu Economu, *Unirea Bucovinei – 1918*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1994, p. 188, anexa XLV.

Personalitate politică deosebit de mobilă în planul relațiilor cu aliații și adversarii săi politici, Aurel Onciul a avut momente de colaborare cu „boierii” sau „conservatorii” din P.N.R.B.; atunci când interesele lor erau convergente. Contemporanii (Iancu Flondor, G. Bogdan-Duică, Ioan I. Nistor, Eudoxiu Hurmuzachi, Valeriu Braniște ș.a.) au evidențiat momentele duplicitate în acțiunea politică a lui Aurel Onciul – începând cu „Privitorul” și încheind cu autointitularea sa ca și „comisar” al Moldovei de Sus în fața gen. Iacob Zadic. Presa ucraineană și germană a vremii nu i-a fost întotdeauna favorabilă, deși ar fi avut motive suficiente să o facă; atunci când interesele lor erau convergente, mai ales oamenii politici ucraineni l-au susținut împotriva „boierilor” și „popilor” români. Dar nu i-au putut trece cu vederea publicarea în „Foaia poporului” a numeroaselor articole care scoteau în evidență mulțimea neregulilor în realizarea recensământului austriac în Bucovina din 1910, mai ales în ceea ce privea nația română. A fost implicat în scandalurile privitoare la activitatea Societății „Vulturul” (care asigura transportul bucovinenilor spre Lumea Nouă) în urma scufundării în Atlantic a unui vas cu 500 de persoane la bord; împreună cu cumnatul său, dr. Florea Lăpuș, a fost implicat în afacerea neprofitabilă cu lemn din pădurile Bucovinei și pierderea unor importante sume de către Banca Țării (în fapt de către țărani care-și aveau banii depuși la Centrala Însoțirilor Economice) și a fost acuzat de susținerea unor apropiați politici în realizarea unor afaceri necurate etc.

A crezut cu strășnicie că Imperiul Austriac se va menține, în ciuda tuturor vicisitudinilor vremii și, de aceea, a căutat să fie un „bun austriac”. Mersul evenimentelor istorice l-a situat de multe ori în tabăra celor care stârniseră oprobiul multora dintre contemporani și, în final, în tabăra perdantă. Dar nu s-a oprit aici, și-n noul context al României Mari a schițat proiectul *Reedificării României* și și-a pus candidatura pentru Senat și Camera Deputaților în alegerile din 1920. Ceea ce înseamnă că ideea „persecutării sale” sau a „exilării” la București sunt stereotipuri susținute de unii care vor să facă din el un sacrificat sau măcar un neînțeles.

On Aurel Onciul's Political Beliefs

(Summary)

Aurel Constantin Onciul, Aurel Ritter von Onciul's grandson attempts to cast a much more favourable light on his grandfather's political belief before 1918. His critical enterprise is based on the work called *Politische Bekenntnisse*, published by Aurel Ritter von Onciul in Cernăuți în 1905.

27. ISTORIA BUCOVINEI: IMPERATIVUL DEMITIZĂRII

ȘTEFAN PURICI

Este puternic înrădăcinată opinia – nu numai la noi, ci și la vecinii noștri, chiar și în unele medii intelectuale – că istoria care se scrie *la noi* trebuie neapărat să preamărească și să poetizeze ființa și panteonul nostru național, să mușamalizeze tot ce ar putea să „atenteze” și să pună într-o lumină „dezagreabilă” propriul trecut. Ideea că istoria este serva politicii și, în această calitate, trebuie să slujească o cauză – „românească”, „ucraineană”, „germană”, „rusească” etc. – un partid, o moralitate, pare de nezdruncinat.

Aceste considerente au condus și perpetuează fenomenul fabricării și conservării în istoriografia Bucovinei a unei scrieri de mituri, exagerări, omisiuni, denaturări care prezintă într-o lumină nefirească trecutul acestei provincii istorice. Este evident că poate exista și o multitudine de puncte de vedere asupra unui eveniment sau proces, dar de aici nu rezultă că istoricii au dreptul să deformeze sau să ajusteze faptele pentru ca acestea să concorde cu teoriile lor preconcepute, ori să treacă cu vederea datele care nu se încadrează sau pun sub semnul îndoielii tezele lor, așa cum s-a întâmplat deseori.

În opinia lui Émile Bréhier, mitul „reprezintă o concepție istorică despre lucruri, [...] o concepție ce consideră momentul prezent în legătura sa cu o serie de evenimente trecute pe care el le imaginează: mitul creează prin imaginație curba pe care momentul prezent reprezintă doar un punct”. Fenomenul acesta a fost și rămâne, într-o mare măsură, firesc: „Ceea ce face o națiune este trecutul, trecutul justifică o națiune în comparație cu altele, iar istoricii sunt oameni care produc trecutul” (Eric J. Hobsbawm). Această mentalitate etno-socială se transformă într-un fel de șantaj tacit, uneori tumultuos, asupra istoricului, care îl „oprește” să spună unele lucruri, să le înfrumusețeze pe altele, fiindcă adevărurile istorice sunt de multe ori „însăpăimântătoare și chiar dacă s-ar fi întâmplat cu adevărat, ar trebui să spunem mai mult ca niciodată – aprecia filosoful Jules Lachelier încă la 1876 –, că nu s-au întâmplat, că istoria este o iluzie și trecutul o proiecție, și că nu există nimic altceva care să fie adevărat în afară de ideal și de absolut; aceasta este poate rezolvarea problemei miracolului”. Pentru cei mai mulți, afirmă el în continuare, „adevărată este legenda, iar istoria este falsă”.

Istoria Bucovinei, în interpretarea celor trei istoriografii – românească, germană, ucraineană – își are propria dimensiune mitologică, care urmărește, în linii generale, a „da ripostă dușmanilor noștri de dincolo de hotare”. Gradul de

„patriotism” al cercetătorului este pus în legătură directă cu discursul lui istoric, abordarea „nenaționalistă” servind, chipurile, interese „străine”. Dar această „frică față de străini este semnul unui studiu primitiv al sentimentului istoriei”. Așa cum aprecia și Georges Gusdorf, „așteptăm din partea istoriei ca ea să răspundă anumitor arhetipuri pe care le purtăm în noi și în lipsa cărora ea ar fi falsă din punct de vedere istoric”. Pentru această mentalitate, accentuată și stimulată puternic în anii războiului rece, trecerea la un discurs pluralist este traumatizantă. Nivelul atins în evoluția civilizației reclamă cu acuitate de la istoriografia Bucovinei cercetări și studii hermeneutice demitologizante.

S-a relevat deja – dar este cazul să insistăm – că despre o *istorie a Bucovinei* se poate discuta și dezbate numai în anumite limite cronologice și geografice, de care nu se prea ține cont. Ca entitate geografico-administrativă, Bucovina a fost organizată și a existat între anii 1775 și 1918, cu o anumită prelungire tranzitorie până în 1925, când a avut loc integrarea politico-administrativă definitivă a provinciei în cadrul statului român unitar. În afara perioadei 1775–1918 nu este cazul să fie vehiculate variate „istorii” ale provinciei, începând cu epocile străvechi și terminând cu zilele noastre, „istorii” ce reprezintă mitul capital în istoriografia Bucovinei.

Miturile istoriei Bucovinei se adâncesc în trecutul provinciei și variază, pe probleme și interese, de la o istoriografie la alta. În rândul lor, pentru „epoca preaustriacă”, pot fi enumerate: mitul Bucovinei drept un teritoriu care reprezintă „leagănul” slavilor de răsărit, cel privitor la ucrainenii autohtoni și românii venetici, ca și teoria referitoare la înglobarea teritorială a ceea ce urma să fie Bucovina istorică în cadrul cnezatelor rusești/ucrainene vechi. De asemenea, este încetățenită teza privind o luptă diplomatică și militară pentru „Bucovina” între Polonia și Moldova, în secolele XIV–XVI, ca și teoria despre „puritatea” etnică românească a Țării de Sus în epoca medievală.

Pentru perioada austriacă (1775–1918), mitologia bucovineană este îmbogățită prin aportul istoricilor austro-germani. Punctele de vedere ale cercetătorilor din Austria, România, Ucraina Canada, Israel sunt, uneori, diametral opuse și, în multe cazuri și probleme, divergente. În această ordine de idei am putea menționa miturile privind exclusivismul etnic românesc/ucrainean în teritoriul anexat la 1775, „barbarismul oriental” al autohtonilor și „misiunea civilizatoare” austriacă. Legate într-o anumită măsură de realitățile istorice, dar întemeiate doar parțial, sunt și teoriile privitoare la naționalismul politic (iredentismul) de la 1848 ori la o *pax* interetnică bucovineană model sub administrația habsburgică. Mitul creării unui *homo Bucovinensis*, ca și cel referitor la atitudinea exclusiv binevoitoare a guvernanților față de una din principalele etnii – română sau ucraineană – revendică, la rândul lor, reconsiderare științifică.

În ordine cronologică, „perioada românească” (1918–1940 și 1941–1944) în istoria Bucovinei a devenit un teren fertil pentru apariția unor tratări unilaterale. Printre acestea, putem numi mitul privind caracterul plebiscitar al *vecei* (adunării) ucrainene din 3 noiembrie 1918 și al Congresului General al Bucovinei, din 28 noiembrie 1918. Tot în epoca interbelică, planează teza „provincializării” acestui

spațiu cultural, în paralel cu teoriile privitoare la o „largă democrație” ori la crunta „opresiune națională”, combinată cu lupta „tuturor ucrainenilor” din Bucovina pentru unirea cu „patria-mamă”. Accesul liber la arhivele europene permite o reevaluare a impactului pe care l-au avut relațiile sovieto-germane asupra destinului României în prima perioadă a celui de-al doilea război mondial, în general, și asupra Bucovinei istorice, în particular.

Epoca de după 1940 și-a creat propriile ei mituri ca, de pildă, cel al „purificării etnice”, între 1941–1944, sau cel al „deznaționalizării totale”, între 1945–1990.

Nu ne creăm iluzii în legătură cu posibilitățile și limitele demitizării istoriei fiindcă omul, în esență, nu poate trăi fără mituri: „Noi nu justificăm mitul, mai degrabă, el ne justifică pe noi” (Georges Gusdorf). Istoria este o oglindă în care ne privim trecutul de la înălțimea prezentului. Imaginea care se cristalizează în fața noastră pare, deseori, incomodă, neconvențională, frustantă pentru public. Ea vine uneori, în contradicție flagrantă cu dimensiunea mitologică percepută de publicul cititor, obișnuit cu discursul istoric eroico-național sau factologic-obiectiv, și creează acea „frică de istorie” pe care a semnalat-o Șerban Papacostea. Gravitatea și implicațiile acestei stări de lucru sunt relevate de Alexandru Zub, care remarca faptul că actualmente situația discursului istoric depinde nu numai de cei care îl emit, ci și de „orizontul așteptării”, de receptivitatea publicului, fie el românesc, ucrainean, german etc. Or, un discurs pluralist derutează nu numai în viața social-politică ci și în istoriografie.

Istoriografia occidentală de la finele secolului al XX-lea – care nu este nicidecum omogenă în interpretări –, în linii mari, a lăsat demult în urmă perioada „adevărurilor interzise” și a tratărilor unidimensionale. Recurgerea și cerbia de a confecționa în continuare o istorie-pledoarie, bazată pe considerente politice imediate și pe o autoadmirație națională – care nu totdeauna este în contradicție cu realitățile istorice, de altfel, riscă, totuși, să conducă la neîncrederea colegilor de breaslă în ceea ce scriu cercetătorii români. În acest sens, are perfectă dreptate Andrei Pippidi când afirmă că „alegerea unei memorii este și alegerea unui viitor”. Istoricul are posibilitatea, dreptul și obligația de a adopta un anumit punct de vedere și a-l susține în mod deschis, dar trebuie să fie conștient în permanență de faptul că acesta este doar unul dintre multe altele. Numai cunoscându-ne trecutul, prezentându-l cu toate luminile și umbrele sale, umplând golurile istoriei naționale și asumându-ne întregul nostru trecut, vom fi în stare să pregătim și viitorul nostru.

L’histoire de la Bukovine: l’impératif de la démythification

(Résumé)

L’auteur étudie la présence et la persistance des mythes dans l’historiographie de la Bukovine et relève la nécessité de renoncer à traiter les problèmes d’histoire de la province d’une manière unidimensionnelle.

28. OBIECTIVE, OPȚIUNI ȘI REALIZĂRI

D. VATAMANIUC

Centrul de Studii „Bucovina” al Academiei Române, cu sediul la Rădăuți, s-a înființat în septembrie 1992, printr-o Hotărâre de Guvern, cu scopul de a se ocupa cu „problemele Bucovinei” la acest sfârșit de secol. Schema de organizare prevedea un post de director, șapte posturi de cercetare și două administrative, cu perspectiva măririi ei până la 20 de posturi de cercetare.

Sarcina principală care revine centrului de studii privește investigarea tuturor aspectelor legate de evoluția istorică, etno-demografică, culturală, naturală a Bucovinei, care să se materializeze în *Enciclopedia Bucovinei*. Conducerea instituției a elaborat, cu concursul unor personalități de prestigiu, sprijinitori ai activității științifice, un plan pentru realizarea acestor obiective de importanță națională. Din nefericire, proiectul nu a putut fi pus în aplicare în forma inițială, ca urmare a lipsei suportului material și financiar și a reducerii, treptat, a personalului științific.

Centrul de Studii „Bucovina” nu a abandonat intenția cu privire la elaborarea *Enciclopediei Bucovinei*, însă caută să ajungă la realizarea ei pe alte căi. Editează sub egida Academiei Române, începând cu anul 1994, revista „Analele Bucovinei”, care acoperă – spre deosebire de alte publicații academice – toate domeniile, de la literatură și artă, la istorie și științele naturii. Se orientează, cu precădere, spre cercetările monografice, astfel ca acestea să poată fi integrate în *Enciclopedia Bucovinei*. Din anul 1996, colectivul a trecut la editarea unor lucrări fundamentale privind Bucovina. Seria acestor lucrări este deschisă cu monografia lui Nicolai Grămadă, *Toponimia minoră a Bucovinei*, în două volume, tipărită la București, în anul 1996. A doua lucrare, *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, se tipărește tot la București în anul 1998. Sunt incluse *Beschreibung der Bukowina*, de Gabriel von Splény, *Beschreibung der Bukowina und deren innern Verhältniss*, de Vasile Balș, și raportul lui Ioan Budai-Deleanu, *Kurzgefasste Bemerkungen über Bukowina*, în germană și traducere în limba română. Este programată continuarea ediției lui Teodor Balan, *Documente bucovinene*, vol. VII, VIII și IX, precum și documentele mănăstirilor din această zonă. Stă în atenția noastră și lucrarea lui Daniel Werenka, *Topographie der Bukowina*, și suntem preocupați să reintroducem în circuitul științific o parte din lucrările lui Johann Polek și R. F. Kaindl, tipărite înainte de 1918.

Centrul de Studii „Bucovina” este singura instituție academică înființată prin Hotărâre de Guvern, menită să se ocupe în mod special de problemele Bucovinei. Cu toate acestea, în pofida obiectivelor sale de cercetare, nu a fost invitat să facă propuneri cu privire la încheierea Tratatului cu Ucraina și nu a participat nici la oficializarea Parteneriatului între județul Suceava, regiunea Schwaben și regiunea Cernăuți.

În contextul actual, considerăm important să ne reafirmăm tezele fundamentale după care ne călăuzim în activitatea noastră.

1. Partea Țării de Sus a Moldovei, numită Bucovina după anexarea la Imperiul Habsburgic, în anul 1775, nu a făcut parte din Rusia, nici din Ucraina.

2. Anexarea părții septentrionale a Țării de Sus de către Curtea de la Viena a fost o acțiune imperialistă, care avea la bază ocupația militară, șantajul și mituirea.

3. Anexarea părții de nord a Bucovinei de către Uniunea Sovietică, în anul 1940, a reprezentat, de asemenea, o acțiune imperialistă, în care s-au folosit dictatul și ocupația militară.

4. Dictatul Ribbentrop–Molotov se impune să fie denunțat deopotrivă de Rusia și Germania, amândouă țări democratice, succesoare ale imperiului sovietic și german.

5. Granița actuală este arbitrară și nu respectă realitățile etnodemografice. Deși populația românească a fost supusă unui regim de opresiune și chiar de exterminare, partea de sud a regiunii Cernăuți are și astăzi o populație compactă românească: raionul Noua Suliță – 64,8%, Hliboca – 57,4%, Storojineț – 37,5%, Herța – 92,9%.

6. Este o aberație stalinistă împărțirea populației autohtone în români și moldoveni.

7. Considerăm că oamenii politici nu au avut și nu au mandat să facă sacrificii politico-teritoriale în dauna intereselor naționale.

8. Tratatul încheiat între România și Ucraina prevede că părțile „respectă” granițele actuale spre a evita eventuale conflicte care să tulbure pacea în această parte a Europei. Nu putem însă recunoaște o anexiune imperialistă prin dictat și ocupație militară.

9. Constituirea „euroregiunilor”, cu părți din spațiul geografic și spiritual al poporului român reprezintă, de fapt, recunoașterea oficială a anexiunilor imperialiste.

10. Cercurile conducătoare ucrainene susțin în continuare teza cu privire la o „Bucovină austriacă” și revendică integrarea Bucovinei de Sud în statul ucrainean. Această politică de stat încalcă grav prevederile Tratatului româno-ucrainean.

11. Documentele privind încheierea Parteneriatului dintre județul Suceava, regiunea Schwaben și regiunea Cernăuți, publicate în trei limbi de Bukowina-Institut din Augsburg, în anul 1997, nu fac nici o referire la colaborarea științifică între părțile semnatare. Ținem să precizăm că Centrul de Studii „Bucovina” a participat activ la realizarea proiectului *Regionalpartnerschaft zwischen dem Bezirk*

Schwaben und der Nord- und Südbukowina („Eurodreick Schwaben – Czernowitz – Suczawa”), organizat de autoritățile bavareze, făcând alegerea cursanților pentru partea română și desemnând câte doi cercetători pentru cursurile din Germania, din anul 1995, și Ucraina, din 1996, și trei cercetători pentru cele din România, din 1997.

12. Centrul de Studii „Bucovina” a stabilit parteneriatul în plan științific cu Bukowina-Institut din Augsburg și cu Centrul Științific de Cercetări Bucovinene de la Cernăuți, încă din 1922. În anul 1996, a organizat la Rădăuți prima conferință în istoria României cu participarea cercetătorilor români, germani și ucraineni, cu tema *Bucovina – 1775–1862*. Directorii celor trei instituții științifice au semnat o declarație comună. Nu este de prisos să o republicăm:

„Reprezentanții celor trei instituții științifice de la Augsburg, Cernăuți și Rădăuți, care se ocupă cu cercetarea istoriei și culturii Bucovinei, constată că:

a. S-a confirmat în mod strălucit necesitatea cercetării științifice a Bucovinei în colaborare interdisciplinară și internațională.

b. A oferit posibilitatea unei discutări serioase a acestei problematici.

c. A constatat un acces diferențiat al oamenilor de știință din țările participante la diferite surse istorice.

d. A ajuns la concluzia că astfel de simpozioane sunt necesare pentru cercetări științifice destinate unor colaborări internaționale.

Conferința face următoarele propuneri:

– Conferințele cu o astfel de tematică să aibă loc la un interval de cel puțin doi ani, cu schimbul, în unul din cele trei orașe – Rădăuți, Cernăuți, Augsburg –, cu scopul de a realiza o apropiere a diferitelor puncte de vedere, precum și publicații comune.

– Tema și locul manifestării vor fi fixate de fiecare dată prin discuții în comun.

– Cele trei instituții vor lărgi, de asemenea, cooperarea lor prin schimbul regulat de cărți, reviste și alte surse.

– În afară de acestea, ar fi de dorit ca cercetătorii să-și însușească un minimum de cunoștințe în limbile de lucru (româna, ucraineana, germana).

– Se va căuta ca textele comunicărilor să fie înaintate din timp, în respectivele trei limbi, în vederea discutării punctelor de vedere contradictorii preliminar conferinței. În scopul acesta, oamenii de știință vor fi invitați cu câteva zile înaintea conferinței respective.

Participanții la conferință sunt convinși că realizarea acestor măsuri va mări eficiența conferințelor în sensul unei îmbunătățiri a relațiilor dintre țările noastre.

Ortfried Kotzian

Oleg Panciuc

Dimitrie Vatamaniuc”

Conferința următoare, cu tema *Bucovina între 1862–1918*, urmează să se desfășoare la Augsburg sau Cernăuți.

13. Bibliotecile și arhivele din țara noastră sunt deschise pentru cercetătorii germani și ucraineni. Oamenii de știință români nu întâmpină dificultăți în bibliotecile și arhivele germane. În schimb, instituțiile specializate ucrainene au introdus prevederi restrictive pentru cercetătorii români, prevederi care contravin spiritului *Declarației* și relațiilor civilizate.

14. Apreciem că, în condițiile actuale, atât colaborarea între instituțiile și cercetătorii aparținând unor țări diferite, cât și relațiile politico-culturale între statele civilizate trebuie să se întemeieze pe o bază științifică, care să aibă în vedere realitățile istorice și circumstanțele prezentului, însă să nu prejudicieze interesele naționale.

29. CHESTIUNEA GERMANĂ ÎN BUCOVINA DE AZI*

CAROL MOHR

Mult stimate doamne,
Mult stimați domni,

Anul trecut de Rusalii, rădăuțenii v-au salutat prin colega mea Rose Luther, care, cu lucrarea *Aproape un veac de singurătată*, s-a străduit să vă prezinte viața noastră și cum vedem noi viitorul. Dacă privim viața germanilor bucovineni de astăzi, se naște impresia că se întâmplă același lucru ca în romanul distins cu premiul Nobel, *Un veac de singurătată* al lui Gabriel Garcia Marquez. Germanii au venit în Bucovina, au prins rădăcini, au înflorit, pentru ca apoi să se veștejească, să degenereze și aproape să dispară.

Nu credem că își mai are rostul căutarea în istorie a vinovaților și a vinovățiilor, așa că nu vă vom plictisi încercând să prezentăm cauze obiective ale acestui fapt. Lăsăm să o scoată la capăt istoricii de meserie care, în funcție de școala la care au învățat și baricada politică de care s-au sprijinit, vor scrie mult și pe placul tuturor. Noi să ne întoarcem spre prezent și, deși sficiunea ne împiedică, să încercăm să ne gândim și la viitor.

Anul trecut, nemții rădăuțeni vă chemau să veniți în Bucovina, asigurându-vă că veți găsi „o floare a germanității”, o floare foarte veștejită, dar care încă mai păstrează ceva din „frumusețea ei primordială”. Anul acesta suntem nevoiți a recunoaște că această frumusețe este din ce în ce mai greu de recunoscut.

Specia pe care o vom denumi *germani bucovineni* – păstrători ai moștenirii spirituale a strămoșilor lor – este pe cale de dispariție. În cazul în care aceștia ar fi fost niște vietăți drăgălașe amenințând ca, prin dispariția lor să strice echilibrul ecologic într-un loc s-au altul, cu siguranță s-ar fi bucurat de atenția și simpatia unor foruri internaționale sau chiar a personalităților care, de la cele mai înalte niveluri politice, hotărâsc soarta oamenilor și a națiunilor.

Nu suntem urși panda drăgălași, nu suntem animale rare și se pare că reprezentăm mai puțin decât motanul din casa londoneză de pe Downing-Street nr. 10. Astfel stând lucrurile, ecologiștii pot să doarmă liniștiți, însă anumitor politicieni, oricât ne-am strădui, nu le putem ura cu inima împăcată: Somn ușor!

* Reuniunea germanilor plecați din Bucovina s-a ținut la Günzburg, în mai 1997.

Se pare că singurul sprijin ne vine din partea Domniilor voastre – adevărați germani bucovineni trăitori pe teritoriul federal. Pentru gândurile și faptele dumneavoastră îndreptate către noi, vă mulțumim. Un gând de mulțumire și către cei care, prin strădania lor, ne-au oferit prilejul acestei întâlniri de suflet.

Și pentru a reveni la chestiunea noastră, să ne amintim că între 1945 și 1989, nemții din Bucovina au trăit împreună cu concetățenii lor români într-o rezervație împrejmuțată de ziduri și sârmă ghimpată. Toate porțile erau închise, acestea arareori, și numai în mod excepțional, deschizându-se. După 1989, zidurile au căzut și rezervația a fost redată publicului european. Stăpânii și administratorii rezervației au deschis porțile, au vopsit gardurile și au montat plăcuțe indicatoare. Bani pentru netezirea și îndreptarea drumurilor nu au avut. Înainte de distrugerea Cortinei de fier, politicienii din vest aveau în discursurile lor predilecție pentru tema drepturilor omului și grupărilor etnice minoritare care, în est, nu erau respectate. Credem că acestea, la acea vreme, se refereau la valorile care pentru noi sunt și au fost întotdeauna importante: cultivarea limbii materne, a obiceiurilor și a modului de a trăi al tuturor oamenilor și popoarelor. Aceste chestiuni nu mai sunt de actualitate pentru mulți politicieni, cel puțin în ceea ce ne privește.

Locul minorităților etnice a fost substituit în atenția politicienilor europeni și a mass-media de un alt fel de minorități. Aceștia se ocupă asiduu de apărarea drepturilor și individualității minorităților sexuale, ale infractorilor, pușcăriașilor ș.a.m.d. Știm și de ce. În actualul context social-politic din Europa (noțiune pe care o folosesc aici în sensul ei geografic), aceste subiecte duc la creșterea popularității politicienilor și a audienței posturilor de radio și televiziune. Valorile pe care le dorim noi a fi promovate se regăsesc cu procente nesemnificative în sondajele de opinie preelectorale. Dacă germanul bucovinean din România s-ar fi declarat tot timpul german bucovinean și dacă germanul bucovinean emigrat în Germania ar fi rămas, împreună cu copiii și nepoții, german bucovinean, și nu doar cetățean al statului german, atunci și politicienii ne-ar fi acordat astăzi altă importanță. Însă noi suntem o minoritate printre minorități, atât în România, cât și în Germania.

Un alt subiect care ține trează atenția publicului și, implicit, a politicienilor care au nevoie de acest public, este integrarea europeană. Și aici ne simțim pierduți din vedere. E, oare, doar o întâmplare că la încheierea parteneriatului dintre Bucovina și ținutul Schwaben nici una dintre părți nu s-a gândit să invite, ca observator măcar, un reprezentant al nostru? Noi ne temem că, luați de valul integrării, politicienii au uitat scopul acesteia: păstrarea într-un cadru unitar a individualităților, fapt care să conducă, în final, la o sinteză a valorilor. Și ce exemplu mai bun de unitate ar fi decât conviețuirea constructivă a atâtor neamuri în Bucovina? Acest fapt, care a adus prosperitate și a conferit individualitate Bucovinei, a fost negat după 1918, iar astăzi pare să fie uitat de politicienii zilei, care, indiferent de treapta politică pe care au fost aleși să cârmuiască, se doresc a fi artizani ai Casei Comune Europene. Cu toate că mulți sunt corigenți la lecția „Bucovina”, noi le dorim succes. Le sugerăm doar puțină atenție la capitolul

germanilor sudeți, unde o corigență conduce și la pierderea unui oarecare capital electoral.

Cota importanței germanului bucovinean este scăzută și pe plan religios. Nimeni, de exemplu, din personalul de serviciu al bunului Dumnezeu, care activează în cadrul Bisericii Apostolice a Romei, nu pare să fie interesat să sprijine frumoasa tradiție germano-catolică din Bucovina, care își avea specificul și farmecul ei. Lumea creștină este bântuită astăzi de un spirit pseudoecumenic. Ceea ce s-a dorit a fi o mișcare ecumenică, a devenit o goană după popularitate. Clericul catolic din Germania, de exemplu, poate câștiga această popularitate lipindu-și la rever sau pe parbrizul Mercedes-ului de clasă S o etichetă ecumenică și pomenind cât mai rar de taina sfintei spovedanii și de numele Sfintei Fecioare. Clericul catolic român este mai preocupat de situația financiară a Germaniei decât de renașterea tradiției catolice germane în Bucovina. Și dacă clericul catolic român își înregistrează în catastiful de evidență un nou membru al comunității, care inițial a fost botezat în Biserica Apostolică Răsăriteană, este mai satisfăcut decât un misionar adevărat, care a izbutit să boteze cinci aborigeni, cinci evrei și cinci musulmani fundamentalști. Personalul Bisericii Romei știe că în România acțiunea propagandistică, pentru a fi eficientă, trebuie concentrată pe două planuri: Biserica Greco-Catolică și înființarea de instituții, cel puțin netradiționale, care să propage, la diverse niveluri, un punct de vedere. Oare ilustrează acest punct de vedere importanța iubirii creștine? Germanul bucovinean este descumpănit. El când mergea la biserică, mergea la biserică, și când mergea la circ, mergea la circ.

Vestea tristă pe care v-o aduc este că ultimul preot german din Bucovina zace în pat, grav bolnav, sănătatea nepermițându-i în acest an să mai participe la hramul bisericii din Suceava. Un alt preot a trebuit să-și dea silința să silabisească o liturghie în limba germană (fără predică).

Încet și cu discreție, adevărații germani bucovineni se retrag, neștiuți de nimeni, spre cimitirele lor, care vor rămâne singurele semne vizibile ale trecerii lor pe aici. La acestea vor privi nedumeriți turiști ai Europei care, cred unii, se va constitui prin dizolvarea de personalități și individualități distincte.

Noi sperăm, totuși, că la edificarea Casei Comune Europene, principiul promovat de inițiatorii acestei idei, principiu admirabil concretizat în sloganul „Unitate prin diversitate”, va prima. Mai sperăm că adevărații artizani ai Europei știu că altfel nu se poate.

30. BUCOVINA ISTORICĂ – ÎNTRE EXIGENȚELE SINTEZEI NAȚIONALE ȘI REGIONALISM

ȘTEFAN PURICI, MARIAN OLARU

Secolul al XIX-lea – cunoscut îndeobște ca veacul afirmării națiunilor – a dat răspuns la interogația formulată de elitele intelectuale privitoare la entitățile cărora urma să li se atribuie guvernarea. Răspunsul a fost – conform legilor istoriei – *națiunile*. Mersul istoric al națiunii române către cadrele statului național unitar se înscrie în acest proces general, cu ritmuri și perioade specifice, determinate de contextul politic și social intern și extern. Provinciile românești aflate sub diferite stăpâniri străine au cunoscut evoluții determinate de impactul între cultura oficială și cultura autohtonilor fapt care a impus anumite particularități de dezvoltare economică, socială și politică a acestor teritorii. În pofida politicii imperiale de diminuare a sentimentului național, locuitorii spațiului etnic românesc și-au conservat și afirmat identitatea acționând de-a lungul timpului pentru realizarea unității național-statale.

Anul 1918 și sistemul de tratate de la Paris aveau să aducă triumful dreptului asupra forței, al principiului național, prin formarea, pe ruinele unora dintre imperiile europene, a statelor naționale din centrul și estul Europei. Între acestea, se situează și desăvârșirea statului național unitar român, realizată prin voința românilor din Basarabia, Bucovina, Transilvania, Banat și Maramureș și consacrată, pe plan internațional, în anii 1919–1920.

Entuziasmul general care a caracterizat împlinirea aspirațiilor naționale în anii 1918–1920 a fost umbrat de opoziția intereselor unor vecini ai României, care doreau să devină stăpâni ai unor teritorii unde populația era majoritar românească: ocuparea de către sârbi a Banatului, opoziția Ungariei față de delimitarea frontierei maghiaro-române și războiul provocat de Bela Kuhn, acțiunea efemeră a unor formațiuni paramilitare ucrainene în Bucovina și refuzul Rusiei bolșevice de a recunoaște reunirea Basarabiei cu Regatul Român.

Hotărârile lipsite de echivoc, adoptate de românii din provinciile istorice în ultimul an al conflagrației mondiale, evoluția evenimentelor în perioada 1918–1920 și a raportului de forțe în plan internațional au favorizat demersul diplomației românești de consacrare și consolidare a României întregite. În acest context se înscrie și problematica legată de integrarea Bucovinei în cadrele național-statale românești. Bucovina istorică revenea, în anul 1918, cu o anumită „moștenire”,

determinată de cei 144 de ani de stăpânire austriacă și anume: dintr-un teritoriu românesc, ea a devenit un ținut în care românii reprezentau ceva mai mult de o treime (conform recensământului austriac din anul 1910); o „țară germană”, la margine de imperiu, cu rol de punte civilizatoare între Occident și Orient, în care cultura oficială urmărea să creeze un cetățean lipsit de identitate națională, dar supus loial Austriei – denumit ulterior „homo Bucovinensis”; provincie ridicată la rang de land, cu o viață politică modernă, în care românii au fost primii care și-au constituit partide politice autohtone și au dominat Landtagul până la începutul secolului al XX-lea; ținut cu o intensă viață publică și cultural-literară dominată, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea de disputa dintre mișcările naționale ale românilor și ucrainenilor în principal; provincie imperială, cu o viață economică relativ intensă, ce se dorea puternic legată de imperiu, rămânând să graviteze însă în sfera legăturilor economice cu Regatul Român și Transilvania; o zonă agrară la început de industrializare, o „colonie” în cadrele Cisleithaniei, în care elementul alogen, destul de numeros, domina activitățile de tip manufacturier, industrial și reprezenta partea covârșitoare a funcționării. Toate acestea au condiționat, într-un mod specific, procesul de reintegrare a provinciei la statul român.

Recunoscută ca fiind una dintre provinciile bogate în materii prime ale monarhiei, Bucovina a fost tratată de austrieci, în timpul primului război mondial, drept un teritoriu de ocupație, cu o populație ostilă, din care au rechiziționat numeroase bunuri, animale, mijloace financiare, iar prin operațiunile militare ei au provocat numeroase distrugerii de bunuri materiale. Același tratament a fost aplicat și de trupele țariste, pagubele estimate la sfârșitul anului 1918 fiind de 2,3 miliarde de coroane, Bucovina revenind la România cu un important contencios economic și social rămas nerezolvat, în mare parte, în perioada interbelică. Populația a primit ca despăgubire doar 36 de milioane de coroane de la austrieci, iar de la administrația românească încă 25 de milioane de lei, până în anul 1924.

Agricultura – principala ramură a economiei din această parte de țară – a avut cel mai mult de suferit de pe urma operațiunilor militare, a rechiziționării de animale din gospodăriile țărănești și a lipsei forței de muncă masculine, concentrată pe diferite fronturi, din Galiția până în Italia. În aceeași măsură a avut de suferit și fondul forestier al ținutului, prin exploatarea nechibzuită a acestuia și împrumuturile forțate luate de la Fondul Religionar al Bucovinei.

Politicile economice și social-demografice, aplicate de stăpânirea austriacă, și proliferarea cametei și a arendășiei au avut ca rezultată schimbarea structurii proprietății în favoarea elementelor alogene și pierderea rolului preponderent în economie al românilor. Drept urmare, înfăptuirea reformei agrare trebuia să țină cont de aceste realități, procedând în același timp la aplicarea echilibrată și unitară a principiilor cuprinse în legile agrare din România. Astfel se explică diferențele procentuale de împrumut, pe naționalități, practicat în ținutul Bucovinei (minoritarii, care reprezentau aproape 53% din totalul populației, au primit 38%

din totalul terenurilor distribuite). În același timp, statul român, pentru a satisface necesitățile locuitorilor – având în vedere că Bucovina avea cea mai mare densitate a populației din Regatul României –, a procedat la defrișări, exproprieri, înființarea unor cooperării forestiere, constituirea pădurilor comunale etc. Totodată, în condițiile unei intense agitații ucrainofile dincolo de Nistru și Ceremuș, cu scopul întăririi elementului românesc în zonele deznaționalizate dintre Prut și Nistru, s-a recurs la colonizarea unor agricultori români din partea de sud a Bucovinei și din afara acesteia.

Până la 1919, Bucovina a evoluat în cadrele dublei Monarhii, în condițiile unor relații determinate de situația ei periferică față de centru și a distanței mari dintre Viena și Cernăuți, fapt care a condiționat o dezvoltare regională autonomă, prea puțin legată de administrația centrală. Alungarea formațiunilor paramilitare ucrainene a favorizat activitatea guvernului Bucovinei, prezidat de Iancu Flondor. Acest fapt se înscrie într-un proces general de realizare a unirii depline, ținându-se cont de specificul economic, social, politic al provinciei.

De la preluarea puterii în Cernăuți, în zilele de 9 și 10 noiembrie 1918, de către Consiliul Național Român, și până la 2 ianuarie 1919, când a fost publicat Decretul-lege pentru administrarea Bucovinei, ținutul cunoaște o evoluție în limitele unei „autonomii cvasitotale”. Administrația lui Iancu Flondor este structurată după modelul unui adevărat guvern, cu secretariate de stat pentru toate domeniile vieții publice, inclusiv pentru afaceri externe și apărare, bucovineanul Vasile Bodnărescu fiind recunoscut ca agent diplomatic al Bucovinei pe lângă autoritățile române, aflate la Iași.

La 12 noiembrie 1918, Consiliul Național Român a adoptat Legea fundamentală provizorie a Bucovinei, care juca rolul unei constituții în perioada de tranziție. Nu s-a pus problema constituirii, ci a menținerii statutului de provincie până la definitivarea formalităților juridico-politice privind unirea cu România. Formula administrativă, instituită la 2 ianuarie 1919, prevedea o preluare de către guvernul de la București a unor funcții specifice instituțiilor centrale, fiind excluse din atribuția autorităților bucovinene problemele privitoare la afacerile externe, apărarea națională, Siguranța, transportul, comunicațiile, finanțe și bănci. Problemele administrative au fost trecute în competența unui ministru-delegat al guvernului, cu reședința la Cernăuți (Iancu Flondor), căruia îi erau subordonate Secretariatele de serviciu, și a unui ministru-delegat al guvernului, cu sediul la București (Ion Nistor). În aprilie 1919, în urma demisiei lui Iancu Flondor, competențele ministrului-delegat la Cernăuți au fost cumulate de către ministrul Bucovinei în guvernul central, fapt care a accelerat procesul de unificare a Bucovinei cu Regatul Român. Totuși, încă o mare perioadă de timp, Bucovina și-a păstrat ministrul în guvernul central, această funcție fiind deținută de Ion Nistor (1918–1920, 1922–1926, 1933–1934), Ion Stârcea (1920), Dorimendot Popovici (1921–1926), Ioan Rășcanu (1927) și Teofil Sauciuc-Săveanu (1928–1930, 1932).

În perioada analizată, Guvernul Bucovinei a propus și aplicat un șir de măsuri menite să conducă la consolidarea democratică a Regatului Român: reforma agrară,

legea electorală, reforma școlară, unificarea spirituală în cadrul Bisericii Ortodoxe, reforma financiară, fiscală etc.

Pe fondul introducerii acestor legi, sesizăm o anumită stare inertială sau un refuz de aplicare a lor, datorate specificului regional invocat prin tradițiile Bucovinei austriece, opoziției funcționarilor neromâni, dorinței de păstrare a autonomiei și refuzului centralismului promovat de Guvernul român, exploatarea disensiunilor sociale și economice în spirit politicianist, atât în Vechiul Regat, cât și în Bucovina. Acest fenomen este ilustrat de disputa dintre Iancu Flondor și Ion Nistor, fapt care a determinat retragerea definitivă din viața politică a lui Iancu Flondor și neparticiparea lui la încoronarea lui Ferdinand I, ca rege al României Mari, în octombrie 1922.

În acest context, amintim și faptul că hotărârile Consiliului Național și discursurile principalilor oameni politici români din Bucovina recunoșteau drepturile minorităților naționale de a participa, în mod specific, la viața politică, democratică din Regatul Român. Însă, între liderii politici din Bucovina, Iancu Flondor și Ion Nistor, s-au manifestat unele diferențe de opinii în ceea ce privește ritmul și profunzimea integrării provinciei în statul român. În fapt, era o dispută între centraliști și regionaliști.

În intervalul 1918–1940, viața culturală a provinciei a cunoscut o înflorire deosebită, condiționată de dezvoltarea organică în cadrele democratice ale statului român a etniilor existente în Bucovina, cât și din interferențele atât de variate care făceau din peisajul cultural cernăuțean unul preponderent românesc, dar cu componente valoroase rezultate din interculturalitatea specifică a regiunii.

Totuși, abordarea divergentă invocată mai sus s-a perpetuat în întreaga perioadă interbelică, când în trăirea unor intelectuali din Bucovina se manifesta, pe de o parte, încrederea în individualitatea și specificul spiritual românesc al ținutului, iar pe de altă parte, orgoliul unei culturi specifice, rezultate din contactul cu cultura germană. Intelectualitatea bucovineană dorea o integrare cât mai deplină a teritoriilor alipite în anul 1918, preconizând o sinteză culturală românească în sensul alăturării fenomenelor specifice Regatului Român la provinciile reunite (în special, Bucovina și Transilvania), și nu invers. Mircea Streinul chiar își permitea să afirme (1938): „Cernăuții mei sau Oradea lui George A. Petre sunt, în ansamblu, mai culturale și mai civilizate decât Bucureștii”. În viziunea elitei intelectuale, era vorba despre o dezvoltare culturală consonantă a întregului spațiu românesc, și nu o impunere a tiparelor și valorilor centrului față de provincie, Bucovina putând să contribuie la sinteza culturală românească printr-un aport specific. Această trăire se produce pe fundalul unei ignorări a intereselor locale generale de către autoritățile centrale. Așa cum sublinia G. Călinescu, „cu Bucovina s-a întâmplat, mai mult decât cu Ardealul, un proces violent de adaptare la nivelul vechiului regat”. Politică de centralizare a venit în contradicție cu sentimentul de relativă libertate și autonomie a vieții publice și culturale, care se dezvoltase în Bucovina, în condițiile unei legături relativ relaxate între Viena și Cernăuți. Pe de altă parte, nivelul de

așteptare al transformărilor economice, politice, sociale și culturale era mult mai mare în raport cu realizările concrete, fapt care a accentuat sentimentul de frustrare al elitei intelectuale din provincii.

Acest fenomen a fost exploatat cu forța de unii „nostalgici” ai Imperiului Austro-Ungar, pentru a sublinia în scrierile lor individualitatea Bucovinei istorice ca provincie germană, iar istoriografia ruso-ucraineană folosește frustrările manifestate pe plan economic, cultural, politic și social, pentru a dovedi existența unei opoziții a bucovinenilor față de unirea din 1918. În general, se recurge la o prezentare superficială a complexității proceselor culturale și sociale din Bucovina istorică, în perioada interbelică, substituindu-se esența fenomenelor cu aparențele și se exploatează regionalismul pentru a justifica anexiunile teritoriale din 1775 și 1940, punând sub semnul întrebării legitimitatea proceselor istorice, survenite la sfârșitul primului război mondial.

Cercetarea insuficientă a aspectelor abordate mai sus, prezentarea lor deseori tendențioasă, existența unui număr mare de izvoare istorice încă necercetate impune, ca stringentă, necesitatea unor investigații ample și multidisciplinare pentru o mai bună înțelegere a istoriei acestei părți de țară.

31. MIȘCAREA LITERARĂ INTERBELICĂ DIN BUCOVINA* (AMINTIRI DE LA „ICONAR”)

VASILE POSTEUCĂ

Cu greu iau în piept urcușul acestor însemnări. E totul încă prea aproape, prea viu în inimă. Îmi lipsesc perspectivele și distanțele atât de necesare memorialisticii. În plus de asta, îmi dau seama că aș putea periclita pe unii din frații iconari care trăiesc în imperiul comisarilor. De aceea, voi încerca mai mult să conturez *Iconarismul* drept o contribuție majoră a Bucovinei la cultura românească. În amintirea propriu-zisă va trebui să cobor altă dată.

„Iconarul” n-a fost numai o grupare literară, reușind să editeze o revistă, să lanseze câteva nume, să publice câteva volume de poezii sau romane. El s-a ridicat la valoarea și dimensiunile unei mișcări literare, acoperind spre 1938 tot meridianul literaturii românești. În toate provinciile românești, generația tânără a marcat jaloane puternice, de proaspătă lumină în ogorul literar. Nicăieri, însă, ea nu a putut concentra atâtea valențe și statornicii, atâtea splendide viziuni ca-n Bucovina. Un imponderabil al acestei împliniri era, poate, însuși spațiul Moldovei de Nord. Spațiul care mai purta în el, precum o minunată cochilie, vuietul nesfârșit al mării, rezonanța și magia copleșitoare a geniului poetic eminescian. Spațiul mioritic al

* Textul de față a fost scris de Vasile Posteuca în 1956 și prezintă interes prin faptul că aparține unui scriitor care a avut un rol important în mișcarea literară din Bucovina în perioada interbelică. Vasile Posteuca se naște la Stăneștii de Jos, comună în județul Rădăuți (astăzi, în raionul Hliboca, regiunea Cernăuți), liceul la Siret și studiile superioare la Universitatea din Cernăuți, unde își ia licența cu *Magna cum laude*. Participă la viața literară și politică a generației sale și este unul dintre poeții importanți de la revista „Iconar”, care apărea la Cernăuți, condusă de Mircea Streinul și de Liviu Rusu.

Părăsește Bucovina în fața invaziei sovietice și se stabilește în SUA, unde desfășoară o activitate publicistică remarcabilă dar necunoscută în România, ca urmare a cenzurii impuse de regimul politic instaurat în țară după cel de-al doilea război mondial.

Prima culegere reprezentativă pentru opera sa poetică o datorăm lui Ion Crețu, *Icoane de dor*, cu o postfață de Dorin Murariu, tipărită la Lugoj, la Editura „Dacia Nova”, în 1997. Editorul însoțește antologia cu un studiu introductiv în care găsim toate informațiile despre viața și activitatea acestui poet cu un destin dramatic, în luptă cu vitregiile vremii. *Amintirile* sale apar ca un document al epocii, din care luăm cunoștință de succesiunea de generații în mișcarea literară din Bucovina și de rolul lui Ion Nistor, care, prin personalitatea sa și spiritul înțelegător, a fost liantul dintre ele.

Transcriem din acest memoriu două fragmente de mare interes pentru cunoașterea mișcării literare bucovinene interbelice (D. Vatamaniuc).

visului și al poeziei. Aici, contemporan ipoteșteanului, se ridicase, frântură numai, Dimitrie Petrino, ca să prindă măcar accentul edenic al incantației pure. Și pe urmă, spre 1910, altă stea vorbea marilor singurății și cădelnița tămăia sfintelor tăceri: T. Robeanu. În mlădierile și robustețea versurilor lui se anunța ceva valabil, de dimensiune integral românească. Dar izvorul a fost astupat și împins sub pământ, ca să țâșnească cu putere înmiiată, cu mireasmă nouă, în stilul gotic-moldovenesc al „Iconarului” într-o viziune profund mistică a omului român și a neamului. Într-un stil de mare claritate și originalitate. O întoarcere a versului la fântânile cuvântului încă nerostit, proaspăt, având simplitatea și marea cântare a elementelor.

Însuși cuvântul „iconar” se restituie, prin rostire, sie însuși. Are, cum zicea Karlfried Durckheim despre unele opere de artă, contra-formă: deschide fereastră largă spre absolut. E atât de plin de semnificații încât nu poate fi intuit just decât prin meditație și poate fi în întregime revelat numai de trăirea și viziunea mistică. „Iconarul” e cuvânt de lumină și umbră. Poate fi tradus într-o poetică a culorilor. Criticul literar Gundolf spune că dramele lui Schiller sunt retorică transpusă, iar cele ale lui Goethe, lirică transpusă. Dacă ni-i permis să continuăm vocabularul și metafora, „Iconarul” e lumina transpusă. O lumină a unui spațiu de magie poetică, de tradiție cu argonauți ai mitologiei interioare și cu cavaleri-cruciați medievali. O lumină fermecată de bruma liniștii nordice și, dincolo de toate acestea, o lumină ce vine din pământul Patriei, din marele răsărit al morții și din culmele de noroc și de împlinire ale viitorului. O lumină ce se descoperă cu mistica neamului.

Într-o seară, la Liviu Rusu acasă, ne-am avântat pe verticală, cum spuneam noi, căutând o semnificație valabilă însuși cuvântului „iconar”. Desigur, Mircea Streinul, adânc influențat de Rilke, va fi găsit în „Stundenbuch” și simbolica stării interioare de regăsire și exprimare prin icoană. „Das Buch der Bilder” îi va fi deschis și mai larg inima spre semnificația și cerul icoanei ca atare. Imaginea și vocabularul nostru poetic spun foarte puțin și au iz de neologism, deși nu sunt. Icoana, însă, păstrează mireasma religioasă: „Und es auf Goldgrund und gross”. Poezia, ca drum interior și întoarcere la izvoare, ca rugăciune, e cu atât mai acasă în cuvântul *icoană*. În semantica românească, icoană e nu numai pictură, ci și obiect de venerație, prag de smerenie și de întâlnire cu Dumnezeu. Prefigurare a cerului și transfigurare a inimii. Iconarul transpune cerul, traduce misterul, inversează planurile. Dar nu numai atât. El e răspânditor de icoane, de lumină și credință. Satele noastre așteptau totdeauna, cu mare drag, iconarii. Uneori, ei numai vindeau icoane. Cel mai adeseori, însă, ei făceau icoane. Și timpul cât îl petreceau ei lucrând în casele țăranilor era cu adevărat taină, sărbătoare, sfințenie. Prin preajma penelelor trecea ades, în foșnet suav de odăjdii și zâmbet de lumină lină, Dumnezeu. Iar „iconar” în limba țărănească a Bucovinei mai înseamnă și iconostas. Locul unde se pun icoanele. Iconarul e fața sfântului altar. Și iconar mai înseamnă și carte de icoane. Istorie sfântă ilustrată.

– Măi, prindea zbor Mircea Streinul, eu am avut cândva viziunea trubadurului medieval. Închipuiți-vă, un trubadur, un Minnesänger, transpunând

cântecul, poemul în iconă. Și imaginați-vă pe cei de la marile curți asistându-i – cu înfiorare și înaltă smerenie – lucrul, marea comuniune cu tăcerea, rugăciunea. Dar mai mult decât atât. În inima mea, iconarul e cruciat al poeziei. Poezia e, în ultimă instanță, supunerea lui Dumnezeu. Divinitate transpusă în cuvânt ...

Era entuziast, plin de-o bucurie în glas și-n priviri pe care rar am întâlnit-o de atunci, în tot umbletul meu prin lume. Liviu Rusu, celălalt director al revistei „Iconar”, explica iconarul ca mișcare spirituală în termeni muzicali. Robit total de muzică, el vorbea lin, precis, parcă ar fi ținut sub bărbie vioara și ar fi mângâiat-o cu arcușul, schimbând cuvântul în sunet și fraza în tact muzical. Ca să explice Iconarul, el ne cânta pasionela lui folclorică, un colind cu Maica Domnului, *Pruncul și mioreaua*: „Numai una miorea / Sta-n genunchi și se ruga / La Măicuța Precista / Cu pruncul alătura ...” Și cânta colindul frumos, cu bucurie naivă de copil pierdut în dumbrăvile cerului, și-l vedea ca tablou, așa cum sub farmecul vocii și modulației lui îl vedem și noi. Un univers întreg se contura, creștea, se prefăcea în lumină și farmec, în metaforă a inimii sub pana iconarului.

„Iconar” e cosmosul în sine. Eterna devenire a divinității. Cuvânt din cuvântul biblic. Lumină din lumina începutului.

Noi, cei mai tineri și mai mici, rar de spuneam ceva. Îi ascultam vrăjiți și timpul trecea. Zorii își tremurau miniștergurile de in topit la geamuri și noi sorbeam cafelele și țigările și ora scria bucurie în inimile noastre. O bucurie de-a fi fost măcar o clipă pe partea cealaltă a gândului și a realității. Pe partea dinspre cer a lumii ne împărțeam dintr-o stranie și fragedă lumină: bucuria de a fi, de a deveni *iconar*, ca să prindem în noi sensul divin al poeziei, dorul și sfânta nebulie a unei ridicări de generație, ca să vorbim în numele neamului pe toate nivelurile și meridianele, frângând amfora unei splendide cunoașteri și învieri românești.

Punând bazele grupării „Iconar”, Mircea Streinul deschidea, în 1931, drumul unei mari realizări, de o minunată și puternică inspirație. Încerca să adune eforturi singulare, risipite pe tot ogorul de vis al Bucovinei. Continua firul revistei „Muguri”, la altarul căreia se ridicase, la Rădăuți, Mihai Horodnic, ca să cinstească fruntea gândirii eminesciene în noi *File de poveste* și-n piesa cu haiducism romantic. Dar nici revistele editate de gruparea „Iconar” și nici Editura Iconar (1934), înființată la „Glasul Bucovinei”, cu colaborarea lui Iulian Vesper, n-au avut nimic din largul răsunet al „Iconarului” de mai târziu.

Până la acea dată, noi, vizionarii, care legam literatura de marile izvoare ale trăirii de neam, ajungeam adesea în conflict cu Mircea Streinul și Iulian Vesper. Aciuați la „Glasul Bucovinei”, oficina liberală, singura instituție care la acea vreme le putea oferi publicitate și teren de realizare literară (tipografie, ziar, editură), ca mijloace de exprimare și de trai, ei erau nevoiți să spună uneori cuvânt pieziș, și noi răspundeam pe plan politic, nu literar: „pentru o pâne, șefule”. Invectiva îi durea. Mircea Streinul era atât de pătruns de lumina interioară a *Itinerarului său cu anexe în vis* (și dincolo de vis, am spune noi astăzi și trăia la o așa de înaltă tensiune tot franciscanismul febrei sale interioare, încât forma nu-i mai putea afecta

fondul. Rama, oricât de mizerabilă, nu mai putea umbri icoana. „Pentru o pâne, șefule” însemna mai mult în dicționarul teologului care se preoțise în poezie. Însemna „pentru pânea visului, pentru un fagure de veșnicie”, bun care sta dincolo de redacție. Și apoi, liberalii nu erau decât continuatorii „Junimii literare” și a tradiției noastre culturale de dinainte de unire. Profesorul Iancu Nistor, eminentul luptător al românismului bucovinean sub dominația austriacă, avea înțelegere dorurile literare ale tineretului și deschidea larg paginile „Junimii literare” și ale „Glasului Bucovinei” pentru toți condeierii azurului arborosean. Peste toate obligațiile de partid, el și-a păstrat cumsecădenia bucovineană și a ajutat mult tineretul pe drumul legitimei sale aspirații.

Noi, cei din afară, îi vedem pe Streinul, Vesper, Chelariu înhămați la căruța Partidului, dar profesorul era departe de a le pune condiții. El știa că „foamea e un rău sfătuitor” și de bună seamă își aducea aminte de foamea și greutățile propriilor lui începuturi. Încearca să ajute dincolo de înregimentarea în partid. Conta la el „nărvirea la vis”, dorul de împlinire. Băiatul de țăran de la Vicov îi înțelegea pe cei ce veneau după el, din aceleași largi vaduri ale satelor, de sub aceleași stele ale singurătății și sărăciei. Avea, desigur, fonduri pentru interesele directe ale partidului, dar el le cheltuia, măcar în parte, pentru Bucovina care se ridica, Țara care venea după el.

Pentru că mărturisesc despre acele vremi și despre oamenii care, în parte, s-au dus, nu pot ocoli o întâmplare strict personală.

Fusesem dat afară din postul de pedagog la Liceul Militar și, cum nu aveam nici un ban în buzunar și pierdusem și locul la Căminul studentesc, ca să nu mă umilesc cerșind sau să mă întorc la Stănești, mâncam numai o dată pe zi și adeseori dormeam în grădina publică, pe o bancă. Tinerețea cu entuziasmul ei fără limită învinge orice chin, orice gând pesimist.

Într-o zi, auzind că se plătesc colaborările la „Junimea literară”, m-am prezentat cu câteva poeme la „Glasul Bucovinei”, cu gândul că-l voi găsi pe Traian Chelariu. Intrând în birou, însă, m-am pomenit față în față cu profesorul Nistor. Îi frecventam cursurile de istorie. Dar întâlnirea asta neașteptată m-a intimidat. I-am întins dosarul. M-a invitat să iau loc. Mi-a oferit o țigară. A sunat servitorul să aducă ceai și prăjituri. Răsfoind hârtiile, îmi arunca, din când în când, câte o întrebare: unde locuiesc, unde iau masa. M-a cuprins întâi o mare rușine. Am plecat privirile în pământ și m-au podidit lacrimile. Le-am oprit forțat, dar n-am putut răspunde. Și profesorul a înțeles. N-a mai insistat. La urmă mi-a întins dosarul și mi-a cerut să-i aduc a doua zi două din poemele prezentate. Cum am ieșit din biroul gazetei nu mai știu. M-am dus iar spre grădina publică, ca să fiu singur, să mă reculeg, să-mi rumeg rușinea. Și când am deschis dosarul ca să recitesc poeziile „admise” la „Junimea literară”, care mi-a fost surpriza: să găsesc două bilete de câte o mie, pe care Profesorul le strecurase discret în dosar. Și două mii de lei pe atunci erau bani mulți. Am avut cu ce trăi câteva luni de zile.

Asta era prin 1932. Angajându-mă tot mai adânc și fanatic pe drumul credinței mele, n-am mai mers niciodată la „Glasul Bucovinei”. Dar n-am mai spus

niciodată: „pentru o pâne, șefule” și ori de câte ori am fost în fața profesorului și rectorului Ion Nistor, uneori în conflict cu el, în calitatea mea de conducător al studențimii cernăuțene, n-am uitat niciodată că într-un moment greu el m-a ajutat. Recunosc că amintirea binefacerii lui m-a umilit de multe ori, dar azi, peste ani, văd numai gestul ca atare, însemnând adâncă înțelegere.

Profesorul Ion Nistor își jucase marea carte de destin la marea răscruce istorică a Unirii celei mari și, în această calitate, se zbătea să-și ducă crucea până la capăt. Dar curând, avea să vadă că cutremurele l-au depășit. Țara Fagilor se ridica acum sub semnul altui luceafăr. Și, încetul cu încetul, centrul vieții ei culturale s-a mutat acolo unde fusese până la Unire, la Societatea pentru Cultură. O dată cu ajungerea profesorului Grigore Nandriș la președinția efectivă a acesteia, tineretul intelectual a fost mai mult decât bucuros să găsească în sânul societății înființate de Hurmuzăchești o vatră de activitate spirituală dincolo de orice obligație politică.

Azi, profesorul Ion Nistor împlinește, undeva în România, venerabila vârstă de 80 de ani. El, istoricul care a dovedit cu mare seriozitate și argumentare științifică românitatea ținuturilor basarabene (ca un mare specialist al istoriei sud est europene), n-a primit să colaboreze cu dușmanul din răsărit. Și-a păstrat „bucovina” și onoarea lui de *civis academicus*, demnitatea lui de făuritor al Unirii celei mari. Fie ca rândurile acestea să însemne și un omagiu din partea fraților „iconari” pentru profesorul Nistor și generația înaintașă nouă. Astăzi suntem pe toate meridianele și vedem lucrurile cu o detașare de dincolo de pasiune și interes sectar imediat.

Revelația mistică a lui Mircea Streinul a văzut atunci parcă și vremea de acum: „Sufletul nostru va sta dovadă, frați iconari, pentru toate cerurile”. El scria și pentru urgiile de azi: „Scriu pentru ce-ar fi bucurie și liniște, deși lumina aleargă pe străzi a nebulie”. Într-adevăr, lumina aleargă astăzi pe marile străzi ale veacului, a nebulie.

O dată cu apariția revistei „Iconar”, cumpăna apelor bucovinene a fost scrisă. Strânsesem bani pentru o revistă literară fără să ne gândim anume cum va apărea, ce titlu va purta. Și-i pusesem la dispoziția profesorului Traian Brăileanu, mentorul generației noastre, deținătorul catedrei de sociologie și filosofie la Universitatea cernăuțeană. El a hotărât să dea acei bani lui Liviu Rusu și Mircea Streinul pentru „Iconar”. Primul, fecior de preot și el, și prieten de copilărie al lui Mircea Streinul, cu aleasă cultură muzicală, profesor de vioară la Conservatorul de Muzică al Cernăuților, avea un mare ascendent moral asupra poetului și a jucat un rol decisiv în desprinderea lui de „Glasul Bucovinei”. Grupul Iconar s-a format repede. Celor doi li s-au aliniat: Ionel Negură, Ion Țurcan, Gheoghe Macrin, Barbu Slusanschi, Dragoș Vitencu, Cosé Tarnavschi (financiarul grupului și un perfect administrator), Rudolf Rybiczka (cu splendide gravuri în linoleum), profesorul Usatiuc, Ion Potecașu, subsemnatul. Mai târziu au aderat: Teofil Lianu, Cicerone Mucenic, Pompei Atanasiu, Gheorghe Iacov, toți învățători.

Die Bukowiner literarische Bewegung in der Zwischenkriegszeit (Erinnerungen von „Iconar“)

(Zusammenfassung)

Die von Vasile Posteučă geschriebenen Seiten – *Erinnerungen von Iconar* – die die Redaktion als *Die literarische Bewegung zwischen den beiden Weltkriegen in der Bukowina* bezeichnet hat, datieren aus dem Jahre 1956 und bedeuten ein Epochendokument, aus dem man die Reihenfolge der Generationen in der literarischen Bewegung in der Bukowina und Ion Nistors Rolle als Vermittler zwischen den beiden erkennt, eine Rolle, die er durch Verständnis und sich im Schriftstellerkreis durchsetzend, spielte.

32. „HOMO BUCOVINENSIS” – O TEORIE NOUĂ ȘI TOTUȘI VECHE

D. VATAMANIUC

Problema unui „homo Bucovinensis”, personaj cu trăsături aparte, care se formează sub stăpânirea habsburgică a Țării de Sus a Moldovei, denumită Bucovina după 1775, este readusă în discuție cu diferite prilejuri. De curând, Kazimiery Feleszko, profesor dr. la Institutul de Filologie Slavă al Universității din Varșovia, deschide cu o prezentare a sa *S'ladem „homo Bucovinensis”*, o culegere de studii, *Bukowina postrowie dialogu* (Pogranicze Sejny, 1999), semnate de cercetători din mai multe țări.

Promotorul „bucovinismului” în Bucovina istorică a fost, după cum arăta Ion Nistor, Nicolae Mustață, descendent al unui „arendăș grec din Bucovina, baronizat de austrieci pentru aprovizionarea oștirii acestora în timpul războaielor napoleoniene” (*Istoria Bucovinei*, București, 1991, p. 208–209). Se face celebru prin răspunsul pe care i l-a dat în germană lui Carol I, care i-a vorbit în românește la primirea în Bucovina: „Majestät, wir sind deutsch erzogen” („Majestate, noi suntem crescuți nemțește”).

Centrul de Studii „Bucovina” urmărește discuția care se poartă în străinătate în legătură cu „homo Bucovinensis” și îi consacără acestei probleme câteva studii în „Analele Bucovinei” (An III, 1, 1996, p. 5–11; 2, 1996, p. 465–475). Se demonstrează că „homo Bucovinensis” este un personaj inventat, fără identitate națională, ca să servească politicii antiromânești.

De altfel, Ion Nistor atrage atenția asupra acestei chestiuni încă din 1918 și o reia în 1938 (în studiul *Amintiri răzlețe din timpul Unirii*, Cernăuți, 1938, p. 285–286). Reproducem acest document.

HOMO BUCOVINENSIS

Cernăuți, 1918, Decembrie 10

„Specia aceasta de bipezi s-a dezvoltat în pepiniera politică a fostului regim austriac. E tipul regatului lipsit de convingeri naționale. Trăim în credința că războiul mondial va stârpi pentru totdeauna această specie; dar ne-am înșelat. Se

vede că în Bucovina specia aceasta s-a bucurat de o îngrijire mai bună ca în celelalte provincii ale fostei împărății habsburgice, căci ea a suportat toate grozăviile războiului și, menținându-se, îndrăznește să iasă din nou la iveală din bârlogul netrebnicii sale.

Bucovina a fost și a rămas o țară românească, atât prin tradițiile ei istorice, cât și prin caracterul ei etnografic, faptul acesta indiscutabil a fost un goz în ochii foștilor guvernanți și, de aceea, ei au căutat fel și chip de a șterge urmele trecutului și a înăbuși conștiința națională la populația băștinașă. În năzuința aceasta, fostul regim a găsit sprijin și la cetățenii noștri de altă limbă și lege, care, venind din alte părți la noi, aveau un vădit interes de a sprijini o doctrină care tindea să șteargă deosebirea dintre străini și băștinași. Cum unii dintre aceștia n-aveau patrie iar alții o aveau în altă parte, ei începură să propovăduiască doctrina „bucovinismului” (Bukowinaerthum) așa de favorită guvernului din Viena și celui din Cernăuți. Conform principiilor acestei doctrine, toate neamurile din Bucovina, în special românii, trebuiau să se desfacă de convingerile lor naționale, să rupă orice legătură cu conaționalii lor de peste hotare, să-și abandoneze limba și să-și uite datinile și obiceiurile lor strămoșești pentru a se contopi cu celelalte neamuri într-o specie exotică bucovineană, cu limba de conversație germană. Și era sprijinită această doctrină de întreg aparatul administrativ și de școală, de la Universitate până la Școala primară. Ademenirilor ei nu s-au putut sustrage nici unii dintre Români, ca răposatul Mustăță, care devenise unul dintre cei mai fervenți propovăduitori ai acestei doctrine.

Astăzi, când principiul național sărbătorește marele său triumf, când statele vechi se prăbușesc și pe ruinele lor se ridică întinerite state naționale în hotarele lor etnice ale națiunii, „bucovinimul” trebuie să dispară, iar cei cari mai au interes la păstrarea lui, trebuie să-și dea seama că toate străduințele lor stau în contradicție cu învățămintele culese din războiul mondial și că trebuie să ție pas cu lumea.

În urma actului de Unire, din 15/28 Noemvrie, Bucovina s-a realipit la România, în hotarele cărora nu este loc pentru *homo Bucovinensis* ci numai *civilis Romaniae*”.

Cercetătorii se referă, uneori, la acest document, dar nu țin seama de mesajul său.

33. IGNORANȚĂ SAU REA-CREDINȚĂ, SAU ȘI UNA ȘI ALTA

D. VATAMANIUC

Centrul de Studii „Bucovina” al Academiei Române, cu sediul la Rădăuți, urmărește îndeaproape tot ce se publică în presa ucraineană, însă, ca instituție cu statut de cercetare științifică, nu se angajează în polemici cu unii propagandiști ucraineni, de ținută intelectuală îndoielnică și de rea credință privind prezența românilor, populație autohtonă pe pământul Bucovinei și cu reprezentanți în cultura națională de nivel european.

„Anul Eminescu”, proclamat de UNESCO, oferă prilejul unor persoane nechemate să se pronunțe în probleme pentru care nu au pregătirea intelectuală și nici disponibilitatea să accepte stările reale de lucruri.

Eminescu nu descinde dintr-o familie de ruteni sau ucraineni renegați, cum aflăm din unele ziare ucrainene. Ascendenții lui Eminescu coboară din Transilvania în secolul al XVIII-lea, de unde emigrează din cauza obligațiilor iobăgești, persecuțiilor religioase și angaralelor militare. Se stabilesc în Călinești, comună nu departe de Suceava, întemeiată de emigranți transilvăneni. „Hier siedelten sich – se arată în documente – siebenburgische Emigranten an” (Daniel Werenka, *Topographie der Bukowina zur Zeit ihrer Erwerbung durch Österreich (1774–1785)*, Cernăuți, 1895, p. 43). Comuna românească era situată pe o moșie boierească, iar proprietarii aduceau ruteni din Galiția, aceștia fiind mână ieftină de lucru. Astăzi comuna este complet ucrainizată. Se mai oficiază, ca în toată istoria comunei, slujba religioasă în românește.

Curcurele ucrainene interesate pun în circulație teza potrivit căreia Eminescu aparține unei familii de ucraineni renegate. Pentru interzicerea prezenței, fie și simbolică a lui Eminescu în Cernăuți, Uniunea Națională Ucraineană din regiunea Cernăuți procedează după metoda tipic stalinistă din anii de tristă amintire, potrivit căreia cere organelor de stat ale Ucrainei și comunității ucrainene din organizațiile politice și de altă natură, să se împotrivescă ridicării unui bust lui Eminescu în Cernăuți.

Eminescu își începe studiile liceale, împreună cu frații săi, la Liceul German din Cernăuți; sora sa este căsătorită și trăiește aici. Poetul evocă Bucovina ca o a

doua provincie natală a sa, atât în scrierile literare, cât și în publicistică. Se caută ca prin metodele propagandei comuniste să se șteargă prezența sa aici. Se ridică, în schimb, în centrul Cernăuțiului o statuie a lui Sevchenko, de dimensiuni disproporționate în raport cu valoarea scrisului său în contextul literaturii universale. Și mai este ceva. Sevchenko nu are nici o legătură cu Bucovina.

O tempora, o mores!

34. COMENTARIU LA „COMUNICAREA” LUI AUREL ONCIUL CĂTRE CONTELE TISZA ISTVÁN

Acad. RADU GRIGOROVICI

Publicarea, în paginile acestei reviste, a *Comunicării (Mitteilung)* trimise din Viena în februarie 1915 de Aurel Onciul (1864–1921), bine cunoscutul și controversatul politician bucovinean, primului-ministru al Ungariei, contele Tisza István (1861–1918), impune unele justificări și ample comentarii.

O fotocopie a manuscrisului redactat în limba germană, dactilografiat, datat și înregistrat de primire la 16.02.1915 la cancelaria primului-ministru ungar, ne-a fost pus la dispoziție de dl. Aurel Constantin von Onciul, nepotul autorului, actualmente domiciliat în Germania. Acțiunea sa are scopul mărturisit de a demonstra că bunicul său a fost un vajnic apărător al drepturilor românilor din Imperiul bicefal Austro-Ungar și este deci o încercare de reabilitare a sa în ochii conaționaliilor din Bucovina. Această inițiativă merită tot respectul și nu poate fi refuzată *de plano*. D-sa ne-a declarat că acceptă ca textul original să fie tradus din limba germană în românește și să fie însoțit de un comentariu al redacției. Traducerea în limba română a fost realizată de semnatarul acestui comentariu. Originalul documentului se găsește în arhiva de război (Kriegsarchiv) din Viena.

Comunicarea a fost publicată recent¹ de dl Aurel C. Onciul în limba originală, împreună cu alte câteva texte germane sau traduse din românește în germană ale lui Aurel Onciul, sub titlul atrăgător pentru nostalgicii Imperiului Habsburgic: *Aurel Ritter von Onciul und der nationale Ausgleich in der Bukowina. Eine wissenschaftliche Dokumentation (Aurel cav. de Onciul și acordul național din Bucovina. O documentare științifică)*. Broșura reproduce și două scurte comentarii ale unor personalități politice germane. Otto von Habsburg regretă, firește, timpurile când se putea obține, pe baza unui text atât de *înțelept* un mandat în parlament, – textul nu era destinat acestui scop! – ceea ce se teme că nu s-ar întâmpla astăzi. La rândul său, Helmut Schmidt respinge drept greșită importanța atribuită de A. Onciul purității rasiale umane, apreciază atitudinea sa în general justă față de naționalism și democrație, dar consideră problematica lipsită de actualitate.

¹ Aurel C. Onciul, *Aurel Ritter von Onciul und der nationale Ausgleich in der Bukowina. Eine wissenschaftliche Dokumentation*. ARVO, Nürnberg, 1999.

Textul acestei *Comunicări* se leagă numai în trecut de problemele românilor din Bucovina în epoca începutului primului război mondial. El privește aproape exclusiv acordarea drepturilor cuvenite românilor din Ungaria și Transilvania. Totuși, publicarea sa în „Analele Bucovinei” pare interesantă din două motive: el permite compararea regimului politic, juridic și cultural al românilor din Regatul Ungariei cu cel din Austria cisleithană și ne va permite, pe de altă parte, să analizăm mai amănunțit opiniile și acțiunile deseori contradictorii și chiar aberante ale autorului în cursul primelor două decenii ale secolului al XX-lea.

M-am folosit în acest scop atât de unele publicații contemporane în limba română, mai ușor accesibile mie, de cele trei articole ale lui Marian Olaru, dedicate activității politice a lui Aurel Onciul², apărute relativ recent în „Analele Bucovinei” și de broșura în limba germană, din 1999, amintită mai sus, a lui Aurel Onciul, pe care acesta a avut amabilitatea să mi-o pună la dispoziție chiar în timp ce redactam prezentul comentariu, fapt pentru care îi rămân sincer îndatorat.

Cât îl privește pe adresant, românii din Transilvania îl considerau pe contele Tisza István drept șeful unui guvern care, în ciuda declarațiilor sale concesive față de ei și a orientării sale liberale, continua de fapt politica represivă a predecesorilor săi conservatori, printre care și aceea a tatălui său, contele Tisza Kálmán; el era considerat, dimpotrivă, drept trădător al intereselor naționale maghiare de către naționaliștii extremiști unguri, fiind amenințat cu moartea chiar și atunci când se declarase doar dispus să ducă tratative cu românii, pentru ca să realizeze pacea între cele două naționalități, adresându-se în acest sens în scris și mitropolitului ortodox al Transilvaniei, Ioan Mețianu.

În acel moment, conflictul maghiaro-român părea fără ieșire, având în vedere că însuși Tisza se opusese planului german de a acorda unele înlesniri românilor transilvăneni, cu scopul de a câștiga România de partea Puterilor Centrale³. În aceste condiții, convorbirea dintre Onciul și Tisza, din 2 decembrie 1914, nu putea forma o bază serioasă pentru inițierea unei concilierii româno-maghiare. În această acțiune, fără a fi autorizat de una din părți și acceptat de cealaltă, Aurel Onciul se declară în finalul *Comunicării* sale un om cu mai multe fețe: pe de o parte, „cu trup și suflet român”, pe de altă parte, „până în măduva oaselor austriac”, și, în al treilea rând, „parte terță, externă, neparticipantă în relațiile ungaro-române”; trei atitudini ireconciliabile simultan. Or, un intermediar, un arbitru trebuie să fie mai întâi agreeat de amândouă părțile în conflict și apoi să aibă în spatele său o putere care să poată exercita o presiune suficient de puternică asupra lor, ceea ce nu era deloc cazul unui deputat bucovinean român oarecare din parlamentul vienez.

² Marian Olaru, *Aurel Onciul și revista „Privitorul”*, „Analele Bucovinei”, anul I, nr. 2. 1994, p. 281–289; *Activitatea politică a lui Aurel Onciul, 1904–1918*, „Analele Bucovinei”, anul II, nr. 2. 1995, p. 275–289; *Despre crezul politic al lui Aurel Onciul*, „Analele Bucovinei”, anul IV, nr. 1. 1997, p. 175–180.

³ Constantin Graur, *Cu privire la Franz Ferdinand*, București, Editura „Adevărul”, 1935, p. 312–315.

Onciul cere de la început permisiunea contelui Tisza de a spune adevărul „nefardat, fără de înfrumusețare”, chiar dacă va suna neplăcut, și se și ține de cuvânt. Într-adevăr, el enunță marea majoritate a problemelor esențiale existente, dar, în același timp, minimalizează aproape întotdeauna diferențele dintre punctele de vedere ale românilor din Ungaria și Transilvania, pe de o parte, și cele personale ale Excelenței sale, contele Tisza, dispozițiile legale și modul abuziv de aplicare a acestora de către autoritățile ungare, fie ele statale sau locale, pe de altă parte.

Astfel, de pildă, la sfârșitul capitolului V, în care confruntă dorințele economice ale românilor cu concesiunile propuse de Tisza, Onciul constată că, „făcând abstracție de unele *mici rezerve* depășite de evenimentele de război, există (între ele) o *concordanță totală*”. De fapt, Tisza declarase însă că „guvernul este dispus să sprijine școlile agricole, meșteșugărești și comerciale românești numai în măsura în care *atitudinea românilor nu va da naștere la bănuială*”.

Cât de iluzorie era pretinsa *concordanță totală* dintre punctele de vedere ale românilor și ungarilor și în ce constau *micile rezerve* de care urma să se facă abstracție, rezultă din confruntarea a două declarații aproape simultane ale primului ministru ungar. În scrisoarea sa către mitropolitul Meșianu scrie (vezi cap. I): „Românii au dat o dovadă strălucită a solidarității lor cu interesele vitale ale Monarhiei și ale națiunii ungare. Sângele concetățenilor români se varsă, amestecat cu sângele ungar, pe câmpurile de luptă”. Același prim-ministru al Ungariei declarase la 20 februarie 1914 *cu franchise* – cum zice Onciul – că „legea naționalităților din anul 1868 (...) n-a fost niciodată aplicată și nici n-ar putea fi aplicată fără sinuciderea maghiarilor, având în vedere mentalitatea antistatală a românilor”. Care era oare părerea sinceră a lui Tisza?

Din partea lui A. Onciul, afirmațiile nu sunt mai puțin contradictorii. El afirmă că „românii înșiși n-au recunoscut niciodată vreo atitudine antistatală (...) față de statul ungar” și „nici măcar n-au apelat la ajutorul conaționalilor lor din Regat”, atitudinea lor antistatală fiind „o autosugestie, o fantomă presupusă de partea ungară”. Când, într-un discurs de Anul Nou – 1915, contele Tisza a argumentat că atitudinea de solidaritate a românilor cu statul ungar, demonstrată în război, prezintă o dovadă a satisfacției românilor cu situația lor prezentă, Onciul menționează că această argumentare este considerată de români ca „o bătaie de joc, ca și când ei și-ar vărsa sângele numai cu scopul de a fi promovați cât mai repede din români în maghiari”. Apoi, Onciul trage concluzia că „în această stare de spirit, românii din Ungaria nu se așteaptă la nici o îndreptare prin *mici concesi* și *paliative*”. „În această privință, ei se plasează pe punctul de vedere: *totul sau nimic*”.

Dar toată *Comunicarea* lui Aurel Onciul către contele Tisza este tocmai o pledoarie, foarte abil întocmită, în favoarea unor concesi și paliative rezumate în 3 puncte, care încheie cap. IX. Este greu de conceput cum, după ce caracterizase dur și succint prin acel *totul sau nimic* punctul de vedere al românilor, Onciul putea crede sincer că va putea obține pe această cale atât dispariția *fantomei* maghiare, cât și *acordul* românilor. <http://cimec.ro> / <http://institutulbucoovina.ro>

Nu este deci de mirare că, în urma numeroaselor contradicții de acest fel, *Comunicarea* deputatului austriac Aurel Onciul către primul-ministru al Ungariei, contele Tisza István, rămâne doar un document istoric interesant, dar lipsit de orice consecință practică. De altfel, Tisza ordonă secretarului său ruperea oricăror relații cu autorul *Comunicării*.

Eșecul total al acțiunii lui A. Onciul a avut și alte cauze multiple.

Momentul ales era cât se poate de defavorabil acceptării unui compromis între maghiari și români. Izbucnirea războiului accentuase și nu slăbise sentimentele naționale ale popoarelor din Imperiul Austro-Ungar. A conta pe stabilizarea Imperiului prin compromisurile de tip *Ausgleich* – de altfel, Onciul se mândrește, în capitolul VIII, cu contribuția sa la perfectarea unui astfel de compromis în Bucovina, în anul 1910 – și a crede într-un rol decisiv al unei intervenții a României în balanța militară dintre cele două mari alianțe ce se înfruntau pe întreg mapamondul, erau naivități nepermise unui politician realist, cum pretindea să fie A. Onciul în toate împrejurările⁴.

Tot atât de iluzorie era credința că actualul prim-ministru al Ungariei, contele Tisza István, intimul împăratului Franz Josef și partizan înfocat al dualismului austro-ungar, ar fi fost capabil, chiar dacă ar fi vrut-o, să „pună capăt conflictului secular și dăunător dintre două popoare (...), avizate unul la celălalt ca nici unele din Europa”. (Justă, dar ciudată remarcă din partea lui Aurel Onciul; amenințarea nu putea veni decât din partea slavilor, ale căror interese el le susținea cu energie în Bucovina). De altfel, la 31 octombrie 1918, Tisza este ucis de extremiștii naționaliști unguri, după ce supraviețuise anterior câtorva atentate.

Greșită a fost și pretinsa cunoaștere de către Aurel Onciul a psihologiei românilor (vezi cap. I) în legătură cu propunerile sale de compromis cu guvernul ungar, cum rezultă clar din lozinca lor: *totul sau nimic*. De ce ar fi acceptat românii ardeleni aceste propuneri tocmai la începutul anului 1915, când marea majoritate a opiniei publice din România critica aspru atitudinea de expectativă a guvernului liberal în problema intervenției armate a țării de partea Aliților, începând cu ocuparea Transilvaniei?

Altă iluzie a lui Aurel Onciul era evaluarea exagerată a importanței propriei sale persoane. *Comunicarea* sa este urmarea unei singure convorbiri private cu contele Tisza. Declarațiile orale ale acestuia față de un deputat român din Bucovina, parte a Austriei cisleithane, nu-l angajau cu nimic, mai ales că ele veneau din gura unui politician atât de versat, de versatil și de contestat. Onciul însuși se consultase, neoficial, cu un număr necunoscut de români ardeleni, „începând cu mitropolitul ortodox și, până jos, la ultimul țăran”. Și chiar dacă, după toate aparențele, cunoștea corect și amănunțit situația locală și reală a românilor din Transilvania, nu cunoștea în amănunt cererile prezentate în scris de

⁴ Aurel Onciul, *Politische Bekenntnisse aus dem Jahre 1905, (Crezul meu politic din 1905)*, în I, p. 24–60; reproduc după ed. Bukowiner Rundschau, Cernăuți, 1905.
<http://cimec.ro/> <http://institutulbucovina.ro>

reprezentanții lor legitimi în timpul negocierilor cu guvernul ungar și rămase confidențiale (vezi cap. III), deci nu era îndreptățit să se lanseze în formularea a numeroase soluții de compromis. Argumentarea este făcută cu multă pricepere, cu gândul de a le face acceptabile, ba chiar atrăgătoare pentru guvernul ungar, uneori prezentând neacceptarea unora dintre ele drept o primejdie pentru viitorul Ungariei.

Acest mod rafinat de a argumenta este ilustrat clar de sfârșitul penultimului alineat al cap. IX. Contând, ca și el, pe victoria Germaniei, Austriei și deci a Ungariei, aceasta din urmă ar putea să nu accepte să aducă *jertfa* unui compromis național cu românii ardeleni pe baza reintroducerii și aplicării regimului constituțional din 1868. Dar, continuă sceptic Onciul, cu îndrăzneală profetică: „Acesta rămâne un joc *va-banque*, în care maghiarii își vor risca (...) existența reală a statului lor”. Însă aducerea acestei jertfe „(...) deschide nu numai perspectiva unei victorii sigure, ci de-a dreptul aceea a *distrugerii dușmanului*”.

Rămâne deschisă întrebarea: la ce dușman al Ungariei se va fi gândit oare Aurel Onciul? Răspunsul îl găsim punând cap la cap fraze rostite sau scrise de Aurel Onciul în anii care au urmat intrării în război a României de partea Aliaților, în august 1916.

O declarație de credință față de împăratul și Imperiul Austriac, redactată de Aurel Onciul și semnată și de alți patru deputați români, a fost prezentată în numele „întregului popor român al Bucovinei” la 29 august 1916 în Parlamentul de la Viena⁵. „Credința sa nestrămutată” este motivată prin primejdia anexării României de către Rusia, ceea ce ar constitui „o nenorocire pentru tot neamul românesc”. Această îngrijorare era, de altfel, împărtășită de numeroși români de pretutindeni.

Un an mai târziu, la 12 iunie 1917, deputatul Aurel Onciul declară în același parlament, în vreme ce deputații negermani susțineau desprinderea de Austria: „Noi, românii, am vrea, cu aprigă dorință, să fim în sfârșit uniți cu toții, cei din Bucovina, din Ungaria, din Basarabia și chiar din Regatul României, sub același sceptru și salutăm obținerea în Marea Austrie a garanției unei dezvoltări nestingherite. Acesta este singurul țel spre care tindem și de aceea nu avem nici un motiv de a ridica vreo obiecție cu caracter juridic-statal. Aderăm necondiționat la Monarhie (...). Și noi cerem un loc sub soarele Austro-Ungariei”. (Citat după Aurel Constantin Onciul⁶. Afirmatia autorului, că această declarație a fost făcută în numele Clubului deputaților români, este neadevărată. Ea nu a fost un preludiviu – Auftakt – la interpelarea urgentă semnată la 22 octombrie 1918 de deputații români Isopescu-Grecul, Sârbu, Simionovici și Onciul, precum și de deputații cehi, fiind urmată de discursurile ample ținute de Isopescu-Grecul și Grigorovici, care cereau dreptul de desprindere din Imperiu și – în cazul celui de-al doilea vorbitor – revenirea întregii Bucovine la

⁵ Aurel Onciul, *Declarația din 25 august 1916 în numele Clubului român din Camera imperială a deputaților*, în vol. *Aurel Ritter von Onciul und der nationale Ausgleich in der Bukowina*, ARVO, Nürnberg, 1999, p. 141.

⁶ Idem, *Declarația din 12 iunie 1917 în Reichsrat, Viena*, în vol. *Aurel Ritter von Onciul und der nationale Ausgleich in der Bukowina*, ARVO, Nürnberg, 1999, p. 12.

România și, la nevoie, intervenția armatei române. De altfel, rezumatul discursului lui Isopescu-Grecul, oferit de autorul acestei publicații, este distorsionat în opusul fondului său prin scoaterea din context a unui fragment.)

După câteva luni, la 9 noiembrie 1917, Aurel Onciul ia din nou cuvântul în parlamentul vienez, într-o dezbateră cu privire la reconstituirea Poloniei. După ce distribuie teritoriul Europei de răsărit între Marile Puteri, după criteriile personale, prin cedări, compensări, unificări monarhice și înglobări, Onciul ajunge și la soarta României, a cărei coroană fusese oferită – după informațiile sale – în timpul războiului, de trei foști prim-miniștri: Carp, Marghiloman și Maiorescu și, după zvonuri, chiar de Brătianu, împăratului Austriei. Onciul trage concluzia că Austria ar putea intra oricând în posesia României⁷.

La o întrerupere din sală: „Maghiarii n-o permit!”, Onciul reacționează prompt, cu o declarație uluitoare, care trebuie citată textual, pentru a putea fi crezută: „Dacă (Austria) intră în posesia acestei țări, obține o compensare în prestigiu, teritoriu, populație, țitei și sare, în care România este întâmplător mai bogată decât Galiția, pe care ar urma s-o cedeze (...). În acest fel, Ungaria nu ar fi afectată, căci România s-ar uni cu Monarhia doar printr-o uniune pur personală, care ar prezenta pentru Ungaria numai consecințe favorabile. Căci ar fi desigur mai avantajos pentru Ungaria, dacă *armata română* ar fi comandată de regele Ungariei și dacă *administrația* ar fi condusă de el, în locul unui terț nedemn de încredere” – aluzie transparentă la regele Ferdinand al României.

De-am fi o parte terță, externă, neparticipantă la relațiile ungaro-române (vezi cap. I), am putea cădea în admirația subtilității planului de împăciuire româno-ungare al lui Aurel Onciul, acum complet dezvăluit. În caz de reușită, contele Tisza ar fi îmbunătățit, în parte, condițiile de viață ale românilor din Ungaria și Transilvania; în consecință, România ar fi intrat în război de partea Puterilor Centrale și, ca urmare, acestea ar fi învins pe Aliați; România ar fi fost înglobată, cu Basarabia cu tot, în Imperiul Habsburgic, iar armata și administrația României ar fi fost subordonate regelui Ungariei (...); iar Machiavelli ar fi murit a doua oară de invidie.

Ca români însă, este logic să ne întrebăm, ce l-a împins pe Aurel Onciul, ca *român cu trup și suflet* să conceapă un plan de acțiune atât de perfid și de fantezist totodată. Pentru a găsi răspunsul dorit, va trebui să facem mai întâi o scurtă incursiune în biografia lui Aurel Onciul, așa cum ne este prezentată de către nepotul său în lucrarea *Aurel Ritter von Onciul und der nationale Ausgleich in der Bukowina*, precum și în viața politică a Austro-Ungariei⁸ și a Bucovinei⁹ din epoca contemporană cu viața sa.

⁷ Aurel Onciul, *Discursul din 9 noiembrie 1917 în Reichsrat, Viena*, (în legătură cu soluționarea problemei poloneze); în *vol. cit.*, p. 141–148.

⁸ Erich Zöllner, *Istoria Austriei*, vol. II (traducere de Adolf Armbruster). București. Editura Enciclopedică, 1997, cap. IX, p. 493–545.

⁹ Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, Editura Humanitas, 1991, cap. VI–XIV, p. 117–414.

Născut la Vicovu de Sus, în 1864, dintr-o familie de intelectuali, a fost educat și s-a format aproape exclusiv în cel mai select mediu austro-german (absolvent al Liceului Theresianum, doctor în drept, docent în dreptul asigurărilor sociale, toate la Viena, cu calificative înalte; ofițer de rezervă la husari!). Întâi profesor de limbă română la Theresianum și editor al versiunii române a unei reviste economice oficiale, face apoi carieră rapidă în serviciul statului, ca secretar ministerial la Interne (1893) și apoi (1896) prefect (Bezirkshauptmann) la Brünn (Brno), capitala landului Mähren (Moravia).

În cursul acestor ani agitați, încheierea unui acord (Ausgleich) germano-ungar de anvergură a dus la crearea Monarhiei bicefale în 1867, care a atenuat în oarecare măsură cel mai primejdios conflict interetnic ce amenința bazele Imperiului Habsburgic. Dar în timp ce Ungaria refuza încheierea oricărui acord interetnic în regatul „unitar”, folosind persecuția, deznaționalizarea și forța brută împotriva naționalităților conlocuitoare, Austria transleithană era obsedată de soluția acordului interetnic, fie el și de mică anvergură, pentru a rezolva numeroasele crize locale, fără ca organele centrale să perceapă că astfel se slăbește coeziunea și așa amenințată a Imperiului. Cu ocazia acestor încercări ieșea la iveală și necesitatea rezolvării unor probleme cu alt caracter, ca, de pildă, reforma protecției sociale și a sistemului electoral – de altfel binevenite – sau problemele lingvistice, până atunci neîntâlnite de organele centrale. În particular, adoptarea în 1905 – ce-i drept, pasageră – a unui acord morav, ar fi pus capăt carierei rapide a lui Aurel Onciul ca prefect de Brünn, din cauza necunoașterii de către el a limbii cehe. După ce toate încercările în acest sens a numeroase guverne eșuaseră, un nou prim-ministru, Ernst von Körber, instalat în 1900, reușește să realizeze în cea mai mare parte un plan de construcții de căi de comunicație, care cuprindea tot Imperiul, opunând astfel o operă unificatoare unor compromisuri fragmentare. Totuși, neînțelegerile cu împăratul și înmulțirea crizelor interetnice duc, în 1904, la căderea guvernului Körber și revenirea Vienei la „o politică de mici concesii tactice, ridicată la rangul unei virtuozități politice (...). Cele peste două decenii de crize politice care au urmat, au condus în final la marea catastrofă mondială”¹⁰. Până astăzi, numeroși nostalgici ai Monarhiei habsburgice consideră totuși că acordurile etnice aplicate la scara întregului Imperiu ar fi putut preveni dezastrul din 1918¹¹.

În paralel cu această politică guvernamentală, s-a conturat, cu o precizie și o logică interioară surprinzătoare, o soluție globală pentru rezolvarea majorității crizelor, mai ales a celor cu caracter interetnic din Imperiul Habsburgic, pentru întărirea coeziunii sale.

În ianuarie 1906, fostul memorandist ardelean Aurel C. Popovici publică la Leipzig, impresionantul volum intitulat *Die Vereinigten Staaten Gross-Osterreichs*

¹⁰ Erich Zöllner, *op. cit.*, p. 526–527.

¹¹ *Ibidem*, p. 537.

(Statele Unite ale Austriei Mari – Studii politice în vederea rezolvării problemelor naționale și ale crizelor juridico-statale din Austro-Ungaria)¹². În lapidarul său Cuvânt înainte, adresat cititorului „concordant”, el se crede îndreptățit să-și exprime din autoexilul său involuntar [în România n.n.] opinia documentată, pe de o parte, fiindcă a fost condamnat la patru ani închisoare de către jurații unguri din Cluj în anii '90, pentru o scriere realistă și obiectivă împotriva persecutării poporului său și, pe de altă parte, fiindcă a fost și este mereu un aderent convins al ideii unei Austriei mari și unitare. Apoi continuă: „Cred că mă voi bucura de acordul d-tale și de cel al tuturor celor care cred serios și cinstit în conservarea și viitorul Imperiului Habsburgic”.

După o analiză a rezultatelor negative ale politicii naționalităților din Austria și mai ales din Ungaria, care va duce la prăbușirea dualismului, Popovici propune o restructurare a Austriei și Ungariei actuale, compusă din teritorii multietnice bazate pe tradiții istorice, într-un ansamblu de teritorii monoetnice și asocierea acestora într-un *stat federal* unitar sub sceptrul habsburgic, a cărui organizare o descrie amănunțit. Cartea a avut un răsunet internațional remarcabil, fiind admirată chiar de cei ce nu erau de acord cu soluția propusă și se pare că publicarea ei la Leipzig s-a bucurat de un oarecare sprijin financiar provenit de la guvernul din România.

Șansele realizării în timp util a acestui proiect grandios erau bazate pe simpatia pentru ideea federalizării a moștenitorului tronului imperial, Franz Ferdinand¹³, și pe vârsta înaintată a împăratului Franz Iosef. Respinsă de aproape toți factorii decisivi, propunerea federalizării a fost reluată tardiv, în 1918, dar fără includerea regatului Ungariei, ceea ce a contribuit la prăbușirea Imperiului. O apreciere pozitivă recentă a proiectului federalizării Austro-Ungariei cu includerea în Imperiu a tuturor românilor, fără menționarea lui Aurel Popovici și a operei sale, o mai întâlnim la Lucian Boia¹⁴. Acesta consideră această soluție drept o cale virtuală mai realistă a istoriei, decât aceea a daco-românismului ce aparține incontestabil imaginarului epocii. De fapt, asasinarea, în vara anului 1914, a arhiducelui Franz Ferdinand și starea de război pe care a declanșat-o, anulase deja posibilitatea aplicării globale a unei astfel de acțiuni, iar Aurel Popovici, teoreticianul ei, *s-a năruit*, cum s-a exprimat N. Iorga, murind prematur în anul 1917.

Am insistat asupra ideilor și operei lui Aurel C. Popovici, fiindcă între el și Aurel Onciul au existat legături permanente, bazate pe apropierea de vârstă și pe convingerea comună că ei trebuie să contribuie la salvarea și consolidarea Austriei, despre care moștenitorul tronului, Rudolf, scria totuși încă în 1883, la vârsta de 22 de ani: „Sunt curios să știu, cât îi trebuie unui edificiu atât de vechi și de

¹² Aurel C. Popovici. *Die Vereinigten Staaten Grossösterreichs. Politische Studien zur Lösung der nationalen Fragen und staatsrechtlichen Krisen in Oesterreich-Ungarn*, Leipzig, Verlag B. Elischer Nachfolger, 1906.

¹³ Constantin Graur, *op. cit.*, p. 222.

¹⁴ Lucian Boia. *Istorie și mit în conștiința românească*, București, Editura Humanitas, 1997. p. 146–147.

tenace, care este Austria asta, ca să trosnească din toate încheieturile și să se prăbușească”¹⁵.

Mai erau profund convinși amândoi – și nu numai ei – că supraviețuirea unei Austrii puternice, nesfâșiate de conflicte interne, în ciuda compoziției multietnice a populației sale, va fi singura posibilitate de a garanta și supraviețuirea și chiar și înflorirea neamului românesc. Astfel, promovarea pe orice cale a intereselor și integrității Austriei capătă la amândoi un caracter aproape mesianic. Ei văd în naționalism o concepție care poate veni în sprijinul țelului urmărit, cât timp nu se abuzează de ea, pentru a crea dușmănie, ură și persecuție, și văd în democratizarea guvernării o necesitate politică. Ei văd în urmele evenimentelor istorice și în folosirea lor drept argumente, piedica cea mai importantă în calea salvării și restructurării Austriei în totalitatea ei, deci incluzând regatul Ungariei și popoarele sale.

Dar aici se opresc asemănările dintre ei. Deosebirea au la origine. Pe de o parte, diferența dintre experiența lor de viață inițială – un persecutat și un favorizat –, pe de altă parte, contrastul foarte pronunțat temperamental, metodic și etic. Într-adevăr, în timp ce pentru a declanșa tipul său grandios de reformă, Aurel Popovici trebuia să aștepte urcarea pe tron a lui Franz Ferdinand și acordul acestuia cu o restructurare radicală a statului întreg, Aurel Onciul, nerăbdător și impulsiv, a pornit să-și testeze ideile reformatoare la scară redusă, într-un stil personal bazat pe abilitate politică și pe un teritoriu restrâns și convenabil pentru pregătirea sa. Acesta nu putea fi altul decât Bucovina sa natală.

Sosit în Bucovina, în primăvara anului 1902, Onciul constată¹⁶ că „aici mai dăinuie, din timpul când parlamentarismul era în fașă, cerința tradițională de a rămâne în orice împrejurări credincios convingerilor proprii”. Drept țel al politicii sale practice, nedogmatice, el proclamă deschis realizarea unei reprezentări legislative și economice, care să „garanteze o evoluție rațională a maselor, creând o bază care să asigure o înțelegere cinstită cu voința lor”. Acest țel îl proclamase în scris încă în cuprinsul revistei sale „Privitorul”, pe care o edita în limba română la Brno. Atingerea acestui țel se poate înfăptui printr-o reformă adecvată a sistemului electoral, prin reducerea privilegiilor acordate în prezent marilor domenii funciare și prin crearea unei bănci a Țării, care să asigure credit cu dobânzi modeste. Tot sistemul era croit la scara Ducatului Bucovina.

În ceea ce privește metodele ce urmau să fie folosite în lupta politică pentru atingerea țelurilor sale, de altfel cu totul onorabile, el se declară în încheierea *Crezului său politic* „idealist în țeluri și realist în alegerea căilor care duc la realizarea lor”. În dosul acestui paravan verbal, el își creează, în calitatea sa de originar din Vicovu de Sus, o dublă etnicitate – ca să zicem așa – de rutean

¹⁵ Constantin Graur, *op. cit.*, p. 84.

¹⁶ Aurel Onciul, *Politische Bekenntnisse aus dem Jahre 1905...*, p. 58–60; Marian Olaru, *Aurel Onciul și revista „Privitorul”*, p. 281–289.

românizat¹⁷. În atacurile sale, apărute în noul organ de presă al nou înființatului său Partid Democrat Țărănesc, „Voința Poporului”, el se crede îndreptățit să-și justifice tonul său adeseori agresiv „drept *acomodat simțului de dreptate al maselor*, considerând că cel ce, pus să aleagă între un ton politico, renunțând la succes. și între a-și impune voința folosind un ton mai grosolan, se hotărăște pentru prima alternativă, este un *idiot impotent*”. El reușește să fie ales, la Suceava, deputat în Dieta Țării, împotriva unui candidat național român, într-o alegere parțială din 1903, după ce se aliase cu o *Uniune liber-cugetătoare* (Freisinniger Verband), compusă din fracțiuni ucrainene, germane, evreiești și armeano-polone și dă în judecată pe lancu Flondor, în al cărui Partid Poporal Național Român solicitase de la Brno să se poată înscrie. Dar, la un moment dat, *prietenii* săi, Nicolaie Wassilko, Arthur Skedl, Benno Straucher și Ștefan Smal-Stocki îi retrag în Dietă sprijinul pentru adoptarea unei legi electorale mai democratice, țel pe care îl urmărea de altfel și Partidul Poporal al *tinerilor* români, dar căruia i se opunea Partidul Conservator al *bătrânilor*. Atunci Aurel Onciul reușește să convingă amândouă partidele românești să se alieze între ele și cu partidul său și să treacă prin Dietă legea cu numai trei zile înaintea încheierii mandatului acesteia, în anul 1904.

Despre foștii săi prieteni și aliați, Aurel Onciul scrie în *Crezul* său că, încă înainte de a se alia cu ei, îl disprețuia pe Wassilko ca renegat român și pentru ifosele sale aristocratice, că Straucher era ușuratec și se comporta ca un nebun, că profesorul Skedl se comporta după cum bătea vântul și că profesorul Smal-Stocki era un filolog mediocru și un ultrașovinist. Contrar așteptărilor sale, conservatorii, care aveau în Dieta de atunci o mare pondere, datorită caracterului retrograd al legii electorale, s-au dovedit perfect loiali, „stând ca un zid de partea noastră”, scrie vădit impresionat Onciul. Rememorând acest succes în folosul Bucovinei, el se declară mândru de contribuția sa la aceste evenimente, citând dictonul latin: *Quorum magna pars fui*.

Prin evidenta sa abilitate de a manipula mediul politic restrâns și naiv, dar neobișnuit de complex al Bucovinei, pe baza unei variante mai precise a cunoscutului adagio *scopul (bun) scuză mijloacele (rele)*, pe care Onciul îl adoptase fără jenă și deschis, el se impune, între 1904 și 1918, ca șef de partid, deputat român în Dieta Țării și în Clubul român, respectiv în Clubul latin din Camera Deputaților de la Viena, din care făceau parte și ceilalți deputați români din Bucovina.

Permanența prezenței lui Aurel Onciul în topul politicianilor români era consecința creării unui electorat pestriț, mereu variat, dar larg, care cuprindea practic totalitatea diverselor etnii sau categorii sociale prea puțin numeroase sau prea sărace, pentru a-și putea trimite prin alegeri de tip conservator reprezentanți specifici în

¹⁷ Idem, *Evoluția politică în Bucovina*, „Viața Românească”, I, nr. 7, 1906, p. 80–87; *Chestia românească în Bucovina*, „Viața Românească”, VIII, nr. 10, 1913, p. 5–10.

corpurile legiuitoare. Acest electorat se deosebea de acelea ale contracandidaților săi, care constau doar din câte un singur fragment al marilor etnii.

În 1907, alegerile parlamentare generale s-au ținut la scara întregului imperiu pe baza votului universal, egal și secret. Aurel Onciul se bucura acum de aura unui precursor democratic țărănesc, care urma să-și desăvârșească misiunea, căci hotărârea Dietei din 1904 nu fusese sancționată de împărat, dar fusese depășită la scara întregii Austrii cisleithane datorită unei înțelegeri discrete între împărat și social-democrați. Guvernul continua să favorizeze compromisurile locale între etniile principale ale landurilor. Onciul este din nou cel ce inițiază pertractări pentru realizarea unui *Ausgleich* în Bucovina, după numeroase eșecuri ale guvernelor în cazuri aparent mult mai simple, care se desfășurau și în alte părți ale imperiului.

Încheiat cu succes în 1910, cam à contre-coeur, *Ausgleich-ul* bucovinean se referă, practic, numai la un sistem electoral democratic bazat pe un electorat divizat pe criterii etnice¹⁸. El este glorificat până astăzi de nostalgicii Imperiului Austro-Ungar drept o capodoperă¹⁹, constituind un model organizatoric al unei viitoare Europe unite, pașnice, democratice și multietnice. Trebuie spus totuși că nu numai timpul în care s-ar fi putut constata rezultatele benefice ale acordului a fost prea scurt – din toamna anului 1911, după alegerile pentru Dietă, până în vara anului 1914, la izbucnirea primului război mondial. Sceptic, Iancu Flondor s-a retras din politică și doar evreii puteau fi mulțumiți de recunoașterea lor ca naționalitate de sine stătătoare. Cel mai clar semn al ineficienței acordului a fost faptul că, între alegeri și intrarea în funcție a Dietei rezultate din ele, s-a scurs mai mult de un an de zile din cauza neînțelegerilor dintre părțile participante, iar în octombrie 1918 acordul s-a năruit ca un castel de cărți de joc. Evenimentele bine cunoscute din toamna anului 1918 arată că *nu* acest acord a fost cel ce a menținut Bucovina nedivizată.

În ceea ce-l privea personal, Aurel Onciul își încheia *Crezul său politic* din 1905 cu următoarele cuvinte trufăse: „Oricum, nici cea mai severă critică nu mă va împiedica să rămân așa cum am devenit pe baza experienței mele, și anume, idealist în țelurile mele și cu totul realist în alegerea drumurilor care duc la acestea”.

Oricum, o dată cu asasinarea arhiducelui Franz Ferdinand și izbucnirea războiului se apropie cu pași mari momentul adevărului pentru vechea Europă, în general, și pentru Imperiul bicefal, în particular.

În finalul comentariului nostru, să mai încercăm să răspundem la întrebarea pe care ne-am pus-o în parte mai sus, și anume: ce l-a împins pe Onciul să întreprindă încercarea de realizare a unui *Ausgleich* între ungurii și românii din

¹⁸ Rudolf Wagner, *Der Parlamentarismus und nationale Ausgleich in der ehemals österreichischen Bukowina*, München, Verlag „Der Südostdeutsche”, 1984, 272 p.

¹⁹ Emanuel Turczynski, *Geschichte der Bukowina in der Neuzeit*, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 1993, p. 200–201.

Transilvania, acțiune evident lipsită de orice șansă reală de succes, și să vedem cum a reacționat și a acționat Aurel Onciul după eșecul încercării sale, înainte și după prăbușirea Imperiului Habsburgic.

Dându-și seama de importanța pe care o acordau părțile beligerante intrării în luptă a României de partea lor, Onciul analizează atmosfera politică din această țară de care era legat prin naționalitate – în sensul de atunci al cuvântului – constatând că ieșirea României din neutralitate se va face în favoarea acelei tabere care va promite că va modifica spre bine starea românilor din Transilvania, cum dovedea apelul Germaniei adresat guvernului ungar. Un sondaj personal la fața locului, limitat numeric și deci statistic neconcludent, înregistrează totuși corect intransigența politicianilor români și mai ales unguri, dar trece sub tăcere în textul *Comunicării* înșelătoarea încredere pe care o mai inspira românilor mai îndepărtați de sfera politică, figura emblematică a *drăguțului împărat*, precum și presiunea violentă a extremiștilor maghiari asupra primului ministru, împotriva oricăror negocieri.

Aurel Onciul pornește totuși la acțiune nesolicitat, bizuindu-se pe experiența sa, câștigată ce-i drept, la o scară și într-o regiune relativ familiară, în care un singur politician abil putea să-și atingă țelul urmărit.

Într-adevăr, după cum am arătat mai sus, Aurel Onciul obținuse în Bucovina într-un timp record, prin alianțe politice temporare, diverse și contradictorii, cu ajutorul unui partid și a unei prese proprii, adoptarea în 1910 a unui acord interetnic multilateral. Pentru sine însuși, consecințele erau remarcabil de bune: șef de partid cu foarte bune performanțe electorale, deputat între 1903 și 1918 în Dieta Bucovinei și în Parlamentul de la Viena, exercitând un control strâns asupra sistemului bancar de credite populare, arhitectul principal al celui *Ausgleich* interetnic mult apreciat de Conducerea centrală a Austriei cisleithane, considerat ca o contribuție importantă la consolidarea structurii edificiului imperial.

De fapt, acest acord face parte din numeroasele preludii la fărâmițarea și prăbușirea acestui edificiu. Acest *Ausgleich* bânuie până astăzi în memoria nostalgicilor din diaspora bucovineană, care ne prezintă cu naivitate Bucovina austriacă drept un rai în care, sub oblăduirea bătrânului păstor suprem, împăratul, lupul și oaia pasc alături, în pace, pe pajiști înflorite. Ca poet, Eminescu a contribuit la această imagine idilică; ca jurnalist, este mult mai critic.

Cu neastâmpărul și ambiția sa excesivă, Aurel Onciul se bizuie pe experiența și succesul său în Bucovina, crezând că frunzații politici ai grupărilor naționale din tot Imperiul bicefal pot fi manevrați ușor chiar de un om lipsit de orice sprijin, dacă se exprimă îndrăzneț și convingător, fără a dezvălui consecințele și intențiile sale finale. El însuși se vedea capabil de a interveni decisiv în mersul războiului mondial la nivel european. În realitate era un mic David, ce arunca cu praștia mici pietricele într-un Goliat care nici nu-l băga în seamă.

Am analizat anterior în amănunt cauzele eșecului acțiunii sale, care urmărea un acord ungaro-român. Trebuie să ne exprimăm însă admirația pentru puterea de

premoniție a lui Aurel Onciul. Precizia cu care prevede soarta regatului Ungariei în cazul că nu va accepta o ameliorare a soartei românilor din Transilvania, este demnă de o Casandră antică.

De altfel, în declarația de loialitate față de Monarhie a deputaților naționali români din Parlamentul de la Viena după intrarea în război a României în august 1916, la care ne-am referit mai sus, Onciul evocă în primul rând riscul ei de a fi înghițită de Rusia țaristă, acest imperiu absolutist. Nu se poate nega că acest risc era real, că l-am simțit pe pielea noastră și că profeția de Casandră a lui Aurel Onciul ne mai îngrijorează.

Următorul document important iese din pana lui Onciul abia după un an. Datat „Viena, în vara 1917”, apare în Editura F.A. Parthes, Gotha *Manualul economico-politic al României (Wirtschaftspolitisches Handbuch von Rumänien)*²⁰, autor pe coperta exterioară – Dr. A. v. Onciul; pe coperta interioară, mai succint – Dr. v. Onciul. Prefața de nouă rânduri sună astfel: „Intervenția României în războiul mondial a adăugat la problemele deschise pe cea românească. Soluționarea ei impune o cunoaștere mai precisă a stărilor existente în România. Scopul lucrării de față este de a transmite această cunoaștere cât se poate de complet într-o formă condensată. Ea descrie în 6 capitole țara și populația, apoi condițiile economice, culturale și sociale, ținând seama de evoluția istorică și de datele statistice disponibile”. Într-adevăr, densitatea de informație din cele 133 de pagini este aproape incredibilă și face din acest mic volum un instrument de lucru aproape de neînlocuit și unanim apreciat.

Apariția la acea dată în acea editură, specializată în lucrări istorice și geografice, este cu atât mai meritorie, cu cât la ea apăruse în 1905, în două volume de 402 și 541 de pagini, prima ediție în limba germană a *Istoriei poporului român* a lui N. Iorga, elogiată la superlativ în reviste de specialitate, ceea ce demonstrează și buna apreciere de care s-a bucurat lucrarea lui A. Onciul.

De-a dreptul straniu este faptul că numai cu un an înainte (1916) apăruse în aceeași editură un volumaș cu titlul simplu *Rumänien*²¹, al juristului și genealogistului Otto v. Dungern (1875–19..), profesor la Facultatea de Drept a Universității din Cernăuți între 1911 și 1919, prezentat ca un *cunoscător al României ca nimeni altul*. Omul și această lucrare a sa apar menționate, de exemplu, în *Meyiers Lexikon*, Leipzig, 1925, dar personal nu le-am întâlnit în istoriografia română. Oare punctele sal de vedere contrastau prea mult cu cele ale lui A. Onciul? În *Manualul..*, acesta îl citează o singură dată, la p. 13.

În orice caz, *Manualul..* lui Onciul, apărut în toamna anului 1917, nu manifestă în general nici o părtinire, pozitivă sau negativă, față de politica externă a României sau față de politica puterilor străine față de Țările Dunărene și de

²⁰ Aurel Onciul, *Wirtschaftspolitisches Handbuch von Rumänien*, Gotha. Verlag F.A. Parthes, 1917. 134 p.

²¹ Otto von Dungern, *Rumänien*, Gotha, Verlag F.A. Parthes, 1916, 160 p.
<http://cimec.ro> / <http://institutulbucoovina.ro>

România. Atitudinea este neutră și obiectivă, deși culorile în care sunt descrise sunt de obicei sumbre, dar conforme realității.

Singura excepție notabilă și semnificativă, care reflectă o atitudine extrem de critică a lui Onciul față de politica internă a României actuale, o găsim în ultimele trei pagini ale lucrării, în care se descrie structurarea (Gestaltung) României moderne de la 1848 încoace. Aici se impune un citat din ultimul alineat al cărții: „Pătura superioară și totodată dominantă o formează în România marii proprietari funciari. (...). Pe lista celor aproape 2000 de proprietari ai celor 5385 de domenii există abia vreo 30, respectiv 20 de nume ale vechilor familii boierești valahe, respectiv moldovene. Cu atât mai numeroase sunt numele foștilor fanarioți ocupanți ai tronului și ale curtenilor lor. (...). Datorită originii lor străine, ei sunt străini de sufletul românilor oricât de hungă ar fi fost șederea lor în țară. Ei nu le înțeleg pornirile. Deși și-au însușit limba română, pe care o vorbesc în corpurile reprezentative, concomitent cu limba franceză, folosită exclusiv în viața particulară. Între țaran, elementul românesc propriu-zis, și ei se cascadează o prăpastie. În realitate, continuă să coexiste în România un popor indigen supranumerar cu un popor străin minuscul. În mâinile celor din urmă se concentrează toată bogăția și toată puterea. Prin urmare, stratificarea socială a României este de așa fel, încât se poate afirma cu deplină dreptate că, în mod paradoxal, *România liberă și democrată* se găsește în stăpânirea unei oligarhii străine”. În subsol găsim referiri la C. Stere, G. D. Creangă și la *Neoiobăgia* lui C. Dobrogeanu-Gherea (1910).

Este semnificativ că, *mutatis mutandis*, situații foarte asemănătoare și evidente se întâlnesc în legătură cu țărani români din Transilvania și, în bună parte, cu toți țărani din Bucovina. Dacă în cazul din urmă incriminări similare au fost folosite în primele faze ale activității sale politice, în primul caz Aurel Onciul nu face uz de astfel de analogii nici în *Comunicarea* înaintată lui Tisza nici în *Manualul* destinat cititorului austriac. Într-adevăr, ele ar fi dăunat realizării unui acord formal între români și unguri, inițiat de Onciul în cazul *Comunicării* și ar fi lezat credința sa fermă în rolul predominant pozitiv al Austriei în propășirea neamului românesc, în cazul *Manualului*.

De existența realităților dure din România modernă învinovățește în plus și boierimea autohtonă, câtă a supraviețuit, cât și puterile străine externe, ca Ungaria, Polonia, Turcia și Rusia.

Singur Imperiul Habsburgic rămâne pur și simplu absent. Încercările, reușite sau nereușite, de anexări teritoriale ale Austriei – ciudat, și cele ale Rusiei – sunt ignorate, ceea ce, având în vedere starea de război și eventualii cititori cărora le era adresat *Manualul*, nu era de mirare. Austria apare astfel, prin omisiune, singura Putere externă nevinovată de înapoierea și mizeria românilor, adică a țăranilor autohtoni, ale căror virtuți le elogiază cu convingere.

Dacă ținem seama de soarta de regat ungar, pe care i-o rezervă Onciul în unul din discursurile sale din 1917, României întregite, (vezi mai sus), precum și de

scurtul citat din lucrarea despre România din 1916 a lui Otto v. Dungern, din care rezultă că (țărănimea) își așteaptă izbăvirea numai „de la domnitor,, atunci *Manualul* este de fapt un ghid oferit tânărului și neexperimentatului împărat al Austriei și guvernului său în cazul includerii viitoare a tuturor teritoriilor locuite de români în Monarhie.

Astfel, cea mai valoroasă scriere a lui Aurel Onciul, *Manualul economico-politic al României*, devine o oglindă, care ne permite să deslușim concomitent cele trei ipostaze ale sale, aparent ireconciliabile, pe care le identifică el însuși în *Comunicarea* sa, adresată contelui Tisza.

Primele 5 capitole reflectă pe compilatorul harnic și obiectiv, care pune cunoștințele sale la dispoziția celor care au nevoie de ele și le pot folosi spre bine sau spre rău. El însuși rămâne *nepărtinitor*.

Subcapitolul II. 2 și capitolul VI se concentrează asupra stărilor sociale; pătura spre care se îndreaptă analiza și mai ales simpatia autorului este țărănul autohton, implicit român în cazul României. Cu acesta se identifică *cu trup și suflet* și ar vrea să-l vadă scos din starea materială mizerabilă în care este ținut. Corect, Onciul menționează prima împrumutură a țăranilor, realizată prin lovitură de stat de domnitorul Cuza și propunerile de completare a ei, datorate regelui Carol I, dar încă nerealizate. Pe regele Ferdinand, sub a cărui domnie aceste propuneri se vor realiza la o scară impresionantă, îl califică, cum s-a văzut mai sus, drept un *terț nedemn de încredere*.

Această din urmă caracterizare face trecerea către ilustrarea celei de a treia ipostaze a lui Aurel Onciul, aceea de *austriac până la măduva oaselor*, deci în țesutul cel mai profund înrădăcinat în om. Nu trebuie uitat că Aurel Onciul mai face parte din acele generații antebelice, care luau în serios un jurământ de credință o dată prestat. Întâlnim fenomenul și în familia Hurmuzăcheștilor. I se părea naiv să-ți susții convingerile politice în orice împrejurări; dar jurământul de credință nu era o simplă formalitate, cum a devenit pentru generațiile următoare, care au depus în serie, fără probleme de conștiință, câteva jurăminte de credință până la urmă nerespectate.

Aurel Onciul și-a proclamat arareori deschis loialitatea sa nestrămutată față de Monarhia bicefală, și anume în luările sale de cuvânt în Parlamentul de la Viena. Dar ea transpare implicit din toate scrierile, cuvântările și acțiunile sale, pe care le ghidează ca un fir al Ariadnei, după care se orientează în orice împrejurări, de la prefectura de la Brünn până la refugiul de la București, din 1918, când însuși obiectul loialității sale dispăruse peste noapte. Că această credință avea la el un caracter cvasimistic, lipsit de o bază rațională, o dovedește faptul că el nu a folosit nicidecum vreun argument logic pentru a demonstra necesitatea, inexorabilă pentru perpetuarea neamului românesc, a trecerii teritoriilor pe care acesta le ocupă, sub stăpânirea dinastiei habsburgice. În *Crezul* său politic, Onciul își interzisesese sieși abjurarea acestei loialități.

Numai firea sa neastâmpărată și extrem de ambițioasă i-a permis lui Aurel Onciul să întrunească într-o singură persoană trei ipostaze incompatibile, slujind fără ezitare și cât se putea mai discret, unei credințe unice, dominante. În schimb, permisiunea pe care și-o acordase de a folosi, pentru atingerea unei ținte juste căi oricât de dubioase, l-a făcut să greșescă adeseori în alegerea acestora.

Până la ziua decisivă de 22 octombrie 1918, nu mai dispunem de nici un document care să dezvăluie reacția lui Onciul la dezastrul militar al Puterilor Centrale. În această zi el se rialiază grupului de deputați români din Parlamentul vienez, constituiți ad-hoc într-un Consiliu Național Român al Bucovinei. Ei declaraseră desprinderea acestei Țări de Austria, își coordonaseră acțiunile cu cele ale românilor din Transilvania prin Iuliu Maniu și contactaseră pe colegii lor ucraineni. Față de pretențiile lor exagerate și după punerea legiunilor ucrainene sub comanda unui arhiduce austriac, unul dintre deputații români declară Bucovina țară istorică românească și afirmă că românii bucovineni vor face apel la protecția armatei române. După constituirea la Cernăuți a unui Consiliu Național Român, mai numeros și cu adevărat reprezentativ, Onciul merge pe căi neacceptate de Consiliu și a căror succesiune amintește de luptele singuraticului cavaler Don Quijote cu morile de vânt întru salvarea adoratei sale Austria, obiectul credinței sale nestrămutate.

Este greu de înțeles cum un om de cultura și acuitatea intelectuală a lui Aurel Onciul putea fi simultan naționalist român în cazul Transilvaniei și să ignore pe de altă parte în Bucovina, ca deputat român la Viena și la Cernăuți, problema etnică a ucrainizării românilor, îndeosebi în nordul ei, cea cultural-lingvistică a germanizării și cea a acaparării economice de către străini neautohtoni, toate consecințe ale unor imigrări masive de alogeni, tolerată și chiar organizată de autoritățile Austriei? Cum a putut caracteriza folosirea tricolorului ca simbol național, drept un *păcat față de împărăție*, fără a sesiza ridicolul afirmației? Cum a putut crede că se va putea impune în fața fruntașului ucrainean Omelian Popovici, cu care se înțeleșese să guverneze ca duumviri Bucovina divizată, precum și Condominiul din jurul Cernăuților, când Popovici dispunea de unități ale legiunii ucrainene venite de la Kolomea, când el era cu mâinile goale, iar Austro-Ungaria era în plină destrămare? Cum nu s-a rușinat să se prezinte în fața neputinciosului guvernator austriac al Bucovinei, v. Etdorf, drept delegat al Consiliului Național Român, din a cărui conducere nu mai făcea parte²², să încerce să trateze la Suceava cu comandantul trupelor române ce înaintau în Bucovina și să încerce să stabilească la Iași, în calitate fictivă de *Administrator al Moldovei de Sus*, contactul cu guvernul României? Acesta a refuzat contactul și l-a expedit la cererea sa la București²³. Și, în sfârșit, cum de nu și-a dat seama, cel puțin în ultimele momente că Austro-Ungaria este un imperiu muribund, sub o dinastie

²² Josef Graf v. Etdorf, *Die letzten Tage der österreichischen Herrschaft in der Bukowina (Ultimele zile ale puterii austriece în Bucovina)*, „Analele Bucovinei”, anul V, nr. 1, 1998, p. 200-214.

²³ Radu Economu, *Unirea Bucovinei*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1994. p. 114.

care nu poate și nici nu vrea să realizeze sub ocrotirea sa unitatea poporului român, iar Rusia era în plină vâltoare, că România neînvinsă, cu singura armată operațională din regiune, călită în război și bine echipată, era statul – nucleu ideal pentru cristalizarea acestei unități? Pe Aurel Onciul credința sa statornică în Austria nu l-a mântuit, ci l-a orbit.

De altfel, guvernul român nu a luat în serios strădaniile sale ambițioase. Ajuns la București, i s-a acordat libertatea de mișcare, căci – contrar unor afirmații rău voitoare – el își prefătează în vara anului 1919, la Fundul Dornei, deci în Bucovina, studiul său, pare-se solicitat de guvernul român și tipărit la Cernăuți, intitulat *Organizația României Mari*²⁴. În acest studiu, Aurel Onciul întreprinde o analiză comparativă competentă a structurii organizatorice a României antebelice și a structurilor statelor din care se desprinseseră recent provinciile integrate în România Mare. Pe această bază, el propune o unificare treptată a acestor structuri și legislații într-un sistem potrivit pentru un stat european modern, democratic, centralizat și unitar, în care o *Constituție trainică* să stabilească un acord între exigențele statului și libertatea individuală.

După dispariția Imperiului Habsburgic, în apele mai calme ale României Mari, Aurel Onciul se *cumințește*, ca și Don Quijote după ce prietenul său îi arsese romanele cavalerești. Dar nu de tot, fiindcă neastâmpărul lui înnăscut nu-i dădea pace. El mai candidează fără succes la Cernăuți, în 1920, pentru un loc de deputat în Parlamentul din București; mai corespunde nostalgic cu Iancu Flondor, fostul său oponent și aliat și chiar rudă. În esență, el se dedică redactării lucrării amintite mai sus, în care caută o cale dreaptă și limpede pentru permanentizarea României Mari, pe care o numește *Visul secular al românilor*. Este mișcător să vezi cum Onciul folosește în text cuvinte și turnuri de frază caracteristice limbajului daco-românilor. Din păcate, o parte a *Visului* a durat mult prea puțin și astăzi Bucovina este sfâșiată.

Firea ambițioasă și setea excesivă de afirmare individuală, îmbinate cu o loialitate politică de nezdruncinat, l-au împins pe Aurel Onciul către acțiuni îndreptate spre țeluri absurde, pe căi pavate cu iluzii și uneori de-a dreptul condamnabile. Ca în cazul multor figuri tragice, amintirea sa nu se șterge ușor; dar, spre regret, el este acum hulit de cei care ar fi putut să-l admire și ridicat în slăvi de cei străini de neamul său.

Ceea ce va supraviețui necontestat politicianului bucovinean român Aurel Onciul, atât de controversat, vor fi cele două scrieri ale sale privitoare, respectiv, la România antebelică, din 1917²⁵ și cea despre treptata unificare politică, juridică și administrativă a României Mari, din 1919²⁶.

²⁴ Aurel Onciul, *Organizația României Mari. Studiu*, Cernăuți, Editura autorului, 1920, 96 p.

²⁵ Vezi nota 20.

²⁶ Vezi nota 24.

Kommentar zur Aurel Onciuls „Mitteilung“ an Graf Tisza István

(Zusammenfassung)

Der Verfasser erörtert zunächst die zahlreichen Gründe, warum der angangs 1915 unternommene Versuch des rumänischen Bukowiner Reichstagabgeordneten Aurel Onciul den ungarischen Ministerpräsidenten, Graf Tisza István, von der Notwendigkeit der Verwirklichung eines ungarisch-rumänischen Ausgleichs in Siebenbürgen zu überzeugen, ohne jeden Erfolg verlief. Darauf folgt eine systematische Analyse von Onciuls Reden, Schriften und Taten nach dem Eintritt Rumäniens in den 1. Weltkrieg auf Seite der Alliierten, den er durch seinen Versuch zu verhindern gehofft hatte. Seine negative Einschätzung durch seine Stammesgenossen und seine positive Bewertung seitens der Bukowina Ukrainer verdankt er einerseits der Vielfältigkeit seiner politischen Einstellungen und der Ueberschätzung seiner eigenen Person und andererseits dem Vorrangden er der unbedingten Treue zur österreichischen Monarchie gegenüber jener zu seinem Volke gewährte.

35. CONSIDERAȚII PRELIMINARE DESPRE DEMOGRAFIE ȘI GEOPOLITICĂ PE TERITORIUL BUCOVINEI (1930–1992)*

MARIAN OLARU*

Bucovina istorică, teritoriu aflat la răspântia drumurilor care unesc Orientul cu Occidentul¹, denumită și fereastra spre Vest a Moldovei², este astăzi un teritoriu despărțit în două: o parte în Ucraina, succesoarea de după 1991 a U.R.S.S., și o parte în România. În felul acesta, istoria dramatică a provinciei consemnează dispariția, cel puțin teoretică, a unui mult invocat model de conviețuire interetnică, stârnind și astăzi, la atâția ani, vii dezbateri în mediile academice și diaspora bucovineană³. Multietnicitatea, greu câștigată de politica imperială, și care devenise o dimensiune apreciată de curentul „bucovinist”, a fost dramatic simplificată și amputată demografic prin actul de forță al celor două puteri imperialiste care au semnat Pactul Ribbentrop–Molotov.

Din perspectiva demografică, istoria Bucovinei, ca parte a Imperiului Austriac și apoi a României, se deosebește mult de la o etapă la alta. În timp ce în prima perioadă înregistrăm ample procese migraționiste, o creștere a populației⁴ de peste 5,7 ori în intervalul 1786–1910, în cea de-a doua fluxurile populaționale nu mai sunt așa de mari, iar creșterea populației⁵ este de doar 7,3% în intervalul 1910–

* Comunicare susținută la Conferința Internațională cu titlul „*Heim ins Reich!*” *Die Umsiedlung der Deutschen aus der Bukowina – eine ethnische Säuberung?*, care s-a desfășurat la Augsburg – Germania, sub egida Institutului Bukowina, între 21 și 23 februarie 2001.

¹ Hannes Hofbauer, Viorel Roman, *Bucovina, Basarabia, Moldova (O țară uitată între Europa de vest, Rusia și Turcia)*, traducere de Toma Paul Dordea, București, Editura Tehnică, 1995.

² Radu Grigorovici, *Das Modell Bukowina*, în „Analele Bucovinei”, anul III, 1996. nr. 2, p. 273.

³ În toamna anului 1991, la Cernăuți, capitala fostului ducat al Bucovinei, a fost organizat un simpozion al diasporei bucovinene de către Societatea pentru Cultura Românească „Mihai Eminescu” din Cernăuți.

⁴ Vladimir Trebici, *Demografie – Excerpta et selecta. Academicianul la vârsta de 80 de ani*, București, Editura Enciclopedică, 1996, p. 107–145.

⁵ De remarcat faptul că în documentele Conferinței de Pace de la Paris se consemnează că, la sfârșitul anului 1918, populația Bucovinei era de 689 902 locuitori, din care: 272 952 români (39,56%), 218 918 ruteni (31,73%), 153 280 germani (22,21%) [în această cifră credem că erau incluși și evreii vorbitori de limba germană], 44 757 alte naționalități (6,5%). Comitetul teritorial central a utilizat aceste cifre, adoptând în unanimitate, la 9 aprilie 1919, hotărârea de stabilire a granițelor României cu Polonia. Cf. Florea Șapcă, *Diplomația americană și problema Bucovinei*, în „Țara Fagilor” – Almanah cultural-literar al românilor nord-bucovineni, 1996, p. 42.

1930 (adică de la 794 929, în 1910, la 853 009, în 1930). Sigur, utilizarea cifrelor din cele două recensămînturi, cel austriac, din 1910, și cel românesc, din 1930, comportă multe discuții în ceea ce privește structura, criteriile și modul diferit de înregistrare a datelor. Oricum, ele reprezintă, cu limitele lor, singurele jaloane demografice pe care le putem utiliza. În acest context, surprindem următoarele:

- a) O creștere de 59 000 persoane a populației Bucovinei între anii 1910 și 1930;
- b) Cea mai mare creștere au înregistrat-o românii, de la 273 254 persoane în 1910, la 379 691 persoane în 1930;
- c) Reducerea numărului ucrainenilor (rutenilor) de la 305 101. în 1910, la 248 567 în același interval de timp;
- d) Populația germană din Bucovina a crescut de la 58 593 persoane, în 1900, la 75 533 în 1930. În 1910, în Bucovina erau înregistrați 73 073 germani⁶, cu o creștere de doar 3,37%, ceea ce înseamnă că, după căderea imperiului dualist, unii dintre etnicii germani au părăsit provincia. Aici trebuie incluși, desigur, aceia care formau până atunci aparatul administrativ și asigurau funcționarea instituțiilor austriece din Bucovina;
- e) Reducerea numărului evreilor din Bucovina, ca urmare a emigrației (fenomen sensibil marcat de Congresul de la Berlin, din 1878, și accentuat la începutul secolului al XX-lea), de la 95 706 (12%) în anul 1910, la 92 492 (10,8%) în anul 1930;
- f) Repartiția pe principiul confesional reflectă, la 1930, realitățile demografice ale Bucovinei:
  - ortodocșii reprezentau 71,9% din populație;
  - greco-catolicii reprezentau 2,3% din populație;
  - romano-catolicii reprezentau 11,5% din populație;
  - luteranii reprezentau 2,4% din populație;
  - mozaicii reprezentau 10,9% din populație.

În această structură etnică și confesională, Bucovina a cunoscut, în cadrul României, evoluția firească, fapt care-i păstra specificitatea reflectată într-o înfloritoare cultură interbelică, în care Cernăuțiul a fost unul dintre marile orașe culturale ale țării, „românizarea” provinciei neînsemnând nicidecum „provinciializarea” / marginalizarea acesteia în cadrul statului național unitar român.

În anul 1939, Germania și U.R.S.S. au semnat pactul de neagresiune, care, după numele semnatarilor, s-a numit Ribbentrop–Molotov. Acest pact a fost catalogat, în istoria de specialitate, drept un act cinic și arbitrar, situat total în afara dreptului internațional. Acesta a determinat, prin aplicare, schimbarea radicală a statutului internațional al României. Situația ei dramatică, din anul 1940, ca urmare și a pactului amintit, se datora pe de o parte, eșecurilor politice interne, pe de alta,

⁶ Rudolf Wagner, *Die Bukowina und ihre Deutschen*, în *Vom Moldanwappen zum Doppeladler*, Band I, Augsburg: Verlag der Süddeutsche, 1991, p. 4.

faptului că România „se afla într-un punct de intersecție a intereselor rusești și ale Europei Centrale – la gurile Dunării și în pragul Balcanilor”⁷, în condițiile în care Anglia și Franța, aliatele tradiționale ale României, făcuseră importante concesii revizionismului european. Victime ale acestei situații au mai fost: Polonia, Estonia, Letonia și Lituania. În același timp trebuie să amintim războiul sovieto-finlandez din perioada noiembrie 1939 – martie 1940, care a evidențiat curajul și forța militară a poporului finlandez în fața colosului de la Răsărit, și acesta, tot o consecință a pactului invocat.

Revenind la subiectul prezentei sesiuni (*Strămutări de populații din Bucovina*), subliniem faptul că, numai în câteva săptămâni, România Mare a suferit pierderi ireparabile⁸, între care și ocuparea părții de nord a Bucovinei și a Ținutului Herța, la 28 iunie 1940. Intrarea trupelor sovietice în teritoriile amintite s-a făcut la doar două ore după retragerea armatei române și, în multe locuri, înaintea retragerii efectivelor române, nerespectându-se termenul de patru zile, fixat prin ultimatumul sovietic. Aceasta a avut urmări dramatice pentru situația populației civile care, și ea, ca și administrația și armata română, nu fusese înștiințată în nici un fel de autoritățile vremii. Amintim, în treacăt, faptul că, încă din anul 1939, se produsese mobilizări pentru trebuințele armatei și că unii militari nu putuseră lua contact cu familiile lor, dar și că învățătorilor, funcționarilor, medicilor surprinși la post nu li s-a permis să părăsească teritoriul ocupat de către sovietici. În această situație dramatică, a fost logică presiunea exercitată de cei surprinși de evenimentele din iunie 1940 asupra noii frontiere. La aceasta a contribuit în mod deosebit și faptul că sovieticii nu au acceptat realizarea schimbului de populație, precum și ruperea oricăror legături telefonice, telegrafice și de poștă cu România, în Bucovina ocupată.

Drama bucovinenilor a fost accentuată atât de exodul de populație din zonele ocupate spre interiorul României, cât și de faptul că evenimentele din iunie 1940 au fost urmate de altele similare, în lunile august și septembrie 1940, prin care România pierde partea de nord-vest a Transilvaniei și Cadrilaterul. Alte milioane de oameni și-au văzut destinele dramatic amenințate de jocurile geopoliticii europene.

Cercetarea evenimentelor din Bucovina, din iunie 1940, reliefează faptul că proporțiile dramei bucovinene au fost accentuate și de păstrarea tăcerii de către guvernul României, care avea cunoștință, pe filieră diplomatică, despre existența Pactului Ribbentrop–Molotov⁹; lipsa unor măsuri adecvate de prevenție și de

⁷ Apud Catherine Durandin, *Istoria românilor*, [Iași], Institutul European, 1998, p. 233.

⁸ Partea de nord a Bucovinei și Ținutul Herța aveau în total 50 762 km² și o populație de 3 915 000 locuitori, formată în marea majoritate de români. Cf. Catherine Durandin, *op. cit.*, p. 234.

⁹ Grigore Gafencu, *Însemnări politice. 1929–1939*, Ediție și postfață de Stelian Neagoe. București. Editura Humanitas, 1991, p. 341–342; V. Fl. Dobrinescu, *Emigrația română din lumea anglo-saxonă, 1939–1945*. Iași. Institutul European, 1993, p. 31–32.

pregătire a populației în cazul unei invazii militare; lipsa unei pregătiri suficiente a trupelor române, dispuse pe frontiera de nord-est și est și surprinderea angajaților Ministerului de Interne în teritoriul ocupat de sovietici, ceea ce dovedește o totală lipsă de comunicare între centru și provincie (ordinul de evacuare a acestor efective a venit doar cu două ore înainte de intrarea sovieticilor)¹⁰.

Ocuparea părții de nord a Bucovinei și a Ținutului Herța a determinat importante schimbări demografice¹¹. Nordul Bucovinei și Ținutul Herța aveau, la data anexării, 6 340 km². Partea de sud a Bucovinei, care a rămas în componența României, are o suprafață de aproximativ 4 000 km². Populația estimată a regiunii ocupate de sovietici din Bucovina, împreună cu cea a Herței, era de 545 267 locuitori¹², din care, în 1946, românii reprezentau 37% și ucrainenii 45%. În urma instaurării dominației sovietice, pe teritoriul de nord al Bucovinei s-au produs importante schimbări demografice. Referindu-ne la intervalul iunie 1940 – iunie 1941, acestea sunt:

- refugierea spre interiorul Regatului Român a unei părți a populației românești;
- repatrierea germanilor, polonezilor și maghiarilor;
- asasinatelor în masă săvârșite de sovietici și deportarea românilor în gulagul sovietic.

Fără să avem o cifră exactă a celor uciși sau deportați de regimul sovietic¹³, în perioada amintită mai sus, cercetătorii români ai problemei estimează că la Fântâna Albă, la 1 aprilie 1941, au fost împușcați 1 500 de oameni, iar pe 13 iunie 1941 au fost ridicați pentru a fi deportați 13 000 de etnici români – după unii cercetători, după alții – 41 000. La aceste cifre trebuie să adăugăm numeroasele persoane care au căzut victime în încercarea de a forța frontiera instaurată, după 28 iunie 1940, între România și U.R.S.S. Dacă raportăm aceste pierderi la cifra de aproximativ 192 000 de români, câți rămăseseră în zona de ocupație sovietică între 1940 și 1941, putem înțelege adevăratele proporții ale seismului demografic la care a fost supusă Bucovina (între 1/4 și 1/3 din populația românească a teritoriului bucovinean ocupat de sovietici a fost deportată sau exterminată). Urmărilor acestuia se resimt și astăzi, nu numai prin reducerea considerabilă a ponderii românilor din actuala regiune Cernăuți (aproximativ 20%), dar și prin prezența, în număr însemnat, în regiunea Siberiei a Federației Ruse, a aproximativ 500 000 de urmași ai românilor deportați¹⁴ în anul 1940.

¹⁰ Vasile Ilica, *Fântâna Albă – O mărturie de sânge*, Oradea, Editura Imprimeriei de Vest, 1999, p. 95–97

¹¹ Vladimir Trebici, *op. cit.*, p. 132–134.

¹² *Ibidem*.

¹³ Almanahul cultural-literar „Țara Fagilor”, alcătuit de Dumitru Covalciuc, publică, din 1993. liste impresionante ca număr, cu persoanele asinate de sovietici sau deportate în gulag.

¹⁴ Estimările privind populația de origine română din Siberia merg de la 200 000 până la 1 000 000.

În anul 1944, operațiunile de pe frontul de răsărit și, în mod deosebit, operațiunea Iași – Chișinău au făcut ca situația dramatică a Bucovinei să se repete. Retragera trupelor române din Bucovina și revenirea sovieticilor au sporit panica în rândul populației, în special a celei de origine română. Mulți români, germani, evrei, dar și ucraineni, lămurii de „binefacerile” socialismului, dar și de dura represiune a aparatului de stat sovietic, s-au refugiat în România, în Europa sau dincolo de aceasta, întărind rândurile diasporei bucovinene, răspândită de la Rio Negro până în S.U.A., Canada și Australia, din Karelia și până la Vorcuta – sub cercul polar. Proporțiile acestei drame a originarilor de pe teritoriul Bucovinei nu pot fi descrise, dar cifrele exacte pentru această perioadă lipsesc deocamdată.

Pentru a înțelege structura etnică sau principalele modificări de populație survenite în urma celui de al doilea război mondial și pe parcursul anilor ce i-au urmat pe teritoriul Bucovinei, trebuie să amintim următoarele:

- măsurile administrative ale sovieticilor, care au constituit, din partea de nord a Bucovinei, Herța și Noua Suliță, regiunea Cernăuți, cu o suprafață de 8 100 km²;

- la partea de sud a Bucovinei, autoritățile române au alăturat teritoriile zonei Fălticeni, care alcătuiesc actualul județ Suceava (aproximativ 4 000 km²);

- sprijinirea administrativă, economică și culturală a unui aflus populațional intens, din interiorul U.R.S.S., către regiunea Cernăuți și așezarea așa-zisilor „regăteni” (locuitori ai zonelor limitrofe Bucovinei) pe teritoriul fostei părți de sud a Bucovinei, proporțiile celor două fenomene, din nordul și sudul frontierei, ce împart Bucovina, nefiind nicidecum comparabile, în nord creându-se nu o societate multietnică, ci una „internaționalistă” – cum le plăcea să declare fostelor autorități sovietice;

- în timp ce în nordul Bucovinei (regiunea Cernăuți) se amintea, în termenii unei așa-zise culturi proletare, de Bucovina, folosirea acestui termen, în sud, a fost interzisă până în anii '80 ai secolului trecut din toate lucrările de istorie care se scriau sau revistele cultural-literare care ar fi putut să folosească această noțiune;

- impunerea statului-partid în nordul și sudul Bucovinei a determinat și susținut motivația continuă a imigrării elementelor etnice germane și evreiești către Germania Federală, Israel și S.U.A., sau, pentru cei rămași, contopirea neidentitară în elementul etnic dominant al zonei, cu toate consecințele ce decurgeau de aici.

Recensământurile: sovietic, din 1989, și cel românesc, din 1992, ne permit acum să facem o analiză comparativă a evoluției populației pe teritoriul Bucovinei. Desigur, trebuie să avem în vedere că actuala regiune Cernăuți, din Ucraina, și județul Suceava, din România, luate împreună cuprind și zone care nu au aparținut Bucovinei istorice.

În ceea ce privește recensământul românesc, putem desprinde următoarele date importante:

- populația județului era, la 7 ianuarie 1992, de 701 830 locuitori (față de 633 899 la 5 ianuarie 1977, adică o creștere de 9%), cu densitate de 82,1 loc./km² (față de 74,1 loc./km² în 1977);

– repartitia pe naționalități era următoarea¹⁵:

Naționalitatea	1992	1977
Români	678 509 (96,7%)	614 495 (97,1%)
Maghiari	440	551
Germani	2 373	2 256
Ucraineni	9 530	8 925
Poloni	2 778	2 527
Lipoveni	2 472	675
Țigani	5 136	2 148
Alții	565	2 322

Celelalte naționalități erau în proporție de 3,3% în anul 1992, față de 2,9% în anul 1977.

– structura confesională a populației la aceeași recenzie era:

Ortodoxă	635 623 (90,5%)
Romano-catolică	9 542 (1,3%)
Penticostală	30 650 (4,3%)
Ortodoxă de rit vechi	7 582 (1,08%)
Adventistă	3 615 (0,52%)
Creștini după Evanghelie	3 589 (0,51%)
Baptistă	2 584 (0,36%)
Greco-catolică	1 424 (0,2%)

La 12 ianuarie 1989, populația regiunii Cernăuți¹⁶ era de 940 801 locuitori, din care: ucraineni – 666 095 (70,8%), ruși – 63 066 (6,7%), români (moldoveni) – 184 836 (19,6%), evrei – 16 469 (1,7%) și polonezi – 4 700 (0,49%). Dintre aceștia, 53 856 locuitori s-au născut în afara Ucrainei¹⁷ (adică 5,72% din populația regiunii). În afara regiunii Cernăuți s-au născut 130 743 dintre locuitorii ei actuali (13,9%), ceea ce înseamnă că 810 058 (72,89%) sunt băștinași. Dintre cei veniți în regiunea Cernăuți, ucrainenii se situează pe primul loc, cu 75 671 oameni (8,04% din populația regiunii), rușii cu 41 642 (4,4%), românii cu 4 863 (0,52%)¹⁸ etc.

Concluziile prezentei expuneri sunt evidente:

1. Fiecare parte a Bucovinei are cam tot atâta populație cât avea Bucovina în întregimea ei la începutul secolului al XX-lea;
2. Cele două conflagrații ale secolului al XX-lea și, în mod special, ultima dintre ele, împreună cu instaurarea regimului comunist, au determinat o

¹⁵ *Recensământul populației și locuințelor în județul Suceava din 7 ianuarie 1992*, ms.

¹⁶ Vladimir Trebici, *op. cit.*, p. 137.

¹⁷ Ion V. Popescu, *Statistică*. Date selectate de Ion V. Popescu, docent la Universitatea din Cernăuți, „Țara Fagilor”. Almanah cultural-literar. Cernăuți – Târgu Mureș, 1993, p. 63.

¹⁸ *Ibidem*, p. 65.

drastică schimbare a numărului și componenței etnice a populației, uneori folosind chiar genocidul ca metodă;

3. Multietnicitatea provinciei a fost pierdută definitiv și prezența, în număr nesemnificativ, a altor elemente etnice nu justifică decât în mod nostalgic raportarea la fosta Bucovină;
4. Pierderile de populație, strămutările sau asasinatele au afectat deopotrivă populația fostei Bucovine, dar un tribut mare l-au plătit și românii, a căror situație s-a înrăutățit în nordul fostei provincii, devenită sovietică, lor luându-li-se, în stil propagandistic comunist, și dreptul de a fi autohtoni.

Dincolo de cifrele reci, care pot exprima doar din punct de vedere cantitativ și, poate, nerelevant, încărcătura de suferințe, drame sau tragedii umane datorate evenimentelor istorice, rod al unei strâmbe geopolitici europene, trebuie să vedem oamenii cu familiile acestora, care au plătit prea scump pentru aroganța și neștiința conducătorilor politici ai vremii. Totodată, înțelegem că Bucovina, care a împărțit în mod exemplar soarta spațiului geopolitic căruia i-a aparținut, a trecut definitiv în istorie, ea existând acum doar ca nostalgie în căutările celor care au emigrat, în paginile cărților scrise în diferite limbi și în sufletele celor care caută să tragă învățăminte din istoria acestui mirific pământ voievodal românesc.

Vorbemerkungen zur Demographie und Geopolitik der Bukowina (1930–1992)

(Zusammenfassung)

Im vorliegenden Artikel präsentiert der Verfasser die demographische Entwicklung der geschichtlichen Bukowina, in der Zeit zwischen 1930–1992 und stellt fest, dass jeder Teil der damaligen Bukowina, die infolge der Ereignisse zwischen 1940 und 1944 getrennt wurde, die gleiche Einwohneranzahl hatte, die es in der österreichischen Bukowina gab. Der II. Weltkrieg und die Durchsetzung des Kommunismus hatte dramatische demographische Veränderungen zur Folge, die zum totalen Verlust der bekannten Multiethnizität der Provinz führte. Abgesehen von den Anzahlen und Statistikberichten präsentiert der Verfasser die Gründe der dramatischen Situationsentwicklung der Bewohner in der damaligen Bukowina.

36. BUCOVINA ÎN PLINĂ LATINITATE, LA HOTARUL DINTRE LUMEA GERMANICĂ ȘI LUMEA SLAVĂ

D. VATAMANIUC

Jean Cuisenier este un reprezentant al istoriografiei franceze, care acordă atenție cercetărilor pe teren. În cartea sa, *Mémoire des Carpathés. La Roumanie millénaire: un regard intérieur*, carte tipărită la Paris, în anul 2000, pe care am prezentat-o în „Analele Bucovinei” (nr. 1/2001), autorul consacră studii monografice pentru o comună din Oltenia și alta din Maramureș. Pentru Bucovina se oprește la comuna Sucevița, întocmește monografia comunei, descrie mănăstirea Sucevița, ctitoria Movileștilor, și poartă discuții cu localnicii privind istoricul acestei așezări, precum și viața cotidiană. Expunerea este însoțită de un bogat material ilustrativ, referitor la mănăstire, cu pictura sa, la obiceiurile sătenilor, la portul tradițional.

Cercetătorul francez încheie lucrarea sa cu un capitol *La singularité roumaine et ses sources dans la haute culture européenne*, din care reproducem opinia istoricului francez cu privire la Bucovina:

„Comment se déprendre de Sucevița, de son monastère et de ses vertes peintures? De sa vallée et de ses hautes demeures? De ses bergers et ses bûcherons, de ses fileuses de chanvre et ses chanteuses de lamentations? Plus je croyais avancer dans l'interprétation des peintures murales de l'église monastique, plus je m'apercevais que leurs savantes compositions entretiennent de secrètes connivences avec la pratique et la pensée des populations vivant alentour. La vie en l'autre monde n'y est pas seule figurée, avec ses anges et ses démons, ses prophètes et ses saints. La vie en ce monde ne l'est pas moins, et cela apparaît au premier regard: ne voit-on pas des troupeaux et des forêts, des navires et des poissons, des guerriers recouverts de leurs armures et des princes en tenue d'apparat? Mais là n'est pas l'essentiel. Tout se joue autrement et ailleurs. Car tout, dans cette peinture, est métaphore, jeu d'image et exercice de langage. L'amour et la haine s'y discernent, les manœuvres de la séduction aussi, sans qu'il soit nécessaire d'en représenter les adjuvants. Mais en cherchant bien, je ne serais pas surpris que l'on trouve, dans quelque coin, une figuration de la mandragore. Et quand, m'arrachant à la contemplation du monde des images, je

passais à l'écoute de maîtres du rite ou d'experts en savoirs empiriques, c'était pour découvrir dans leurs propos ou dans leurs chants ce même art de l'allusion et de la référence, cette façon de jouer avec le sens que la tradition byzantine a insufflés aux peintres qui ont fait de la Bucovine une Sainte Montagne roumaine, un mont Athos en réduction, planté là, en pleine latinité, aux confins du monde germanique et du monde slave”.

37. O COLABORARE DEMNĂ DE TRADIȚIA EUROPEANĂ A BUCOVINEI

DUMITRU TEODORESCU

Acolo unde nu te afli, nu exiști. Adâncă sau nu, filosofia acestei sentințe definește cât se poate de exact situația în care s-a găsit partea română atunci când a fost nevoită să ia decizia într-o chestiune care într-un fel i s-a impus și care trebuia rezolvată: se alătură sau nu celor doi parteneri cu care urma să constituie o echipă cu veleități europene, într-o variantă cât se poate de modernă? O echipă percepută ca monstruoasă de mulți dintre noi la începutul ultimului deceniu al secolului trecut, gândită ca o reprezentativă a Bucovinei istorice într-o competiție care-și revendica, ca pe o nobilă tradiție, renumele provinciei de Europă în miniatură. Ea urma să fie formată din bucovinenii suceveni, trăitori în sudul Bucovinei istorice, aparținând României, din nord-bucovinenii cernăuțeni, viețuitori ai actualei Ucraine, și din nemți-șvabi, adăpostiți după 1940, când Hitler îi readucea la sânul patriei-mume, de sudul Germaniei, în Schwaben. Ei se constituiau într-o asociație, Landsmannschaft, cu sediul în capitala regiunii – Augsburg.

Inițiativa a venit dinspre șvabi. Mulți dintre cei născuți în Bucovina călcaseră deja locurile natale, sosind imediat după Revoluție cu ajutoare de tot felul, fie în așezările în care se născuseră, fie acolo unde au știut sau au aflat că este nevoie de sprijinul lor. Se reîntorceau în Suceava Erwin Misakewicz, cu mulți și buni prieteni români în urbe, Horst Romanekewicz, în Putna sa sau în atâtea alte locuri de pe aici, Eva Markus, în Milișăuțiul său mai ales, unde a și avut experiențe care au mâhnit-o profund... Ei și încă destui ca ei. S-au întors în Bavaria cu informații prețioase pentru autoritățile de acolo, care înființaseră deja, cam pe când cădeau zidurile Berlinului, un institut ce-și propunea în esență evaluarea și conservarea, pe cât posibil, în vechile vetre sau măcar la sediul său, într-un muzeu ad-hoc, a urmelor trecerii șvabilor prin străvechiul pământ românesc. L-au numit Institutul Bukowina și au încercat să-l apropie de Universitatea din Augsburg. În fruntea sa, ca președinte, se afla profesorul universitar dr. Johannes Hampel, iar ca director, doctorul în istorie Ortfried Kotzian. Peste ei, însă, veritabil mentor, gira totul însuși președintele Consiliului Regional Schwaben, om politic cu o respectabilă și recunoscută faimă, creștin-socialul Georg Simnacher, aflat de ani și ani în fruntea regiunii. El și consilierii regionali șvabi aveau deja experiența unui remarcabil parteneriat cu Departamentul Mayenne, din vechea rivală a Germaniei, acum

prietena Franță. Acestei echipe de șefi i se alăturau doi buni cunoscători ai românilor, amândoi provenind din România – cercetătorii Otto Hallabrin, plecat din Timișoara prin anii șaptezeci, și Luzian Geier, bănățean, plecat imediat după Revoluție.

Între timp, cu siguranță ca o reacție la înființarea Institutului Bukowina din Augsburg, au fost create centre științifice de cercetare la Rădăuți, subordonat – fapt singular, remarcabil și extrem de productiv în perspectivă – Academiei Române, și la Cernăuți, pe lângă Universitatea de aici. Ele își subsumau eforturile științifice cercetării spiritualității românești și, respectiv, ucrainene din spațiul bucovinean istoric. Iată un parteneriat creat prin ricoșeu! Care, în pofida tuturor piedicilor și limitelor, îl va prefigura pe cel semnat, oficial și cu obstacole, în 2 mai 1997, în Sala de Aur a Primăriei din Augsburg.

Echipa trimisă în cercetare în Bucovina a fost formată din eșalonul doi al institutului – cei originari din România – avându-l în frunte pe directorul Ortfried Kotzian. Ei aveau o misiune politică, și anume de a crea firescul cap de pod pentru viitoarele relații oficiale dintre cele trei regiuni, una științifică, urmând a fi identificate și contactate instituțiile cu care se dorea colaborarea, și una umană, de reluare a contactelor cu organizațiile deja constituite ale germanilor trăitori în Bucovina, și în același timp de cunoaștere nemijlocită a unor personaje interesante din varii domenii de activitate din cele două jumătăți de provincie aflate sub suveranități diferite. La noi, ei aveau să fie primiți de Constantin Sofroni, președinte, la vremea aceea, al Consiliului Județean Suceava. Atunci avea să ia contact cu ei și subsemnatul, ca reprezentant al presei, ziarul „Crai nou” fiind singurul cotidian al județului.

Venirea lor a fost privită cu suspiciune, de-a valma: și de către autorități, și de către bună parte din comunitate (inclusiv de către cea de origine germană!), și, bineînțeles, de către acele organe ale statului puse să vegheze la apărarea intereselor lui. Problema a fost pusă de un interviu luat de subsemnatul directorului Ortfried Kotzian, prin care se lansa ideea unei euroregiuni pe spațiul binecuvântatei de Dumnezeu Bucovine. Cam confuz, dar, în orice caz, nereceptat cu bunăvoință și cu dorința reală de a-i percepe și analiza la rece mesajul, interviul avea să polarizeze rapid comunitatea românească: la un pol, covârșitor de bine populat, se aflau cei care se temeau de oferta germană ca de darul grecilor, iar, la celălalt, foarte, foarte puținii care întrevedeau avantaje ale unei asemenea relații europenizante. Primii, care aveau apoi să provoace adevărate scandaluri de presă în noile publicații apărute în județ, vedeau în prezența nemților amenințarea regionalizării teritoriului, până la pierderea suveranității românești asupra lui. Oameni de bine, insuficient informați asupra realităților intrinseci ale Europei occidentale, asupra modului în care aceasta funcționează, asupra rolului regiunilor în gestionarea administrativă a diferitelor teritorii, au mușcat din momeala otrăvită de intransigenții naționaliști ai locului, devenind dușmani activi sau aflați în expectativă ai ideii, deja evidentă, de parteneriat cu niște nemți cu propuneri

dubioase și periculoase și mai ales cu niște ucraineni despre a căror atitudine ostilă și sfidătoare cei mai mulți dintre noi ne convinseserăm din contactele de până atunci. Puținii care tratau cu bunăvoință și răbdare aceste întâlniri suceveano-șvabo-cernăuțene își argumentau atitudinea, în fața refuzului reprezentanților celuilalt pol de a se da gir parteneriatului, astfel: nemții ne deschid o poartă către Europa, oferindu-ne, totodată, din proprie inițiativă și plătindu-ne biletul, un loc pe nava purtătoare. De ce să refuzăm călătoria? Iar, dacă, ferească Dumnezeu, au gânduri necurate, nu e mai bine să li te afli în preajmă, să le poți intui mișcările viitoare și să-ți iei precauțiile necesare? Judecată perfect valabilă și în cazul ucrainenilor. Așadar: acolo unde nu te afli, nu ești. Iar absența poate deveni periculoasă.

Am apelat la această retrospectivă pentru a lămuri auspiciile sub care parteneriatul de astăzi – poate nu atât de dezvoltat pe cât cei mai mulți dintre cei care l-au apărât atunci când acesta a fost atacat și-ar fi dorit – și-a făcut loc în sufletul și conștiința Bucovinei. Este interesant să urmărim dimensiunile dezvoltării sale pe cele trei importante direcții, deja amintite: politică, științifică și umană.

Primele relații cu spațiul sucevean le-a avut, imediat după Revoluție, asociația șvabilor. Circa doi ani, Landsmannschaft-ul a fost cel care a reprezentat oficial Regiunea Schwaben în fața autorităților sucevene. Ștafeta a fost preluată de cei trei soli ai Institutului Bukowina. Misiunea lor în acest plan a fost aceea de a contacta autoritățile, de a le convinge de intențiile pașnice și productive ale părții germane și, o dată trecut acest prag, de a pregăti vizita în Bucovina a inspiratorului acestui întreg program, președintele Simnacher. Au avut loc nu una, ci mai multe vizite. Încet, încet, o anume reticență față de partea română, alimentată probabil de înaintemergătorii președintelui, se estompa. Afirm aceasta, pentru că una era atitudinea nemților față de noi până prin 1996, și alta pe măsură ce se consolida relația dintre președintele Simnacher și noul președinte al Consiliului Județean, Gavril Mîrza. Îmi amintesc reproșul dur al lui Otto Hallabrin adus echipei românești prezente la Cernăuți la una din edițiile simpozionului anual organizat de Institutul Bukowina, în 1994. El ne acuza de refuz de a colabora cu partea ucraineană. Era o acuzație, trebuie să recunosc, în parte întemeiată. Dar Otto Hallabrin nu știa că aveam motive suficiente pentru a păstra răceala față de ucraineni, care nu ratau nici o ocazie ca să ne amintească faptul că nu ne bucurăm deloc de simpatia lor. Zeci de mizerii făcute de la intrarea în vama de la Tereblecea și apoi pe întreg parcursul șederii într-un spațiu din care, slavă Domnului, încă nu au dispărut total urmele românismului, împingerea în ridicol a reuniunii științifice organizate la ei de către nemți, adevăratele gazde ale manifestării, prin introducerea în program, cam silit, a unor teme mai degrabă de talia unei reuniuni științifice studentești decât de cea cel puțin universitară, dacă nu academică – propusă, prin onoranta sa subordonare, de Centrul de Studii de la Rădăuți, aparținând, după cum se știe, de Academia Română –, ostilitatea gazdelor, cu excepția celor de origine română, toate numai drăgălași cu ucrainenii nu ne determinau să fim. Plus că plana

<http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

impresia că nemții manifestau oarece simpatie pentru partea ucraineană, emanație, probabil, a politicii mari a Germaniei față de Ucraina. Dar, pe măsură ce nemții înșiși au început să se izbească de mizerii asemănătoare, pe măsură ce s-au convins că prezența lor în regiune, ca și cea a delegației ucrainene la reuniunile organizate în Bavaria – Schwaben este parte a Bavariei – sau în România sunt în mod evident controlate de servicii speciale ucrainene, pe măsură ce au înțeles că parteneriatul nu e prea pe placul autorităților respective, lucrurile s-au schimbat. Relația specială care s-a consolidat apoi între președinții Simnacher și Mîrza a modificat balanța. Îmi pot permite să afirm că atitudinea față de noi s-a schimbat hotărâtor.

Probabil că adevăratul impas în care s-a aflat parteneriatul tripartit s-a petrecut în 1996, când la conducerea Consiliului Județean venea Gavril Mîrza. Nemții se obișnuiau cu atmosfera neprietenoasă creată la Cernăuți și luată în valize oriunde cernăuțenii se deplasau. Se obișnuiau cu aceeași atitudine, creată la Suceava, probabil tot de către profesioniști. Au apărut ziare noi, astfel încât ostilitatea față de oficializarea parteneriatului a putut fi transferată, prin intermediul acestora, în conștiința publică. Ziarul „Crai nou” a încercat în câteva rânduri să lămurească lucrurile, de notorietate rămânând masa rotundă organizată de redacție, prin grija celui ce semnează aceste rânduri, cu bucovineni de prestigiu național și internațional, precum academicienii Radu Grigorovici și Vladimir Trebici, dar și cu autorități politice locale – Constantin Sofroni, de exemplu, șeful executivului județean atunci –, masă rotundă care impunea concluzia că, cel puțin din perspectivele politică și științifică, un parteneriat poate fi mai mult decât folositor, dacă dorim cu adevărat să desțelenim căi către Europa. Nu știu nici astăzi cine este autorul scenariului, dar câteva personaje – academicienii amintiți, cărora li se adăugau alte nume celebre: Dimitrie Vatamaniuc, Radu Economu și alții – au fost maculate fără jenă în presă, acreditându-se ideea că numai senilitatea și revolutul simț bucovinean al conviețuirii pașnice a românului cu cel de altă etnie i-au pus în inadmisibila situație de a fi de acord, nu-i așa?, cu un adevărat act de trădare a intereselor naționale. Este deosebit de onorantă asocierea numelui jurnalistului care organiza masa rotundă amintită cu cele pomenite mai sus, căci și el devenea trădător, sugerându-se chiar, într-un articol publicat într-unul din ziarele ce aveau să piară mai târziu, că ar fi spion în soldă germană. Așadar, nemții se obișnuiau cu atmosfera, văzându-și cu încăpățănare de treabă. Dar ei nu știau ce e în capul lui Gavril Mîrza, cel pe al cărui sprijin, având în vedere experiența cu Constantin Sofroni, contau. Or, noul președinte știa foarte puține despre intimitatea acestor relații, era agasat de rolul jucat de predecesorul său, pe care nu-l simpatiza deloc, dar mai ales era aproape speriat de dura campanie de presă pornită împotriva ideii, care deja se prefigura, de a se semna un parteneriat. Este, de asemenea, plauzibil ca nici rapoartele primite de la autorități statale îndreptățite să nu fi fost prea favorabile aceleiași idei. Nu știu ce rol am jucat în luarea deciziei de către președinte, dar am avut cu acesta o îndelungă și lămuritoare discuție, a cărei concluzie este cea bănuită: trebuie să ne aflăm acolo! Dacă este nevoie de

înțelepciune, diplomatie, inteligență și așa mai departe, să fie înțelepciune, diplomatie, inteligență, dar parteneriatul trebuie semnat. „Nu vreau să mă acuze copiii mei că am vândut Bucovina”, a replicat cel pe umerii căruia cădea dificila responsabilitate de a-și convinge colegii de Consiliu; pe prefect, reprezentantul Guvernului – care trebuia să-și dea acordul pentru semnarea documentelor oficiale – în teritoriu, el însuși ostil ideii; pe cei ce urmăreau cu atenție, pe diferite canale și cu diferite posibilități, evenimentele și evoluția lor, că este bine ca parteneriatul să fie semnat. Și a fost semnat, un an mai târziu, în maiestuoasa Sală de Aur a Primăriei din Augsburg. A fost o remarcabilă demonstrație de organizare și ospitalitate nemțească, de la care, însă, confirmându-ne temerile și lămurindu-i definitiv de șvabi, omologul din Cernăuți al președinților Simnacher și Mîrza, guvernatorul Filipciuc, a lipsit, onorându-și partenerii cu un trimis de mână a doua.

Relațiile politice dintre cele două regiuni – Schwaben și Suceava – s-au consolidat, în pofida faptului că între timp au avut loc alegeri, care, și acolo, și aici, au adus modificări majore în raportul de forțe politice din cele două consilii. Îndrăznesc să afirm că meritul excepțional al menținerii și consolidării acestor raporturi, din ce în ce mai sincere și mai ample, le revine celor doi președinți, care au găsit inclusiv calea către o reală prietenie.

Crearea Centrului de Studii de la Rădăuți, și încă sub egida Academiei Române, chiar dacă îi avea ca fondatori pe câțiva dintre bucovinenii de marcă ai țării, academicieni, și chiar dacă, în atmosfera deloc prielnică în care debutau aceste relații, părea a fi o reacție la existența Institutului Bukowina din Augsburg, nu a fost foarte bine primită de diferitele medii științifice sucevene. Poate și pentru că, revendicându-și rolul de capitală, Suceava și-ar fi dorit să joace în această competiție rolul Augsburgului și al Cernăuțiului – reședințele celor două regiuni posibile parteneri. Suceava mai avea atuul de a găzdui o universitate. Într-o măsură mai mare sau mai mică, Cernăuțiul și Augsburgul își anexaseră din punct de vedere științific centrele de studii consacrate Bucovinei pe lângă propriile universități. Adevărul este însă că Institutul Bukowina a acționat mai degrabă după propriul program, determinat de o relație concretă și motivată cu spațiul bucovinean, iar centrul de studii cernăuțean, la începuturi mai ales, a lăsat impresia că nu poate depăși un anumit mod de a aborda acest gen de probleme. Acesta este, probabil, motivul pentru care Universitatea din Suceava a rămas o bună bucată de vreme în expectativă, chiar dacă unul dintre exponenții săi de seamă, istoricul Mihai Iacobescu, nu a ezitat să intre în luptă.

Care era, de fapt, miza? S-a convenit de la început că o rescriere a istoriei acestor locuri, cu mijloace exclusiv științifice, este mai mult decât necesară, pentru că istoriografia comunistă, de aici și de dincolo de cordon, dar și cele subordonate diferitelor grupuri de interese naționale sau internaționale, mistificaseră multe dintre adevărurile evidente ale locurilor. De asemenea, un uriaș volum de documente, câte au mai rămas după succesivele prăpăduri ce au traversat provincia, se cerea cercetat cu bunăvoință și onestitate. În sfârșit, cu aceleași bunăvoință și

onestitate, se cereau armonizate punctele de vedere ale istoriografilor celor trei părți, în așa fel încât să se poată oferi posterității, dar mai ales Europei, pe de o parte istoria cea mai apropiată de adevăr a Bucovinei, iar pe de alta dovada înțelegerii corecte de către fiecare și împreună a comandamentelor moderne ale comunității continentale. Aceasta, în plan istoric. Într-un context absolut generos, era vorba de realizarea unei *Enciclopedii a Bucovinei*, programul punând în mișcare energii remarcabile.

Manifestarea care a mobilizat, cu acordul tuturor părților, idei, programe și logistici a fost simpozionul anual lansat de Institutul Bukowina. organizat, prin rotație, de toate cele trei centre. Greul efortului material a fost asigurat, în general, de șvabi, tot ei fiind aceia ce aveau inițiativa temei puse în discuție. După experiența diluării mesajului științific atunci când s-a lăsat fiecăruia libertatea de a stabili cum și-l susține, dar mai ales după revolta rădăușenilor în fața amatorismului, ei venind cu argumentul, greu de contrazis chiar și de către nemți, al reprezentării academice, s-a convenit ca fiecare temă să fie abordată de un număr anterior stabilit de referenți care dovedeau că susținerile lor științifice se subsumau strict acesteia. Este, așadar, meritul Centrului de Studii de la Rădăuși, prin marile personalități care l-au reprezentat la aceste simpozioane – și mă refer aici mai ales la prestația copleșitoare a academicianului Radu Grigorovici –, de a fi provocat acel mic cutremur ce a impus adevăratul spirit științific acestor manifestări. La fel de merituosă rămâne acceptarea provocării de către partea germană, dr. Ortfried Kotzian ridicând mânușa și, în calitatea sa de moderator, sancționând ori de câte ori a fost nevoie devierea de la acest principiu, în fond acceptat de toți, dar adesea încălcat. Cred că acest exercițiu de seriozitate și principialitate, întreținut cu o râvnă admirabilă de directorul centrului rădăușean, Dimitrie Vatamaniuc, de echipa sa de cercetători și, în linia a doua a frontului, de către academicieni legați de Bucovina, a avut rolul fundamental în transformarea simpozioanelor în întâlniri fertile din perspectiva în care și-au propus să fie. Reuniunea de acum doi ani de la Rădăuși a demonstrat că această regulă de joc a fost însușită de către toți partenerii, dezbaterile depășind, în bună măsură și pentru prima dată în mod evident, abordarea emoțională, ea cantonându-se mai ales în perimetrul științific, deloc comod și presupunând profesionalism. S-a stabilit să se joace – să zicem – fotbal și, chiar dacă nu au lipsit faulturile sau simulările, totuși fotbal s-a jucat.

Scepticul poate însă, pe drept cuvânt, întreba: Bun, și ce s-a făcut? Întrebare legitimă, la care nu prea sunt îndreptățiți să răspund. Din perspectiva observatorului mai puțin priceput, pot doar să deplâng faptul că, din lipsa fondurilor, nu s-a reușit adunarea în necesarele volume a producțiilor științifice etalate de-a lungul anilor în cadrul simpozioanelor. Dacă nu mă înșel, aceasta își reproșa și doctorul Kotzian, atunci când renunța la conducerea Institutului Bukowina. Căci, este adevărat, s-a făcut foarte puțin în raport cu ambițiosul proiect de a rescrie istoria adevărată, asumată de către toate cele trei părți, a Bucovinei, dar este păcat ca tot ce s-a făcut deja până acum să nu rămână pentru posteritate. Ceea ce jurnalistul consideră însă

că este un câștig evident, din perspectiva calității sale de evaluator al clipei, este o remarcabilă schimbare de atmosferă în acești zece ani de conlucrare între cele trei părți. Echipelile naționale au simțit nevoia să se adune într-o echipă multinațională care să-și asume scopul comun, strategia impusă de acesta și, în final, opera. Tabăra aceasta, în sensul militar al termenului, nu este deloc omogenă deocamdată, comandantii nu au încă un comandant, instrucția se face și astăzi după reguli amestecate, dar s-a întâmplat miraculosul lucru că toți se află de aceeași parte a frontului.

Miracolul îi are ca promotori pe nemți. Ei au avut răbdarea și înțelepciunea de a lucra și a aștepta până când noi am înțeles că ceva foarte important ne leagă – respectul față de o convenție; contestabilă până a o admite, incontestabilă din clipa în care am acceptat-o. Cum asemenea convenții se fac între oameni vii, relațiile interumane au căpătat un rol determinant, astfel încât adversari manifesti ai unora sau altora dintre ideile dezbătute oficial au găsit în „discuțiile secundare” alți interlocutori, mai calmi, mai dispuși spre compromis, mai cuminți în afirmații, oricum, hotărâți să accepte dialogul în alte condiții decât cele „controlate”. Punem fireștile ghilimele, pentru că, în sălile pline în care au avut loc dezbaterile – la Augsburg, la Cernăuți și la Rădăuți –, se puteau afla și martori incomozi pentru individul pus în relația cu răspunderea sa față de interesele statului reprezentat. Stupid, dar adevărat: la o masă festivă de adio din spațiul șvab, președintele regiunii mulțumește la un moment dat poliției pentru ajutorul dat. Nu a apucat șeful poliției locale să întoarcă mulțumirile șefului său, că doi dintre membrii cercetători ai delegației ucrainene s-au și ridicat în picioare pentru a primi onorurile. În pofida situației jenante, totul a fost privit ca o glumă bună, multe asemenea întâmplări, de care nici noi, românii, nu am fost ocoliți, fiind primite cu bunăvoință firească a omului civilizat, dispus să accepte afrontul sau gafa cu cavalerism.

Atmosfera aceasta de „echipă” nu s-a datorat numai înțelegerii superioare – generată de calitatea umană, politică și științifică implicată – a rațiunilor care o determinau, ci și, într-o măsură definitorie, relațiilor interumane create pe parcurs. Același Otto Hallabrin constata cu fair-play, după dialoguri lămuritoare cu partenerii români, că nimic nu este mai prielnic unui parteneriat corect decât cunoașterea reciprocă, crearea aceluși microclimat intelectual care permite abordarea sinceră, fără menajamente, dar amicală a tuturor problemelor spinoase. Acele probleme care, în alte condiții și mai ales strict oficiale, dacă nu devin, în cel mai rău caz, inabordabile, cu siguranță, dacă totuși sunt luate în discuție, au puține șanse de a căpăta soluții viabile. Deja de pe acest pisc lumea s-a văzut altfel. Au fost dintr-o dată încurajate inițiative de o amploare de neimaginat la începuturi. Mă refer aici la inițiativa autorităților rădăuțene de a invita nemții la manifestările lor tradiționale de sfârșit de vară, mai ales la festivalul folcloric, la cea a nemților de a-și face părtași noii parteneri din Est la sărbătorirea a 25 de ani prietenie cu francezii din Mayenne, dar mai ales la formidabila chemare de forțe datorată Consiliului Județean Suceava, care găzduia câteva sute de nemți sau urmași ai lor chemați de

pe actualele lor meleaguri pe cele bucovinene, acolo unde s-au născut sau de care pot fi legați prin părinții lor. Cele câteva zile petrecute în sudul Bucovinei de către cei plecați de aici (sau din Nord) acum mai bine de jumătate de secol și de urmașii lor au încununat toate eforturile făcute deopotrivă de Landsmannschaft-ul de la Augsburg și de asociațiile germane din toate orașele sucevene. Oricâtă lipsă de înțelegere ar sălășlui în unii dintre noi, cei care nu ne-am mutat niciodată de aici, dar care i-am avut o vreme compatrioți, pentru că așa a dorit istoria, pe șvabii de pe Dunărea nemțească, nu putem să nu acceptăm adevărul că ei s-au întors acasă, acolo unde nu este vina lor că s-au născut. Nimeni nu este vinovat de nașterea sa. Fiecare are dreptul să-și umple pieptul măcar o dată în viață, dacă vremurile l-au înstrăinat, cu mireasma unică a sălășului unde Dumnezeu l-a adus în viață. În esență, acesta este și spiritul european al epocii.

Este interesant faptul că relațiile amicale sau chiar prieteniiile s-au construit fără filosofie. Pur și simplu s-au construit. S-a întâmplat astfel ca tulpina să fie altoită, multitudinea sevelor care alimentează mugurii promițând recoltă. Chiar dacă acest parteneriat nu va funcționa oficial, relațiile înfiripate între actorii lui rămân. Și acest nivel interuman superior atins deja a fost dovedit de cele câteva situații grave – de sănătate, căci acestea lovesc decisiv – rezolvate cu sprijinul celor din Schwaben. Ajutorul dat copiilor diabetici, dar mai ales cele câteva situații extrem de grave rezolvate cu ajutorul medicilor șvabi rămân probe greu de contestat. Ultima este cea oferită de cazul frățăușeanului-rădăușeanului-suceveanu lui -bucovineanului-românului Constantin Sofroni, cel cu meritele lui în această întâmplare, ajutat deopotrivă de un adversar politic, președintele Gavril Mîrza, și de cei pe care i-a cunoscut primul, bavarezii din Augsburg, atunci când sănătatea i-a fost grav amenințată.

Așadar, istoria acestei frumoase colaborări este palpitanță și demnă de tradiția europeană a Bucovinei. Rămâne de văzut dacă cele bune, adunate în prezentarea acestor rânduri, își vor regăsi ecoul în viitor. Căci există temerea că, o dată cu plecarea dr. Georg Simnacher, după mai bine de 30 de ani, din funcția de președinte al Consiliului Regional Schwaben, lucrurile pot lua cea mai nedorită întorsătură – răcirea relațiilor oficiale. Oricum, merită repetat, ce s-a clădit în plan uman va fi greu de dărâmat.

38. BIBLIOGRAFIA TEMATICĂ A REVISTEI „ANALELE BUCOVINEI”, PE ANII 1994–2002

ELENA CRISTUȘ-PASCANIUC

I. VIAȚA POLITICĂ, LITERARĂ, CULTURALĂ ȘI ARTISTICĂ

- Bejenaru, Luca, *Preocupări de istoric literar în activitatea lui Aron Pumnul*, „Analele Bucovinei”, I, 1, 1994, p. 77–84.
- Bejenaru, Luca, *Aspecte din istoria învățământului rădăuțean*, „Analele Bucovinei”. I, 2, 1994, p. 339–349.
- Bejenaru, Luca, *Mihai Horodnic – un zbor frânt*, „Analele Bucovinei”, IV, 1, 1997, p. 39–46.
- Bejinariu, Petru, *Eugen Botezat, biolog cu reputație mondială și apărător al demnității naționale*, „Analele Bucovinei”, III, 1, 1996, p. 47–52.
- Bejinariu, Petru, *„Revista de pedagogie”, știința educației în perioada interbelică*, „Analele Bucovinei”, IV, 2, 1997, p. 369–373.
- Bejinariu, Petru, *Revista „Școala” – tribună de luptă pentru drepturile românilor bucovineni*, „Analele Bucovinei”, V, 1, 1998, p. 95–99.
- Bejinariu, Petru, *Leonida Bodnărescu – pedagog și cărturar*, „Analele Bucovinei”. V, 2, 1998, p. 281–283.
- Bejinariu, Petru, *Societatea Culturală „Școala Română” în apărarea românismului din Bucovina*, „Analele Bucovinei”, VIII, 1, 2001, p. 37–49.
- Buzincu, Aurel, *Junimea literară în prima perioadă de apariție*, „Analele Bucovinei”. II, 2, 1995, p. 297–310.
- Cârlan, Nicolae, *Teatrul religios al lui Ion Luca*, „Analele Bucovinei”, VII, 1, 2000, p. 71–90.
- Cojocaru, Constantin C., *Daniil Vlahovici – episcop al Bucovinei (23 aprilie 1789 – 20 august 1822)* (I), „Analele Bucovinei”, VII, 1, 2000, p. 43–70.
- Cojocaru, Constantin C., *Daniil Vlahovici – episcop al Bucovinei* (II), „Analele Bucovinei”. VII, 2, 2000, p. 421–432.
- Cojocaru, Constantin C., *Isaia Baloșescu, episcopul Bucovinei (17 iulie 1823 – 14 septembrie 1834)*, „Analele Bucovinei”. VII, 2, 2000, p. 357–385.
- Crăciun, Gavril I., *Contribuția lui Vasile Gherasim la dezvoltarea gândirii filosofice românești în contextul filozofiei europene*, „Analele Bucovinei”, II, 1, 1995, p. 53–71.
- Dan, Ilie, *Preocupări ortografice la Dimitrie Onciul*, „Analele Bucovinei”. IV, 1, 1997, p. 47–53.
- Demciuc, Vasile M., *Sfântul Ioan cel Nou de la Suceava – considerații istorice*, „Analele Bucovinei”, VII, 1, 2000, p. 91–108.
- Diaconu, Mircea A., *Revista „Iconar” și mișcarea literară bucovineană interbelică*, „Analele Bucovinei”, II, 2, 1995, p. 311–322.
- Diaconu, Mircea A., *Iulian Vesper în mișcarea literară bucovineană interbelică*, „Analele Bucovinei”, III, 2, 1996, p. 323–332.
- Diaconu, Mircea A., *Mircea Streinul (Schită monografică)*, „Analele Bucovinei”, IV, 2, 1997, p. 353–368.
- Diaconu, Mircea A., *Bucovina și complexul provinciei*, „Analele Bucovinei”, V, 1, 1998, p. 31–41.

Analele Bucovinei, IX, 2, p. 565–572, București, 2002

- Diaconu, Mircea A., *Ideologia mișcării „Iconar” (conceptul de „provincie”)*. „Analele Bucovinei”. V. 2, 1998, p. 253–263.
- Diaconu, Mircea A., *Traian Chelariu*, „Analele Bucovinei”, VI. 1, 1999, p. 25–38.
- Fassel, Horst, *Philipp Menczel, ein Journalist aus Czernowitz*, „Analele Bucovinei”. IV. 1, 1997, p. 55–71.
- Florea, Nicoleta, *„Czernowitzer Illustriertes Familienwochenblatt” și viața artistică din Cernăuți*. „Analele Bucovinei”, I. 1, 1994, p. 129–131.
- Grigoroviță, Mircea, *Poetul bucovinean Ion Calenciuc în lumina presei de limbă germană*, „Analele Bucovinei”, I, 2, 1994, p. 279–280.
- Grigoroviță, Mircea, *Facultatea de Științe din Cernăuți în perioada interbelică*. „Analele Bucovinei”. VI. 2, 1999, p. 331–346.
- Huzdup, Doina, *Ion I. Nistor și rolul său în viața culturală a Cernăuțiului*. „Analele Bucovinei”. I, 2, 1994, p. 243–262.
- Iacobescu, Mihai, *Mihai Bodnar-Bodnărescu (1816–1867)*, „Analele Bucovinei”. IV. 2, 1997, p. 345–351.
- Iațencu, Rodica, *Societatea pentru Cultura și Literatură Română în Bucovina în perioada interbelică – deziderate și realizări*, „Analele Bucovinei”, VI, 2, 1999, p. 303–330.
- Iațencu, Rodica, *Forme ale rezistenței anticomuniste în partea de sud a fostei Bucovine. Mișcarea de partizani (1944–1958)*, „Analele Bucovinei”, VIII, 2, 2001, p. 269–291.
- Istrătoaic, Georgeta, *Viața culturală și artistică din Cernăuți, oglindită în ziarul german „Bukowina” în anii 1862–1868*, „Analele Bucovinei”, I, 1, 1994, p. 123–127.
- Istrătoaic, Georgeta, *„Czernowitzer Zeitung” și viața culturală din Bucovina*, „Analele Bucovinei”, I, 2, 1994, p. 297–299.
- Juravle, Vasile, *Muzica religioasă din Bucovina (secolele XVIII–XIX)*, „Analele Bucovinei”. VII. 2, 2000, p. 387–402.
- Luchian, Dragoș, *Claudiu Isopescu (1894–1956)*, „Analele Bucovinei”, I, 2, 1994, p. 263–267.
- Macrin, George, *Leonida Bodnărescu (1872–1945)*, „Analele Bucovinei”, V, 2, 1998, p. 265–271.
- Macrin, George, *Orest Bucevschi – profesor universitar*, „Analele Bucovinei”. V. 2, 1998, p. 273–275.
- Macrin, George, *Liviu Rusu – muzician bucovinean*, „Analele Bucovinei”, V, 2, 1998, p. 277–280.
- Morariu, Tudor, *Rudolf Wagner și Bucovina. Între principalitate și părtinire*, „Analele Bucovinei”, I, 2, 1994, p. 291–296.
- Muntean, George, *Literatura română din Bucovina postbelică*, „Analele Bucovinei”, I. 1, 1994, p. 137–150.
- Nicolaiciuc, Vichentie, *Paisie Velickovski și literatura religioasă*, „Analele Bucovinei”, I, 2, 1994, p. 301–309.
- Niculică, Alis, *Aspecte ale activității corale în Bucovina (1860–1918)*, „Analele Bucovinei”, IX. 1, 2002, p. 49–60.
- Olaru, Marian, *Lupta de emancipare națională, reflectată în paginile „Foi Societății pentru Literatură și Cultură Română în Bucovina*, „Analele Bucovinei”, I, 1, 1994, p. 85–97.
- Olaru, Marian, *Aurel Onciul și revista „Privitorul”*, „Analele Bucovinei”, I, 2, 1994, p. 281–289.
- Olaru, Marian, *Activitatea politică a lui Aurel Onciul, 1904–1918*, „Analele Bucovinei”, II, 2, 1995, p. 275–289.
- Onu, Liviu, *O gramatică a limbii române tipărită la București, 1869, atribuită greșit lui Aron Pumnul*, „Analele Bucovinei”, II, 2, 1995, p. 323–332.
- Pahomi, Mircea, *Schituri și biserici din ținutul Cernăuți*, „Analele Bucovinei”, I, 2, 1994, p. 321–337.
- Pahomi, Mircea, *Fundații românești în Galiția – Ucraina*, „Analele Bucovinei”, II, 1, 1995, p. 101–121.
- Pahomi, Mircea, *Vechi biserici ortodoxe moldovenești din Cernăuți (I)*, „Analele Bucovinei”, III, 1, 1996, p. 71–78.
- Pahomi, Mircea, *Soarta tezaurului artistic și documentar al Mitropoliei Sucevei și Moldovei în Polonia (1686–1783)*, „Analele Bucovinei”, VII, 1, 2000, p. 109–121.
- Pahomi, Mircea, *Biserica Sfântul Dumitru – Suceava*, „Analele Bucovinei”, VII, 2, 2000, p. 335–355.
- Papuc, Liviu, *Mihai Eminescu în viziunea lui Leca Morariu*, „Analele Bucovinei”, II, 2, 1995, p. 251–262.

- Păcurariu, Dan, *Arhitectura moldovenească – stil de sinteză*, „Analele Bucovinei”. II, 2, 1995, p. 333–337.
- Păcurariu, Dan, *Tipuri constructive de sinteză ale arhitecturii moldovenești*, „Analele Bucovinei”. III, 1, 1996, p. 79–82.
- Platon, Maria, *Vasile Alecsandri și Bucovina. O lecție de patriotism și de iubire*. „Analele Bucovinei”, I, 1, 1994, p. 67–76.
- Precop, Vasile, *Mihai Teliman, cronicar al vieții românești din Bucovina ultimului deceniu al secolului al XIX-lea*, „Analele Bucovinei”, II, 1, 1995, p. 39–52.
- Precop, Vasile, *Bucovina în „Amintiri din închisoare” de Valeriu Braniște*, „Analele Bucovinei”. V, 1, 1998, p. 67–79.
- Procopciuc, Valerian I., *Învățători în viața literară și culturală a Bucovinei istorice*. „Analele Bucovinei”, VI, 2, 1999, p. 291–301.
- Purici, Ștefan, *Represiunile sovietice în regiunea Cernăuți (anii '40–'50 ai secolului XX)*, „Analele Bucovinei”, VIII, 2, 2001, p. 249–268.
- Satco, Emil, *Creația eminesciană în operele muzicale ale compozitorilor bucovineni*. „Analele Bucovinei”, VII, 2, 2000, p. 433–437.
- Schopor, Vasile, I., *Probleme ale cultivării limbii române în calendarele românești din Bucovina (1809–1918)*, „Analele Bucovinei”, I, 2, 1994, p. 311–319.
- Schopor, Vasile, I., *Pagini din viața culturală a Bucovinei istorice*, „Analele Bucovinei”, II, 1, 1995, p. 73–99.
- Schopor, Vasile, I., *Calendarele și răspândirea lor în spațiul etnocultural românesc*, „Analele Bucovinei”, III, 1, 1996, p. 53–70.
- Schopor, Vasile, I., *Prozatori români în calendarele bucovinene din perioada 1811–1918*. „Analele Bucovinei”, III, 2, 1996, p. 333–347.
- Schopor, Vasile, I., *Destinul unei biblioteci din Bucovina*, „Analele Bucovinei”, VI, 1, 1999, p. 39–46.
- Schopor, Vasile, I., *Evoluția și destinul scrisului la Rădăuți. Un tablou cronologic*, „Analele Bucovinei”. VIII, 1, 2001, p. 51–68.
- Țugui, Pavel, *Filologia bucovineană și ortografia românească (1864–1869)*, „Analele Bucovinei”, I, 1, 1994, p. 99–111.
- Țugui, Pavel, *Vasile Grigore Pop, istoric literar*, „Analele Bucovinei”, II, 2, 1995, p. 263–274.
- Țugui, Pavel, *Ciprian Porumbescu, receptarea și aprecierea operei sale*, „Analele Bucovinei”, III, 1, 1996, p. 33–46.
- Țugui, Pavel, *Teodor V. Ștefanelli la început de drum*, „Analele Bucovinei”, IV, 1, 1997, p. 27–38.
- Țugui, Pavel, *Eusebie Mandicevski, receptarea și aprecierea operei sale*. „Analele Bucovinei”. V, 1, 1998, p. 43–59.
- Țugui, Pavel, *Despre restaurarea monumentelor istorice în Bucovina (1951–1977) (I)*, „Analele Bucovinei”, VII, 1, 2000, p. 123–137.
- Țugui, Pavel, *Despre restaurarea monumentelor istorice în Bucovina (1951–1977) (II)*, „Analele Bucovinei”, VII, 2, 2000, p. 403–419.
- Ungureanu, Ștefănița-Mihaela, *Peter Tomaschek: Paneuropa oder die vereinigten Volkstaaten der Welt?*, „Analele Bucovinei”, VIII, 1, 2001, p. 17–35.
- Ungureanu, Ștefănița-Mihaela, *Evoluția învățământului la Rădăuți. Manuale școlare din biblioteca Gimnaziului de Stat Cezaro-Crăiesc*, „Analele Bucovinei”, IX, 1, 2002, p. 41–48.
- Vatamaniuc, Dimitrie, *Ernst Rudolf Neubauer, profesor, scriitor și jurnalist*, „Analele Bucovinei”, I, 1, 1994, p. 113–121.
- Vatamaniuc, Dimitrie, *August Nibio și presa germană rădăuțeană*, „Analele Bucovinei”. I, 1, 1994, p. 133–136.
- Vatamaniuc, Dimitrie, *Eugen I. Păunel și activitatea sa*, „Analele Bucovinei”, I, 2, 1994, p. 269–277.
- Vatamaniuc, Dimitrie, *Eminescu și Bucovina*, „Analele Bucovinei”, II, 1, 1995, p. 23–37.
- Vatamaniuc, Dimitrie, *„Die Brücke”, punte de legătură între cultura română și cea germană*. „Analele Bucovinei”, II, 2, 1995, p. 291–296.

- Vatamaniuc, Dimitrie. *Dionisie O. Olinescu, arheolog și cronicar al vieții științifice, culturale și artistice*, „Analele Bucovinei”, III, 1, 1996, p. 17–32.
- Vatamaniuc, Dimitrie. *Mișcarea literară bucovineană interbelică și presa rădăuțeană*. „Analele Bucovinei”, III, 2, 1996, p. 305–321.
- Vatamaniuc, Dimitrie. *Aron Pumnul și biblioteca gimnaziștilor din Cernăuți*, „Analele Bucovinei”. IV, 1, 1997, p. 17–25.
- Vatamaniuc, Dimitrie. *Intelectualii bucovineni, Eminescu și Biblioteca Gimnaziștilor Români din Cernăuți*. „Analele Bucovinei”, IV, 2, 1997, p. 327–344.
- Vatamaniuc, Dimitrie. *Vianor Bendescu, mesager al spiritualității românești în Germania*, „Analele Bucovinei”, V, 1, 1998, p. 61–66.
- Vatamaniuc, Dimitrie. *Societatea „Junimea” din Cernăuți, în lumina documentelor*. „Analele Bucovinei”, V, 1, 1998, p. 81–93.
- Vatamaniuc, Dimitrie. *Biblioteca lui Aron Pumnul*, „Analele Bucovinei”, V, 2, 1998, p. 285–292.
- Vatamaniuc, Dimitrie. *Principesa Martha Bibescu despre Bucovina*, „Analele Bucovinei”. VI, 1, 1999, p. 19–24.
- Vatamaniuc, Dimitrie. *Claudiu Isopescu, mesager al spiritualității românești în Italia*. „Analele Bucovinei”, VI, 2, 1999, p. 267–289.
- Vatamaniuc, Dimitrie. *Grigore Nandriș, comentator al vieții politice internaționale*. „Analele Bucovinei”, IX, 1, 2002, p. 13–40.

II. ISTORIE, DEMOGRAFIE, TOPONIMIE, ONOMASTICĂ, STATISTICĂ

- Cernov, Alexandrina. *Grupul etnic românesc din nordul Bucovinei*, I, 1, 1994, p. 151–153.
- Cristureanu. Alexandru-Ovidiu. *Nume de botez românești din nordul Bucovinei în perioada interbelică*, I, 2, 1994, p. 451–459.
- Gaschler, Norbert. *Chronik der römisch-katholischen Pharre Sereth*, IV, 1, 1997, p. 117–129.
- Gherman, I. *Ținutul Herța. Scurtă istorie tragică*, I, 1, 1994, p. 155–156.
- Glück, Eugen. *Evreii din Bucovina în perioada 1774–1786 (I)*, III, 1, 1996, p. 111–129.
- Glück, Eugen. *Evreii din Bucovina în perioada 1774–1786 (II)*, III, 2, 1996, p. 363–386.
- Glück, Eugen. *Evreii din Bucovina în perioada 1786–1849 (I)*, VI, 2, 1999, p. 369–386.
- Glück, Eugen. *Evreii din Bucovina în perioada 1786–1849 (II)*, VII, 1, 2000, p. 139–155.
- Grămadă, Nicolai. *Studii de toponimie minoră (I)*, I, 2, 1994, p. 385–422.
- Grămadă, Nicolai. *Studii de toponimie minoră (II)*, II, 1, 1995, p. 123–139.
- Grămadă, Nicolai. *Studii de toponimie minoră (III)*, II, 2, 1995, p. 383–399.
- Grămadă, Nicolai. *Studii de toponimie minoră (IV)*, III, 1, 1996, p. 131–146.
- Grămadă, Nicolai. *Studii de toponimie minoră (V)*, III, 2, 1996, p. 401–430.
- Grigorovici, Radu. *Studiu critic al recensământului austriac din 1880 cu privire la populația Bucovinei. I. Manipularea ulterioară a datelor*, I, 2, 1994, p. 351–357.
- Grigorovici, Radu. *Studiu critic al recensământului austriac din 1880 cu privire la populația Bucovinei. II. Știința de carte*, I, 2, 1994, p. 359–367.
- Grigorovici, Radu. *Studiu critic al recensământului austriac din 1880 cu privire la populația Bucovinei. III. Bucovina, teritoriul de trecere a evreilor galițieni spre România, între 1880–1900*, II, 2, 1995, p. 339–356.
- Grigorovici, Radu. *Trei lumi paralele*, III, 1, 1996, p. 83–109.
- Grigorovici, Radu. *Dimitrie Onciul și determinismul istoric*, IV, 1, 1997, p. 73–80.
- Grigorovici, Radu. *Studiu comparativ al recensământurilor populației Bucovinei din anii 1772, 1774 și 1775 (I)*, V, 2, 1998, p. 293–310.
- Grigorovici, Radu. *Studiu comparativ al recensământurilor populației Bucovinei din anii 1772, 1774 și 1775 (II)*, VI, 1, 1999, p. 47–82.

- Grigoroviță, Mircea, *Universitatea din Cernăuți în perioada interbelică* (I), VI, 1, 1999, p. 105–118.
- Grigoroviță, Mircea, *Biblioteca Universității din Cernăuți în perioada interbelică*, VII, 1, 2000, p. 169–189.
- Grigoroviță, Mircea, *Pedagogi din Bucovina*, VIII, 2, 2001, p. 303–318.
- Hasna, Vasile, *Observații lingvistice asupra toponimiei comunei Straja*, I, 2, 1994, p. 423–450.
- Hrenciuc, Daniel, *Tratatul româno-polonez din 1921. Ecouri și opinii. Contribuția minorității poloneze din Bucovina la încheierea acestui tratat*, VII, 1, 2000, p. 191–214.
- Hrenciuc, Daniel, *Minoritatea polonă din Bucovina*, VII, 2, 2000, p. 439–456.
- Hrenciuc, Daniel, *Frontiera româno-polonă în dezbaterile Conferinței de pace de la Paris (1919–1920)*, VIII, 1, 2001, p. 69–82.
- Hrenciuc, Daniel, *Minoritatea polonă din partea de sud a Bucovinei (1945–2000)*, VIII, 2, 2001, p. 293–301.
- Hrenciuc, Daniel, *Considerații asupra evoluției comunităților poloneze din Bucovina în perioada interbelică* (I), IX, 1, 2002, p. 173–194.
- Iațencu, Rodica, *Considerații asupra evoluției Universității din Cernăuți în perioada interbelică* (I), V, 1, 1998, p. 135–151.
- Iațencu, Rodica, *Considerații asupra evoluției Universității din Cernăuți în perioada interbelică* (II), V, 2, 1998, p. 351–365.
- Jumară, Dan, *Programul societăților culturale academice în perioada interbelică*, VII, 1, 2000, p. 157–167.
- Olaru, Marian, *Aspecte ale vieții politice în Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea* (I), IV, 2, 1997, p. 399–423.
- Olaru, Marian, *Aspecte ale vieții politice în Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea* (II), V, 1, 1998, p. 123–134.
- Olaru, Marian, *Iancu Flondor și mișcarea națională a românilor din Bucovina (sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea)*, V, 2, 1998, p. 333–350.
- Olaru, Marian, *Lupta pentru tricolor și afirmarea identității naționale românești în Bucovina*, VI, 2, 1999, p. 387–406.
- Olaru, Marian, *Considerații preliminare despre demografie și geopolitică pe teritoriul fostei Bucovine (1930–1992)*, VIII, 1, 2001, p. 177–183.
- Olaru, Marian, *Ducatul Bucovinei și Imperiul Austro-Ungar*, IX, 1, 2002, p. 81–96.
- Pahomi, Mircea, *Bisericile din Bucovina* (II), III, 2, 1996, p. 387–400.
- Pahomi, Mircea, *Biserica episcopală Sf. Nicolae (Bogdana) din Rădăuți. Secolele XII–XIX* (I), IV, 1, 1997, p. 91–116.
- Pahomi, Mircea, *Biserica episcopală Sf. Nicolae (Bogdana) din Rădăuți. Secolele XIV–XIX* (II), IV, 2, 1997, p. 375–397.
- Pahomi, Mircea, *Biserica Sfântul Gheorghe – Mănăstirea Sfântul Ioan cel Nou de la Suceava*, VI, 1, 1999, p. 83–104.
- Pahomi, Mircea, *Biserica Arbore – județul Suceava*, VIII, 1, 2001, p. 83–103.
- Pahomi, Mircea, *„Jurământul Bucovinei” față de Austria în anul 1777*, VIII, 2, 2001, p. 319–329.
- Pahomi, Mircea, *Boieri și mazili – nobili bucovineni*, IX, 1, 2002, p. 71–80.
- Popescu, Ion, *Aspecte sociolingvistice ale asimilării românilor din regiunea Cernăuți*. I, 1, 1994, p. 163–169.
- Popescu-Sireteanu, Ion, *Din toponimia Bucovinei*, I, 1, 1994, p. 157–161.
- Popescu-Sireteanu, Ion, *Toponimia – tezaur național*, IV, 1, 1997, p. 81–89.
- Popescu-Sireteanu, Ion, *Nume de sate: Mărăței*, IV, 2, 1997, p. 425–427.
- Popescu-Sireteanu, Ion, *Toponimia comunei Sucevița*, VIII, 1, 2001, p. 105–150.
- Popescu-Sireteanu, Ion, *Entopicul românesc h o r d ă , h o r d e* (II), IX, 1, 2002, p. 195–234.
- Procopciuc, Valerian, *Voievodeasa, destinul dramatic al unei colonii germane din Bucovina*, II, 2, 1995, p. 375–381.
- Procopciuc, Valerian, *Biserica parohială din Sucevița*, VIII, 2, 2001, p. 331–352.

- Puha, Cristina, *Poziția lui Iancu Flondor față de noile realități politice ale Regatului Român (1918–1924)*, VII, 2, 2000, p. 457–474.
- Purici, Ștefan, *Colonizări și imigrări în Bucovina între anii 1775 și 1848*, II, 2, 1995, p. 357–373.
- Purici, Ștefan, *Moldova față de Principatul Halici în secolele XII–XIV*, III, 2, 1996, p. 349–362.
- Purici, Ștefan, *Aspecte ale problemei minorităților naționale în Bucovina istorică între anii 1918 și 1940* (I), IV, 1, 1997, p. 131–144.
- Purici, Ștefan, *Aspecte ale problemei minorităților naționale în Bucovina istorică între anii 1918 și 1940* (II), IV, 2, 1997, p. 411–423.
- Purici, Ștefan, *Dacoromânismul în conștiința și activitatea românilor din Bucovina (sfârșitul secolului al XVIII-lea – mijlocul secolului al XX-lea)*, V, 2, 1998, p. 313–331.
- Purici, Ștefan, *De la Dieta Bucovinei la Parlamentul de la București (1918–1940)*, IX, 1, 2002, p. 125–144.
- Țugui, Pavel, *Destine și cărți*, I, 2, 1994, p. 369–384.
- Ungureanu, Constantin, *Procese etnodemografice în Bucovina în timpul administrației militare (1775)*, V, 1, 1998, p. 101–121.
- Ungureanu, Constantin, *Procese migraționiste în Bucovina în timpul administrației galițiene*, VI, 2, 1999, p. 347–367.
- Ungureanu, Constantin, *Alegătorii din Bucovina, către anul 1910*, IX, 1, 2002, p. 97–124.
- Zadik, Ion, *Armata română în Pocuția*, V, 2, 1998, p. 367–368.

III. FOLCLOR, ETNOGRAFIE, ARHITECTURĂ

- Blănaru, Alma, *Eminescu – Copacul Vieții*, VIII, 1, 2001, p. 151–155.
- Bostan, Grigore, *O expresie a viziunii poetice românești. Sistemul de arhetipuri al liricii populare din nordul Bucovinei și Basarabia*, I, 1, 1994, p. 171–177.
- Brânză-Mihăileanu, Iulia, *Obiceiuri cu măști în microzona Rădăuți. Manechinul. Ursul*, VIII, 2, 2001, p. 353–357.
- Brânză, Iulia, *Obiceiuri cu măști în zona Rădăuți – „Irozii”. „Banda lui Jianu”. „Baba” și „Moșneagul”*, IX, 1, 2002, p. 235–240.
- Bucescu, Florin, *Vechea doină bucovineană sau doina din ținutul Rădăuților* (I), VI, 1, 1999, p. 119–140.
- Bucescu, Florin, *Vechea doină bucovineană sau doina din ținutul Rădăuților* (II), VI, 2, 1999, p. 407–444.
- Costinean, Veturia, *Folclor contemporan din regiunea Cernăuți*, I, 2, 1994, p. 497–500.
- Cristuș, Elena, *Sentimentul dorului în lirica orală. Imagini ale dorului în poezia erotică din Bucovina*, VII, 1, 2000, p. 215–225.
- Cristuș, Elena, *Imagini ale dorului în lirica populară din Bucovina* (II), VII, 2, 2000, p. 475–480.
- Cristuș, Elena, *Leca Morariu și cursurile sale de folclor*, VIII, 2, 2001, p. 359–363.
- Cusiac, Dragoș, *Precursori ai muzeografiei etnografice în Bucovina* (I), I, 1, 1994, p. 187–205.
- Cusiac, Dragoș, *Din istoria muzeografiei etnografice în Bucovina* (II), *Înființarea muzeelor etnografice în Bucovina*, I, 2, 1994, p. 461–473.
- Cusiac, Dragoș, *Din istoria muzeografiei etnografice în Bucovina* (III), II, 1, 1995, p. 141–152.
- Cusiac, Dragoș, *Centre de olărie în Bucovina* (I), II, 2, 1995, p. 411–423.
- Cusiac, Dragoș, *Centre de olărie în Bucovina* (II), III, 1, 1996, p. 157–167.
- Cusiac, Dragoș, *Centre de olărie în Bucovina* (III), III, 2, 1996, p. 431–443.
- Cusiac, Dragoș, *Centre de olărie în Bucovina* (IV) *Ceramica neagră de Marginea*, IV, 1, 1997, p. 145–155.
- Cusiac, Dragoș, *Centre de olărie în Bucovina* (V), IV, 2, 1997, p. 429–437.
- Nandriș, Gr. *Les rapports entre la Moldavie et l'Ukraine d'après le folklore ukrainien*, I, 2, 1994, p. 475–496.
- Papuc, Liviu, *Preocupări de folclor la Leca Morariu*, III, 1, 1996, p. 147–156.
- Păcurariu, Dan, *Bazele sistemului formal al arhitecturii bisericesti din Moldova*, VI, 2, 1999, p. 445–449.

- Schipor, Vasile, *Ion Neculce și constanta moldovenească a povestirii*, I, 1, 1994, p. 179–185.
- Schipor, Vasile, *Cântecul liric din zona Rădăușilor*, II, 2, 1995, p. 401–410.
- Vasilescu, Magdalena, *Revista „Făt-Frumos” și orientarea spre folclor și etnografie*, V, 1, 1998, p. 153–159.
- Voitec-Dordea, Mira, *Arhitectura gotică în stilul moldovenesc din secolele al XV-lea și al XVI-lea* (I), V, 2, 1998, p. 369–386.
- Voitec-Dordea, Mira, *Arhitectura gotică în stilul moldovenesc din secolele al XV-lea și al XVI-lea* (II), VI, 1, 1999, p. 141–155.

IV. ȘTIINȚELE NATURII

- Bătă, Ovidiu, *Aspecte ale cercetării geologice și exploatării în Bucovina* (I) (1775–1869), II, 1, 1995, p. 169–174.
- Bătă, Ovidiu, *Rocile sideritice din unitatea Audia – perimetrul Negruleasa – Sadova*, II, 2, 1995, p. 451–458.
- Bătă, Ovidiu, *Cercetări pentru sisturi bituminoase oligocene din flișul extern al Carpaților Orientali – perimetrul Sucevița – Putna*, III, 1, 1996, p. 169–185.
- Bătă, Ovidiu, *Rezervații naturale din județul Suceava*, V, 1, 1998, p. 167–177.
- Bătă, Ovidiu, *Rezervația geologică „Pietrele Doamnei” – Rarău*, V, 2, 1998, p. 387–398.
- Bătă, Ovidiu, *Rezervația geologică – geomorfologică Cheile „Moara Dracului” – Rarău*, VI, 1, 1999, p. 181–186.
- Bătă, Ovidiu, Bejenaru, Petru, *Rezervații și monumente ale naturii din Bucovina istorică*, VI, 2, 1999, p. 451–460.
- Bătă, Ovidiu, Podașcă, Ion, *Evoluția cercetărilor geologice din zona, cristalino-mezozoică a Carpaților Orientali de Nord – ipoteze, concepții, modele*, VII, 1, 2000, p. 231–244.
- Bătă, Ovidiu, *Probleme de palinostratigrafie a formațiunilor cristaline din Carpații Orientali*, VII, 2, 2000, p. 487–508.
- Bătă, Ovidiu, *Rezervația geologică „stratele cu Aptychus” – Pojorâta*, VIII, 1, 2001, p. 165–172.
- Bătă, Ovidiu, *Rezervația paleontologică „Piatra Pinului” – Gura-Humorului*, VIII, 2, 2001, p. 365–373.
- Bătă, Ovidiu, *Rezervația geologică „Piatra Țibăului” – Cărlibaba*, IX, 1, 2002, p. 241–246.
- Bejinariu, Petru, *Orest Marcu – cercetător al taxonomiei și ecologiei coleopternelor*, I, 2, 1994, p. 501–504.
- Bejinariu, Petru, *Biologi de seamă formați la școala profesorului Eugen Botezat la Cernăuți*, II, 1, 1995, p. 175–177.
- Bejinariu, Petru, *Etologia și sănătatea morală a lumii contemporane*, IV, 1, 1997, p. 157–163.
- Bejinariu, Petru, *Contribuții științifice din Bucovina la dezvoltarea biologiei*, VIII, 1, 2001, p. 157–163.
- Bejinariu, Petru, *Sociologie, ecologie și etologie – interdependențe și implicații în administrarea mediului*, VIII, 2, 2001, p. 375–380.
- Cenușă, Radu, *Modificări de areal și influența lor asupra uscării bradului în Bucovina*, II, 2, 1995, p. 443–450.
- Gache, Carmen, Ion, I., Caradan Lorela, *Lacul de acumulare de la Stâncă – Ștefănești*, IV, 1, 1997, p. 171–174.
- Gache, Carmen, *Dinamica avifaunei în bazinul mijlociu al râului Prut în perioada de pasaj*, V, 1, 1998, p. 187–190.
- Gheorghieș, Cornel, *Referat privind teza de doctorat cu titlul „Contribuții asupra biologiei, ecologiei și combaterii nematozilor cu chiști (Globodera spp.) la cartof”, prezentată de ing. Ionela Dobrin*, VI, 1, 1999, p. 159–160.
- Ionesi, Liviu, *Orest Mirăuș (1931–1967) – geolog bucovinean de prestigiu*, II, 2, 1995, p. 425–432.
- Iordache, Ion, Gache, Carmen, *Aspecte avifaunistice din „Codrul Secular Slătioara”*, II, 2, 1995, p. 433–442.

- Lucescu, Titus, *Rolul unor păsări insectivore în combaterea dăunătorilor din pădurile Bucovinei*, I, 1, 1994, p. 211–213.
- Lucescu, Titus, *Câteva date în legătură cu începutul uscării bradului în raza Ocolului silvic Marginea – Bucovina*, I, 1, 1994, p. 215–217.
- Lucescu, Titus, *Constatări privind unele cauze care au dus la reducerea numărului de păsări pe terenurile agricole*, I, 2, 1994, p. 513–515.
- Lucescu, Titus, *Despre densitatea berzei albe (Ciconia Ciconia L.) în unele localități din Bucovina*, I, 2, 1994, p. 517–520.
- Lucescu, Titus, *Ornitofauna și flora din zona de câmpie din Bucovina*, III, 2, 1996, p. 449–455.
- Lucescu, Titus, *Contribuții la cunoașterea florei din Bazinul Rădăuți – Bucovina*, IV, 2, 1997, p. 439–442.
- Lucescu, Titus, *Zone cu floră necercetată în Bucovina*, V, 1, 1998, p. 161–165.
- Lucescu, Titus, *Contribuții la studierea unor specii floristice din Bucovina*, V, 2, 1998, p. 399–404.
- Lucescu, Titus, *Noutăți în flora României*, VII, 1, 2000, p. 227–230.
- Lucescu, Titus, *Contribuții la cunoașterea florei indicatoare de sol din pădurile Bucovinei*, VII, 2, 2000, p. 481–485.
- Marks, R. J., *Referat de apreciere la teza „Contribuții asupra biologiei, ecologiei și combaterii nematozilor cu chiști (Globodera spp.) la cartof”*, VI, 1, 1999, p. 162–163.
- Pașol, Paul, *Referat privind teza de doctorat cu titlul „Contribuții asupra biologiei, ecologiei și combaterii nematozilor cu chiști (Globodera spp.) la cartof”, prezentată de ing. Ionela Dobrin*, VI, 1, 1999, p. 163–165.
- Pomohaci, Nicolae, *O valoroasă lucrare de doctorat cu implicații benefice pentru cultura cartofului în Bucovina*, VI, 1, 1999, p. 157–158.
- Rășinariu, Raluca, *Contribuții la cunoașterea avifaunei Cheilor Turzii*, II, 1, 1995, p. 159–164.
- Rojankovschi, Elena, *Referat de apreciere privind lucrarea „Contribuții asupra biologiei, ecologiei și combaterii nematozilor cu chiști (Globodera spp.) la cartof”, întocmită de ing. Ionela Dobrin*, VI, 1, 1999, p. 165–168.
- Seghedin, Taras, *Propuneri de noi rezervații naturale în Bucovina*, II, 1, 1995, p. 165–168.
- Seghedin, Taras, *Cercetări privind flora și vegetația Carpaților din Bucovina istorică*, III, 2, 1996, p. 445–447.
- Trelea, Sorin, *Observații asupra zborului unor specii de păsări în curenți ascendenți termici*, I, 1, 1994, p. 207–210.
- Trelea, Sorin, *Răspândirea corvidelor în Depresiunea Rădăuți*, I, 2, 1994, p. 505–511.
- Trelea, Sorin, Ciprian, Adrian, Butoi, Cotiso, *Ornitofauna zonei umede „Ochiuri” – Rădăuți*, II, 1, 1995, p. 153–157.
- Trelea, Sorin, *Păsările angajate în dinamica ornitofaunei din Depresiunea Rădăuți*, III, 1, 1996, p. 187–199.
- Trelea, Sorin, *Originea geografică a speciilor de păsări din Depresiunea Rădăuți*, V, 1, 1998, p. 179–186.
- Trelea, Sorin, *Ornitofauna luncilor, zăvoaielor și cursurilor de apă din Depresiunea Rădăuți*, VII, 1, 2000, p. 245–249.
- Trelea, Sorin, *Avifauna agrosistemelor din Depresiunea Rădăuți*, VIII, 1, 2001, p. 173–176.
- Trelea, Sorin, *Dinamica sezonieră a păsărilor din Depresiunea Rădăuți*, VIII, 2, 2001, p. 381–390.
- Țibu, Domnica, *Rezervația naturală de la Stejari – Horiai*, IV, 1, 1997, p. 165–170.
- Țibuleac, Tudor, Buciuceanu, Ludmila, Gavrilenco, Victor, Glăvan Tudor, *Date fenologice ale migrației păsărilor în Republica Moldova*, VI, 1, 1999, p. 169–180.

SUMARE (1994–2002)

ANALELE BUCOVINEI

ANUL I

1/1994

Responsabil de număr: Marian Olaru

S U M A R

39. Acad. GH. PLATON, *Argument* 5

EDITORIAL

40. Acad. RADU GRIGOROVICI, *Bucovina, fereastră către Vest a Moldovei* 7

ANIVERSĂRI

41. Acad. VLADIMIR TREBICI, *Unirea Bucovinei cu România* 15
42. D. VATAMANIUC, *Voluntarii bucovineni în războiul pentru întregirea țării* 23

EVOCĂRI

43. Acad. ȘTEFAN I. ȘTEFĂNESCU, *I. I. Nistor și opera lui istorică* 29
44. Acad. GH. PLATON, *Dimitrie Onciul (1856–1923). O personalitate exemplară a spiritualității românești* 39
45. PETRU BEJINARIU, *Constantin N. Hurmuzachi, entomolog și publicist militant pentru drepturile românilor* 51
46. RADU ECONOMU, *Iancu Flondor. Date inedite din Arhivele Statului* 55

VIAȚA CULTURALĂ, LITERARĂ ȘI ARTISTICĂ

47. MARIA PLATON, *V. Alecsandri și Bucovina: O lecție de patriotism și de iubire* 67
48. LUCA BEJENARU, *Preocupări de istoric literar în activitatea lui Aron Pumnul* 77
49. MARIAN OLARU, *Lupta de emancipare națională reflectată în paginile „Foi Societății pentru literatura și cultura română în Bucovina”* 85
50. PAVEL ȚUGUI, *Filologia bucovineană și ortografia românească (1864–1869)* 99
51. D. VATAMANIUC, *Ernst Rudolf Neubauer, profesor, scriitor și jurnalist* 113
52. GEORGETA ISTRĂTOAIE, *Viața culturală și artistică din Cernăuți oglindită în ziarul german „Bukowina” în anii 1862–1868* 123
53. NICOLETA FLOREA, *„Czernowitzer Illustriertes Familienwochenblatt” și viața artistică din Cernăuți* 129

54. D. VATAMANIUC, <i>August Nibio și presa germană rădăuțeană</i>	133
55. GEORGE MUNTEAN, <i>Literatura română din Bucovina postbelică</i>	137

DEMOGRAFIE, TOPONIMIE

56. ALEXANDRINA CERNOV, <i>Grupul etnic românesc din nordul Bucovinei</i>	151
57. I. GHERMAN, <i>Ținutul Herța. Scurtă istorie tragică</i>	155
58. ION POPESCU-SIRETEANU, <i>Din toponimia Bucovinei</i>	157
59. ION POPESCU, <i>Aspecte sociolingvistice ale asimilării românilor din regiunea Cernăuți ...</i>	163

FOLCLOR, ETNOGRAFIE

60. GRIGORE BOSTAN, <i>O expresie a viziunii poetice românești. Sistemul de arhetipuri al liricii populare din nordul Bucovinei și Basarabia</i>	171
61. VASILE SCHIPOR, <i>Ion Neculce și constanta moldovenească a povestirii</i>	179
62. DRAGOȘ CUSIAC, <i>I. Precursori ai muzeografiei etnografice în Bucovina</i>	187

ȘTIINȚELE NATURII

63. SORIN TRELEA, <i>Observații asupra zborului unor specii de păsări în curenți ascendenți termici</i>	207
64. TITUS LUCESCU, <i>Rolul unor păsări insectivore în combaterea dăunătorilor din pădurile Bucovinei</i>	211
65. TITUS LUCESCU, <i>Câteva date în legătură cu începutul uscării bradului în raza Ocolului silvic Marginea – Bucovina</i>	215

CĂRȚI, REVISTE

66. ION NISTOR, <i>Istoria Bucovinei</i> (Acad. Ștefan Ștefănescu)	219
67. DIMITRIE ONCIUL, <i>Din istoria Bucovinei</i> (Marian Olaru)	221
68. MIHAI IACOBESCU, <i>Din istoria Bucovinei</i> (D. Vatamaniuc)	222
69. NICOLAE CIACHIR, <i>Din istoria Bucovinei</i> (Marian Olaru)	223
70. ION GHERMAN, <i>Istoria tragică a Bucovinei, Basarabiei și Ținutului Herței</i> (D. Vatamaniuc) ...	223
71. ARKADI JUKOVSKI, <i>Istoria Bucovinei</i> (Ștefan Purici)	224
72. N. MOSCALIUC, I. PÂNZARU, <i>Scriitori bucovineni. Mic dicționar;</i> EMIL SATCO, ION PÂNZAR, <i>Dicționar de literatură. Bucovina</i> (Vasile Schipor)	226
73. MIRCEA GRIGOROVITȘĂ, <i>Învățămintul în nordul Bucovinei (1775–1940)</i> (Acad. Ștefan Ștefănescu)	227
74. „Suceava” (Dragoș Cusiac)	229
75. „Almanahul Societății pentru cultura românească în Bucovina” (Vasile Schipor)	230

CRONICĂ

76. <i>Centrul de studii „Bucovina”</i> (D. Vatamaniuc)	231
77. <i>Societatea pentru Cultura și Literatura română în Bucovina</i> (Vasile Precop)	232
78. <i>Universitatea culturală Rădăuți – Gălănești</i> (Petru Bejenaru)	233
79. <i>Sesiunea de comunicări. Cernăuți, 30 septembrie – 5 octombrie, 1993</i> (Marian Olaru)	234

ANALELE BUCOVINEI
ANUL I
2/1994

Responsabil de număr: Marian Olaru

S U M A R

EDITORIAL

80. D. VATAMANIUC, *Bucovina în viziunea a trei instituții de cercetare* 239

VIAȚA CULTURALĂ, LITERARĂ ȘI ARTISTICĂ

81. DOINA HUZDUP, *Ion I. Nistor și rolul său în viața culturală a Cernăuțului* 243
82. DRAGOȘ LUCHIAN, *Claudiu Isopescu (1894–1956)* 263
83. D. VATAMANIUC, *Eugen I. Păunel și activitatea sa* 269
84. MIRCEA GRIGOROVITȘĂ, *Poetul bucovinean Ion Calenciuc în lumina presei de limbă germană* 279
85. MARIAN OLARU, *Aurel Onciul și revista „Privitorul”* 281
86. TUDOR MORARIU, *Rudolf Wagner și Bucovina. Între principialitate și părtinire* 291
87. GEORGETA ISTRĂTOAIE, *„Czernowitzer Zeitung” și viața culturală din Bucovina* 297
88. VICHENTIE NICOLAICIUC, *Paisie Velicikovski și literatura religioasă* 301
89. VASILE SCHIPOR, *Probleme ale cultivării limbii române în calendarele românești din Bucovina (1809–1918)* 311
90. MIRCEA PAHOMI, *Schituri și biserici din ținutul Cernăuți* 321
91. LUCA BEJENARU, *Aspecte din istoria învățământului rădăuțean* 339

DEMOGRAFIE, TOPONIMIE, ONOMASTICĂ

92. Acad. RADU GRIGOROVICI, *Studiu critic al recensământului austriac din 1880 cu privire la populația Bucovinei. I. Manipularea ulterioară a datelor* 351
93. Acad. RADU GRIGOROVICI, *Studiu critic al recensământului austriac din 1880 cu privire la populația Bucovinei. II. Știința de carte* 359
94. PAVEL ȚUGUI, *Destine și cărți* 369
95. NICOLAI GRĂMADĂ, *Studii de toponimie minoră (I)* 385
96. VASILE HASNA, *Observații lingvistice asupra toponimiei comunei Straja* 423
97. ALEXANDRU-OVIDIU CRISTUREANU, *Nume de botez românești din nordul Bucovinei în perioada interbelică* 451

FOLCLOR, ETNOGRAFIE

98. DRAGOȘ CUSIAC, *Din istoria muzeografiei etnografice în Bucovina. II. Înființarea muzeelor etnografice în Bucovina* 461
99. GR. NANDRIȘ, *Les rapports entre la Moldavie et l'Ukraine d'après le folklore ukrainien* 475
100. VETORIA COSTINEAN, *Folclor contemporan din regiunea Cernăuți* 497

ȘTIINȚELE NATURII

101. PETRU BEJINARIU, <i>Orest Marcu – cercetător al taxonomiei și ecologiei coleopternelor</i>	501
102. SORIN TRELEA, <i>Răspândirea corvidelor în Depresiunea Rădăuți</i>	505
103. TITUS LUCESCU, <i>Constatări privind unele cauze care au dus la reducerea numărului de păsări pe terenurile agricole</i>	513
104. TITUS LUCESCU, <i>Despre densitatea berzei albe (Ciconia ciconia L.) în unele localități din Bucovina</i>	517

CĂRȚI, REVISTE

105. <i>Ion Nistor (1876–1962)</i> (Acad. Ștefan Ștefănescu)	521
106. MIRCEA GRIGOROVÎȚĂ, <i>Din istoria culturii în Bucovina (1775–1944)</i> (Carmen Andronache)	521
107. ION POPESCU-SIRETEANU, <i>Siretul. Vatră de istorie și cultură românească</i> (Ovidiu Bătă)	522
108. ANTON RAȚIU, <i>Românii de la est de Bug. Cercetări etno-sociologice și culegeri de folclor</i> (D. Vatamaniuc)	523
109. „Glasul Bucovinei”. Revistă trimestrială de istorie și cultură (Acad. Ștefan Ștefănescu)	523
110. „Septentrion”. Foaia Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina (Vasile Schipor)	524
111. „Miorița”. Revistă de cultură folclorică (Elena Cristuș)	526
112. „Țara Fagilor”. Buletin cultural (Vasile Schipor)	527
113. „Codrul Cosminului”. Revistă cernăuțeană (Ovidiu Bătă)	528
114. „Bucovina literară”. serie nouă (Elena Cristuș)	529

CRONICĂ

115. <i>Complexul academic „Bucovina”</i> (Mircea Irimescu)	531
116. <i>Seminarul de metodologia istoriei „Dimitrie Onciul”</i> (Acad. Ștefan Ștefănescu)	532
117. <i>Centrul de Studii Transilvan și Bucovina</i> (D. Vatamaniuc)	533
118. <i>O expoziție a literaturii de limbă germană din Bucovina</i> (Mircea Grigoroviță)	534
119. <i>Universitatea populară Rădăuți. Cursurile de vară, ediția a V-a</i> (Petru Bejenaru)	536
120. <i>Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, Filiala „Iancu Flondor” Brașov</i> (Petru Ciobanu)	537
121. <i>Evenimente culturale în nordul Bucovinei</i> (Vasile Precop)	539
122. <i>Iraclie Porumbescu sărbătorit la Sucevița</i> (D. Vatamaniuc)	541

ANALELE BUCOVINEI
ANUL II
1/1995
Responsabil de număr: Sorin Trelea

S U M A R

EDITORIAL

123. Acad. RADU GRIGOROVICI, *Die österreichische Politik gegenüber der Bukowina und ihre oft unerwarteten Folgen* 5

EVOCĂRI

124. Acad. VLADIMIR TREBICI, *Profesorul Vasile Grecu (1885–1972)* 15

VIAȚA CULTURALĂ, LITERARĂ ȘI ARTISTICĂ

125. D. VATAMANIUC, *Eminescu și Bucovina* 23
 126. VASILE PRECOP, *Mihai Teliman, cronicar al vieții românești din Bucovina ultimului deceniu al secolului al XIX-lea* 39
 127. GAVRIL I. CRĂCIUN, *Contribuția lui Vasile Gherasim la dezvoltarea gândirii filozofice românești în contextul filozofiei europene* 53
 128. VASILE SCHIPOR, *Pagini din viața culturală a Bucovinei istorice* 73
 129. MIRCEA PAHOMI, *Fundații românești în Galiția – Ucraina* 101

DEMOGRAFIE, TOPONIMIE

130. NICOLAI GRĂMADĂ, *Studii de toponimie minoră (II)* 123

FOLCLOR, ETNOGRAFIE

131. DRAGOȘ CUSIAC, *Din istoria muzeografiei etnografice în Bucovina (III)* 141

ȘTIINȚELE NATURII

132. SORIN TRELEA, CIPRIAN ADRIAN, COTISO BUTOI, *Ornitofauna zonei umede „Ochiuri” – Rădăuți* 153
 133. RALUCA RĂȘINARIU, *Contribuții la cunoașterea avifaunei Cheilor Turzii* 159
 134. TARAS SEGHEIDIN, *Propuneri de noi rezervații naturale în Bucovina* 165
 135. OVIDIU BĂTĂ, *Aspecte ale cercetării geologice și exploatării miniere în Bucovina (I) (1775–1869)* 169
 136. PETRU BEJINARIU, *Biologi de seamă formați la școala profesorului Eugen Botezat la Cernăuți* 175

DOCUMENTE

137. MARIAN OLARU, *Două memorii reprezentative pentru situația social-politică a românilor bucovineni la sfârșitul secolului al XIX-lea* 179

CĂRȚI, REVISTE

138. RADU ECONOMU, *Unirea Bucovinei. 1918* (Acad. Ștefan Ștefănescu) 207
 139. *Istoria ca lectură a lumii* (Acad. Ștefan Ștefănescu) 208
 140. PETRU BEJINARIU, *Biologi de seamă din Bucovina* (Sorin Trelea) 209
 141. ILIE POPESCU, ION COZMEI, *Drumul spre Golgota* (D. Vatamaniuc) 210
 142. „Käindl-Archiv” (Georgeta Istrătoaie) 210

CRONICĂ

143. *Sub semnul lui Eminescu* (D. Vatamaniuc) 213
 144. *Sesiune omagială Eminescu* (George Muntean) 213
 145. *Eminescu la Fundația Culturală a Bucovinei* (Ion Cozmei) 214
 146. *Zilele academice ieșene. Rădăuți, 15–16 octombrie, 1994* (Sorin Trelea) 215
 147. *Luna Bucovinei – ediția a IV-a* (George Muntean) 216
 148. *Un monument lui Dimitrie Onciul* (Acad. Ștefan Ștefănescu) 218

IN MEMORIAM

149. *Acad. Nichifor Ceapoiu și Prof. Dragoș Rusu* (Acad. Vladimir Trebici) 221
 150. *Omagiu Acad. Nichifor Ceapoiu* (Corneliu Răuță) 222
 151. *Omagiu Prof. Dragoș Rusu* (Acad. Vladimir Trebici) 224

ANALELE BUCOVINEI
ANUL II
2/1995
Responsabil de număr: Marian Olaru

S U M A R

EDITORIAL

152. Acad. GH. PLATON, *România în jocul politic al marilor puteri. Determinism politic și acțiune națională* 233

EVOCĂRI

153. D. VATAMANIUC, *Bucovina și Lucian Blaga la centenarul nașterii sale* 247

VIAȚA POLITICĂ, CULTURALĂ, LITERARĂ ȘI ARTISTICĂ

154. LIVIU PAPUC, *Mihai Eminescu în viziunea lui Leca Morariu* 251
 155. PAVEL ȚUGUI, *Vasile Gr. Pop, istoric literar* 263
 156. MARIAN OLARU, *Activitatea politică a lui Aurel Onciul, 1904–1918* 275
 157. D. VATAMANIUC, „*Die Brücke*”, *punte de legătură între cultura română și cea germană* 291
 158. AUREL BUZINCU, „*Junimea literară*” *în prima perioadă de apariție* 297
 159. MIRCEA A. DIACONU, *Revista „Iconar” și mișcarea literară bucovineană interbelică* 311
 160. LIVIU ONU, *O gramatică a limbii române tipărită la București, 1869, atribuită greșit lui Aron Pumnul* 323
 161. DAN PĂCURARIU, *Arhitectura moldovenească – stil și sinteză* 333

DEMOGRAFIE, TOPONIMIE, ONOMASTICĂ, STATISTICĂ

162. Acad. RADU GRIGOROVICI, *Studiu critic al recensământului austriac din 1880, cu privire la populația Bucovinei. III. Bucovina, teritoriu de trecere a evreilor galițieni spre România între 1880 și 1900* 339
 163. ȘTEFAN PURICI, *Colonizări și imigrări în Bucovina între anii 1775–1848* 357
 164. VALERIAN PROCOPCIUC, *Voievodeasa, destinul dramatic al unei colonii germane din Bucovina* 375
 165. NICOLAI GRĂMADĂ, *Studii de toponimie minoră (III)* 383

FOLCLOR, ETNOGRAFIE

166. VASILE I. SCHIPOR, *Cântecul liric din zona Rădăușilor* 401
 167. DRAGOȘ CUSIAC, *Centre de olărie în Bucovina (I)* 411

ȘTIINȚELE NATURII

168. LIVIU IONESI, *Orest Mirăușă (1931–1967) – geolog bucovinean de prestigiu* 425
<http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

169. ION IORDACHE, CARMEN GACHE, <i>Aspecte avifaunistice din „Codrul Secular Slătioara”</i> ..	433
170. RADU CENUȘĂ, <i>Modificări de areal și influența lor asupra uscării bradului în Bucovina</i>	443
171. OVIDIU BĂTĂ, <i>Rocile sideritice din unitatea Audia – perimetrul Negrileasa – Sadova</i>	451

OPINII

172. MIRCEA GRIGOROVITȘĂ, <i>O nouă lucrare despre istoria Bucovinei</i>	459
--	-----

DOCUMENTE

173. Acad. RADU GRIGOROVICI, <i>Diploma Imperială din 9 decembrie 1862</i>	463
174. LUCA BĂJENARU, <i>O scrisoare care acuză</i>	471

CĂRȚI, REVISTE

175. <i>Limba română și varietățile ei locale. Lucrările sesiunii științifice organizate de Secția de Filologie și Literatură a Academiei Române. 3 Ioctombrie 1994 (D. Vatamaniuc)</i>	475
176. RUDOLF RYBICZKA, <i>Das bildnerische Werk (Vasile Schipor)</i>	475
177. ORTFRIED KOTZIAN, <i>Die Aussiedler und ihre Kinder (Marian Olaru)</i>	476
178. PETRU REZUȘ, <i>Aron Pumnul (Ștefan Purici)</i>	477
179. ION POPESCU-SIRETEANU, <i>Cuvinte românești fundamentale (Vasile I. Schipor)</i>	477
180. VICTOR NICOLAE COSSARIS, <i>Dărmănești. Mărturii ale trecutului (Dragoș Cusiac)</i> ..	478
181. <i>Liceul „Eudoxiu Hurmuzachi” Rădăuți, Compendiu monografic, 1872–1992 (Rodica Iațencu)</i>	479
182. GHEOGHE GIURCĂ, <i>File din istoria Școlii Normale „Mihai Eminescu” din Suceava. 1949–1994 (Dragoș Cusiac)</i>	479
183. „Suceava”. Anuarul Muzeului Național al Bucovinei (Dragoș Cusiac)	480
184. „Südostforschungen”. Internationale Zeitschrift für Geschichte, Kultur und Landeskunde Südosteuropas (Georgeta Istrătoaic)	481
185. „Bucovina forestieră”. Revistă tehnico-științifică (Sorin Trelea)	482
186. „Mihai Eminescu”. Revistă pentru literatură și artă (Elena Cristuș)	483
187. „Calendarul creștin-ortodox al românilor bucovineni pe anul 1994–1995 (Vasile I. Schipor) ...	483
188. „Glasul Bucovinei”. Revistă trimestrială de istorie și cultură (Rodica Iațencu)	484
189. „Țara Fagilor”. Almanah cultural-literar al românilor nord-bucovineni (Vasile I. Schipor)	485
190. „Miorița”. Revistă de cultură folclorică (Elena Cristuș)	485
191. „Iconar”. Serie nouă (Rodica Iațencu)	486
192. „Exod”. Dărmănești – Bucovina (Vasile I. Schipor)	486

CRONICĂ

193. <i>Congresul al III-lea al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina și cursurile de vară ale Universității Populare. Ediția a VI-a (Marian Olaru)</i>	489
194. <i>Premiul Academiei Române „D. Onciul” (Acad. Ștefan Ștefănescu)</i>	489
195. <i>Oaspeți la Centrul de Studii „Bucovina” (D. Vatamaniuc)</i>	490
196. <i>Centrul de Studii „Bucovina” și participarea la Proiectul „Eurodreieck Augsburg – Cernăuți – Suceava” (Sorin Trelea, Rodica Iațencu)</i>	491
197. <i>Simpozion Eminescu (D. Vatamaniuc)</i>	492

ANALELE BUCOVINEI
ANUL III
1/1996
Responsabil de număr: Ovidiu Bătă

S U M A R

EDITORIAL

198. M. OLARU, ȘT. PURICI, „*Bucovinism*” și „*homo Bucovinensis*” 5

EVOCĂRI

199. Acad. VLADIMIR TREBICI, *Constantin Brătescu, profesor la Universitatea din Cernăuți* 13

VIAȚA POLITICĂ, CULTURALĂ, LITERARĂ ȘI ARTISTICĂ

200. D. VATAMANIUC, *Dionisie O. Olinescu, arheolog și cronicar al vieții științifice, culturale și artistice* 17
201. PAVEL ȚUGUI, *Ciprian Porumbescu, receptarea și aprecierea operei sale* 33
202. PETRU BEJINARIU, *Eugen Botezat, biolog cu reputație mondială și apărător al demnității naționale* 47
203. VASILE I. SCHIPOR, *Calendarele și răspândirea literaturii în spațiul etno-cultural românesc* 53
204. MIRCEA PAHOMI, *Vechi biserici ortodoxe moldovenești din Cernăuți (I)* 71
205. DAN PĂCURARIU, *Tipuri constructive de sinteză ale arhitecturii moldovenești* 79

DEMOGRAFIE, TOPONIMIE, ONOMASTICĂ, STATISTICĂ

206. Acad. RADU GRIGOROVICI, *Trei lumi paralele* 83
207. EUGEN GLÜCK, *Evreii din Bucovina în perioada 1774–1786 (I)* 111
208. NICOLAI GRĂMADĂ, *Studii de toponimie minoră (IV)* 131

FOLCLOR, ETNOGRAFIE

209. LIVIU PAPUC, *Preocupări de folclor la Leca Morariu* 147
210. DRAGOȘ CUSIAC, *Centre de olărie în Bucovina (II)* 157

ȘTIINȚELE NATURII

211. OVIDIU BĂTĂ, *Cercetări pentru sisturi bituminoase oligocene din flișul extern al Carpaților Orientali – Perimetrul Sucevița–Putna* 169
212. SORIN TRELEA, *Păsările angajate în dinamica ornitofaunei din Depresiunea Rădăuți* 187

OPINII

213. ION ALEXANDRESCU, *O viziune modernă a istoriei Bucovinei* 201

214. MIRCEA GRIGOROVIȚĂ, O „Istorie a Bucovinei” în limba germană	207
---	-----

DOCUMENTE

215. Acad. RADU GRIGOROVICI, <i>Memoriul lui Vasile Balș „Descrierea Bucovinei” din 1780</i>	215
---	-----

CĂRȚI, REVISTE

216. <i>Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România 1917–1918. Documente</i> (Rodica Iațencu) ...	237
217. HANS HOFBAUER, VIOREL ROMAN, <i>Bucovina, Basarabia, Moldova (O țară uitată între Europa de Vest, Rusia și Turcia)</i> (Ștefan Purici)	238
218. PETRU RUȘȘINDILAR, <i>Hurmuzăcheștii în viața culturală și politică a Bucovinei</i> (Nicolae Cârlan)	239
219. DUMITRU TEODORESCU, <i>Em. Grigorovitz. Viața. Opera</i> (Vasile I. Schipor)	239
220. „Codrul Cosminului”. Serie nouă (Acad. Ștefan Ștefănescu)	240
221. „Glasul Bucovinei”. Revistă trimestrială de istorie și cultură (Rodica Iațencu)	240
222. „Bucovina literară”. Serie nouă (Elena Cristuș)	241
223. „Exod”. Dărmănești – Bucovina (Vasile I. Schipor)	242

CRONICĂ

224. <i>A 120-a aniversare a Universității din Cernăuți</i> (Acad. Vladimir Trebici)	243
225. „Zilele academice ieșene”. Ediția a XI-a (Sorin Trelea)	246
226. <i>Activitatea științifică a Filialei București a Societății pentru Cultura și Literatura Poporului Român în Bucovina</i> (George Galan)	246
227. <i>Dialog științific româno-german</i> (Vasile I. Schipor)	248
228. <i>Colaborare științifică româno-germană</i> (Vasile I. Schipor)	249
229. <i>Receptarea operei lui Eminescu în spațiul asiatic</i> (D. Vatamaniuc)	250
230. <i>Iraclie Porumbescu sărbătorit la Frătăuții Noi</i> (D. Vatamaniuc)	250

ANIVERSĂRI

231. Acad. Vladimir Trebici la împlinirea vârstei de 80 de ani (Acad. Ștefan Ștefănescu)	251
--	-----

ANALELE BUCOVINEI
ANUL III
2/1996
Responsabil de număr: Rodica Iațencu

S U M A R

EDITORIAL

232. Acad. RADU GRIGOROVICI, *Modelul Bucovinei* 281

EVOCĂRI

233. Acad. VLADIMIR TREBICI, *Ion Negură (1909–1985)* 299

VIATA POLITICĂ, CULTURALĂ, LITERARĂ ȘI ARTISTICĂ

234. D. VATAMANIUC, *Mișcarea literară bucovineană interbelică și presa rădăuțeană* 305

235. MIRCEA A. DIACONU, *Iulian Vesper în mișcarea literară bucovineană interbelică* 323

236. VASILE I. SCHIPOR, *Prozatori români în calendarele bucovinene din perioada 1811–1918* 333

ISTORIE, DEMOGRAFIE, TOPONIMIE, ONOMASTICĂ, STATISTICĂ

237. ȘTEFAN PURICI, *Moldova față de Principatul de Halici în secolele XII–XIV* 349

238. EUGEN GLÛCK, *Evreii din Bucovina în perioada 1774–1786 (II)* 363

239. MIRCEA PAHOMI, *Bisericile din Bucovina (II)* 387

240. NICOLAI GRĂMADĂ, *Studii de toponimie minoră (V)* 401

FOLCLOR, ETNOGRAFIE

241. DRAGOȘ CUSIAC, *Centre de olărie în Bucovina (III)* 431

ȘTIINȚELE NATURII

242. TARAS SEGHEIDIN, *Cercetări privind flora și vegetația Carpaților din Bucovina istorică* 445

243. TITUS LUCESCU, *Ornitofauna și flora din zona de câmpie din Bucovina* 449

OPINII

244. MARIAN OLARU, *Despre „homo Bucovinensis” sau împreună cu Klaus Heitmann despre imagologie* 457

245. PAVEL ȚUGUI, *Unele precizări cu privire la revenirea Bucovinei la România* 467

DOCUMENTE

246. SAMUIL IONEȚ, *Însemnări zilnice* 477

CĂRȚI, REVISTE

247. MIRCEA GRIGOROVITĂ, <i>Din istoria colonizării Bucovinei</i> . București. 1996 (D. Vatamaniuc)	491
248. ION GHERMAN, <i>Cronica ținutului Herța, pământ dintotdeauna românesc</i> . București, 1996 (D. Vatamaniuc)	491
249. KLAUS HEITMANN, <i>Imaginea românilor în spațiul lingvistic german. 1775–1918. Un studiu imagologic</i> . În românește și introducere de Dumitru Hâncu, București. 1995 (Marian Olaru)	492
250. RAIMUND LANG, <i>Rudolf Wagner. Ein buchenländer Profil</i> , Viena, 1995 (D. Vatamaniuc) ...	493
251. GH. GIURCĂ, <i>George Tofan, o viață închinată școlii</i> , Suceava, 1995 (D. Cusiuc)	493
252. LIDIA BRÂNCEANU, ADINA BERCIU-DRĂGHICESCU, <i>Basarabeni și bucovinenii, între drept internațional și dictat</i> . București, 1995 (Rodica Iațencu)	494
253. EMIL SATCO, IOAN PÂNZAR, <i>Prefectura. Repere istorice locale</i> . [Iași], Editura Junimea, 1995 (D. Vatamaniuc)	495
254. CONSTANTIN GRASU, ILIE TURCULEȚ, CONSTANTIN CATANĂ, MARNELA NIȚĂ, <i>Petrografia mezozoicului din sinclinalul marginal extern</i> . București. 1995 (Ovidiu Bătă)	495
255. „Țara Fagilor”. Almanah cultural-literar al românilor nord-bucovineni. Cernăuți – Târgu-Mureș, 1955, (Vasile I. Schipor)	496
256. „Glasul Bucovinei”. Revistă trimestrială de istorie și cultură, Cernăuți – București. 1995. anul II, nr. 1, (Rodica Iațencu)	497
257. „Miorița”. Revistă de cultură folclorică. Anul VI, nr. 1 (II), 23 martie 1996 (Elena Cristuș)	497
258. „Exod”, Dărmănești–Bucovina, III, 9–10 și 11–12/1996 (Vasile I. Schipor)	498
259. „Centenar Lucian Blaga 1895–1995”, Cluj-Napoca, 1995 (Vasile I. Schipor)	499
260. „Kaindl Archiv”, nr. 20/1994, nr. 21–23/1995 (Georgeta Istrătoaie)	500

CRONICĂ

261. <i>Conferința internațională „Bucovina între 1774–1862”</i> , Rădăuți, 31 mai – 3 iunie: București, 5 iunie 1996 (D. Vatamaniuc)	501
262. <i>Colocviul internațional</i> . Rădăuți, 29–31 mai. 1996 (D. Vatamaniuc)	502
263. <i>Festivalul-concurs „Eminescu”</i> , ediția a V-a (Nicolae Cârlan)	502
264. <i>Manifestări culturale găzduite de Muzeul Etnografic din Rădăuți</i> (Dragoș Cusiuc)	504
265. <i>Cursurile Universității de vară a Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina</i> . Ediția a VII-a (Petru Bejenaru)	505
266. <i>Centenar „Iraclie Porumbescu”</i> (Mălina Anițoaiei)	506
267. <i>Iraclie Porumbescu. Centenarul morții</i> (Dragoș Pădure)	507
268. <i>Serile bucovinene la Iași</i> (Liviu P. Morariu)	507

ANALELE BUCOVINEI
ANUL IV
1/1997
Responsabil de număr: Elena Cristuș

S U M A R

EDITORIAL

270. D. VATAMANIUC, *Conferința internațională în problemele Bucovinei* 9

EVOCĂRI

271. MIHAI IACOBESCU, *Isaia Baloșescu (1766–1834)*..... 13

VIAȚA POLITICĂ, CULTURALĂ, LITERARĂ ȘI ARTISTICĂ

272. D. VATAMANIUC, *Aron Pumnul și biblioteca gimnaziștilor din Cernăuți*..... 17
 273. PAVEL ȚUGUI, *Teodor V. Ștefanelli la început de drum* 27
 274. LUCA BEJENARU, *Mihai Horodnic – un zbor frânt* 39
 275. ILIE DAN, *Preocupări ortografice la Dimitrie Onciul* 47
 276. HORST FASSEL (Tübingen), *Philipp Menczel, ein Journalist aus Czernowitz* 55

ISTORIE, DEMOGRAFIE, TOPONIMIE, ONOMASTICĂ, STATISTICĂ

277. Acad. RADU GRIGOROVICI, *Dimitrie Onciul și determinismul istoric* 73
 278. ION POPESCU-SIRETEANU, *Toponimia – tezaur național* 81
 279. MIRCEA PAHOMI, *Biserica episcopală Sf. Nicolae (Bogdana) din Rădăuți. Secolele XIV–XIX (I)*... 91
 280. NORBERT GASCHLER (Regensburg), *Chronik der römisch-katholischen Pfarre Sereth* 117
 281. ȘTEFAN PURICI, *Aspecte ale problemei minorităților naționale în Bucovina istorică între anii 1918 și 1940 (I)* 131

FOLCLOR, ETNOGRAFIE

282. DRAGOȘ CUSIAC, *Centre de olărie în Bucovina (IV). Ceramica neagră de Marginea*..... 145

ȘTIINȚELE NATURII

283. PETRU BEJINARIU, *Etologia și sănătatea morală a lumii contemporane* 157
 284. DOMNICA ȚIBU, *Rezervația naturală dela Stejari – Horaț* 165
 285. CARMEN CACHE, I. ION, LORELA CARADAN, *Lacul de acumulare de la Stânca – Ștefănești* 171

OPINII

286. MARIAN OLARU, *Despre crezul politic al lui Aurel Onciul* 175

DOCUMENTE

287. CONSTANTIN BURAC, *Eudoxiu Hurmuzachi, autor al studiului „Transilvania în anul 1848”* .. 181
 288. EUDOXIU HURMUZACHI, *Siebenbürgen im Jahre 1848* 183
 289. EUDOXIU HURMUZACHI, *Transilvania în anul 1848* 194

290. RODICA IAȚENCU, VASILE I. SCHIPOR, <i>Samuil Ioneț și însemnările sale zilnice</i>	205
291. PAVEL ȚUGUI, <i>Iulian Vesper și „Memoriile” sale</i>	217
292. IULIAN VESPER, <i>Memorii 1908–1924</i>	221

CĂRȚI, REVISTE

293. CONSTANTIN LOGHIN, <i>Istoria literaturii române din Bucovina, 1775–1918</i> (în legătură cu evoluția culturală și politică). Ediție îngrijită de Alexandrina Cernov. redactor Ștefan Hostiuc, Cernăuți, Editura Alexandru cel Bun, 1996, 358 p. + ilustrații (D. Vatamaniuc) ..	241
294. ADRIAN DINU RACHIERU, <i>Poezii din Bucovina</i> (selecție, studiu introductiv și profiluri critice), Timișoara, Editura Helicon, 1996, 544 p. (Vasile I. Schipor)	242
295. GR. C. BOSTAN, L. A. BOSTAN, <i>Literatura română din Bucovina</i> , Cernăuți. 1995. 242 p. (Emil Satco)	244
296. MIHAI EMINESCU, <i>La Bucovina</i> . Cuvânt înainte de D. Vatamaniuc. Selecție și ordonare a textelor, notă asupra ediției și postfață de Nicolae Cărlan, Suceava, Editura „Hurmuzachi”. 1996. 144 p. (Vasile I. Schipor)	246
297. ION GHERMAN, <i>Viața...cu împliniri și neîmpliniri</i> , București, Editura Romfel. 1996. 228 p. (D. Vatamaniuc)	247
298. RUDOLF WAGNER, <i>Vom Halbmond zum Doppeladler. Ausgewählte Beiträge zur Geschichte der Bukowina und der Czernowitzer Universität „Francisco – Josephina”</i> , Augsburg, Verlag „Der Südostdeutsche”, 1995. 536 p. + ilustrații și reproduceri după documente (D. Vatamaniuc)	248
299. <i>Serbarea națională de la Putna – 15/27 august 1871</i> (Documente). Ediție și prefață de Nicolae Cărlan, Timișoara, Editura Mirton, 1996, 44 p. (Vasile I. Schipor)	249
300. <i>Pătania starodavnioi ta seredniovicinoi istorii, arheologii i etnografii: Zbirnák naukovâhn statei</i> , Văpusk I, Cerniviți, Ruta. 1996, 100 p. (Ștefan Purici)	250
301. „Codrul Cosminului”, serie nouă, nr. 2 (12), 1996, Fundația Culturală a Bucovinei, 1996, 836 p. (Acad. Ștefan Ștefănescu)	251
302. „Glasul Bucovinei”. Revistă trimestrială de istorie și cultură, Cernăuți – București, anul II, nr. 4/1995, anul III, nr. 1, 2/1996 (Rodica Iațencu)	252
303. „Bucovina forestieră”. Revistă tehnico-științifică, cu apariție bianuală, editată de forestierii din Bucovina, anul IV, 1,2/1995, Câmpulung-Moldovenesc (Ovidiu Bătă)	253
304. „Scriptum”. Buletin de informare. Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera”, Suceava, nr. 1/1994, nr. 1–2, 3–4/1995, 1–2, 3–4/1996 (Vasile I. Schipor)	254
305. „Der Südostdeutsche”, anul 47/1996, nr. 2–4, 6–11 (Georgeta Istrătoaie)	255

CRONICĂ

306. <i>Conferința științifică internațională „Bucovina – 1775–1862. Aspecte politice, sociale, culturale, economice și demografice”</i> . Rădăuți – București, 31 mai – 5 iunie, 1996 (Vasile I. Schipor)	257
307. <i>Das Phare-Programm „Partnerschaft und institutioneller Aufund Ausbau”: Partnerschaft-serklärungm/Projekt „Eurodreieck Schwaben – Czernowitz – Suczawa”</i> . partea a II-a, Cernăuți, 3–11 august, 1996 (Rodica Iațencu, Ovidiu Bătă)	259
308. <i>Comemorarea lui Petru Movilă la mănăstirea Sucevița</i> . Cuvântare rostită de Vasile M. Demciuc la Sucevița, în 21 decembrie 1996	261
309. „Luna Bucovinei” la Iași (Liviu P. Morariu)	262
310. <i>Manifestările științifice „Zilele academice ieșene”</i> , ediția a XII-a. 10–13 octombrie. 1996 (Vasile I. Schipor)	263
311. <i>Zilele Bucovinei la Brașov</i> , 23–30 noiembrie, 1996 (Marian Olaru)	264
312. <i>Simpozion național „Bucovina – File de istorie”</i> (Ștefan Purici)	265
313. <i>Rădăuți – Imagini din trecut</i> (Ovidiu Bătă)	266

ANIVERSĂRI

314. VLADIMIR TREBICI, <i>Academicianul Radu Grigorovici la vârsta de 85 de ani</i>	269
315. V. ȚOPA, <i>Profesorul, cercetătorul și savantul Radu Grigorovici la 85 de ani</i>	272

ANALELE BUCOVINEI
ANUL IV
2/1997
Responsabil de număr: Ștefan Purici

S U M A R

EDITORIAL

- 316.** Acad. VLADIMIR TREBICI, *Relațiile dintre societățile studențești române și germane de la Universitatea din Cernăuți, ca model de înțelegere interetnică (1875–1938)* 281

EVOCĂRI

GEORGE BARON LØVENDAL
(1897–1964)

- 317.** D. VATAMANIUC, *George baron Løvendal la un secol de la naștere* 289
318. Acad. RĂZVAN THEODORESCU, *Un mărturisitor pentru Bucovina: Løvendal* 293
319. LYDIA BARONESSE LØVENDAL-PAPAE, *Moștenirea artistică* 295
320. RADU-MIHAI PAPAE, *Întâlnire cu arta* 297
321. PAVEL ȚUGUI, *Pictorul bucovinean – G. Løvendal. Rememorare* 299
322. *Løvendal văzut de contemporani* 305
323. *Album* 311

VIAȚA POLITICĂ, CULTURALĂ, LITERARĂ ȘI ARTISTICĂ

- 324.** D. VATAMANIUC, *Intellectualii bucovineni, Eminescu și Biblioteca Gimnaziștilor Români din Cernăuți* 327
325. MIHAI IACOBESCU, *Mihai Bodnar-Bodnărescu (1816–1867)* 345
326. MIRCEA A. DIACONU, *Mircea Streinul (Schită monografică)* 353
327. PETRU BEJINARIU, „*Revista de pedagogie*”: *știința educației în perioada interbelică*.... 369

ISTORIE, DEMOGRAFIE, TOPONIMIE, ONOMASTICĂ, STATISTICĂ

- 328.** MIRCEA PAHOMI, *Biserica episcopală Sf. Nicolae (Bogdana) din Rădăuți. Secolele XIV–XIX (II)* 375
329. MARIAN OLARU, *Aspecte ale vieții politice în Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea (I)*... 399
330. ȘTEFAN PURICI, *Aspecte ale problemei minorităților naționale în Bucovina istorică între anii 1918 și 1940 (II)* 411
331. ION POPESCU-SIRETEANU, *Nume de sate: Mărăței* 425

FOLCLOR, ETNOGRAFIE

- 332.** DRAGOȘ CUSIAC, *Centre de olărie în Bucovina (IV)* 429

ȘTIINȚELE NATURII

- 333.** TITUS LUCESCU, *Contribuții la cunoașterea florei din Bazinul Rădăuți – Bucovina* 439
<http://cimec.ro/> / <http://institutulbucovina.ro>

OPINII

334. ȘTEFAN PURICI, *Istoria Bucovinei: imperativul demitizării* 443

DOCUMENTE

335. Acad. RADU GRIGOROVICI, „*Descrierea districtului bucovinean (1775)*” de Generalul Gabriel Splény von Mihaldy 447
336. JOHANN POLEK, *General Splény's „Beschreibung der Bukowina*” 451
JOHANN POLEK, „*Descrierea Bucovinei*” a Generalului Splény 451
337. GABRIEL SPLÉNY VON MIHALDY, *Beschreibung des Bukowiner Districts (I)* 460
GABRIEL SPLÉNY VON MIHALDY, *Descrierea districtului Bucovina (I)* 460

CĂRȚI, REVISTE

338. VASILE ȚIGĂNESCU, *Gaudeamus. Evocări (Vasile Precop)* 513
339. WILLIAM KEEL and KURT REIN, *German Emigration from Bukowina to the Americas. Results of Initial Investigations and Guide to Further Research (D. Vatamaniuc)* 514
340. „*Glasul Bucovinei*”. Revistă trimestrială de istorie și cultură, Cernăuți – București. III. 1996, nr. 3 (11), nr. 4 (12) (Rodica Iațencu) 514
341. „*Bukovânskâi jurnal*”. 1996, nr. 1–2 și 3–4 (Ștefan Purici) 515
342. „*Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol»*”. Tomul XXXII, Iași. 1995. 656 p. (Ștefan Purici) 517
343. „*Bucovina forestieră*”. Revistă tehnico-științifică cu apariție bianuală editată de forestierii din Bucovina, Câmpulung-Moldovenesc, V, 1996, nr. 1–2 (Sorin Trelea) 520

CRONICĂ

344. *Centenar – George baron Løvendal (1897–1997)* (Lydia Baronesse Løvendal-Papae și Mihai Papae) 521
345. *Sărbătorirea pictorului George baron Løvendal de către filiala din București a Societății pentru Cultura și Literatura Română din Bucovina* (George Galan) 522
346. *Simpozionul „Ștefan cel Mare și Sfânt”. 540 de ani de la urcarea pe tronul Țării Moldovei, 12 aprilie 1457–12 aprilie 1997* (Ștefan Purici) 523

ANIVERSĂRI

347. *Radu Economu a împlinit 80 de ani* (Acad. Vladimir Trebici) 525
348. *Claudiu Dombrowschi la 89 de ani* (Acad. Vladimir Trebici) 527

ANALELE BUCOVINEI
ANUL V
1/1998
Responsabil de număr: Ovidiu Bătă

S U M A R

EDITORIAL

349. D. VATAMANIUC, *Eminescu și federalizarea Europei* 5

EVOCĂRI

350. Acad. VLADIMIR TREBICI, *Traian Brăileanu, omul și opera* 13
 351. ION ZADIK, *Generalul Iacob Zadik și revenirea Bucovinei la România* 21

VIAȚA POLITICĂ, CULTURALĂ, LITERARĂ ȘI ARTISTICĂ

352. MIRCEA A. DIACONU, *Bucovina și complexul provinciei* 31
 353. PAVEL ȚUGUI, *Eusebie Mandicevschi – receptarea și aprecierea operei sale* 43
 354. D. VATAMANIUC, *Vianor Bendescu, mesager al spiritualității românești în Germania ...* 61
 355. VASILE PRECOP, *Bucovina în „Amintiri din închisoare” de Valeriu Braniște* 67
 356. D. VATAMANIUC, *Societatea „Junimea” din Cernăuți, în lumina documentelor* 81
 357. PETRU BEJINARIU, *Revista „Școala” – tribună de luptă pentru drepturile românilor bucovineni* 95

ISTORIE, DEMOGRAFIE, TOPONIMIE, ONOMASTICĂ, STATISTICĂ

358. CONSTANTIN UNGUREANU, *Procese etnodemografice în Bucovina. în timpul administrației militare* 101
 359. MARIAN OLARU, *Aspecte ale vieții politice în Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea ...* 123
 360. RODICA IAȚENCU, *Considerații asupra evoluției Universității din Cernăuți în perioada interbelică (I)* 135

FOLCLOR, ETNOGRAFIE

361. MAGDALENA VASILESCU, *Revista „Făt-Frumos” și orientarea spre folclor și etnografie*..... 153

ȘTIINȚELE NATURII

362. TITUS LUCESCU, *Zone cu floră necercetată în Bucovina* 161
 363. OVIDIU BĂTĂ, *Rezervații naturale din județul Suceava* 167
 364. SORIN TRELEA, *Originea geografică a speciilor de păsări din Depresiunea Rădăuți*..... 179
 365. CARMEN GACHE, *Dinamica avifaunei în bazinul mijlociu al râului Prut în perioada de pasaj* 187

OPINII

366. D. VATAMANIUC, *Obiective, opțiuni și realizări* 191
 367. CAROL MOHR, *Chestiunea nemțescă în Bucovina de azi* 195

DOCUMENTAR

368. AUREL C. ONCIUL, *Raportul lui Josef Graf von Etzdorf privind Bucovina* 199
 369. JOSEF GRAF VON ETZDORF, *Die letzten Tage der Österreichischen Herrschaft in der Bukowina/Ultimele zile ale puterii austriece în Bucovina* 200

CĂRȚI, REVISTE

370. ANGHEL POPA, *Societatea Academică „Junimea” din Cernăuți, 1878–1938. Câmpulung-Moldovenesc, Fundația Culturală „Alexandru Bogza”, 1997 (D. Vatamaniuc)* 215
 371. TEODOR V. ȘTEFANELLI, RADU I. SBIERA, SAMOIL ISOPESCU, *Amintiri despre Eminescu. Profesori și colegi ai lui Eminescu*. Ediție îngrijită, prefețe. micromonografii, note și postfață de Pavel Țugui, Craiova, Scrisul Românesc. 1996. 328 p. (D. Vatamaniuc) 216
 372. V. DANĂLENCO, O. DOBRIJANSKÁY, *Academik Stepan Smal-Stoțki. Jătia. i diialnisti, Kâiev – Cernivți, 1996 (Ștefan Purici)* 216
 373. „Glasul Bucovinei”, revistă trimestrială de istorie și cultură, Cernăuți – București, IV, 1997, 1 (13) (Rodica Iațencu) 217

CRONICĂ

374. *Ediția a VII-a a Lunii Bucovinei (28 octombrie–28 noiembrie, 1997) (D. Vatamaniuc)* 219
 375. *Sesiunea științifică „Traian Brăileanu în istoria sociologiei românești”, 15 octombrie 1997 (Acad. Vladimir Trebici)* 219
 376. *Târgul olarilor „Ochiul de păun”, Rădăuți, la a XV-a ediție (Dragoș Cusiuc)* 220
 377. *Projekt Regionalpartnerschaft zwischen dem Bezirk Schwaben und der Nord- und Südbukowina. „Eurodreieck Schwaben – Czernowitz – Suczawa”. Partea a treia, Suceava – Rădăuți, 2–11 august, 1997 (Rodica Iațencu, Ovidiu Bătă)* 222
 378. *Cronica unei manifestări interzise (Ștefan Purici)* 223

IN MEMORIAM

379. *La despărțirea de Victor Săhleanu (Acad. Vladimir Trebici)* 227
 380. *Victor Săhleanu, personalitate renașcentistă (Ioan Oprescu, Cristiana Glavec)* 229

ANALELE BUCOVINEI
ANUL V
2/1998
Responsabil de număr: Rodica Iațencu

S U M A R

EDITORIAL

381. D. VATAMANIUC, *Bucovina și Ioan Slavici – un veac și jumătate de la nașterea prozatorului* 239

EVOCĂRI

382. Acad. VLADIMIR TREBICI, *George Macrin (1911–1991)* 245
 383. MIHAI IACOBESCU, *Dionisie Bejan (1837–1924)* 249

VIAȚA POLITICĂ, CULTURALĂ, LITERARĂ ȘI ARTISTICĂ

384. MIRCEA A. DIACONU, *Ideologia mișcării „Iconar” (conceptul de „provincie”)* 253
 385. GEORGE MACRIN, *Leonida Bodnărescu (1872–1945)* 265
 386. GEORGE MACRIN, *Orest Bucevschi – profesor universitar* 273
 387. GEORGE MACRIN, *Liviu Rusu – muzician bucovinean* 277
 388. PETRU BEJINARIU, *Leonida Bodnărescu – pedagog și cărturar* 281
 389. D. VATAMANIUC, *Biblioteca lui Aron Pumnul* 285

ISTORIE, DEMOGRAFIE, TOPONIMIE, ONOMASTICĂ, STATISTICĂ

390. Acad. RADU GRIGOROVICI, *Studiu comparativ al recensământurilor populației Bucovinei din anii 1772, 1774 și 1775 (I)* 293
 391. ȘTEFAN PURICI, *Dacoromânismul în conștiința și activitatea românilor din Bucovina (sfârșitul secolului al XVIII-lea – mijlocul secolului al XIX-lea)* 313
 392. MARIAN OLARU, *Iancu Flondor și mișcarea națională a românilor din Bucovina (sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea)* 333
 393. RODICA IAȚENCU, *Considerații asupra evoluției Universității din Cernăuți în perioada interbelică (II)* 351
 394. ION ZADIK, *Armata română în Pocuția* 367

FOLCLOR, ETNOGRAFIE, ARHITECTURĂ

395. MIRA VOITEC-DORDEA, *Arhitectura gotică în stilul moldovenesc din secolele al XI'-lea și al XVI-lea* 369

ȘTIINȚELE NATURII

396. OVIDIU BĂTĂ, *Rezervația geologică „Pietrele Doamnei” – Rarău* 387
 397. TITUS LUCESCU, *Contribuții la studierea unor specii floristice din Bucovina* 399

OPINII

398. ȘTEFAN PURICI, MARIAN OLARU, *Bucovina istorică – între exigențele sintezei naționale și regionalism* 405

DOCUMENTE

399. D. VATAMANIUC, „*Jurnalul*” lui Ciprian Porumbescu 411
 400. CIPRIAN PORUMBESCU, *Tagebuch der wichtigsten Ereignisse, Erlebnisse u. sonstiger Allotria aufgezeichnet seit dem 18. Jänner 1879 von Golembowski (I) i Jurnalul însemnatelor întâmplări, evenimente și a altor zburdălnicii, finut din 18 ianuarie 1879 de către Golembowski (I)* 414

CĂRȚI, REVISTE

401. PAVEL ȚUGUI, *Eminescu – Creangă. Documente inedite* (D. Vatamaniuc) 433
 402. IOAN V. COCUZ, *Unirea Bucovinei cu România (aspecte militare)* (Ștefan Purici) 433
 403. MIRCEA A. DIACONU, *Mircea Streinul, viața și opera* (Vasile Precop) 436
 404. PETRU BEJINARIU ș.a., *Compendiu istoriografic al Liceului Teoretic „Eudoxiu Hurmuzachi”* (Rodica Iațencu) 438
 405. GHEORGHE SCHIPOR, *Grupul Școlar Agricol „Andronic Motrescu” – file monografice* (Vasile Bătă) 438
 406. NICOLAI ȘAPCĂ, *Jordânești: istorie și destine* (Ștefan Purici) 440
 407. GHEORGHE GORDA, *Voloca pe Derehlu. File de istorie* (Ștefan Purici) 440
 408. CORNELIU CRĂCIUN, *Societăți Academice din Bucovina: „Arboroasa” și „Junimea”* (I) (Liviu Papuc) 440
 409. NICOLAI COAJĂ, *Carte de înțelepciune și orientare în viață (Dicționar de maxime)* (Vasile I. Schipor) 441
 410. N. A. BOGDAN, *Orașul Iași. Monografie istorică și socială, ilustrată* (Vasile I. Schipor) 442
 411. ȘTEFAN CIUBOTARU, *Monografia orașului Botoșani* (Vasile I. Schipor) 444
 412. „Țara Fagilor”, almanah (Vasile I. Schipor) 445
 413. „Bucovina literară” (Elena Cristuș) 448
 414. „Bucovina ilustrată” (Vasile I. Schipor) 449
 415. „Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol»” (Rodica Iațencu) 450
 416. „Buletinul Societății de Științe Filologice” (Vasile I. Schipor) 451
 417. „Scriptum” (Elena Cristuș) 452

CRONICĂ

418. *Politica naționalităților din sud-estul Europei* (Bukowina-Institut, Augsburg, 1997) (Dumitru Teodorescu) 453
 419. *Bucovina – Mituri vechi, mituri noi* (Augsburg, 1997) (Dumitru Teodorescu) 454
 420. *Profesorul Rudolf Wagner la Universitatea din Cernăuți* (D. Vatamaniuc) 456
 421. *Activitatea Filialei București a Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina* (Pavel Țugui și George Galan) 456
 422. *Manifestări științifice și cultural-artistice* (Vasile I. Schipor) 460
 423. *Inițiative și proiecte în viața cultural-științifică din Bucovina* (Vasile Schipor) 464
 424. *Inițiativa a două instituții școlare de prestigiu din Rădăuți* (Vasile Bătă) 465
 425. *Recunoașteri ale activității unor bucovineni* (Vasile I. Schipor) 467

ANIVERSĂRI

426. *Profesorul Octavian Ștefăneanu la 90 de ani* (Vladimir Trebici) 469

IN MEMORIAM

427. *Victor Săhleanu (1924–1996)* (Mircea Jemna) 473
 428. *Dragoș Luchian (1932–1997)* (Constantin Calance) 474

ANALELE BUCOVINEI

ANUL VI

1/1999

Responsabil de număr: Elena Cristuș

S U M A R

EDITORIAL

429. MIHAI IACOBESCU, *Revoluția de la 1848–1849 în Bucovina. Particularități. Revendicări. Consecințe* 7

EVOCĂRI

430. MIHAI IACOBESCU, *Teodor Balan (1885–1972)* 15

VIAȚA POLITICĂ, CULTURALĂ, LITERARĂ ȘI ARTISTICĂ

431. D. VATAMANIUC, *Principesa Martha Bibescu despre Bucovina* 19
 432. MIRCEA A. DIACONU, *Traian Chelariu* 25
 433. VASILE I. SCHIPOR, *Destinul unei biblioteci din Bucovina* 39

ISTORIE, DEMOGRAFIE, TOPONIMIE, ONOMASTICĂ, STATISTICĂ

434. Acad. RADU GRIGOROVICI, *Studiu comparativ al recensământurilor populației Bucovinei din anii 1772, 1774 și 1775 (II)* 47
 435. MIRCEA PAHOMI, *Biserica Sfântul Gheorghe – Mănăstirea Sfântul Ioan cel Nou de la Suceava* 83
 436. MIRCEA GRIGOROVITĂ, *Universitatea din Cernăuți în perioada interbelică (I)* 105

FOLCLOR, ETNOGRAFIE, ARHITECTURĂ

437. FLORIN BUCESCU, *Vechea doină bucovineană sau doina din ținutul Rădăușilor (I)* 119
 438. MIRA VOITEC-DORDEA, *Arhitectura gotică în stilul moldovenesc din secolele al XV-lea și al XVI-lea* 141

ȘTIINȚELE NATURII

439. NICOLAE POMOHACI, *O valoroasă lucrare de doctorat, cu implicații benefice pentru cultura cartofului în Bucovina* 157
 440. CORNEL GHEORGHIEȘ, *Referat privind teza de doctorat cu titlul „Contribuții asupra biologiei, ecologiei și combaterii nematozilor cu chiști (Globodera spp.) la cartof”, prezentată de ing. Ionela Dobrin* 159
 441. R. J. MARKS, *Referat de apreciere la teza „Contribuții asupra biologiei, ecologiei și combaterii nematozilor cu chiști (Globodera spp.) la cartof”, prezentată de ing. Ionela Dobrin* 162
 442. PAUL PAȘOL, *Referat privind teza de doctorat cu titlul „Contribuții asupra biologiei, ecologiei și combaterii nematozilor cu chiști (Globodera spp.) la cartof”, prezentată de ing. Ionela Dobrin* 163
 443. ELENA ROJANKOVSKI, *Referat de apreciere privind lucrarea „Contribuții asupra biologiei, ecologiei și combaterii nematozilor cu chiști (Globodera spp.) la cartof”, întocmită de ing. Ionela Dobrin* 165

444. TUDOR ȚIBULEAC, LIUDMILA BUCIUCEANU, VICTOR GAVRILENCO. TUDOR GLĂVAN, *Date fenologice ale migrației păsărilor în Republica Moldova* 169
445. OVIDIU BĂTĂ, *Rezervația geologică-geomorfologică Cheile „Moara Dracului” – Rarău* 181

OPINII

446. VASILE POSTEUCĂ, *Mișcarea literară interbelică din Bucovina (Amintiri de la „Iconar”)*.... 187

DOCUMENTE

447. CIPRIAN PORUMBESCU, *Tagebuch der wichtigsten Ereignisse, Erlebnisse und sonstiger Allotria aufgezeichnet seit dem 18. Jänner 1879 von Golembowski (II) / Jurnalul însemnatelor întâmplări, evenimente și a altor zburdălnicii, ținut din 18 ianuarie 1879 de către Golembowski (II)* 193

CĂRȚI, REVISTE

448. *Bucovina: istoricini narus*, Cerniți, Selena Bucovina, 1998 (Ștefan Purici) 223
449. ANGHEL POPA, *Între fronturi. Bucovineni în România primului război mondial. Câmpulung-Moldovenesc, Fundația Culturală „Alexandru Bogza”*, 1998 (Rodica Iațencu) 226
450. PETRU RUȘINDILAR, *George Tofan – tribun al românismului în Bucovina*, Suceava. Editura „Hurmuzachi”, 1998 (D. Vatamaniuc) 227
451. MUGUR ANDRONIC, *Huțulii, o minoritate din Bucovina*, Suceava, 1998 (D. Vatamaniuc) ... 228
452. IU. I. MAKAR, S. V. PIWOWAROW, IU. IU. IURUCIUK, *Sabogursăka monetarnia (istoriko-kraesnawcii narus)*, Cerniți, Ruta, 1998 (Ștefan Purici) 229
453. NICOLAE CORLĂȚEANU, *Nandrișii. Povestea unui neam bucovinean*. Chișinău, „Limba română” S. R. L., 1998 (D. Vatamaniuc) 230
454. Acad. DAN BERINDEI, *Revoluția română din 1848–1849. Considerații și reflexii*. Cluj-Napoca, 1997 (Ștefan Purici) 231
455. „Glasul Bucovinei”. Revistă trimestrială de istorie și cultură, Cernăuți – București. IV, 1997, nr. 2, 3, 4 (Rodica Iațencu) 232
456. „Codrul Cosminului”. Analele științifice de istorie – Universitatea „Ștefan cel Mare” (serie nouă), 1997–1998, nr. 3–4 (Rodica Iațencu) 234
457. „Țara Fagilor”. Almanah cultural-literar al românilor nord-bucovineni, Cernăuți – Târgu-Mureș, 1997 (Vasile I. Schipor) 236
458. „Apa vie”. Almanahul tuturor românilor, Timișoara, Editura Augusta, 1998 (Vasile I. Schipor) ... 237

CRONICĂ

459. *10. Internationale Studententagung des Bukowina-Instituts, Augsburg vom 29. Juli – 1 August 1998* (Ștefan Purici)..... 239
460. *Colocviul filialei Bucovina din Rădăuți al Asociației „Uniunea pentru Europa – din România”* (Ovidiu Bătă) 241
461. *Congresul al IV-lea al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina* (Vasile Precop) 242
462. *Manifestări științifice și cultural-artistice în Bucovina* (aprilie – octombrie, 1998) (Vasile I. Schipor) 244

ANIVERSĂRI

463. *Oreste Popescu la vârsta de 85 de ani* (Vasile Bătă) 247

IN MEMORIAM

464. *Dragoș Luchian* (Constantin Calance) 251
465. *Acad. Vladimir Trebici* (Acad. Ștefan Ștefănescu) 253

ANALELE BUCOVINEI
ANUL VI
2/1999
Responsabil de număr: Elena Cristuș

S U M A R

EDITORIAL

466. MARIAN OLARU, ȘTEFAN PURICI, *Bucovina – mirajul identitar supranațional* 259

EVOCĂRI

467. VASILE PRECOP, *Preotul cărturar Ioan Pașcan* 263

VIAȚA POLITICĂ, CULTURALĂ, LITERARĂ ȘI ARTISTICĂ

468. D. VATAMANIUC, *Claudiu Isopescu, mesager al spiritualității românești în Italia* 267

469. VALERIAN I. PROCOPCIUC, *Învățători în viața literară și culturală a Bucovinei istorice* 291

470. RODICA IAȚENCU, *Societatea pentru Cultura și Literatură Română în Bucovina în perioada interbelică – deziderate și realizări* 303

471. MIRCEA GRIGOROVITȘĂ, *Facultatea de Științe din Cernăuți în perioada interbelică* 331

ISTORIE, DEMOGRAFIE, TOPONIMIE, ONOMASTICĂ, STATISTICĂ

472. CONSTANTIN UNGUREANU, *Procese migraționiste în Bucovina în timpul administrației galițiene* 347

473. EUGEN GLÜCK, *Evreii din Bucovina în perioada 1786–1849 (I)* 369

474. MARIAN OLARU, *Lupta pentru tricolor și afirmarea identității naționale românești în Bucovina* 387

FOLCLOR, ETNOGRAFIE, ARHITECTURĂ

475. FLORIN BUCESCU, *Vechea doină bucovineană sau doina din ținutul Rădăușilor (II)* 407

476. DAN PĂCURARIU, *Bazele sistemului formal al arhitecturii bisericesti din Moldova* 445

ȘTIINȚELE NATURII

477. OVIDIU BĂTĂ. PETRU BEJINARIU, *Rezervații și monumente ale naturii din Bucovina istorică* 451

OPINII

478. D. VATAMANIUC, „*Homo Bucovinensis*” – o teorie nouă și totuși veche 461

DOCUMENTE

479. Acad. RADU GRIGOROVICI, *Un studiu despre francmasoneria din Bucovina* 463

480. ERICH PROKOPOWITSCH, *Die Freimaurerei in der Bukowina im 18. Jahrhundert/ Francmasoneria în Bucovina în secolul al 18-lea* 466

CĂRȚI, REVISTE

481. MIRCEA A. DIACONU, *Mișcarea „Iconar”*. *Literatura politică în Bucovina anilor '30* Iași, Editura „Timpul”, 1999, 220 p. (Academia Română, Centrul de Studii „Bucovina” Rădăuți) (D. Vatamaniuc) 479
482. DORU MIHĂESCU, *La Bucovine et la Bessarabie (à partir de leurs noms)*. Traduction française par Cireașa Grecescu, Bucarest, Maison d'Éducation de la Fondation Culturelle Roumaine, 1998, 176 p. + 48 de hărți (Mihaela Cazacu) 480
483. PETRU RUȘȘINDILAR, *George Grigorovici și social-democrația în Bucovina*, București, Editura Fundației „Constantin-Titel Petrescu”, 1998, 200 p. + 17 ilustrații (Ștefan Purici) 481
484. ION GHERMAN, *Cartea albă a unor vechi teritorii românești condamnate la înstrăinare* București, Editura „Cerna”, 1999, 256 p. (Mihaela Cazacu) 485
485. MARIAN OLARU, *Anuarul Colegiului Național „Eudoxiu Hurmuzachi” – 1998–1999*, Rădăuți, Editura „Septentrion”, 1999, 122 p. (Rodica Iațencu) 486

CRONICĂ

486. *Manifestări culturale la Cernauca*, 29–30 mai, 1999 (Petru Bejinariu) 489

ANALELE BUCOVINEI
ANUL VII
1/2000
Responsabil de număr: Rodica Iațencu

S U M A R

EDITORIAL – ANUL EMINESCU

- 487. D. VATAMANIUC, *Eminescu și propaganda ucraineană în Bucovina* 7**

EVOCĂRI

- 488. DUMITRU BURGHELEA, *George Popovici (T. Robeanu), jurist, istoric și poet (1863–1905)* 11**
489. PETRU RUȘȘINDILAR, *Un eminent jurist, om politic și de cultură – Aurel Morariu* 25

VIAȚA POLITICĂ, CULTURALĂ, LITERARĂ ȘI ARTISTICĂ

- 490. CONSTANTIN C. COJOCARU, *Daniil Vlahovici – episcop al Bucovinei (23 aprilie 1789–20 august 1822) (I)* 43**
491. NICOLAE CĂRLAN, *Teatrul religios al lui Ion Luca* 71
492. VASILE M. DEMCIUC, *Sfântul Ioan cel Nou de la Suceava – considerații istorice* 91
493. MIRCEA PAHOMI, *Soarta tezaurului artistic și documentar al Mitropoliei Sucevei și Moldovei în Polonia (1686–1783)* 109
494. PAVEL ȚUGUI, *Despre restaurarea monumentelor istorice din Bucovina (1951–1977) (I)*.. 123

ISTORIE, DEMOGRAFIE, TOPONIMIE, ONOMASTICĂ, STATISTICĂ

- 495. EUGEN GLÜCK, *Evreii din Bucovina în perioada 1786–1849 (II)* 139**
496. DAN JUMARĂ, *Programul societăților culturale academice în perioada interbelică*..... 157
497. MIRCEA GRIGOROVITȘĂ, *Biblioteca Universității din Cernăuți în perioada interbelică* ... 169
498. DANIEL HRENCIUC, *Tratatul româno–polonez din 1921. Ecouri și opinii. Contribuția minorității poloneze din Bucovina la încheierea acestui tratat* 191

FOLCLOR, ETNOGRAFIE

- 499. ELENA CRISTUȘ, *Sentimentul dorului în lirica orală. Imagini ale dorului în poezia erotică din Bucovina* 215**

ȘTIINȚELE NATURII

- 500. TITUS LUCESCU, *Noutăți în flora României* 227**
501. OVIDIU BĂȚĂ. ION PODAȘCĂ, *Evoluția cercetărilor geologice din zona cristalino-mezozoică a Carpaților Orientali de Nord – ipoteze, concepții, modele* 231
502. SORIN TRELEA, *Ornitofauna luncilor, zăvoaielor și cursurilor de apă din Depresiunea Rădăuți* 245

OPINII

503. D. VATAMANIUC, *Ignoranță sau rea-credință, sau și una și alta* 251

DOCUMENTAR

504. D. VATAMANIUC, *Eminescu, secretar al Agenției Române din Berlin, și câteva documente* ... 253

CĂRȚI, REVISTE

505. Alain Ruze, *Ukrainiens et roumains (IXe–XXe siècle). Rivalités carpatho-pontiques*. Paris, Montreal L'Harmattan Inc. [1999], 302 p. (D. Vatamaniuc) 259
506. D. Valenciu, „Candela”. Revistă teologică și bisericească, seria a II-a (1923–1946). *Ghid bibliografic*, Suceava. Editura „Mușatinii” și Editura „Bucovina Viitoare”. 1999, 150 p. (Nicolae Cârlan) 259
507. Dragoș Tochiță, *Românii de pe Valea Siretului de Sus. Jertfe ale ocupației nordului Bucovinei și terorii bolșevice*, Suceava, 1999, 70 p. (Vasile I. Schipor) 260
508. Dragoș Tochiță, *Folclor bucovinean de pe Valea Siretului*, Timișoara. Editura „Augusta” 1999. 92 p. (Elena Cristuș) 261
509. Valeriu Braniște, *În slujba Bucovinei, în slujba neamului românesc. Articole politice*. Ediție și studiu introductiv de Ioan Cocuz, Suceava, Editura „Bucovina Viitoare”, 1998, 534 p. (Rodica Iațencu). 262
510. Ioan Cocuz, Dumitru Cucu, *Băncile și creditul funciar românesc în Bucovina (1840–1918)*, Suceava, Grupul Editorial „Mușatinii – Bucovina viitoare”, 1999, 194 p. (Rodica Iațencu) 263
511. Ion Popescu-Sireteanu, *Orașul Siret și împrejurimile*, Iași, Editura „Bucovina”, 1999, 50 p. (Ovidiu Bătă) 264
512. „Studii și comunicări de etnologie”, tomul XII, serie nouă, Sibiu, 1998, 228 p. (Vasile I. Schipor) ... 265
513. „Datini”. Revistă de cultură. Editată de Ministerul Culturii, Centrul Național de Conservare și Valorificare a Tradiției și Creației Populare și Fundația Culturală „Ethnos”. București, nr. 1–4 (26–29), 1998; nr. 1 (30), 2 (31), 1999 (Elena Cristuș) 266
514. „Făt-Frumos”. Anuarul Muzeului Etnografic al Bucovinei, Suceava, Editura „Suceava”, anul I, nr. 1, 1999, 278 p. (Elena Cristuș) 268
515. „Țara Fagilor”. Almanah cultural-literar al românilor nord-bucoveneni. Cernăuți – Târgu-Mureș, 1998, 272 p. (Vasile I. Schipor) 268

CRONICĂ

516. *Cursurile de vară ale Universității Populare a Societății pentru Cultura și Literatură Română în Bucovina*, Rădăuți, ediția a X-a, 6–11 septembrie, 1999 (Petru Bejinariu) 271
517. „Zilele academice ieșene”, ediția a XIV-a, 7–10 octombrie, 1999 (Vasile I. Schipor) 272
518. *Evenimente și manifestări culturale consacrate Bucovinei* (ianuarie – decembrie, 1999) (Vasile I. Schipor) 273

IN MEMORIAM

519. *Rudolf Rybiczka (26 martie 1911–6 octombrie 1998)* (Emil Satco) 277

COMUNICĂRILE CONFERINȚEI: TRANSFORMARE ȘI IDENTITATE –
REVOLUȚII SOCIALE ȘI CONȘTIINȚĂ ETNICĂ ÎN BUCOVINA
(Cernăuți, 20–22 septembrie 2000)

520. Ștefan Purici, *Euroregiunile și impactul lor asupra mentalităților (din perspectiva reflectării în presa regională)* 279
521. Eugen Patraș, *Minoritatea românească din regiunea Cernăuți în căutarea propriei identități* 287
522. Marian Olaru, *În căutarea identității naționale în România și Ucraina, din perspectiva legislației actuale a învățământului* 293
523. Vasile I. Schipor, *Presa din județul Suceava, 1996–1999. Șansele schimbării* 297

ANALELE BUCOVINEI
ANUL VII
2/2000
Responsabil de număr: Rodica Iațencu

S U M A R

EDITORIAL

524. D. VATAMANIUC, *Anul Eminescu* 315

EVOCĂRI

525. VASILE I. SCHIPOR, *Peter Tomaschek (1882–1940)* 321

VIAȚA POLITICĂ, CULTURALĂ, LITERARĂ ȘI ARTISTICĂ

526. MIRCEA PAHOMI, *Biserica Sfântul Dumitru – Suceava* 335
 527. CONSTANTIN C. COJOCARU, *Isaia Baloșescu, episcopul Bucovinei* 357
 528. VASILE JURAVLE, *Muzica religioasă din Bucovina* 387
 529. PAVEL ȚUGUI, *Despre restaurarea monumentelor istorice în Bucovina (1951–1977) (II)* 403
 530. CONSTANTIN C. COJOCARU, *Daniil Vlahovici – episcop al Bucovinei (II)* 421
 531. EMIL SATCO, *Creația eminesciană în operele muzicale ale compozitorilor bucovineni* ... 433

ISTORIE, DEMOGRAFIE, TOPONIMIE, ONOMASTICĂ, STATISTICĂ

532. DANIEL HRENCIUC, *Minoritatea polonă din Bucovina* 439
 533. CRISTINA PUHA, *Poziția lui Iancu Flondor față de noile realități politice ale Regatului Român (1918–1924)* 457

FOLCLOR, ETNOGRAFIE, ARHITECTURĂ

534. ELENA CRISTUȘ, *Imagini ale dorului în lirica populară bucovineană (II)* 475

ȘTIINȚELE NATURII

535. TITUS LUCESCU, *Contribuții la cunoașterea florei indicatoare din pădurile Bucovinei* .. 481
 536. OVIDIU BĂTĂ, *Probleme de palinostratigrafie a formațiunilor cristaline din Carpații Orientali*.... 487

OPINII

537. Acad. RADU GRIGOROVICI, *Comentariu la „Comunicarea” lui Aurel Onciul către contele Tisza István* 509

DOCUMENTE

538. ANNA BORCA, *Epistolar Mircea Streinul – Teodor C. Grossu, alias Iulian Vesper* 527
 539. DIMITRIE VATAMANIUC, *Populația școlară la Liceul German din Cernăuți* 533
 540. EUGEN POHONȚU, *Amintiri despre N. Iorga* 541
 541. VASILE I. SCHIPOR, *Oameni și locuri din Bucovina*..... 563

CĂRȚI, REVISTE

542. Petru Țaranu, *Memoria Dornelor*, vol. I: *Folclor*, Chișinău, 1995; vol. II: *Oameni de seamă*, Suceava, 1998; vol. III: *Stațiunea Balneoclimaterică*, Suceava, 1999 (Vasile I. Schipor) 569

543. Grigore C. Bostan, <i>Poezia populară din spațiul carpato – nistrean</i> . Iași, 1998. (Elena Cristuș) ..	570
544. Grigore Nandriș, <i>8 ani din viața României, 1940–1948. Pagini de jurnal</i> , București, 1999, (Rodica Iațencu)	571
545. Nestor Vornicescu, <i>Sfântul ierarh Petru Movilă, mitropolitul Kievului, al Galiției și a toată Ucraina</i> . Monografie hagiografică, Craiova, 1999, (D. Vatamaniuc)	573
546. I. Ciornei (redactor), <i>Sudinni roslini flori Cernivețkoj Oblasti, jaki pidljagajuti ohoroni</i> , Cernăuți, 1999, (Petru Bejinariu).....	574
547. Vasile Ilica, <i>Fântâna – Albă – o mărturie de sânge. Istorie, amintiri, mărturii</i> , Oradea, 1999, (D. Vatamaniuc)	574
548. Gh. N. Cartu, <i>Bălăcenii</i> . ed. a II-a, București, 1999, (Vasile Precop)	575
549. Nina Cionca, <i>Scrisorile lui Iraelie Porumbescu</i> , București, 1999. (D. Vatamaniuc)	576
550. Mihai Pânzaru, <i>Gheorghe Flondor – ultimul rezident regal al Bucovinei</i> , Rădăuți – Bucovina, 2000 (Rodica Iațencu)	578
551. Vasile Lazăr, <i>Șase ani în infern</i> , Timișoara, 2000, (Rodica Iațencu)	579
552. Ion Drăgușanul, <i>Identități deturnate. O istorie anecdotică a Bucovinei</i> . Suceava, 2000, (Marian Olaru)	580
553. Aurelian Ciornei, <i>La izvor de joc și cânt. Comori folclorice bucovinene</i> . Suceava, 2000, (Elena Cristuș)	582
554. Ileana Crețan, <i>Putna de altădată</i> , București, 2000, (Dragoș Cusiac)	583
555. Emil Satco, <i>Bucovina. Contribuții cultural-științifice</i> , Suceava, 2000, (Elena Cristuș).....	584
556. Dumitru Valenciu, <i>Volovățul și locuitorii săi – repere pentru o monografie</i> , Suceava, 2000, (Emil Satco)	585
557. Grigore C. Bostan, Lora Bostan, <i>Pagini de literatură română. Bucovina, regiunea Cernăuți, 1775–2000</i> , Cernăuți, 2000, (Ion Crețu)	585
558. Petru Bejinariu, <i>Biologi de seamă din Bucovina</i> , III. Iași, 2000, (Ovidiu Bătă)	586
559. Kazimierz Feleszko (red.), <i>O Bukowinie. Razem czy oddzielnie?</i> , Pila – Warszawa, 2000 (Vasile I. Schipor)	587
560. „Țara Fagilor”. Almanahul cultural-literar al românilor nord-bucovineni (Vasile I. Schipor)	589
561. „Kaindl-Archiv”. Revistă trimestrială pentru schimb cultural între popoarele Europei Centrale și de Est, Augsburg (Ștefănița-Mihaela Ungureanu).....	590
562. „Der Südostdeutsche”, Augsburg (Ștefănița-Mihaela Ungureanu)	591
563. „Bucovina literară”, serie nouă (Vasile I. Schipor)	592
564. „Continent”. Revistă de dialog cultural Est–Vest (Vasile I. Schipor)	593

CRONICĂ

565. <i>Cursurile de vară ale Universității populare Rădăuți</i> (Petru Bejinariu)	595
566. <i>Zilele municipiului Rădăuți</i> (29 iunie – 8 iulie, 2000) (Ovidiu Bătă)	596
567. <i>Simpozionul Național de Micologie</i> , Rădăuți, 23–26 august, 2000 (Sorin Trelea)	597
568. <i>Conferința științifică internațională „Procese politice, sociale, culturale și economice în Bucovina, 1861–1918. Aspecte edificatoare pentru o Europă unită?”</i> , Rădăuți, 20–22 septembrie, 2000 (Vasile I. Schipor)	598
569. <i>Literatur und Bibliothekwesen in Österreich</i> (Ștefănița-Mihaela Ungureanu)	600
570. <i>Zilele culturii siretene</i> , 21–25 septembrie, 2000 (Ion Crețu)	601
571. <i>Manifestări științifice și cultural-artistice consacrate Bucovinei</i> (ianuarie–decembrie, 2000) (Vasile I. Schipor)	602

ANIVERSĂRI

572. <i>George Cotos se-ntoarce acasă...</i> (Ion Filipciuc)	607
--	-----

IN MEMORIAM

573. <i>Radu Economu (14 aprilie 1917 – 31 ianuarie 2000)</i> (Emil Satco)	609
--	-----

ANALELE BUCOVINEI
ANUL VIII
1/2001
Responsabil de număr: Ovidiu Bătă

S U M A R

EDITORIAL

574. D. VATAMANIUC, *Bucovina în istoriografia franceză din ultimii ani* 5

EVOCĂRI

575. ELENA CRISTUȘ, *Matthias Friedwagner. 140 de ani de la naștere* 9

VIAȚA POLITICĂ, CULTURALĂ, LITERARĂ ȘI ARTISTICĂ

576. ȘTEFĂNIȚA-MIHAELA UNGUREANU, *Peter Tomaschek: Paneuropa oder die vereinigten Volksstaaten der Welt?* 17

577. PETRU BEJINARIU, *Societatea Culturală „Școala Română” în apărarea românismului din Bucovina* 37

578. VASILE I. SCHIPOR, *Evoluția și destinul scrisului la Rădăuți. Un tablou cronologic* 51

ISTORIE, DEMOGRAFIE, TOPONIMIE, ONOMASTICĂ, STATISTICĂ

579. DANIEL HRENCIUC, *Frontiera româno-polonă în dezbaterile Conferinței de Pace de la Paris (1919–1920)* 69

580. MIRCEA PAHOMI, *Biserica Arbore – județul Suceava* 83

581. ION POPESCU-SIRETEANU, *Toponimia comunei Sucevița* 105

FOLCLOR, ETNOGRAFIE, ARHITECTURĂ

582. ALMA BLĂNARU, *Eminescu – Copacul vieții* 151

ȘTIINȚELE NATURII

583. PETRU BEJINARIU, *Contribuții științifice din Bucovina la dezvoltarea științelor biologice* 157

584. OVIDIU BĂTĂ, *Rezervația geologică „Stratele cu *Aptychus*” – Pojorâta* 165

585. SORIN TRELEA, *Avifauna agrosistemelor din Depresiunea Rădăuți* 173

OPINII

586. MARIAN OLARU, *Considerații preliminare despre demografie și geopolitică pe teritoriul fostei Bucovine (1930–1992)* 177

587. VASILE PRECOP, <i>Din corespondența lui Leca Morariu cu profesorul Vasile Țigănescu</i>	185
--	-----

CĂRȚI, REVISTE

588. VITALIE VĂRATIC, <i>Preliminarii ale raptului Basarabiei și nordului Bucovinei. 1938–1940. Volum de documente din fostele arhive secrete române</i> , București. Editura Libra. 2000, 420 p. (Bogdan Alexandru Schipor)	195
589. AVRAMIA DOLINSKI, GHEORGHE DOLINSKI, <i>Arbore, străveche vatră de etnografie și folclor</i> , București, Editura Eficient, 2001, 300 p. + 32 planșe (Victor T. Rusu)	197
590. ANGHEL POPA, <i>Aromâni în Bucovina</i> , Câmpulung-Moldovenesc, Editura Fundației Culturale „Alexandru Bogza”, 2000, 168 p. (Elena Cristuș)	198
591. MIHAI PÂNZARU-BUCOVINA, EMIL IANUȘ, <i>Rădăuți – o perlă a Bucovinei</i> . Rădăuți, Editura Ro Basarabia – Bucovina Press, 2001, 128 p. (Marian Olaru)	200
592. LAURENȚIU DRAGOMIR, <i>Monumente istorice și de arhitectură din Ținutul Cernăuților</i> . București. Editura Eminescu, 2000. 198 p. + 5 anexe (Marian Olaru)	201
593. ION NANDRIȘ, <i>Satul nostru Mahala din Bucovina</i> . Ediție îngrijită și prefațată de Gh. Nandriș. Sibiu, Casa de Presă și Editură „Tribuna”, 2001. 432 p. (Vasile Precop)	202
594. Colegiul Național „Eudoxiu Hurmuzachi”, Rădăuți, <i>Anuarul VI (XLIII) pe anii școlari 1999/2000 și 2000/2001</i> . Îngrijit de directorul colegiului, Marian Olaru, Rădăuți, Editura „Septentrion”, 2001, 148 p. (Petru Bejinariu)	205
595. „Limba română” – revistă de știință și cultură. Ediție specială: <i>Bucovina – aura nordică a țării</i> , anul XI, nr. 1–3 (67–69), ianuarie – martie 2001, Chișinău, 2001, 272 p. (Ovidiu Bătă)	207
596. „Studii și comunicări”. <i>Simion Florea Marian</i> . [Suceava], Editura „Suceava”. 2000. 78 p. (Elena Cristuș)	209
597. „Apă vie”. Almanahul tuturor românilor, Timișoara, Editura Augusta, 2001, 560 p. (Vasile I. Schipor)	211
598. „Bucovina literară”, serie nouă, Suceava, an XI, nr. 1(119)–6(124), ianuarie – iunie 2001 (Vasile I. Schipor)	213
599. „Preocupări didactice”, Suceava, anul I, nr. 1, 1998 – anul IV, nr. 1–2, 2000 (Vasile I. Schipor)	214
600. „Țara Fagilor”. Almanah cultural-literar al românilor nord-bucovineni, IX, Cernăuți – Târgu-Mureș, S. C. Tipomur S. A., 2000, 258 p. (Vasile I. Schipor)	216
601. „Făt-Frumos”. Anuarul Muzeului Etnografic al Bucovinei, Suceava, anul II, nr. 2. 2000, 362 p. (Elena Cristuș)	217

CRONICĂ

602. <i>Ion Nistor – 125 de ani de la naștere</i> (Rodica Iațencu)	219
603. <i>Între două congrese – Din activitatea filialei București a Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina</i> (George Galan)	219
604. <i>Zilele culturii poloneze</i> (Daniel Hrenciu)	222
605. <i>Manifestări cultural-artistice, literare și științifice consacrate Bucovinei</i> (Vasile I. Schipor)	224

ANALELE BUCOVINEI
ANUL VIII
2/2001
Responsabil de număr: Rodica Iațencu

S U M A R

EDITORIAL

606. G. MIHĂILĂ, *Limba română – „limba moldovenească”* 235

EVOCĂRI

607. PETRU BEJINARIU, *Dimitrie C. Isopescu – profesor și manager al învățământului* 247

VIAȚA POLITICĂ, CULTURALĂ, LITERARĂ ȘI ARTISTICĂ

608. ȘTEFAN PURICI, *Represiunile sovietice în regiunea Cernăuți (anii '40- '50 ai secolului al XX-lea)* 249
609. RODICA IAȚENCU, *Forme ale rezistenței anticomuniste în partea de sud a Bucovinei. Mișcarea de partizani (1944–1958)* 269

ISTORIE, DEMOGRAFIE, TOPONIMIE, ONOMASTICĂ, STATISTICĂ

610. DANIEL HRENCIUC, *Minoritatea polonă din partea de sud a Bucovinei (1945–2000)*.... 293
611. MIRCEA GRIGOROVIȚĂ, *Pedagogi din Bucovina* 303
612. MIRCEA PAHOMI, *Jurământul Bucovinei față de Austria în anul 1777* 319
613. VALERIAN PROCOPCIUC, *Biserica parohială din Sucevița* 331

FOLCLOR, ETNOGRAFIE, ARHITECTURĂ

614. IULIA BRÂNZĂ-MIHĂILEANU, *Obiceiuri cu măști în zona Rădăuți – „Manechinul”, „Ursul”* 353
615. ELENA CRISTUȘ, *Leca Morariu și cursurile sale de folclor* 359

ȘTIINȚELE NATURII

616. OVIDIU BĂȚĂ, *Rezervația paleontologică „Piatra Pinului” – Gura Humorului* 365
617. PETRU BEJINARIU, *Sociologie, ecologie și etologie – interdependențe și implicații în administrarea mediului* 375
618. SORIN TRELEA, *Dinamica sezonieră a păsărilor din Depresiunea Rădăuți* 381

OPINII

619. D. VATAMANIUC, *Bucovina în plină latinătate, la hotarul dintre lumea germanică și lumea slavă* 391

DOCUMENTE

620. LIVIU PAPUC, *Victor Morariu văzut de fratele său Leca* 393
 621. DIMITRIE VATAMANIUC, *Lista românilor din lagărele din Germania care urmau să fie repatriați în anul 1941* 401

CĂRȚI, REVISTE

622. Ilie Luceac, *Familia Hurmuzaki: între ideal și realizare (o istorie a culturii românești în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea)*, Cernăuți – Timișoara, Editura „Alexandru cel Bun” – Editura „Augusta”, 2000, 364 p. (7 anexe și 12 fotografii) (Marian Olaru) 421
 623. Doina Alexa, *Ion Nistor – dimensiunile personalității politice și culturale*, Rădăuți, Editura Institutului Bucovina – Basarabia, 2000, 240 p. (Rodica Iațencu) 423
 624. Leca Morariu, *Eminescu. Note pentru o monografie*. Ediție îngrijită, prefată și bibliografie de Liviu Papuc, Iași, Editura Timpul, 2001, 300 p. (Elena Cristuș) 425
 625. *Uniunea Polonezilor din România – Związek Polaków w Rumunii – Relații româno-polone de-a lungul timpului (Kontakty Polsko-Rumunskie na przestrzeni wieków)*, Suceava. Grupul Editorial Mușatinii – Bucovina Viitoare, 2001, 260 p. (Daniel Hrenciuc) 427
 626. „Glasul Bucovinei”. Revistă trimestrială de istorie și cultură, Cernăuți – București, anul VIII, nr. 1–2 (29–30), 2001 (Rodica Iațencu) 429
 627. „Țara Fagilor”. Buletinul Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina – Filiala Suceava, anul I, nr. 1, 1993 – anul IX, nr. 1, 2001 (Vasile I. Schipor) 431

CRONICĂ

628. *Manifestări de evocare la 600 de ani de la atestarea documentară a așezării Volovăț* (Petru Bejinariu) 435
 629. *Expoziția documentară „Heim ins Reich” la Rădăuți și Gura Humorului* (Rodica Iațencu și Ovidiu Bătă) 437
 630. *Manifestări cultural-artistice, literare și științifice consacrate Bucovinei* (Vasile I. Schipor) 439

ANALELE BUCOVINEI
ANUL IX
1/2002

S U M A R

Responsabil de număr: Ștefănița-Mihaela Ungureanu

EDITORIAL

631. D. VATAMANIUC, *Academia Română și Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina* 5

EVOCĂRI

632. ELENA CRISTUȘ, *Dimitrie Dan, personalitate a culturii bucovinene* 7

VIAȚA POLITICĂ, CULTURALĂ, LITERARĂ ȘI ARTISTICĂ

633. D. VATAMANIUC, *Grigore Nandriș, comentator al vieții politice internaționale* 13
634. ȘTEFĂNIȚA-MIHAELA UNGUREANU, *Evoluția învățământului la Rădăuți. Manuale școlare din biblioteca Gimnaziului de Stat Cezaro-Crăieș* 41
635. ALIS NICULICĂ, *Aspecte ale activității corale românești în Bucovina (1860–1918)* 49

ISTORIE, DEMOGRAFIE, TOPONIMIE, ONOMASTICĂ, STATISTICĂ

636. MIRCEA PAHOMI, *Boieri și mazili – nobili bucovineni* 61
637. MARIAN OLARU, *Ducatul Bucovinei și Imperiul Austro-Ungar. Dimensiunile politice ale raporturilor dintre provincie și centru la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea* 81
638. CONSTANTIN UNGUREANU, *Alegătorii din Bucovina către anul 1910* 97
639. ȘTEFAN PURICI, *De la Dieta Bucovinei la Parlamentul de la București (1918–1940)* 125
640. RODICA IAȚENCU, *Unirea Bucovinei cu Regatul Român. Integrarea politico-administrativă* 145
641. DANIEL HRENCIUC, *Considerații asupra evoluției comunităților poloneze din Bucovina în perioada interbelică (I)* 173
642. ION POPESCU-SIRETEANU, *Entopicul românesc h o r d ă, h o r d e (II)* 195

FOLCLOR, ETNOGRAFIE

643. IULIA BRÂNȚĂ, *Obiceiuri cu măști în microzona Rădăuți – „Irozii”, „Banda lui Jianu”, „Baba” și „Moșneagul”* 235

ȘTIINȚELE NATURII

644. OVIDIU BĂTĂ, *Rezervația geologică „Piatra Țibăului” – Cârlibaba* 241
645. ANGELA TONIUC, CONSTANTIN TOMA, CARMEN CONSTANTINEANU, CORINA IONESCU, *Considerații asupra storei ornamentale din județul Suceava* 247
<http://cimec.ro/> / <http://institutulbucovina.ro>

OPINII

646. DUMITRU TEODORESCU, *O colaborare demnă de tradiția europeană a Bucovinei*..... 261

DOCUMENTE

647. DIMITRIE VATAMANIUC, *Lista românilor din lagărele de concentrare care urmau să fie repatriați în anul 1941* 269

CĂRȚI, REVISTE

648. *Miorița străbate lumea sau 123 de traduceri ale colindei și baladei, semnate de... și orânduite, cu studiu introductiv și bibliografie, într-o singură carte, de Ion Filipciuc, Câmpulung-Moldovenesc, Biblioteca „Miorița”, 2001, 512 p. (Elena Cristuș)* 285
649. SORIN TRELEA, *Avifauna Depresiunii Rădăuți*, Cluj-Napoca, Editura „Risoprint”, 2002, 192 p. (Petru Bejinariu) 286
650. VASILE DIACONU, *Etnografie și folclor pe Suha Bucovineană. Obiceiuri și credințe*. Iași, Editura Unirea, 2002, 496 p. (Vasile I. Schipor)..... 288
651. VASILE TĂRĂȚEANU, *Iluzii și lanțuri*, Craiova, Editura „Scrisul Românesc”, Colecția „Românii uitați”, 2002, 316 p. (Vasile Precop)..... 290
652. ALMA BLĂNARU, *Dicționar de termeni păstorești. Elemente de arheologie culturală*. Grupul editorial Consiliul Județean Suceava, Centrul Creației Populare Suceava. „Crai Nou” – Mușatinii – Bucovina Viitoare, 2002, 456 p. (Elena Cristuș)..... 291
653. DRAGOȘ CUSIAC, *Zona etnografică Siret*, Suceava, Grupul Editorial „Ion Grămadă”, 2002. 246 p. (Elena Cristuș) 293
654. MIHAI MORĂRAȘ, *Rădăcinile rămân acasă*, Cernăuți, Editura „Alexandru cel Bun”, Colecția „Bucovina literară”, 2002, 200 p. (Vasile I. Schipor)..... 295
655. *Almanah „Bucovina literară” – 60*, Suceava, 2002, 250 p. (Vasile I. Schipor) 297
656. „Apă vie”. *Almanahul tuturor românilor*, Timișoara, Editura Augusta, 2002. 318 p. (Vasile I. Schipor) 299
657. „Polonus”. *Revista Uniunii Polonezilor din România – Pismo Zwiazsku w Rumunii*. „Dom Polski”, Suceava, nr. 1(92), 2002 (Daniel Hrenciuc) 301

CRONICĂ

658. *Cursurile de vară ale Universității Populare „Ion Nistor”, Rădăuți, ediția a XIII-a, 27 mai–1 iunie 2002* (Petru Bejinariu) 303
659. *Reuniunea științifică aniversară a Centrului Bucovinean de Cercetări Științifice de pe lângă Universitatea de Stat – Cernăuți*, 18 martie, 2002 (Vasile I. Schipor) 305
660. *Manifestări culturale, artistice, literare și științifice consacrate Bucovinei* (1 ianuarie–30 iunie 2002) (Vasile I. Schipor) 309

IN MEMORIAM

661. *Vasile Strejac (1886–1947)* (Vasile Bătă) 315

NUMERE SPECIALE

ANALELE BUCOVINEI

ANUL IV

3/1997

Număr special, tipărit cu sprijinul
Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina

Responsabil de număr: Ștefan Purici

S U M A R

Conferința internațională „Bucovina 1775–1862.

Aspecte politice, sociale, economice, culturale și demografice”

Die internationale Konferenz „Bukowina 1775–1862.

Politische, soziale, ökonomische, kulturelle und demographische Aspekte”

Міжнародна конференція „Буковина 1775–1862.

Політичні, соціальні, економічні, культурні та демографічні аспекти”

662. *Cuvântul rostit de prof. dr. D. VATAMANIUC, directorul Centrului pentru Studierea Problemelor Bucovinei* 533
663. *Ansprache des Leiters des Bukowina-Institut Augsburg Dr. ORTFRIED KOTZIAN vor der Rumänischen Akademie in Bukarest* 537
664. *Виступ проф. д-ра ПАНЧУКА О. Е., директора ернівецького Центру Буковинознавства, в Румунській Академії* 541
665. *Alocuțiunea rostită de doamna GEORGETA HOLBAN-GRASU, expert guvernamental în Consiliul pentru Problemele Românilor de Pretutindeni al Guvernului României* 545
666. *Привітання О. ЧАЛОГО, Посла України в Румунії* 547
667. *Acad. RADU GRIGOROVICI, Comentariu la „Descrierea Bucovinei” a generalului Splény...*
Akad. RADU GRIGOROVICI, Kommentar zur „Beschreibung der Bukowina” des
Generals Gabriel von Splény 557
- Акад. РАДУ ГРИГОРОВИЧ, Коментар до „Опису Буковини” генерала*
Габрієля фон Сплєні 561
668. *Acad. GHEORGHE PLATON, Austria și Principatele Române în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Politică de anexiune sau misiune civilizatoare?* 567
- Akad. GHEORGHE PLATON, Österreich und die rumänischen Fürstentümer in der ersten Hälfte des XIX. Jahrhunderts. Annexionspolitik oder zivilisatorische Sendung?* 583

Акад. ГЕОРГЕ ПЛАТОН, <i>Австрія і румунські Князівства в першій половині XIX століття. Політика анексії або цивілізаторська місія?</i>	587
669. Acad. VLADIMIR TREBICI, <i>Despre demografia Bucovinei</i>	591
Akad. VLADIMIR TREBICI, <i>Über die Demographie der Bukowina</i>	597
Акад. ВЛАДИМІР ТРЕБІЧ, <i>Про демографію Буковини</i>	601
670. Prof. dr. MIHAI IACOBESCU, <i>Elita românilor din Bucovina anilor 1775–1862</i>	605
Prof. dr. MIHAI IACOBESCU, <i>Die rumänische Elite der Bukowina in den Jahren 1775–1862..</i>	621
Проф. д-р МИХАЙ ЯКОБЕСКУ, <i>Румунська еліта на Буковині 1775–1862 роки</i>	627
671. Dr. ORTFRIED KOTZIAN, <i>Zwischen Föderalismus und Zentralismus. Die Entwicklung und Bedeutung des Regionalbewußtseins in der Bukowina</i>	633
Dr. ORTFRIED KOTZIAN, <i>Între federalism și centralism. Dezvoltarea și importanța conștiinței regionale în Bucovina</i>	643
Д-р ОРТФРІД КОЦІАН, <i>Між федералізмом та централізмом. Розвиток та значення регіональної свідомості на Буковині</i>	647
672. Dr. HUGO WECZERKA, <i>Die städtebauliche Entwicklung von Czernowitz 1775–1900</i>	651
Dr. HUGO WECZERKA, <i>Dezvoltarea urbanistică a Cernăuțiului, 1775–1900</i>	663
Д-р ХУГО ВЕЧЕРКА, <i>Розвиток міста Чернівці, 1775–1900</i>	669
673. Prof. dr. VLADIMIR ILIESCU, <i>Die Revolution von 1848 und ihre Folgen für die Entwicklung der Bukowina</i>	675
Prof. dr. VLADIMIR ILIESCU, <i>Revoluția de la 1848 și urmările ei pentru dezvoltarea Bucovinei</i>	679
Проф. д-р ВЛАДИМІР ІЛІЕСКУ, <i>Револуція 1848 року та її наслідки для розвитку Буковини</i>	681
674. Prof. Dr. HORST FASSEL, <i>Das deutsche Theater von Cernowitz im vielsprachigen Umfeld. Mit und Gegeneinander von Kultureinrichtungen</i>	683
Prof. dr. HORST FASSEL, <i>Ambianță plurilingvă și teatrul german din Cernăuți. Colaborare și concurență între instituții de cultură</i>	695
Проф. д-р ХОРСТ ФАССЕЛЬ, <i>Мультилінгвістичне оточення і німецький театр в Чернівцях. Співпраця та конкуренція між культурними інституціями</i>	701
675. Проф. д-р ЮРІЙ МАКАР, д-р МИХАЙЛО САЙКО, <i>Сільське господарство уковини в останній чверті XVIII ст. (За кадастровими описами 80-х років XVIII ст.)</i>	709
Prof. dr. IURII MAKAR, dr. MIHAILO SAIKO, <i>Agricultura Bucovinei în ultimul pătrar al secolului al XVIII-lea (După cadastrarele din anii '80 ai secolului al XVIII-lea)</i> ..	719
Prof. dr. IURII MAKAR, Dr. MIHAILO SAIKO, <i>Über das Entwicklungsniveau der Landwirtschaft in der Bukowina im letzten Viertel des XVIII. Jahrhunderts</i>	723
676. Д-р ІГОР ЖАЛОБА, Д-р ТАДЕЙ ЯЦЕНЮК, <i>Шляхи сполучення Буковини (Кінець XVIII – перша половина XIX ст.)</i>	727
Dr. IGOR JALOVA, Dr. TADEI IAȚENIUK, <i>Căile de comunicație în Bucovina (Sfârșitul secolului al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea)</i>	739
Dr. IGOR JALOVA, Dr. TADEI IATSENIUCK, <i>Die Verkehrswege in der Bukowina am Ende des XVIII. Jahrhunderts und in der ersten Hälfte des XIX. Jahrhunderts</i>	743
677. Д-р СЕРГІЙ ТРОЯН, <i>Німці на Буковині та їх роль у культурному розвитку краю (1775–1914 pp.)</i>	747
Dr. SERGHEI TROJAN, <i>Germanii din Bucovina și rolul lor în dezvoltarea culturală a ținutului (1775–1914)</i>	751
Dr. SERGEY TROJAN, <i>Die bukowiner Deutschen und ihre Rolle in der Kulturellen ntwicklung des Gebietes (1775–1914)</i>	753
678. Д-р ОЛЕКСАНДР МАСАН, <i>Буковинські депутати Австрійського рейхстагу в 1848–1849 pp.</i>	755
Dr. OLEXANDR MASAN, <i>Deputații bucovineni în Parlamentul austriac în anii 1848–1849</i> ..	765
Dr. OLEXANDR MASSAN, <i>Die bukowiner Abgeordneten im österreichischen Parlament in den Jahren 1848–1849</i>	771

679. Д-р ОЛЕКСАНДР ДОБРЖАНСЬКИЙ, <i>Формування органів крайового управління герцогства Буковина у 50–60-х роках XIX ст</i>	777
Dr. OLEXANDR DOBRJANSKII, <i>Formarea organelor administrației provinciale a Ducatului Bucovinei în anii '50–'60 ai secolului al XIX-lea</i>	785
Dr. OLEXANDR DOBRSHANSKII, <i>Der Aufbau der provinziatischen Verwaltungsorgane des Herzogtums Bukowina in den 50-er und 60-er Jahren des XIX. Jahrhunderts</i>	789
680. DECLARAȚIA participanților la Conferința internațională „Bucovina 1775–1862. Aspecte politice, sociale, economice, culturale și demografice”	793
ERKLÄRUNG der Teilnehmer der internationalen Konferenz „Bukowina 1775–1862. Politische, soziale, ökonomische, kulturelle und demographische Aspekte”	795
ДЕКЛАРАЦІЯ учасників Міжнародної конференції „Буковина 1775–1862. Політичні, соціальні, економічні, культурні та демографічні аспекти”	797

Colocviul internațional

Bucovina – o microuniune europeană avant la lettre

Rădăuți, 29–31 mai 1996

681. FRANZ HÖLZL, <i>Osterweiterung der europäischen Union (Kurzfassung)</i>	799
682. Acad. RADU GRIGOROVICI, <i>Modelul Bucovinei</i>	801
683. Acad. VLADIMIR TREBICI, <i>Relațiile dintre societățile studențești române și germane de la Universitatea din Cernăuți, ca model de înțelegere interetnică (1875–1938)</i>	817
684. Prof. dr. D. VATAMANIUC, <i>Eminescu și federalizarea Europei</i>	821
685. <i>Ecouri – Die Echo – Відзвук</i>	827

**PROCESE POLITICE, SOCIALE, CULTURALE
ȘI ECONOMICE ÎN BUCOVINA, 1861–1918.
ASPECTE EDIFICATOARE PENTRU O EUROPĂ UNITĂ?**

**Lucrările Conferinței științifice internaționale, Rădăuți,
20–22 septembrie 2000**

Volum editat de Ștefan Purici

CUPRINS

686. Cuprins	3
Inhalt	5
Зміст	7
687. Prefață (D. Vatamaniuc)	9
Vorwort (D. Vatamaniuc)	11
Передмова (Д. Ватаманюк)	13
688. Begrüßungsansprache von Kulturdirektor Dr. Ortfried Kotzian, Leiter des Bukowina-Instituts Augsburg	15
Cuvânt de inaugurare rostit de dr. Ortfried Kotzian, director al Institutului «Bukowina» din Augsburg	19
Інавгураційна промова д-ра Ортфріда Котціана, директора Інституту «Буковина». Аугсбург	23
689. Cuvânt de salut rostit de dr. Dimitrie Vatamaniuc, director al Centrului pentru Studiarea Problemelor Bucovinei, Rădăuți	27
Begrüßung von Dr. Dimitrie Vatamaniuc, Direktor des Zentrums für Bukowinastudien in Radautz	29
Привітання д-ра Дімітрія Ватаманюка, директора Центру Наукових Досліджень Проблем Буковини, Радауць	31
690. Привітання проф. д-ра Олега Панчука, директора Центру Буковинознавства при Чернівецькому державному університеті ім. Ю. Федьковича	33
Cuvânt de salut rostit de prof. univ. dr. Oleg Panciuk, director al Centrului de Cercetări Bucovinene de la Universitatea «Yuri Fed'kovyc» Cernăuți	35
Grußwort von Prof. Dr. Oleg Panschuk, Direktor des Bukowina-Forschungszentrum an der Juri Fedkowicz-Universität Czernowitz	37
691. RAINER A. ROTH, <i>Cu popoarele est-europene pe drumul spre o identitate europeană?!</i> ...	39
692. D. VATAMANIUC, <i>Mișcarea europeană mazziniană și lupta „Junimii” române pentru independență, libertate și unitate statală</i>	57
693. VASYL' BOTUȘANS'KYI, <i>Aspecte ale evoluției economice agrare în Bucovina (a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea)</i>	73
694. Acad. GHEORGHE PLATON, <i>Bucovina. Centru de concentrare românească în Revoluția de la 1848</i>	89
695. MANFRED REHBINDER, <i>Facultatea de Drept și Științe de Stat a Universității „Francisc-Iosif” din Cernăuți și contribuția ei în cercetarea rolului dreptului într-o societate multiculturală</i>	115

696. OLEKSANDR DOBRŽANS'KYI, <i>Analiza comparativă a mișcării naționale ucrainene în Bucovina și Galiția în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea</i>	147
697. Acad. RADU GRIGOROVICI, <i>Viitorul unei iluzii</i>	157
698. MIHAI IACOBESCU, <i>Elita românilor bucovineni între anii 1862–1918</i>	177
699. SERHIJ POPYK, <i>Realitate și mituri: istoricul stăpânirii habsburgice în Bucovina în viziunea istoriografiei sovietice</i>	235
700. Discuții	243
701. Postfață (Ortfried Kotzian; Vasile I. Schipor)	247
702. Ecouri	255
703. Lista autorilor	261

LISTA ILUSTRAȚIILOR

apărute pe prima copertă a fiecărui număr:

1. Biserica „Bogdana” din Rădăuți – I, 1, 1994.
2. Biserica mănăstirii Putna – I, 2, 1994.
3. Biserica mănăstirii Voroneț – II, 1, 1995.
4. Mănăstirea Sucevița – II, 2, 1995.
5. Mănăstirea Sucevița – III, 1, 1996.
6. Biserica mănăstirii Humor – III, 2, 1996.
7. Biserica mănăstirii Putna – IV, 1, 1997.
8. Biserica mănăstirii Horecea. Pictură în ulei de George Baron Løvendal, din mai 1943 – IV, 2, 1997.
9. Reședința mitropolitană (1864–1882). Arhitect Josef Hlavka – IV, 3, 1997.
10. Biserica Schitul de la Crisceatec. Pictură de George Baron Løvendal, 1934 – V, 1, 1998.
11. Biserică din comuna Valea Putnei, județul Suceava. Acuarelă de George Baron Løvendal, din 1936. Document istoric (din cauza vicisitudinilor istoriei, biserica nu mai există). – V, 2, 1998.
12. Mănăstirea Voroneț. Pictură în ulei de George Løvendal. (Colecția familiei Løvendal) – VI, 1, 1999.
13. Biserica din Bălinești – Suceava (secolul al XV-lea) – VI, 2, 1999.
14. Mănăstirea Volovăț (ctitorie a lui Ștefan cel Mare, construită între anii 1500–1502) – VII, 1, 2000.
15. Biserica parohială din Sucevița (construită în secolul al XVII-lea). Pictură de G. Løvendal, din 1935 – VII, 2, 2000.
16. Biserica Arbore (secolul al XVI-lea) din satul cu același nume, județul Suceava – VIII, 1, 2001.
17. Biserica parohială din Sucevița – VIII, 2, 2001.
18. Catedrala Ortodoxă din Rădăuți – IX, 1, 2002.

INDICE DE AUTORI

A

Alexandrescu, Ion, **22, 213**
Andronache, Carmen, **106**
Anițoaiei, Mălina, **267**

B

Bătă, Ovidiu, **38, 107, 113, 135, 171, 211, 255, 303, 307, 313, 363, 377, 396, 445, 460, 477, 501, 511, 536, 558, 566, 584, 595, 616, 629, 644**
Bătă, Vasile, **405, 424, 463, 661**
Bejenaru, Luca, **38, 48, 91, 174, 274**
Bejinariu, Petru, **38, 45, 78, 101, 119, 136, 202, 266, 283, 327, 357, 388, 486, 516, 546, 565, 577, 583, 594, 607, 617, 628, 648, 658**
Blănaru, Alma, **38, 582**
Borca, Anna, **538**
Bostan, Grigore C., **38, 60**
Botușanskyj, Vasyl, **693**
Brinză-Mihăileanu, Iulia, **38, 614, 643**
Bucescu, Florin, **38, 437, 475**
Bucinceanu, Ludmila, **38, 444**
Burac, Constantin, **287**
Burghelea, Dumitru, **488**
Butoi, Cotiso, **38**
Buzincu, Aurel, **38, 158**

C

Calancea, Constantin, **428, 464**
Caradan, Lorela, **38, 285**
Cazacu, Mihaela, **482, 484**
Cârlan, Nicolae, **38, 218, 264, 491, 506**
Cenușă, Radu, **170**
Cernov, Alexandrina, **38, 56**
Ciobanu, Petru, **120**
Ciprian, Adrian, **38**
Cojocaru, Constantin C., **38, 490, 527, 530**
Constantineanu, Carmen, **645**
Costinean, Veturia, **38, 100**
Cozmei, Ion, **145**
Crăciun, Gavril I., **38, 127**
Crețu, Ion, **557, 570**
Cristureanu, Alexandru-Ovidiu, **38, 97**
Cristuș, Elena, **38, 111, 114, 186, 190, 222, 258, 413, 417, 499, 508, 513, 514, 534, 543, 553, 555, 575, 590, 596, 601, 615, 624, 632, 649, 652, 653**
Cusiac, Dragoș, **38, 62, 74, 98, 131, 167, 180, 182, 183, 210, 242, 252, 265, 282, 332, 376, 554**

D

Dan. Ilie, **38, 275**
 Demciuc, Vasile M., **38, 308, 492**
 Diaconu, Mircea A., **38, 159, 236, 326, 352, 384, 432**
 Dobrjanskii, Olexander, **679, 696**

E

Economu, Radu, **46**
 Etdorf . Josef Graf von, **369**

F

Fassel. Horst, **38, 276, 674**
 Filipciuc. Ion, **572**
 Florea, Nicoleta, **38, 53**

G

Gache, Carmen, **38, 169, 285, 365**
 Galan. George, **226, 345, 421, 603,**
 Gaschler, Norbert, **38, 280**
 Gavrilenco, Victor, **38, 444**
 Glavce. Cristiana, **380**
 Glăvan. Tudor, **38, 444**
 Glück. Eugen, **38, 207, 239, 473, 495**
 Gheorghieș, Cornel, **38, 440**
 Gherman, Ion, **57**
 Grămadă, Nicolai, **38, 95, 130, 165, 208, 241**
 Grigorovici, Radu, **4, 6, 9, 34, 38, 40, 92, 93, 123, 162, 173, 206, 215, 232, 233, 277, 336, 390, 434, 479, 537, 667, 682, 697**
 Grigoroviță, Mircea, **21, 23, 38, 84, 118, 172, 214, 436, 471, 497, 611**

H

Hasna, Vasile, **38, 96**
 Holban-Grasu, Georgeta, **665**
 Hölzl. Franz, **681**
 Hrenciuc, Daniel, **38, 498, 532, 579, 604, 610, 625, 641, 657**
 Hurmuzachi, Eudoxiu, **288, 289**
 Huzdup, Doina, **38, 81**

I

Iacobescu, Mihai, **14, 38, 271, 325, 383, 429, 430, 670, 698**
 Iațencu, Rodica, **38, 181, 188, 191, 196, 216, 221, 253, 257, 290, 302, 307, 340, 360, 373, 377, 393, 404, 415, 449, 455, 456, 470, 485, 509, 510, 544, 550, 551, 602, 609, 623, 626, 629, 640**
 Iațeniuk, Tadei, **676**
 Iliescu, Vladimir, **673**
 Ion, I., **285**
 Ionescu, Corina, **645**
 Ionesi, Liviu, **38, 168**
 Ioneț, Samuil, **247**
 Iordache, Ion, **38, 169**
 Irimescu, Mircea, **115**
 Istrătoaie, Georgeta, **38, 52, 87, 142, 184, 261, 305**

J

Jaloba, Igor, *676*
Jemna, Mircea, *427*
Jumară, Dan, *38, 496*
Juravle, Vasile, *38, 528*

K

Kotzian, Ortfried. *663, 671, 688, 701*

L

Lövendal-Papae, Lidia, *319, 344*
Lucescu, Titus, *38, 64, 65, 103, 104, 244, 333, 362, 397, 500, 535*
Luchian, Dragoș, *38, 82*

M

Macrin, George, *38, 385, 386, 387*
Makar, Iurii, *675*
Marks, R. J., *38, 441*
Masan, Olexandr, *678*
Mihăilă, G., *19, 606*
Mohr, Carol, *29, 367*
Morariu, Liviu P., *269, 309*
Morariu, Tudor, *38, 86*
Muntean, George, *38, 55, 144, 147*

N

Nandriș, Grigore, *38, 99*
Nicolai Ciuc, Vichentie, *38, 88*
Niculică, Alis, *38, 635*

O

Olaru, Marian, *8, 15, 24, 26, 30, 35, 38, 49, 67, 69, 79, 85, 137, 156, 177, 193, 198, 245, 250, 286, 311, 329, 359, 392, 398, 466, 474, 522, 552, 586, 591, 592, 622, 637*
Onciul, Aurel C., *368*
Onu, Liviu, *38, 160*
Oprescu, Ioan, *380*

P

Pahomi, Mircea, *38, 90, 129, 204, 240, 279, 328, 435, 493, 526, 580, 612, 636*
Panciuk, Oleg, *664, 690*
Papae, Radu-Mihai, *320, 344*
Papuc, Liviu, *38, 154, 209, 408, 620*
Patraș, Eugen, *521*
Pașol, Paul, *38, 442*
Păcurariu, Dan, *38, 161, 205, 476*
Pădure, Dragoș, *268*
Platon, Gheorghe, *3, 7, 39, 44, 152, 668, 694*
Platon, Maria, *38, 47*
Podașcă, Ion, *501*
Pohonțu, Eugen, *540*
Polek, Johann, *336*
Pomohaci, Nicolae, *38, 439*

Pop, Adrian, **38**
 Popescu, Ion, **59**
 Popescu-Sireteanu, Ion, **38, 58, 278, 331, 581, 642**
 Popyk, Serhij, **699**
 Porumbescu, Ciprian, **400, 447**
 Posteucă, Vasile, **31, 446**
 Precop, Vasile, **38, 77, 121, 126, 338, 355, 403, 461, 467, 548, 587, 593, 651**
 Procopciuc, Valerian I., **38, 164, 469, 613**
 Prokopowitsch, Erich, **480**
 Puha, Cristina, **38, 533**
 Purici, Ștefan, **8, 15, 27, 30, 38, 71, 163, 178, 198, 217, 238, 281, 300, 312, 330, 334, 341, 342, 346, 372, 378, 391, 398, 402, 406, 407, 448, 452, 454, 459, 466, 483, 520, 608, 639**

R

Rășinariu, Raluca, **38, 133**
 Răuță, Corneliu, **150**
 Rehbinder, Manfred, **695**
 Rojankovschi, Elena, **38, 443**
 Roth, Rainer, **691**
 Rusu, Victor T., **589**
 Rușindilar, Petru, **489**

S

Saiko, Mihailo, **675**
 Satco, Emil, **38, 295, 519, 531, 556, 573**
 Schipor, Bogdan-Alexandru, **588**
 Schipor, Vasile I., **38, 61, 72, 75, 89, 110, 112, 128, 166, 176, 179, 187, 189, 192, 203, 219, 223, 227, 228, 237, 256, 259, 260, 290, 294, 296, 299, 304, 306, 310, 409, 410, 411, 412, 414, 416, 422, 423, 425, 433, 457, 458, 462, 507, 512, 515, 517, 518, 523, 525, 541, 542, 559, 560, 563, 564, 568, 571, 578, 597, 598, 599, 600, 605, 627, 630, 632, 650, 654, 655, 656, 659, 660, 701**
 Seghedin, Taras, **38, 134, 243**
 Splény, Gabriel von Mihaldy, **337**

Ș

Ștefănescu, Ștefan I., **43, 66, 73, 105, 109, 116, 138, 139, 148, 194, 220, 231, 234, 301, 465**

T

Tănase, Cătălin, **38**
 Teodorescu, Dumitru, **37, 418, 419, 646**
 Teodorescu, Răzvan, **318**
 Toma, Constantin, **645**
 Toniuc, Angela, **645**
 Trebici, Vladimir, **11, 41, 124, 149, 151, 199, 224, 314, 316, 347, 348, 350, 375, 379, 382, 426, 669, 683**
 Trelea, Sorin, **38, 63, 102, 132, 140, 146, 185, 196, 212, 225, 343, 364, 502, 567, 585, 618**
 Troian, Serghei, **677**

Ț

Țibu, Domnica, **38, 284**
 Țibuleac, Tudor, **38, 444**

Țopa, Vasile, *315*

Țugui, Pavel, *25, 50, 94, 155, 201, 246, 273, 291, 321, 353, 421, 494, 529*

U

Ungureanu, Constantin, *38, 358, 472, 576, 638*

Ungureanu, Ștefănița-Mihaela, *561, 562, 569, 634*

V

Vasilescu, Magdalena, *38, 361*

Vatamaniuc, D., *1, 5, 10, 12, 13, 16, 17, 18, 20, 28, 32, 33, 36, 38, 42, 51, 54, 68, 70, 76, 80, 83, 108, 117, 122, 125, 141, 143, 153, 157, 175, 195, 197, 200, 229, 230, 235, 248, 249, 251, 254, 262, 263, 270, 272, 293, 297, 298, 317, 324, 339, 349, 354, 356, 366, 370, 371, 374, 381, 389, 399, 401, 420, 431, 450, 451, 453, 468, 478, 481, 487, 503, 504, 505, 524, 539, 545, 547, 549, 574, 619, 621, 631, 633, 647, 662, 684, 687, 689, 692*

Vesper, Iulian, *292*

Voitec-Dordea, Mira, *38, 395, 438*

Z

Zadik, Ion, *38, 351, 394*

W

Weczerka, Hugo, *672*

Die Zeitschrift „Analele Bucovinei“, eine Publikation des Studiencentrums „Bukowina“ der Rumänischen Akademie, mit dem Sitz in Radautz (Bezirk Suceava), veröffentlicht Studien aus allen Gebieten, die die Bukowina betreffen. Es wird den Persönlichkeiten, die einen Beitrag zu den Kenntnissen betreffend die Bukowina geleistet haben, die gebührende Aufmerksamkeit geschenkt. Ebenso den kulturellen, wissenschaftlichen und wirtschaftlichen Institutionen und Stiftungen auch der Presse. Die kirchlichen, zum grössten Teil fürstlichen Einrichtungen, so wie die Monumente der Natur und Probleme der Ökologie werden ebenfalls in Betracht gezogen.

Auch die aktuelle literarische und wissenschaftliche Bewegung durch Rezension der Bukowina gewidmeten Bücher und Zeitschriften wird verfolgt.

Die „Analele Bucovinei“ beabsichtigen die in verschiedenen Jahren durchgeführten Volkszählungen durch Neuveröffentlichungen in die Aktualität zu bringen. Ältere Werke, namentlich deutsche Referenzbücher betreffend die Bukowina werden in Erinnerung gebracht; die meisten dieser Bücher sind nur im Dokumenten – Fond dieser neuer Radautzer Institution zu finden.

Die „Analele Bucovinei“ stehen zur Verfügung des Studiencentrums für die Bukowina der Czernowitzer Universität sowie des Bukowina-Instituts in Augsburg, mit denen das Zentrum in Radautz die besten Verbindungen pflegt. Das Zentrum nimmt auch an gemeinsamen Veranstaltungen und wissenschaftlichen Tagungsteil, die der Bukowina gewidmet sind.

CĂRȚI NOI DESPRE BUCOVINA

- Bucovina în reportaje de epocă. Antologie, argument și note de Doina și Liviu Papuc*, Iași, Editura ALFA, 2000.
- Gheorghe Jitariu, *Viata unui dascăl*, Botoșani, Editura „Gea”, 2000.
- Ileana Crețan, *Putna de altădată. Monografie etnografică și folclorică*, București, Editura „Simetria”, 2000.
- Ilie Luceac, *Familia Hurmuzaki: între ideal și realizare (O istorie a culturii române în a doua jumătate a secolului al XIX-lea)*, Cernăuți, Editura „Alexandru cel Bun” Timișoara, Editura „Augusta”, 2000.
- Vitalie Vărațic, *Șase zile din istoria Bucovinei (28 iunie – 3 iulie 1940). Invazia și anexarea nordului Bucovinei de către URSS, Rădăuți*, Editura Institutului Bucovina – Basarabia, 2001.
- Ilie Popescu, *Pătrăuții pe Siret. Pagini de istorie și contemporaneitate. Suceava*, Editura „Mușatinii”, 2001.
- Valeria C. Popescu, Ion I. Popescu, *Școala de la Călugărița, ieri și azi, Rădăuți*, Editura „Septentrion”, 2001.
- Mariana Hausleitner, *Die Rumänisierung der Bukowina. Die Durchsetzung des nationalstaatlichen Anspruchs Grossrumäniens 1918–1944, Südosteuropäische Arbeiten*, 111, R. Oldenbourg Verlag, München, 2001.
- Dumitru Valenciuc, *Ierarhii Bucovinei, Suceava*, Grupul Editorial Mușatinii – Bucovina Viitoare, 2001.

ISSN: 1221 – 9975